

KAD JŪS SUGEBĒTUMĒT VISUS SUBURTI PRIE SAVO “VARPŲ”!

Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

**LITERATŪROS
ALMANACHAS
'2006**

UDK 888.2-8 (059)
Va 303

Vyriausiasis redaktorius
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė
SILVIJA PELECKIENĖ

Dailininkas
BRONISLOVAS RUDYS

Redakcijos kolegija:

KAZIMIERAS BARĖNAS (Didžioji Britanija)
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
ALGIRDAS GLUODAS
DONALDAS KAJOKAS
VYTAUTAS MARTINKUS

GENERALINIS RĖMĖJAS:
UAB “RŪTA” (direktorius **ALGIRDAS GLUODAS**)

PAGRINDINIAI RĖMĖJAI:

**S P A U D O S,
R A D I J O I R
T E L E V I Z I J O S
R Ė M I M O
F O N D A S**

**Lietuvos Respublikos
kultūros ir sporto
rėmimo fondas**

RĖMĖJAI:

UAB “Meba” (direktorė Laisvyda MATUSEVIČIENĖ)

UAB “Telebaltikos importas ir eksportas” (generalinis direktorius Arvydas APERAVIČIUS)

VĮ poilsio namai “Baltija” (direktorius Jonas JUCHNEVIČIUS)

UAB “Sabalín” (direktorė Regina ARCIŠAUSKAITĖ)

Virginijaus NEKROŠIAUS “Saulės spaustuvė”

Šiaulių miesto savivaldybė

ISBN 9955-667-03-6

© VARPAI, 2006(20)
Leidžiamas nuo 1943 metų

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS	4	Šių metų eilėraščiai
RENATA ŠERELYTĖ	10	Nacionalinio pasididžiavimo spalvos. <i>Esė</i>
KAZYS JANKAUSKAS	19	Trys apsakymai
VALERIJA BARKAUSKAITĖ-MOCKIENĖ, ELENA KULNYTĖ-JANSONIENĖ, LAIMA SKERSTONAITĖ	34	Atsiminimai apie Kazį Jankauską. <i>Pirmajam „Varpų“ redaktoriui – 100</i>
JURGIS JANKUS	51	Niekam nereikalingi. <i>Neskelbtas romanas</i>
	71	Rimvydas Šilbajoris: „Svarbu ne ką nors vyti, o kuo nors būti“. <i>Paskutinis interviu</i>
ONĖ BALIUKONĖ	89	Iš ciklo „Kovo agonijos“. <i>Eilėraščiai</i>
	96	Onė Baliukonė: „Dabar “. <i>„Varpų“ svetainė</i>
EUGENIJUS IGNATAVIČIUS	111	Kiparių tamsa. <i>Rašomo romano ištrauka</i>
	122	Eugenijus Ignatavičius: „Likimo nepasirinksi. Jis renkasi tavę“
IMANTAS ZIEDUONIS	142	Epifanijos. <i>Vertė Arvydas Valionis</i>
ANTANAS VENCLOVA	164	Auto Nr. 246. <i>Publikacija, atitinkanti rašytojo valią</i>
RIMGAUDAS VALENTINAS GRAIBUS, DALIA TAMOŠAUSKAITĖ, VALDAS DAŠKEVIČIUS	173	<i>Eilėraščiai</i>
VIKTORAS ALEKNA	189	Leidėjas iš Dievo malonės. <i>Prikeltas laikas</i>
ANTANAS KLIMAS	197	Mūsų pareiga turimai vertenybei. <i>Asmenybės</i>
RŪTA BROKERT	208	Eilėraščiai. <i>Debiutai</i>
	215	GALERIJA
PETRAS BRAŽĖNAS	226	Atversti atverstinę. <i>Šviesa iš gilumos</i>
BRONIUS PRĖSKIENIS	252	Vertinga ir reikalinga knyga
RIMVYDAS ŠILBAJORIS	272	Ypač garbingai ir gerai
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	275	Viliaus Purono gyvenimo knyga: Šiaulių ištakų ir praeities dvasinė enciklopedija. <i>Istorija ir kultūra</i>
	292	Kronika

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

ŠIŲ METŲ EILĖRAŠČIAI

SENA OBELIS

*tu užaugini lapus – šlovė tau
tu atsiveri žiedais – garbė
tu kurią aš akmenim apmėtau
purtau reikalaudamas – skubėk!*

*buvo metas kai po derlium linko
ne viena patetiška šaka...
kas beliko, klausiu, kas beliko?
numeti man rūgštų kietą: ša!*

✱

*pavasaris pasismeigė
ant medžio nuogų šakų
netrukus jos apsiliejo
žaliu jo krauju*

✱

*Pavadinau tą medį nebyliu.
O jis prakalbo! Ką gi, aš tyliu.*

*Ne viską suprantu arba girdžiu.
Bet vis dėlto – bendrauju su medžiu.*

*Jis moka daug ir žemės, ir dangaus.
Nors ir nedaug, bet moka ir žmogaus.*

*Susišnekam. Jau, rodos, suprantu.
Žvilgsniu matuoju, kiek išeis lentų.*

*Dalinkim po šešias. Užteks ir man, ir tau.
Jis juokiasi. Turbūt kažko nesupratau.*

✱

*vakarinė šviesa atminties
medžio viršūnėj užkibus
laikykis gyvybe laikykis*

*diena nesibaigė dar
atmintis gyvenimą aria
vaga po vagos
vaga po vagos*

*kažkas turėtų eiti
turėtų kažkas iš paskos
sušukti
laikykis gyvybe laikykis*

★

*užkasė gyvenimą
amžiną atilsį
graži vieta
lyg tyčia po klevu
patylėjo
nuėjo
turbūt išgerti*

NEPARAŠYTAS EILĖRAŠTIS

*Nesuprantu, kur jis prapuolė. Dingo.
Užgeso. Mirė. Nesudygo.*

*Tai tas, kurio neparašiau.
Šešėlis. Bet ir jo atsiprašau.*

*Galbūt geresnis jis už tuos, kurie yra.
Žinau, kaip skauda tai, ko dar nėra:*

*Ko jau tikriausiai ir nebus.
Nubusk, eilėrašti, jei tu esi – nubusk.*

*Gal tu išgelbėtum pasaulį ir mane.
Šneku nei šį, nei tą. Žinau, kad ne.*

*Nepasirodai. Ką gi – ir nereik.
Nebūdamas, kažkur gal būsi. Eik.*

✱

*Dvasia nuo tingulio ginas.
Lyg uždaryta narve
suranda sau darbą – vadinas
susiranda save.*

*Klajoja minčių brūzgynuose,
nerasdama išeities.
Nepuola, o ginasi.
Tik tiek.*

*Auksiniai dvasios šarvai
pasaulio purvais apskretę.
Vargše, ir tu buvai
įvartyta į kertę.*

*Tad kaip mes įvardinsim juos,
siekiančius tavo skydo?
Nusijuok, sakau, nusijuok:
pavydo gyvatė praslydo.*

ŽAIZDA

*Ji atsivėrė, ištārė “esu”
kraujuojančiu, pažįstamu balsu –*

*lyg būčiau sau išsigalvojęs ją,
lyg būčiau pats nugrimzdęs žaizdoje.*

*Ak, svetimoji, tu tenai, giliai,
iš kur pasiekia skausmo spinduliai,*

*nušvitindami ir nuprausdami.
Bet skausmą – ar tu duodi, ar imi?*

*Galbūt renki jį išsibarsčiusį, siurbi
raudonom savo lūpom? Kaip glėby*

*laikai suspaudusi, prislėgusi mane.
Paleisk, nemylimoji! – Ne. Dar ne.*

PAVAKARYS KAIME

*Karvė sumūkia. Tingiai amteli šuo.
Kiekvienas savaip savo gyvenimu džiaugias.
Kažkas labai mažas tyliai džiaugias gyvenimu šiuo –
matyt, per giliai į savo mažumą įaugęs.*

*Šaka ieško paukščio. Vakaro spindulį gaudo
langas atvertas – atsispindi jame
tu ir knyga. Saulėlydy vyšnios paraudo.
Kaimo diena neskubėdama vis dar eina žeme.*

✱

*kai jau nebeturi kur eiti
arba atrodo kad nebeturi
arba nenori eiti
tada ko gero ir eini*

*nes nori būti kuo arčiau
prie savo sielos*

*arba kaip ji ten
ta neapčiuopiama nematoma
maža maža paukštelė
didelio didelio dievulio
glostoma*

SUNKIOS EILUTĖS

*Nebuvau ten ligšiol, nes to "ten", ko gero, nebuvo.
Neapleidžia mintis, kad jo iš viso nėra.*

*Norėčiau tikėti, kad jis apgyvendintas.
Ir apgyventas. Vadinas, netuščias.*

*Tai jau būtų šis tas.
Ko gero, daugiau nei šis tas.*

*

*išgelbėjau
ačiū dievui šį tą išgelbėjau
bent jau nedidelę dalį
nerodau jos niekam
kad neatimtų bijau
kad nenusavintų neprivatizuotų
kad kaip kitaip nepražūtų
išgelbėtas /turbūt/ pats didžiausias*

mano mažumas

RENATA ŠERELYTĖ

NACIONALINIO PASIDIDŽIAVIMO SPALVOS

Atėjo toks laikas, kai labai svarbiu dalyku (tai vadinama keistu žodžiu “prioritetas”) tampa savo šalies ir kultūros pristatymas. Šalies – užsieniečiui, kuris neretai painioja Baltiją su Balkanais ir šventai tiki, kad lietuviai kalba rusiškai ir rašo dantiraščiu, o kultūros – savos šalies rinkai. Kad kultūra įsitrauktų į besiglobalizuojančią rinką ir taptų verslo dalimi.

Dalykai kiek paradoksaliūs – juk užsieniečiai, kad ir nieko nežinodami apie šalį, yra iš anksto pasiruošę gerbti jos kultūrą, netgi marginalinę, o mūsiškiai, viską žinodami apie Lietuvą, kultūrą paprastai laiko tik verslo ir politikos papildiniu, priedu Nr., kuris, jei ir pasimestų tarp svarbių popierių, lemiamos reikšmės jokiai sutarčiai neturėtų.

Tokiame kontekste man neretai norisi pristatyti kultūrą taip, kad jos ilgai nepamirštų.

Pavyzdžiui, pasakyti, kad lietuviai senovėje (tarkim, trylikto amžiaus pradžioje) praktikavo daugpatystę ir šamanizmą, o savo priešus ne degindavo, bet suvalgydavo. Esama antropologų patvirtintų duomenų, kad lietuviai turėtų būti kilę ne iš aisčių, prūsų ar pagaliau romėnų, o iš meškų, kaip teisingai spėjo kai kurie Kryžiuočių ordino broliai to paties trylikto amžiaus pradžioje ir apie tai nedelsdami informavo popiežių.

Pravartu mūsų užmaršiai visuomenei priminti, kad šviesuolio Kazimiero Pakšto idėja iškelti tautą į Madagaskarą anaipol nebuvo vien graži vizija. Yra įrody-

mų, patvirtinančių, kad kai kurie minėtos salos genčių individai primena labai keistus europoidus, išlaikiusius nežinomos kalbos nuotrupas ir manančius, kad jų vyriausias dievas – storiausias salos medis, o į pailgus kokonus panašūs kukuliai – mitinių protėvių šventas valgis.

Dar vertėtų pridurti, kad pusė Lietuvos moterų – aktyviai praktikuojančios raganos, kurios baigia paveržti profesionalių medikų klientūrą, mat savo išsimokslinimą gavo tokiose akademijose, iki kurių gydytojams toli šaukia. Užtat medikai taip masiškai emigruoja iš šalies. Ir kai šalyje kaip vienintelė sveikatos apsaugos institucija liks Raganų Sąjunga, Lietuva, sakyčiau, tikrai išsiskirs iš kitų pilkų ir nuobodžios gerovės pilnų Europos šalių.

Šitoje kultūras niveliuojančioje globalizacijos eroje išsiskirti iš kitų – ne tik prioritetas, bet ir būtinybė.

Užtat kiekvienas susipratęs pilietis turi stengtis, kad mūsų nacionalinio pasididžiavimo spalvos nušvistų skaisčiau už naujo ryto, kuriuo mes vis dar tikim, žarą.

Raudona

Kai galvoju apie imperijas, svajojusias “raudonu žiedu” apjuosti pasaulį, kraujas virsta vėliavos spalva, kitaip tariant, vaizdiniu, priklausančiu estetikos sričiai. Teroras, kanibalizmas, muštras, savivalė – visa tai gali būti pakankamai patraukliai įsodinta mūsų regimojoje atmintyje, ypač vaiko, kuris raudoną spalvą mato nuo kūdikystės ir jam į galvą neateina, kad tai – žmogėdrystę įkūnijantys simboliai.

Vos spėjusi išsilukštenti iš spaliukės ir pakilti į aukštesnį – pionierės – lygmenį, netikėtai pajutau, kad kretantis Politbiuras ir sunkiai liežuvį beapverčiantis Gensekas raudonų vėliavų fone – kažkoks kraupus ir juokingas reiškiny, neadekvatus realybei. Dabartinė popkultūra, nors ir kaip bekeiktum jos angažuotumą ir ribotumą, siūlo atsakymo variantą – tai mumijų kultūra, šurpių Holivudo pasakų atgijimas. O kadangi mitinis mąstymas niekur neišnyksta, tik prisitaiko prie tikrovės, galima sakyti, kad ir šita bekraujė kultūra prisitaikė.

Didelė šiandieninės biurokratijos ir valdančiųjų partijų dalis atėjo iš “mumijų kultūros”, taigi nieko nuostabaus, kad jų veikla irgi neadekvati realybei. Savo egzistavimą teisinantys įstatymo laikymusi ir pilietiniu altruizmu, iš esmės tik gina savo interesų lauką. Kaip Holivudo mumijos – savo buvusią šlovę.

Tiesą pasakius, gal čia labiau tiktų termityno įvaizdis. Sakoma, kad termitas

labai atsidavęs savo bendruomenei ir pagal teritorijos gynybos strategiją užima antrąją vietą pasaulio gyvūnų reitinguose. Be to, jie renčiasi kūgiško pavidalo būstus, iš tolo panašius į nedideles pilaites. Tuo jis irgi panašus į mūsų valdininką. Tik pastarasis pranoksta savo subtropinį giminaitį aršumu – pabandyk pajudinti jo pilaitę, visas termitynas kaip mat mobilizuosis, ir vargas tau, teisybės ieškotojau!..

O, kad taip būtų dirbama idealų labui!..

Kiek asmeniškai nenaudingų, bet visuomeniškai pozityvių darbų būtų atlikta!.. Sacharoj iškasti kanalai, Marsas apgyvendintas kinais ir pakistaniečiais, o arkangelas Mykolas stovėtų prie Seimo rūmų ir kiekvieną susitepusį – kalaviju... Ugniniu kalaviju, raudonu kaip idealas!..

Bet kas gi sakė, kad raudona – idealo spalva?..

Veikiau intereso, dėl kurio kitam mielai gerklę perkąstum.

Žalia

Mes, lietuviai, labai didžiuojamės, kad likome paskutiniai pagonyš Europoje – ir vis per tuos neįbrendamus miškus ir brūzgynus. Jau Daukantas rašė, kad lietuviškų girių takais tik pakinkytas šuva prasibrautų, taigi kyla natūrali išvada, kad kultūra ir civilizacija nepraeis, nebent nukristų ant galvos tiesiai iš dangaus.

Bet baisiausia, kad mums ir dangų medžiai užstojo – užtatai ir pats vyriausias dievas Perkūnu pavadintas, mat ir jo nesimatė, tik girdėjosi, kad piktai gruma.

Taigi nenuostabu, kad imi garbinti tai, ką matai – medį arba kelmą.

Ir šiandienos situacija, kai 80 procentų lietuvių laiko save katalikais, praktikuojančiais kartu su raganomis, burtininkais, aiškiaregiais ir bioenergetikais, liudija, kad į Gutenbergo išradimą ir dabartės kreivai žiūrима. Ogi visa vakarietiškoji civilizacija, vargais negalais pro velniškus brūzgus prasibrovusi, rizikuoja susilaukti šv. Brunono likimo.

Dėl šitos medžių gausos, verčiančios lietuvių nosimi arti velėną, o ne dangop akis kelti, tautą kamuoja skurdus filosofinės minties palikimas. Prisiminkime I. Kanto “žvaigždėtą dangų”, dangiškąsias Platono sferas, Koperniko heliocentrinę sistemą!.. Mes į tai atsakyti galime nebent Mieželaičio “Žmogumi” - ir tai pavėluotai. O turint galvoje atgimstančią pagonybę, globalizuotą rinką ir krūmais beigi brūzgais sėkmingai apaugančią mūsų politikų sąžinę ir sveiką protą, Mieželaičio herojus atrodo toks pat neįtikimas, kaip Uspaskichas profesoriaus kailyje.

Taigi ne susiklosčiusios aplinkybės, blogas auklėjimas ar įgimtas polinkis gvelb-

ti įžiebia ir užgesina politinius skandalus Lietuvoje, o, sakyčiau, gilus pagoniškas mentalitetas. Žmogus, neturintis dvasinio gyvenimo, niekados neišeis iš girios ir nesiliaus garbinti medžio. Jis trokš gyventi ir būti palaidotas su žirgais, tarnais ir rakandais, kad ir atsikėlęs iš numirusių darytų tą patį. Nenustebčiau, jei egzistuo-tų pomirtinė nomeklatūra, tik neaišku, kokias interesų sferas ten dalintųsi.

Žalia spalva gali būti labai gūdi. Perauganti į juodumą.

Ir visgi – tai rezistencijos spalva, o rezistencija niekados nesibaigia. Nesibai-gia ir dabar, kai mūsų kūnas įkalintas daiktų pasaulyje. Kai teigiama, jog žmogui reikalingiausia – teisė į materialinę gerovę.

Ir jeigu siela yra tik augalo dalis, net tada ji priešinasi tokiam suvokimui ir, nugalėdama žemės inerciją, kyla į saulę.

Geltona

Tapatindami geltoną su kūrybiniu genijumi, neretai pamirštame, kad genia-lumas – baisus dalykas, per plauką nuo beprotybės. Saulė – toks šviesulys, kurio traukos laukui neįmanoma priešintis. Taigi tą dėsni, kurio valia sukamės aplink pavojingą šviesulį nepavojingu atstumu, galima vadinti gelbstinčia inercija.

Šią inerciją materialiu pavidalu man įkūnija gintaras. Jo inkliuzai panašūs į mažyčius užkonservuotus numirėlius, kurie, kad ir neturėdami žmogiškų bruožų, nusmelkia kosminės vienatvės jausmu. Nejauku nešiotis ant kaklo iki nariuota-kojo evoliucionavusio protėvio palaikus, nors pirmąkart gentyse tai laikoma pagarbos ženklu, o civilizuotose – tiesiog madinga.

Žmogui baisiai sunku nusikratyti fetišų, kokie jie bebūtų, politiniai ar kul-tūriniai, visuomeniniai ar individualūs. Rusai, kurie nenori laidoti mauzoliejuje gulincio revoliucijos vado, tiki galbūt ne tuo, kad jis ims ir netyčia prisikels. Paprasčiausiai jiems atrodo, kad atiduodant vado kūną žemei, kirminams suėsti atiduodama ir šlovingoji komunizmo idėja. Kai ji guli karste, tegu ir pageltusi kaip parmezano sūris – saugiau ir ramiau. Panašiai ir pas mus – kai idėja laikoma po stiklo gaubtu, daugiau galimybių, kad ji nesupels ir nepašvinks. Susidūrusi su realiomis gyvenimo situacijomis, ji neišlaiko. Suzmenka kaip supuvęs obuolys. Tą liudija liberaliųjų idėjų krizė Lietuvoje.

Krizė – tai liga, o liga – haliucinacijų ir košmarų metas. Mitinio vidurdienio spalva, kai saulė sustoja zenite ir, stojus šmėkliškai tylai, pasirodo ano pasaulio dvasios. Šitą kraupią folklorinę situaciją aptikau dar vaikystėje, skaitydama J. Jaunsudrabinio „Baltąją knygą“, ir dabar žinau, kodėl geltonais vasaros vidudie-

niais nei iš šio, nei iš to pašiuropdavo oda ir pagaugai nueidavo nugara. Matyt, kokia nors ano pasaulio būtybė laikė savo teise, o gal ir pareiga išnirti būtent per patį zenitą. Kaitrą. Inercijos vidurį.

Tai kažkoks pranašiškas ženklas, bet dažniausiai apima stereotipų suformuota baimė (dvasių pasirodymus mūsų kasdienė palydovė popkultūra sieja su kanibalizmu, košmarais, kraujais ir garantuota paranoja), ir tų ženklų neįmanoma perskaityti.

Aš norėčiau, kad koks nors iškilus mūsų politikas kaitrią zenito valandą išvystų vaiduoklį. Ir nors nelabai tikėtina, kad politikui ateitų į galvą, jog jis matęs pranašingą ženklą, idėją ar metafizinės skriaudos įsikūnijimą – šiaip ar taip, jam pasidarytų neramu, ir jis nebedrybsotų Egipto paplūdimy kaip niekur nieko.

Negali taip būti, kad piliečius persekiotų nepilnavertiškumo, nesumokėtų mokesčių, įsikalbėtų fobijų, ligų ir bado šmėklos, o politikui nesidingotų niekas.

Ir jeigu jo fantazija ribota, o metafizinis mąstymas pasibaigia sulig lubomis, jis gali pakraupti bent nuo suvokimo, kad paplūdimy vaidenasi jo sąžinė, kurią jis manė jau kadais persmeigęs tušinuku, pasirašydamas svarbų aktą.

Balta

Kartais susidaro įspūdis, kad mūsų vyriausybė ir valdininkija savo gausumu ir neperkalbamu griežtumu panaši į terakotinę Kinijos imperatoriaus kariuomenę ir nieko kito netrokšta, kad tik piliečiai būtų panašūs į neišgydomus silpnapročius arba amžinos slaugos reikalingus ligonius. Ne kam kitam, o ligoniams skirtos tokios vizijos kaip I I I I dienų programa, neva sparčiai augančios užsienio investicijos ir dėl nežinomų priežasčių sumažėjęs nedarbas.

Kad nedarbas sumažėjo – su tuo sutiks, ko gero, ir protingas žmogus, ne tik kvailys. Tik reikėtų nepamiršti tokio nereikšmingo dalyko: nedarbas sumažėjo ne dėl kompetetingų valdžios veiksmų, o dėl emigracijos. O kadangi šis dalykas mūsų valdžiai – neesminis, nelieka nieko kito, kaip priskirti emigraciją prie gausių valdžios geradarybių.

Lietuva išsivažinėja, netenka geriausių specialistų ir intelektualinio potencialo. Ji tuštėja, blykšta ir darosi panaši į baltą dėmę. Per daugelį amžių išgyvenusi ne vieną tremties siaubą, ji vėl išlydi naujas tremtinių kartas. Tik šįkart okupantų įsikišimo nereikia. Nereikia tiesioginės prievartos, tremtis – savanoriška. Tik niekas nežino, kokia ledinė tundra atsiveria naujųjų tremtinių sielose ir kokia tėvynės vizija aplanko juos sapnuose.

Politikai kalba apie ES sienų atsivėrimą, nevaržomą darbo jėgos judėjimą ir žmogaus pasirinkimo laisvę, bet jų žodžiai kaip sniegas, tirštinantis jau iškritusiojo sluoksnį. Regis, mes laisvi tik pasirinkti tremties formą, nes negalime išvengti jos kaip likimo. Balta spalva mums – liūdnas simbolis. Sniegas ant išblukusių tremtinių kaulų.

Netgi popieriaus lapas – kaip amžinas įšalas, nesvetinga šiaurės teritorija, kur visos jėgos atiduodamos tam, kad prasikaltų vienas žolės stiebelis.

Mėlyna

Tai, kad esame deivės Žemės vaikai, kad mums būdingas sapniškas augalo būvis, sudaro prielaidą, kad ir dašos su vėlių suoleliu yra kažkur giliai, žemės gelmėse. Juk turi suolelis stovėti ant tvirto pagrindo, o tam labiausiai tinka bazaltas ir kitos uolienos!.. Nebus erezija, jei pasakysiu, kad ir 80 procentų Lietuvos žmonių, įvardijančių save katalikais, pomirtinį būvį įsivaizduoja aptvertą granitinių blokelių ir apsodintą chrizantemomis, taigi kaip gyvenimą tvarkingame kapinių daugiabutyje, kur retkarčiais pasitaiko ir apsileidęs kaimynas, vietoj chrizantemų apsivėręs dilgėlėmis ir balandų kuokštais

Užtatai toks rimtas atrodo tas kapinių folkloras, kurį dauguma gyvųjų laiko sužeistos sielos skundu: "Brangus vyre!.. Išėkis ramybėje, kol aš ateisiu. Žmona". Juoktis tikrai nėra iš ko – santuokinė rutina, pasirodo, neišnyksta net numirus. O gražiai prižiūrimi kapai, kur ant paminklų paviešinta visa būtina informacija apie "gyventojus" - pavardė, vardas, gimimo metai, mirties metų dar nėra – turėtų kelti pasididžiavimą tautos estetiniu jausmu, bet kažkodėl pasidaro šurpu. Tiesą pasakius, gal šitas estetinis kapinių šurpas ir yra mūsų pasididžiavimas?.. Mes taip gerai pažįstame žemę, kad net mūsų mentalitetą galime pavadinti agrarine metafizika. Mums per sunku pakelti akis į mėlyną dangų, nes danguje neauga medžiai ir ant debesų nepasodinsi chrizantemų. Galbūt mums per sunku suvokti, kad mirusiajam nereikia daugiabučio ir komunalinių paslaugų, galbūt netgi mūsų gailestingas atminimas nebūtinai, nes jis nebe materijos, o idėjų pasaulyje.

Mėlynas yra Švč. Mergelės apsiaustas, žiemos šerkšnas, vanduo, per kurį ėjo Jėzus, zylės, atskrendančios į lesyklėlę trupinių. Mėlyna yra gelmė, kurioje nepastatysi suolelio vėlei atsisėsti, ir ne dėl to, kad neatsirastų kokios pakankamai tvirtos dangiškos uolienos, o todėl, kad vėlei neskirta sėdėti, ji niekada nepavargsta. Mėlyna – tai gausa, erdvė, begalybė.

Mėlyna yra juostos, žyminčios baltus šv. Teresės seserų abitus – kaip ryškūs

aliejinių dažų potėpiai ant švarios drobės, ir tai jau yra saikas, santūrumas, minimalizmas.

Kai antropologai, barbendami pirštais į neandertaliečio kaukolę, teigia, kad žmogus – primatas, turintis kultūrą, o kultūra – virvelinė keramika, titnago kirviai ir tapyba ant urvo sienų, išeitų, kad šito primato virtimas homo sapiens yra atsitiktinis evoliucijos reiškiny. Beveik nesusipratimas.

Biblija sako, kad žmogus – žemė, molio gabalas, iš kurio Dievo rankos kažkodėl nulipdė asmenybę, o ne puodą. O juk galėjo Dievas lipdyti sau puodus!.. Galėjo ta puodų kultūra egzistuoti viena, be žmogaus!.. Kas jau čia būtų atsitikę?.. Kai valinga dvasia pakreipia materijos vyksmą, atsitiktinumu to nebepavadinsi. Ir kultūra, ir žmogus, ir Dievas, ir pasaulis – dvasios pagimdyti.

Taigi esame juoda žemė, nešiojanti mėlyną dvasią.

Juoda

Ją mes tradiciškai linkę laikyti praradimų spalva. Nepastebėdami, kad tamsi užsklanda mus kartais gailėstingai atskiria nuo pernelyg ryškių cirko spalvų ir suteikia galimybę atsikvošėti. Suvokti, kad be pakvaišusio, medijų manipuluojamo "ego" egzistuoja ir tylus "aš", kurio buvimui paliudyti nereikia dirbtinomis priemonėmis formuojamos realybės.

Kai užgęsta televizoriaus ekranas, vienišam žmogui gali pasidingoti, kad nutilo artimas draugas, suirzusiai namų šeimininkei – papildomo triukšmo šaltinis (be vaikų, šuns, katino ir kaimynų leidžiamo rusiško popso). Laiko nuovokos netekusiam "maratonininkui", kuriam tyla baisiausias priešas, televizorius – ne kas kita, kaip snaudulio stimulatorius.

Kambary pūpsio paprasčiausia dėžė juodu ekranu, ką tik skleidusi fobijas, skatinusi nesaugumo jausmą, eskaluodama nepilnavertiškumo kompleksus ir su-reikšmindama susitapatinimą su laidų herojais.

Masinė vartojimo erdvė kartais sukelia į haliucinacijas panašių idėjų: pavyzdžiui, kad kultūros ir kriminalų rubrikos iš esmės identiškos, nes abi siekia atkreipti dėmesį į nestandartinį įvykį. Pavyzdžiui, narkomanai nuplovė vienišam kaimynui galvą ir maišelyje nešiojosi po turgų, o vienoje Londono galerijoje eksponuojama karvės maita ir gyvos žiurkės!.. Kur čia menas, o kur – kriminalas?.. Ir ar neverta abiem atvejais taikyti baudžiamąją atsakomybę?..

Jei televizijos dėmesio objektu seniau būdavo dar ir teigiami žmonės (partiniai veikėjai, pavyzdžiui), tai dabar kameros akis atkreipta į psichopatus, maniakus,

nekrofilus ir kitas nelaimingo auklėjimo bei nepavykusių genetinių eksperimentų aukas. Maniakai egzistavo visados, kaip egzistavo blogas auklėjimas, bet niekas pabaisų nekvietė į studiją pasišnekučiuoti apie gyvenimą ir laisvalaikio pomėgius. Dabar nebekviečia buvusių partinių veikėjų šnekėtis apie partijos uždavinius. Sakytum, revanšas. Ir televizinio dėmesio trokštančiam partiečiui nebelieka nieko kito, tik imti peilį ir traukti pas kaimyną.

Šitaip televizija gimdo naujas idėjas, o kad jos panašios į kliedesius, stebėtis nereikia, nes visi narkotikai juos sukelia, negana to, ir priklausomybė atsiranda. Ir niekas dar nesugalvojo, ką daryti, kai ištinka televizinės abstinencijos sindromas.

Paprasčiausia būtų išjungti šitą dėžę. Kaip papildomo triukšmo šaltinį.

Kad neužgožtų kitų kanalų – kosminių. Jais, sakoma, atiteka Visatos išmintis.

Bet ar daug atsiras tokių, kurie ryšis tokiam radikaliai žingsniui – išjungti televizorių?..

Purpurinė

Vainikuojant LDK didžiuosius kunigaikščius, ant galvos jiems būdavo dedamos aksomo kepurės su brangakmeniais. Kepurės audinys, kaip ir karūnos aukšas, turėjo būti išskirtinai brangus ir nepaprastas. Jis turėjo liepsnoti karališka tauraus purpuro ir sodria burgundiško vyno spalva. Kad ne tik liaudžiai įspūdį padarytų, bet ir kunigaikštį jo paties akyse kilstelėtų. Kad jam įteikiamos regalias nebūtų tuščio ceremoningumo pavyzdys. Purpuro spalva primena, kad valdovas atsako už savo tautą visų tautų valdovo akyse ir kad išmintingos valdžios dorybė yra dieviškos kilmės.

O šiandien dažnai norisi pabelsti, kaip reikiam antropologui, į valdžios šulo makaulę ir paklausti: kokios kilmės jūs esate?.. Kur jūsų taurasis purpuras?.. Jūsų maloningoji valdžia?..

Ir jeigu ponas valdininkas atšaus, kad mūsų šalis – ne monarchija, kad demokratinė santvarka seniai palaidojo autoritarinio režimo vaiduoklius ir kad už viską atsakinga liaudis, o ne karalius – abejodama pakraipyčiau galvą.

“Karalius mirė, tegyvuoja karalius!..” – ši frazė ne tik kad neišnyko, bet netgi įgijo pagarbios ir kone prietaringos baimės atspalvį.

Šiuolaikiniai karaliai mėgsta rodytis žydro dangaus fone – vienas su sraigtaparniais, kitas su popieriniais aitvarais. Leidžia maloningai suprasti, kad įgijo dievo statusą, ir tu, prastas žmogeli, pulk ant kelių, muškis į krūtinę, tuomet būsi

išganytas ir gausi kietai sušaldytu grietininiu ledu per pakaušį.

Ilgai sukau galvą, kodėl tie galingi vyrai kyla būtent į tokius anemiškai blyškius padebesius, ir galop nusprendžiau, kad dėl išretinto oro ir nesvarumo būsenos. Mat purpuras – ne tik sodrus, bet ir sunkus audeklas, o mūsų herojų pečiai neretai prikimšti vatos.

Neišlaikytų valdoviškos mantijos.

O netikras, plakatinis dangus vatiniams pečiams – kaip tik.

Besvorė tuštuma, vakuumas, kuriame žodžiai plaukioja kaip gremėzdiški kosmonautai. Pereinamoji erdvė tarp dangaus ir pragarų.

Jausmas, kuris prilygtų pasididžiavimo jėgai ir energijai ir sleistųsi tokia pat plačia amplitude, būtų ne kas kitas, kaip pasibaisėjimas. Taigi galbūt iš tiesų reikia ne didžiuotis, o baisėtis?.. Gal tai adekvačiau?.. Ypač kai išgirsti tokius dalykus apie savo kultūrą – neva ji kanibalistinė ir klaustrofobiška, ir žvaigždėto dangaus čia nerasi, tik raganas, kelmus ir vidurnakčio šmėklas.

Kadangi Lietuva dažnai neišvengia žodžio “vidurys” (turime Europos centro, tarpstotės tarp Rytų ir Vakarų sąvokas), tai neretai primena neapsisprendusios genties išsidėstymą tarp dviejų karingų stovyklaviečių. O kadangi abi karo pusės kaip vėliavą neša teisingą ideologiją ir garbingą gyvenimo būdą, apsispręsti iš tiesų nelengva.

Gal todėl pasididžiavimo jausmas taip dažnai maišosi su pasibaisėjimu.

Žmogus, išlaikęs subtilią šių dviejų jausmų dermę, negali nematyti, kaip mūsų nacionalinis pasididžiavimas yra profanuojamas, o pasibaisėjimas nukreipiamas į tas gyvenimo sritis, kurios paprastai vadinamos marginalinėmis. Visa tai, kas kilnu ir garbinga, įgauna arba nesveikos religinės ekstazės, arba politinio skandalo, kur už moralinį nusižengimą reikalaujama teisti kaip už kriminalinį, pobūdį.

Visa tai, kas turėtų tyliai džiuginti širdį ir jausmus, apvelkama realybės šou - nebe išgyvenamo jausmo, o imituojamo gyvenimo - marškinėliais. Mes imame gyventi primetamą - ne savo gyvenimą. Ir imame prie to įprasti. Netgi tuo didžiuojamės.

Nacionalinis pasididžiavimas tampa nebekvestionuojamas. Nebelieka vietos nei klausimams, nei pasibaisėjimui, nei norui suprasti keistą savo tautos skonį ir neprilygtamą mentalitetą. Ir jeigu kas sakys, kad tai gerai, vadinasi, jau yra tikras europietis, pagaliau išėjęs iš to prakeikto “vidurio” ir kartu su viena iš karingų pusių nešąs teisingo gyvenimo vėliavą.

Renata ŠERELYTĖ

KAZYS JANKAUSKAS

TRYŠ APSAKYMAI

KRINTĄS VANDUO

Neseniai į savo tėviškę parėjo Petras Viršonis. Ar ne penkerius metus jis buvo Kaune kažkokiu smulkiu raštininkėliu, paskui jį išvijo. Ne tik tą dieną, kurią parėjo, buvo Petras apdulkėjęs ir labai įdegęs. Jis pėsčias kirto Lietuvą skersai visą mėnesį, kol pasiekė savo mažytį miestelį. Jo batai nuplyšo, jo drabužiai buvo dulkinai ir kepurė pakeitė savo spalvą, nublukdama nuo lietaus ir saulės. Be to, jis parėjo pakvėjęs alumi: matyt, dažnai sustodavo mūsų vienkiemiuose ir ten sėdėdavo prie kaiminio alaus.

Kiek anksčiau miestelyje gyveno jo motina, bet dabar jos čia nerado, ir žmonės jam parodė jos kapą miestelio kapinėse. Petras ieškojo savo miestelyje užsimiršimo ir praeities. Jis stebėjosi visom pasikeitusio gyvenimo naujovėm, nueidavo į nuovadą ar į komisariatą ir iškeldavo ten kokį keblų

Apsakymai spausdinti laikraštyje „Į laisvę“, į rinkinius neįėjo. „Pirmas ešelonas“ (1941, nr. 3) ir „Krintąs vanduo“ (1942, nr. 2) – kūriniai, už kuriuos rašytojas buvo nuteistas 25 metams katorgos. „Švarkas“ išspausdintas 1942 m., nr. 81, 82. Perspausdinami pirmą kartą.

klausimą. Jam neatsakydavo, jį įspėdavo. Petras sėdėdavo smuklėj. Vieną kartą jis aplankė artimiausio vienkiemio merginą ir pasakė jai, kad norėtų nusipirkti kiaušinių, kad vieną dieną jis jau pirko iš jos kiaušinių miestelio turguje, jeigu tik ji atsimena tą dieną. Mergina buvo jaunos eglaitės ūgio ir tamsių akių. Ji atsakė Petrui, kad kiaušinių čia jis visada gali gauti. Bet į kokias kitas kalbas ji nebuvo linkusi leistis. Ir Petras daugiau niekad nebe-nuėjo į tą vienkiemį. Kartais jis ją vėl pamatydavo turguje, bet ko reikėdavo jis nusipirkdavo iš kitų žmonių.

Petras vėl sėdėdavo smuklėj. Iš vieno seno kaimiečio jis buvo įsigijęs pypkę ir nuolat ją rūkydavo. Smuklėj mėgdavo sėdėti netoli durų, kurias žmonės dažnai palikdavo praviras, ir Petras tada matydavo pro spragą mišką toliumoj. O kartais jis galvodavo apie senį inžinierių, taip pat dažnai savo dienų likučius barstantį smuklės pastogėj. Inžinierius buvo Kaune kažkokios, kaip jis sakydavo, grandiozinės statybos vadovas, bet jį iš ten pašalino ir išsiuntė į kilimo vietą. Petras ieškojo inžinieriui darbo. Pats jis darbo susirado lentpjūvėj, kur tris dienas per savaitę meisteris taisydavo seną katilą, ir darbininkai galėdavo ilsėtis. Petras norėjo grąžinti inžinieriui gyvenimo džiaugsmą. Senis vis sapnuodavo aną didžiulę statybą, jis vėl norėjo matyti mūro sienas. Petras sakydavo, kad jis nieko nenustojo, kad atvyko čionai atostogų.

Vieną kaitrią dieną, kai Petras kalbėjosi su inžinieriumi apie įvairias lubų ir stogų konstrukcijas, į tvankią smuklę atėjo Elzės bernas. Taip vadinosi toji mergina, kurią Petras kartais matydavo turguje ir sapnuose. Bernas pasakė, kad Elzė jau paruošusi kiaušinių ir klausianti, kada Petras ateis jų pirkti, ji norinti, kad jis ateitų šiandien. Patsai bernas, tai pasakęs, atsisėdo į Petro vietą, nes šitas buvo atsistojęs, kai išgirdo kalbant apie merginą. Bernas paėmė alaus, sakydamas, kad jis geria į ūkininkų ir valdžios sveikatą. Petras norėjo atgauti savo vietą, bet paskui sugalvojo išeiti ir pasakė inžinieriui, kad šitas jam bus reikalingas. Duryse Petras pamatė mišką, juodai nudažiusį horizontą, ir Elzės vienkiemį, stovintį beveik čia pat. Vaikinas pamatė darželyje jos skarelę ir nuėjo į priešingą pusę. Jis užsirūkė pypkę ir galvojo apie inžinierių, jau nujausdamas šiam vieną kuklų darbą. Kada nenarumas truputį nudilo, Petras pasuko atgal ir nuėjo žiūrėti senos užtvankos. Čia jis jau ne sykį buvo atėjęs, nes ši vieta atrodė patogi galvoti apie senį. Jis vėl pamatė putotą vandenį, krintantį iš viršaus ant slidžių akmenų. Kadaise toje vietoje buvo prastas malūnas, dabar čionai tik moterys ateina skalbti. Čia stovėdamas jis vėl galvojo, kad reikėtų senio likimą susieti su šios už-

tvankos vandeniui, su šita krintančia daina.

Staiga jis išgirdo juoką. Patiltėje stovėjo Elzė, atėjusi čia su skalbiniais.

- Tu mane ir čia radai? – ji paklausė. – O aš maniau, kad toks išdidus žmogus kaip tamsta niekur kitur neis manęs ieškoti, neradęs vienkiemyje.

Petras norėjo pasakyti, kad jis nebuvo josios vienkiemyje ir kad čia jis taip pat ne jos ieško. Jis pyko ant tos merginos ir šiek tiek jam buvo gaila jos, kad taip linksmai juokiasi.

- Aš ir į pasaulio kraštą nueičiau, tavęs beieškodamas, - jis prisikimšo pypkę ir paleido į orą dūmą. Vienu tarpu jo veidas buvo visai paslėptas šitoj mėlynoj uždangoj, ir Elzė nematė jo veido. Ji jau buvo baigusi skalbti ir dabar ruošėsi eiti namo. Ji paėmė į rankas krepšį ir pasakė, pakėlusį aukštyrą savo gražią galvą:

- Tu esi Petras, bet nesi uola. Tavo dienos, aš tai matau, krenta į praeitį su tokiu pat triukšmu, kaip ir šitas vanduo. Bet ir tu, ir vanduo neturite jokio darbo. Jūs abu nepaliekate jokio pėdsako...

Ir ji nėjo paupiu į tolumą, nusinešdama skalbinius. Ji ėjo lygiu žingsniu. Ji tolo iš čia, kaip atsitiktinai sutiktas žmogus. Jis dar rūkė pypkę. Valandėlę jam rodėsi, kad ji vėl čia stovi, kad žiūri į tiltą, juokiasi ir vadina Petrą šito bergždžio vandens draugu. Petras iškratė pypkę, įkišo kišenėn, nusiėmė kepurę, išblukusią nuo saulės, lietaus ir prakaito, ir nusišluostė ją veidą. Paskui pažiūrėjo į debesis, lyg ten staiga būtų kas parašyta. Debesys plaukė link miško, balti kaip skalbiniai. Birželio mėnesio vėjas bėgo rugių viršūnėmis, šluodamas juos su savim ir negalėdamas nušluoti. Pačioj pamiškėj šlamėjo tėviškės berželiai.

Kiek vėliau Petras, lyg koks kareivis su pranešimu, skubėjo į miestelį. Jis ėjo dideliais žingsniais, tarpais apsižvalgydamas, ranka nusibraukdamas prakaitą. Jo kepurė buvo rankoj, jo veidas buvo šlapias nuo prakaito.

Į miestelį artėjo iš laukų ir miškų vasaros vakaras. Saulė spindėjo vakaruose, jau prie pat žemės. Ir viena pora gražių pempių klykdamos kibinosi ore. Jos kartais pasirodydavo prie miestelio, laukuose, kartais miestelyje tebuvo girdėti jų liūdnas klyksmas.

Petras vaikščiojo su inžinieriumi susikibę. Jis tarpais purtė senį, norėdamas, kad šitas jį geriau girdėtų ir gerai suprastų.

- Tau reikia paimti į savo rankas upelio vandenį. Tu atsisėsk kur nors ne smuklėj. Tą vietą tu man palik, o pats padovanok mums vandens malūną ir elektrinės projektą. Vasaros vidury upelis meta nuo užtvankos keletą tonų vandens per minutę, rudeni jis meta žemyn didžiulę jėgą. Padovanok

mums tą jėgą. Galimas daiktas, mano gerasis seni, kad tuojau pat mes negalėsime realizuoti šio projekto. Gal mums teks palaukti, tavo projektą kur nors paslėpti. Bet kurią nors dieną mes padarysime šį darbą pagal tavo projektą, mes vėl tave prisiminsime, tavo vardu pavadinsime miestelio gatvę. Tada mūsų miestelyje bus elektra. Tavo vardo gatvę bus galima perskaityti ir nakties metu. O tu pats gulėsi mūsų kapinių kalnelyje... visai netoli nuo mūsų. Tu mums paliksi pėdsaką, tu būsi gyvas malūno užesy...

Senis švilpė toreodorų maršą ir žiūrėjo į savo batų galus. Kartais šalia bato nukrisdavo ašara. Senis žiūrėjo į tą pusę, kurioj buvo užtvanka. Jis pasiuntė Petrą atnešti jam kokią pieštuką ir popieriaus. Bet kai šitas sugrižo, senio miestelio gale nebebuvo. Petras šoko į smuklę. Tačiau ir smuklėj niekas senio nematė. Vaikinas staiga pajuto, kad jo įkarštis sumažėjo, kad jam pasidarė liūdna ir nuobodu: nei jis pats gali ką dirbti, nei kitą uždegti. Petras nuėjo pasėdėti prie savo bergždžio draugo, kartu su juo padainuoti kažkokios begalinės giesmės vakarėjimo prietemoj. Bet prie užtvankos vieta jau buvo užimta. Čia sėdėjo inžinierius su pieštuku ir bloknotu rankoj. Petras nusiėmė kepurę ir atbulas nuėjo atgal. Jam buvo taip linksma, taip graudu, taip riedėjo prakaitas.

Tą patį vakarą, grįždamas namo, prie savo trobelės Petras pamatė Elzę. Mergina buvo atnešusi jam kiaušinių. Jis apsidžiaugė, paėmė jos ranką ir pasakė, kad jo pinigai liko smuklėje. Ir taip sakydamas jis vis svirduliavo, kalbėjo apie pėdsakus, apie meilę, tėviškės beržus. Jis kalbėjo apie inžinierių, apie susiporavusių pempių klyksmą. Paskui jis atsiminė pačią Elzę ir norėjo jos galvą palaikyti savo rankose, bet mergina jau buvo nuėjus ir niekur arti josios nebesimatė. Tada jis atsėdėjo ant trobelės slenksčio ir norėjo prisikimšti pypkę, bet iš didelio sielvarto negalėjo atidaryti tabokinės.

O anksti rytą į miestelį atvažiavo žalsvi sunkvežimiai. Kai jie važiavo iš miestelio, Petras nusiėmė kepurę atsisveikinti su tėviške. Kai jie važiavo pro Elzės vienkiemį, Petras nusiėmė kepurę ir nusišluostė prakaitą. Jos kiemelyje jis pamatė būrį baltų žąsų. Kai jie važiavo pro seną užtvanką, Petras šoko laukan iš sunkvežimio ir pasileido bėgti. Jam tik reikėjo užtvankos akmenis perbėgti į antrą upelio pusę, o toliau buvo miškas. Jis nušoko nuo kranto ir ėmė bėgti akmenimis. Paskui pajuto, kad į jį pataiko šūviai... Atėjo inžinierius su brėžiniais... Atėjo keli darbininkai iš lentpjūvės... Paskutinė atėjo Elzė. Jis juto ją visiškai arti, matė jos vaikišką šypsena, matė, kad jos veidas tirpsta, kad viskas aplink jį gęsta ir temsta.

Per jo veidą liejosi bedarbis vanduo.

PIRMAS EŠELONAS

Julius Petronis ir Jurius Ketronis buvo geri draugai. Juos suartino ne tik vardų ir pavardžių panašumai, bet ir ta pati tarnyba: abu jie buvo toj pačioj įstaigoj sąskaitininkai. Be to, Jurius buvo prie savo draugo ir todėl prisirišęs, kad šis visada jam padėdavo išpirkti vekselius ar paskolindavo pinigų. Nors abu jie gaudavo vienodai, bet Julius visada turėjo daugiau už Jurių ir nebuvo atsitikimo, kad Jurius kokį sykį turėtų rūgoti savo draugą dėl neįautrumo ar jo susipainiojusių reikalų nesupratimo.

Vieną dieną jie atsikėlė anksčiau negu paprastai, nes Jurius turėjo savaite atostogų ir ruošėsi išvykti į kurortą poilsio. Kadangi jis nemokėjo glaistyti kelnų, o vakar vėlai grįžo namo, tai pažadino savo draugą šį rytą, nors pats taip norėjo miego, kad negalėjo dorai nė akių atmerkti. Jis stovėjo prie Jurius lovos ir murmėjo beveik pro miegus:

- Juliau, išprosyk man kelnes... Aš turiu tuojau važiuoti... Man rodos, kad iki garlaivio išplaukimo liko tik pusvalandis.

Julius nubudo iš karto ir atsisėdo lovoj. Jis buvo labai piktas, kad draugas vis labiau tyžta ir tinginiauja. Bet, pažiūrėjęs į jo veidą, susijuokė, atstūmė nuo savęs ir pasakė:

- O tu tuo tarpu susidėk į čemodaną reikalingus daiktus.

- Mano čemodanas jau iš vakaro paruoštas. Aš tokius reikalus sutvarkau iš anksto, - taip kalbėdamas Jurius kasėsi pro marškinius šoną. Žiūrėjo skersas į savo lovą, žvilgtėrėjo į laikrodį. - Tfu! Per anksti atsikėliau! Dar turiu visą valandą laiko.

Jis vėl griuvo lovon. O Julius tuo tarpu jau dulkino draugo kelnes, paskui išvalė šepečiu ir padėjo ant stalo. Purkšdamas jas vandeniu paleido vieną purkšlį ir Juriui į veidą. Tas jau vėl buvo užmigęs. Dabar jis pašoko ir ėmė kolytis:

- Kitą sykį tu gausi į žandą už tokius dalykus, kiaule! Ar tu nori, kad aš pasidaryčiau paralitikas, nervuotas asmuo? Tipas, daugiau nieko! - jis nususuko į sieną ir užsiklojo galvą, paskui susirietė į kamuolį ir, matyt, vėl užmigo.

- Juriuk, aš tave išmesiu iš lovos, tik tu man dar pagulėk, - dirbdamas kalbėjo Julius.

Kartais Julius iš tikrųjų šitaip išprašydavo draugą iš lovos.

- Aš kviesiu šeimninę! - šaukė iš po antklodės Jurius.

- Ak, tu nemiegi. Na, gerai darai, nes aš norėjau pridėti tau prie šono

karštą prosą.

- Juliau, eik po velnių! – jis iš karto atsisėdo lovoj, bet susipainiojo antklo-dėj ir išvirto ant grindų. Tuo pat metu suskambo telefonas. Kalbėjo įstaigos sargas:

- Klausykit, ką tik į įstaigą buvo atėję keli bolševikų kareiviai. Jie manė, kad šią naktį Jurius Ketronis dežuruoja įstaigoj ir norėjo jį pasiimti su sa-vim... Tegu jis bėga... Iš viso miesto veža žmones...

- Juriuk, kelkis, - pasakė Petronis pusbalsiu ir metė jam kelnes. – Tavęs ieško... Bolševikai iš miesto veža žmones...

- Aš netikiu! – jis pribėgo prie telefono, ilgai prašė savo įstaigos, bet jam vis nedavė. Juriukas stovėjo drebėdamas, išprakaitavęs, vis žiūrėjo pro lan-gą ir šaukė į triūbelę: “Duokite man inspekciją!..”

Toj pačioj gatvėj, priešais jų namą stovėjo karinis sunkvežimis, greitai bėginėjo kareiviai.

- Inspekcija? Alio! Rupūžės!.. Kas? Sargas manęs teiravosi? Tai aš pra-žuvau!

- Tu bėk greičiau, kol jie neatėjo, - kalbėjo Julius, padėdamas draugui apsirengti.

- Eik šalin nuo manęs! Nori, kad jie mane nušautų? Pažiūrėk, pilna gatvė kareivių! Kur aš pro juos pabėgsiu?

- Jeigu tu nenori bėgti, teks važiuoti į ištrėmimą. Aš tau sudėsiu reikalin-giausius daiktus...

- Neliesk mano čemodano! Apsidžiaugė, kad mane išveža! Keikiu aš tą dieną, kai mes susipažinome! Tokių draugų man nereikia! Aš žinau, dabar tu laisvai galėsi kibti prie mano sužadėtinės. Tu nuvažiuosi vietoj manęs į kurortą ir jai pasakysi, kad aš liaudies priešas, kad mane išvežė, o pats pasi-liksi ir su ja vaikštinėsi vietoj manęs ir paskui susituoksi, o aš turėsiu vargti velniai žino kur... Aš net įtariu, kad tu mane įskundei, niekas kitas negalėjo to padaryti. Nes aš visą laiką buvau labai lojalus, aš neruošiau sąmokslų, nieko nekalbėjau prieš valdžią, aš ne politikas. Tu juk pats matydavai, kaip aš stengiuosi. Juk aš pats pasisiūliau skaityti paskaitą iš komunistų partijos istorijos, kad ir nebūdamas politikas, stengiuosi prisidėti prie socializmo kūrimo. Kas visada paruošdavo transparantus, per naktis juos dažydavo ir straipsnius į sieninį laikraštį rašydavo?.. Būdavo, šventė kokia ar mitingas – aš visada nešdavau vadų portretus... Ir dabar mane išveža... Dieve, išgel-bėk mane! – jis atsiklaupė, persižegnojo, ėmė verkti. – Juk aš ir anketą su-klastojau, kad tik būčiau švaresnis, parašiau, kad visada galvojau apie naują

gyvenimą ir todėl man neleido padaryti karjeros. Aš esu proletaras, draugai... Gelbėkit savo žmogų... Pasitrauk nuo manęs, Juliau, aš bijau tavo nuodingų pirštų ir tavo žodžių, tavo melo, niekše tu prakeiktas! Maryte, aukse mano! Aš turiu ją palikt, aš turiu pranykti... Visi mane užmirš, aš būsiu kaip palaidotas numirėlis, kaip nulaužtas medis... Netrukus turėjo būti mano vestuvės. Aš jau užsaciau baldus. Man trošku, aš skęstu, aš išprotėsiu... Jėzau Marija, žiūrėk, jie jau ateina!.. Jie ateina penkiese manęs vieno...

Julius greitai kišo į čemodaną draugo daiktus. Kai į duris pasibeldė, čemodanas buvo užrakintas, Julius atidarė duris. Draugas stovėjo vidury kambario. Jis norėjo kalbėti, bet taip kaleno dantimis, kad žodžiai nesiklijavo, atrodė, kad jis kalba kažkokia svetima kalba, seniai mirusia, niekam nebesuprantama.

- Kotoryj zdes Julius Petronis?* - paklausė vienas rūstus kareivis.

- Kaip? Kaip? – atgijo Jurius. – Vot etot! Ja tolko živu s nim.** Mūsų tik pavardės ir vardai panašūs. Niekad nebegyvensiu su žmonėmis, kurių pavardės bus į mano panašios. Per tą Petronį tiek baimės turėjau...

Julius nebeprašė kartoti pavardės. Jis užsivilko apsiaustą ir stalčiuje ieškojo papirosų.

- Matai, aš taip ir maniau, kad čia nesusipratimas! Juk aš visada transparentus... komunistų partijos istoriją... O tu kiek sykių buvai susirinkimuose? Ką tu nuveikei? Neklausei manęs. Kiek sykių perspėjau... Oi, Juliau, aš pasilieku, - jis pabučiavo savo draugą ir numetė kepurę ant lovos. – Aš buvau taip nusigandęs, kad man ir dabar dreba kojos... Rytoj aš galėsiu pasimatyt su Maryte. Išvažiuosiu rytiniu garlaiviu, išplauksiu kaip lengvas debesėlis. O šį vakarą aš paruošiu paskaitos tęsinį, - jis kreipėsi į niūrų kareivį, stovintį duryse: - Ja tut, tovariščī, čitaju kratkij kurs VKPB rebiatam...***

- Nu, užė gotov?**** - paklausė kareivis Julij, nesiklausydamas, ką kalba Ketronis.

- Sudiev, - Julius padavė draugui ranką, paspaudė ir išėjo į koridorių su kareiviu. Dar vieną sykį sugrįžo, paėmė iš Jurius degtukų dėžutę, ir netrukus buvo matyti, kaip jis lengvai lipa į sunkvežimį, kaip jis stovi tiesus, nors lietus lyja kaip iš kibiro. Vanduo liejasi nuo skrybėlės kraštų už apykaklės,

* Kuris čia Julius Petronis? (rus.).

** Štai šitas! Aš tik gyvenau su juo (rus.).

*** Aš čia, draugai, skaitau trumpą VKBP (visasąjunginės komunistų (bolševikų) partijos) kursą vaikinams (rus.).

**** Na, jau pasiruošęs? (rus.).

ant nugaros. Jurius išbėgo su čemodanu ir pasileido į gatvę, saugodamasis, kad nesupurvintų geltonų batų, šokinėjo nuo vieno į kitą plytgalį.

- Juliau, pasiimk čemodaną! Aš manau, kad tau prireiks!

Bet sunkvežimis jau pradėjo važiuoti, o Julius numojo ranka. Jis matė, kaip jo draugas grįžta atgal, darydamas didelius žingsnius, taikydamas eiti plytgaliais.

Keturias dienas stovėjo stotyje ešelonas su žmonėmis. Jurius kartais nueidavo aplankyti draugo, pastovėdavo valandėlę prie jo vagono, bet vis žvalgėsi, kad kas jo čia nepamatytų, bijojo partijos akių. Vieną sykį jis atėjo į stotį su Maryte. Ji kalbėjosi su Julium ilgą laiką, teiravosi, ko jam trūksta, nubėgo nupirkti jam papirosų ir dešros, išrūpino avansą už atostogas.

Jurius turbūt tebėra viengungis. Nes jis pabėgo iš stoties, palikdamas Marytę vieną, kai pamatė, kad artinasi vienas pažįstamas komunistas. Mergina dar ilgai kalbėjosi su Julium,ėjo kartu su žmonėmis šalin, kai juos vijo kareiviai, ir grįžo kartu su žmonėmis atgal prie ešelono. Kai vieną rytą traukinys buvo pasiruošęs išeiti ir prie vagonų jau rūko juodas suprakaitavęs garvežys, mergina pasiuntė Juliui laiškėlį: "Matydama tave išvykstantį, jaučiuosi labai vieniša. Aš nežinau, kada tu grįši, bet aš lauksiu, tik tu pamok man, kai jie lieps važiuoti".

Garvežys sušvilpė vieną sykį, pridėjo trumpą garsą. Žmonės šaukė saviesiems sudiev, kiti verkė ir klykė. Išvykstantieji giedojo himną.

Kai traukinys piktai patraukė ilgą ešeloną ir kažkodėl dar sykį sušvilpė, iš visų vagonų pasirodė daugybė rankų. Išvykstantieji mojo saviesiems, ir mergina nežinojo, ar Julius irgi moja. O jis žiūrėjo atgal ir matė ją vis mažesnę. Paskui ji ištirpo žmonių minioje. Jis ją pamatė, lyg vėl būtų greta jos atsiradęs Jurius ir ją nusivedęs.

ŠVARKAS

Iš raštinės dingo darbinis Darganos švarkas. Jis paprastai kabodavo ant gero kablio, bet vieną rytą, atėjęs į raštinę, Dargana savo švarko neberado.

- Baigta! – sušuko, lyg jam būtų kas numiręs. – Kažkas pavogė mano švarką. Šito aš nedovanosiu! – rūščiai apžiūrėjo visus skyriaus raštininkus ir pagaliau žvilgterėjo į Vladą. Šitas žmogus, atrodo, labiausiai tiko vagies amatui. Buvo jis nerimtas, visada iš ko nors juokdavosi, laisvai kalbėdavo apie pareigas ir šeimą. Kartais mėgindavo iš bendradarbio pasiskolinti, sakydamas, kad, galimas daiktas, niekados negražinsias, bet to ir nereikėsia,

nes tas prašomas daiktas vis tiek savininkui nereikalingas. Šitokios kalbos labiausiai erzindavo Darganą. Visa tai jis dabar atsiminė ir paklausė:

- Ponas Vlada, ar tamsta nežinai, kur yra mano švarkas?

Klausdamas jis rūsčiai ir tyrinėdamas žiūrėjo į baltą Vlado veidą, laukdamas, kad šis pasikeistų. Tačiau Vladas nepasikeitė ir nesupyko. Jis tik papurtė galvą ir užsirūkė.

- Pasikeitė pasaulis, nerasi dabar gerų žmonių, - Dargana susijaudino, net ašaros jam šoko į akis.

Vladas kartais matydavo, kaip Dargana kažką šnibžda kitiems į ausį ir dažnai pasižiūri į Vladą, matyt, vis apie jį kalbėdavo. Tai būdavo labai nemalonu, ir Vladas nusikeikdavo, paskui ėmė ieškotis kitos vietos. Paprašė, kad jį perkeltų į kitą skyrių. Dargana palydėjo Vladą į naują tarnybą tuo pačiu įtariu žvilgsniu. Tas keistas nemalonus žvilgsnis dažnai savaime užsidedavo prieš Vlado akis vienumoj ar sapne.

Į kambarį, kur gyveno Vladas, dažnai įsibraudavo šilti spinduliai, o dangų užliedavo švelni mėlynė. Kitą dieną danguj atsirasdavo balti drėgni debesys, ir juose dažnai buvo girdėti gervių klyksmas. Kartais jų virtinė pasirodydavo padebesyse ir skrisdavo į tolumą, ištirpdama dangaus platybėse. Netolimoj pamiškėj, kurią buvo galima matyti pro Vlado langą, pavakariais stovėdavo milžiniškas miglotas pavasaris. Jis buvo panašus į didžiulį vyrą, pasilenkusį ir apžiūrinėjantį drėgną žemę. Atrodė, kad jis skaičiuoja dygstančios pavasario žolės galvutes. Sugrižę vyturiai priemiesčio vieškeliuose ieškodavo maisto. Kartais buvo galima pamatyti ir pempių porelę, vaikščiojančią palei klanus.

Pas Vladą kartais užeidavo Jokūbas arba Marijonas. Vieną dieną Jokūbas buvo paskirtas antros eilės buhalteriu ir atnešė Vladui naują vizitinę kortelę. O po savaitės jį dar sykį pakėlė tarnyboje, ir Jokūbas atnešė pataisytos laidos vizitinę.

- Na, o jeigu po savaitės tave paskirs vyriausiuoju buhalteriu arba ir įstaigos viršininku? – teiravosi Vladas.

- Aš to ir laikiu. Man tereikės dar sykį nueiti į spaustuvę, - atsakydavo Jokūbas. Jis taip buvo susižavėjęs savo tarnybine karjera, kad tik apie tai tekalbėdavo. – Kad tu žinotum, kaip man patinka ši vizitinė kortelė.

Jis išeidavo labai laimingas ir kur nors pasigerdavo.

O Marijonas nesirodė visą savaitę. Paaiškėjo, kad draugai priėmė jį į teatrą piešti veikalams dekoracijų. Marijonas dabar vaikščiodavo su storu didelio formato sąsiuvinio po pažastimi. Jis buvo etatinis teatro dailinin-

kas, mokantis vienodai nuobodžiai piešti dekoracijas komedijoms ir kito kio žanro veikalams. Bet vienas recenzentas, Marijono geras pažįstamas, vertindamas dailininkų parodą, parašė į laikraštį, kad jaunas dailininkas Marijonas moka naudoti spalvų efektus ir turi neblogą techniką. Šitą glos- tantį sakinį Marijonas išsikirpo ir nešiojo piniginėj kartu su markėmis. Jo- kūbas mėgdavo perskaityti vizitinę, Marijonas – pasiskaityti apie save. Pas Vladą jis atėjo surimtėjęs ir visą laiką stengėsi parodyti kenčiančio kūrėjo išraišką. Tai jis nešiojosi taip pat, kaip Dargana savo bobiškame veide mo- ralisto nusivylimą. Lyg kokią vėliavą.

- Ak, Vladai, - nusistebėjo Marijonas ir atsisėdo ant kėdės kraštelio, kaip labai užimtas žmogus. Vladas sėdėjo prie lango, beveik aukščiau galvos susikėlęs kojas, jis švilpiniavo, žiūrėdamas į debesis, bene vėl išgirs gervių klyksmą. – Tu baigi išeiti į niekus, tu eini į tuštumą. Tačiau dabar yra rūstūs laikai, visi mes turim įsitraukti į idėjinį gyvenimą. Dabar visi dirba ir tobu- lėja: Jokūbas jau buhalteris, aš – teatre, o apie tave tik blogi gandai sklinda. Švarką tu kažkokį sudorėjai... Štai kur veda dykas gyvenimas, nuobodulys. Kodėl ir tu negalėtum pagalvoti apie išgarsėjimą ar karjerą? Žinoma, tavo gabumai riboti, tačiau ir tu galėtum daugiau pasiekti nei dabar turi.

- Marijonai, tu toks užimtas žmogus, o mėgsti niekus kalbėti.

- Aš noriu tave į žmones ištraukti. Man nepatogu su tokiu pilkiažmogių draugauti.

- Aš jau pastebėjau, kad tu kartais gatvėje manęs “nematai”. Kitą sykį prieisiu ir duosiu į žandą. Sveikinkis, nors ir asenizatorium pasidaryčiau. Kitaip sumalsiu prie didžiųjų teatro durų su visais maketais... Mano bied- nas Marijonai, jau sugrįžo visos gervės, daugiau jų nebematyt debesyse. Nupiešk tu man pamiškę. Ten pavasaris. Kad galėčiau matyti pavasarį ir kai jo ten nebebus.

- Savo nuotaikos atspindžius tu ten matai. Tikrai nemokėčiau nupiešti tau tokio pavasario, kokį tu vienas matai.

- Tai tu esi prastas dailininkas, esi tik realistas. Dieve mielas, kokie jūs negilūs, kaip aš greitai pavargstu į jūsų plokščią dūšią bežiūrėdamas.

Marijonas labai įsižeidė. Jis taip nemėgo žodžių “blogas dailininkas”, o čia Vladas, įkūnyta tinginytė ir žinomas visokių negabumų atstovas, staiga drebia.

- Kaip tu drįsti? Gal daugiau išmanai už recenzentus, kurie pamatė ir įvertino?

- Tarp tų, apie kuriuos gerai rašo, daug yra blogų menininkų.

- Vladai, aš tave įspėju! – Marijonas pasiėmė kepurę ir išėjo. Prie durų stabtelėjo, atsisuko ir paklausė: - Matyt, tu man labai pavydi?

- Visiems, kurie yra laimingi, truputėlį pavydžiu. Ir varlėms, ir gervėms, ir kiaulėms.

Marijonas vengė sakyti dar ką nors pikto, bijodamas aštraus gervininko liežuvio:

- Pasakysiu Rūtai, kad įžeidinėjai jos sužadėtinį.

- Kaip ji gyvena?

- Už tave geriau. Apie tave neklausinėja.

- Vadinasi, baigta, - Vladas užsirūkė papirosą ir vėl susikėlė ant palangės kojas.

Kitą dieną Marijonas iš kažikur atitepė užkandžių. Bet nerado kambaryje Vlado. Laukdamas pyko, kad šis taip ilgai nepareina. Vladas sugrįžo toks pasikeitęs, tokie purvini buvo jo batai, tokios šviesios akys, kad Marijonas pasakė:

- Kai tik ateina pavasaris, tu visados nekantrauji. Anąsyk, šeimininkė sakė, negrįžai visą naktį. Merginėji?

- Klausinėji tokių niekų, o aš galvoju apie tarnybą. Man reikia eiti į raštinę, - Vladas dar norėjo pridėti, kad buvo miške, bet netikėjo, kad dailininkas jį suprastų. Vladas nusivilko paltą, bet užmiršo pasidėti kepurę. Jis stovėjo prie lango, žiūrėdamas į pamiškę, kuri juodavo tulumoj. Kai jis buvo miške, pro šalį skrido kažkokie paukščiai, pasislėpė debesyse, ir Vladas girdėjo kaip juos sveikino kiti, jau įsikūrę miške. – Aš negaliu nueiti į mišką kada noriu ir būti, kiek man patinka?

- Aš tau atnešiau mėsos ir truputį lašinių.

- Kažko prašysi?

- Nedidelio patarnavimo.

- Dieve mielas, kokie batai, - Vladas vėl pažvelgė į miško pusę, ir jo akys pasidarė šviesios. – Ten aš visus medžius pažįstu. Kai kokį nukerta, man atrodo, kad netenku draugo... Pakalbėkim apie ką nors kita, Marijonai, nes aš kalbu apie dalykus, kurie tau svetimi. Dėstyk savo reikalą.

Prieš pradėdamas kalbėti Marijonas davė Vladui papirosą ir pažadėjo dar visą pakelį. Tik po šitokios įžangos papasakojo, kad vienas dailininkas, snobas ir netaentingas kūrinių kopijuotojas plagiatorius išdrįso Marijonui pasakyti, kad šis niekada netaps dideliu dailininku.

- O ką aš čia galiu pakeisti?

- Palauk, - Marijonas padėjo prieš Vladą mėsą ir lašinukus ir tęsė toliau:

- Štai tau geri pietūs, o po pietų parašyk aštrią recenziją apie to snobo kūrybą. Techninius terminus aš tau duosiu, o visa kita pats sugalvok. Juk tau sekasi kalbėti, tu ir parašysi neblogai. Išvadink jį nemokša, peckeliu. Tegu supranta, koks yra menkysta...

- O jei užmes?

- Man, ne tau! Juk jis supras, kas parašė.

- Tai tu ir rašyk.

Marijonas įsirdęs išbėgo, išsinešė ir visus užkandžius...

Jokūbas pas Vladą pastaruoju metu ateidavo vis girtas. Atsisėdavo pilsėti, kalbėdavo, kad jam čia ramiau nei kur kitur. Kartais paslaptinai parodydavo korteles su paaukuotais kraštais.

- O į kalėjimą neatsisėsi?

Jokūbas imdavo kažką aiškinti, sakyti, kad gerai paslepia galus, paskui pradėdavo verkti.

- Supranti, kartais juk reikia lašą išgerti. Mano padėtis reprezentacinė, ne tokia, kaip tavo. Žinoma, stengiuosi laviruoti, stengiuosi garbingai išsilaikyti. Kad pastebėtų ir aukščiau pasodintų... Bet tu nė truputėlio netiki, taip klastingai šypsaisi...

- Kad visai nesišypsau.

- O kodėl į mane nežiūri? Juk aš – tūzas! Eidamas gatve visada žinau, kad esu visuomenės viršūnėje. Ir tai žino kiekvienas. Tik tu visada stengiesi kitaip žiūrėti.

Vieną sykį pas Vladą atėjo Jokūbo sesuo Rūta. Ji ieškojo savo brolio, kuris tris dienas nepasirodė tarnyboje. Bet jo ir čia nebuvo. Kažkokio buvusio restorano patalpose jis lošė su draugais ir ten gėrė. Restoranas buvo tuščias, jie sėdėjo ant prastų kėdžių. Bet tai nemažino įkarščio.

Paskui Rūta atėjo dar sykį, bet Vladas buvo išėjęs, ir niekas nežinojo, kur jis dabar yra. Vladas dirbo bet ką. Kol dar buvo šioks toks kelias, vienai šeimynai suvežė iš miško malkas. Vieną sykį jį matė dirbantį su vandentiekio darbininkais. Paskui jis su kažkokiu kroviniu važiavo sunkvežimiu į kitą miestą. Porą dienų pjovė savo šeimininkei malkas, padėjo krosnininkei išardyti jos kambaryje pečių. Vladas nemėgdavo raštinės, o jei kada laiku ir ateidavo, buvo panašus į sugautą žvėrį, kurį uždarė į narvą. Jis apžiūrėdavo pilkus raštininkų veidus ir laukdavo vakaro arba imdavo ir išeidavo anksčiau. Galų gale ėmė spekuliuoti. Bet paaiškėjo, kad tam tinka dar mažiau nei raštininko kėdei. Turėdamas savo neramioj širdy gausybę rūpesčių, metė rūkyti, o gaunamus papirosus taupė. Bet dabar tų papirosų

kvapą užuosdavo kiekvienoj kambario kertėj. Užmigęs sapnuodavo, kad sėdi prie upės, žuvauja ir visą laiką rūko. Kartais priedavo prie savo lagamino, norėdamas atidaryti jį ir išsiimti papirosą, tačiau to padaryti neleido pasiryžimas tęsėti duotą žodį.

Vieną sykį atėjo pas jį Jokūbas su draugais, paskui dar Marijonas, o Vlado nebuvo namie. Ieškodami dar vienos kortų kaladės, surado papirosus ir surūkė. Atidaręs savo kambario duris, Vladas pamatė daugybę dūmuose plaukiojančių galvų ir rankų. Vladas atsisėdo ant tuščio lagamino ir pasidarė labai liūdnas.

Vladas vėl pradėjo rūkyti. Jis žinojo, kad greitai bus Marijono ir Rūtos vestuvės ir norėjo tuos papirosus išmainyti į dovaną jaunai porai. Dabar nutarė jokios dovanos į vestuves nenešti. Tas nutarimas kartais nuteikdavo prieš kortuotojus, kurie viską sunaikino. Vladas vėl eidavo į turgų pirkti naminės tabokos, paskui eidavo į mišką, susikišęs rankas į kišenės leisdavo pavėjui mėlyną dūmą.

Vieną dieną jį pakvietė pas Rūtą. Ten buvo ruošiamos piršlybos. O Vlado švarkas netiko šventei: buvo keliose vietose suplėšytas ir nesėkmingai taisytas. Vladas paskubomis puolė ieškoti naujo. Spekuliantui, atnešusiam padorų švarką, jis atidavė pusę algos, savo lagaminą ir naują skrybėlę. Susiradęs spalvotą nosinę, įsidėjo švarko kišenėn. Pasitėpė plaukus. Bet iki pavakarės dar buvo labai daug laiko, todėl išėjo pasibastyti.

Pas Rūtą atėjo labai vėlai. Jo batai buvo purvini, o vienas skruostas iki kraujo įdrėkstas. Jis buvo miške, tarp šlapių pušų spyglių, ką tik pasirodžiusių iš sniego. Tuose mažyčiuose kūneliuose matė didelę paguodą: kai numirs, kai ant kapo užaugs pušis ar eglė, spygliai irgi nukris ant žemės, ir tokiu būdu Vladas vėl galės matyti saulę, galės jausti pavasarį ir tylų sniego tirpimą. Kaip šitie kūneliai, taip gulės ir kiti spygliai, išaugę iš jo kūno. Jie bus žali, jie bus sudžiūvę, paskui vėl kas nors išaugs iš jų. Jie šiek tiek duos maisto mažai skruzdėlei, ir Vladas galės atgauti dalį savo gyvybės, tapdamas koku vabalu ar skruzdėle. Galimas daiktas, kad šita didelė saulė, šitas vėjo kauksmas, šitas pavasario ūžesys bus jam šiek tiek ir tada prieinamas.

Vladas atsisėdo į laisvą kėdę. Sėdėjo susikaupęs ir žiūrėjo į gabalėlį dangaus, nupiešto neabejotinai gero dailininko. Paskui išgirdo girtą Jokūbo klausimą:

- Kaip manai: savižudžiai gali pretenduoti anam gyvenime į kokią nors vietą?

- Ten nėra buhalterių ir viršininkų. Ar tu ir kitam pasaulyje nori tarnau-

ti raštinėj? Jei ir taip, žinok: žmogus neturi teisės ten pasirodyti anksčiau. Reikia turėti drąsos ir kantrybės gyventi iki galo.

- Bet man viskas atsibodo, - atsakė Jokūbas, žiūrėdamas Vladui į akis.
- O tu vis juokies. Norėčiau pamatyti tavo akyse užuojautą, draugiškumą ar susirūpinimą kito likimu. Bet tu nesikeiti. Tu panašus į granitą. Tu nieko nemyli.

- O kur yra Rūta? - paklausė Vladas.

- Išėjo su Marijonu tavęs ieškoti.

Kitam kambaryje šoko svečiai. O Vladas vis žiūrėjo į stebuklingą dangaus gabalėlį, matydamas jame seniai mirusios sielos atspindį.

- Vladai, aš taip gerai mokiausi gimnazijoje, - vėl atsisėdo prie jo Jokūbas ir uždėjo ant peties ranką. - O tu jau ir gimnazijoje sėdėdavai kaip smuklėj ir negirdėdavai mokytojų žodžių. Tu atsimeni tik vandens formulę. Tai ir viskas, ką iš gimnazijos išsinešei.

- Gal aš per daug išsinešiau ir iš gimnazijos, ir iš to prakeikto universiteto. Seniai jau nuskambėjo mokytojų ir profesorių žodžiai, o aš tik dabar pradedu juos suprasti ir girdėti.

Pagaliau sugrįžo Rūta su Marijonu. Jis, Vladą pamatęs, pasakė:

- Kaip gerai, kad atėjai. Turiu didelį rūpestį. Matyt, nujautei, kad būsi reikalingas. Buvau su Rūta ir pas tave nuėjęs.

- Tai ko vėl prireikė?

- Tik nemanyk, kad vėl prašysiu recenzijos... Ją pats parašiau. Galėsi netrukus perskaityti laikraštyje... Čia visai kitas reikalas... Ne, aš tau paskui pasakysiu... Net keista, kad toks žmogus kaip aš, gali būti kartais toks nedrąsus... Visai niekam tikęs...

- Aš žinau, ko iš manęs nori. Bet tu pats pasakyk.

- Tai padaryk, Vladai... Aš net sušilau... Supranti, juk reikia pagaliau pasakyti, ji laukia šito.

- Na gerai, aš tau patarnausiu. Bet pirma reikia batus nusivalyti, susitvarkyti.

Nusiblizginęs batus, atidaręs duris į virtuvę, Vladas pamatė Rūtą. Ji pilstė į puodukus arbatą.

- Atleisk, kad pas jus atėjau purvinais batais, - pasakė, dėdamas į vietą šepetį. Pastovėjo prie jos, pasigrožėjo. - Rūta, man atėjo į galvą viena drąsi mintis...

O ji nusišypsojo ir atsakė:

- Bet tu pasivėlinai.

- Galbūt. Tada aš atsisakau tos drąsios minties. O dabar atliksiu savo pareigą, nors man pareiga visada sunkus dalykas.

- Todėl, kad tu tik save įsimylėjęs.

- Už tai būsiu nubaustas... Bet leisk man baigti. Tu jau žinai, kad Marijonas tau peršasi. Jis prašė, kad aš padėčiau jam. Toks drąsus vyriokas, veržiasi pirmyn, o čia drąsos ir pritrūko. Ką jam turiu pasakyti?

- Pasakyk, kad jis truputį kvailas.

- Na, šitai tu jam galėsi pasakyti pati po vestuvių... Rūta, ilgą laiką žavėjaisi tuo gabalėliu dangaus. Juk jį ne Marijonas nupiešė?

- Ne. Tai ką tu norėjai pasakyti?

- Norėjau pasakyt, kad tau būtų lengviau, jei jis taip gerai mokėtų piešti. Ir dar norėjau pridėti, kad aš su savim išsinešu tokį pat gabalėlį stebuklingo dangaus, su mažu debesėliu pakraštyje. O iš tolo jis panašus į tavo veidą. Aš einu į priešingą pusę, ir tas debesėlis nyksta mėlynam horizonte. Aš einu į laisvę...

- Aš žinau, kad mėgsti laisvę... Ir taip norėjau būti su tavim, bet bijojau tave suvaržyti. O dabar tu galėsi ir išeiti kada nori, ir kada nori sugrižti. Tau lieka vieškeliai, miškai, visa gamta. Tu vis dėlto nebūsi vienišas.

- Taip, bet su tavim aš turiu atsiveikinti...

Paskelbus sužieduotuves Jokūbas ištraukė degtinės. Atėjo ir Dargana. Pamatęs čia ir Vladą, ilgai apžiūrino vaikiną, paskui priėjo ir tyliai pasakė:

- Tas švarkas yra mano. Prašau rytoj jį pristatyti man į butą, jei tamsta nenori turėti reikalų su policija. Vis dėlto neklydau, įtaręs tamstą. O dabar atsiveikinkite ir eikite iš čia. Negražu su vogtu švarku svečiuose.

Vladas atsargiai ėmė ruoštis išeiti. Susirado savo kepurę, gerai apžiūrėjo ir ramiai pasuko į duris. Sudiev.

Vladas ieškojo spekulianto, pardavusio švarką, norėdamas jį atvesti pas Darganą. Bet jis buvo iš miesto kažkur išsikėlęs.

Vladas taip pat išvažiavo. Vieną rytą matė jį Dargana sėdintį vežime greta ūkininko. Vladas atrodė niūrus, žiūrėjo kažkur į vieną tašką. Sąžinė jį graužia, pagalvojo Dargana. Arklys ilga gatve prunkšdamas tempė vežimą į miesto galą. Ūkininkas artėjo į savo vienkiemį. O Vladas važiavo nežinia kur.

Kazys JANKAUSKAS

ATSIMINIMAI APIE KAZĮ JANKAUSKĄ

PIRMAJAM „VARPŲ“ REDAKTORIUI – 100

MANO MOKYTOJAS

Nepaprasta sugrįžti į mokyklinį suolą gyvenimo saulėlydy. Įdomu įvertinti, kiek gyvenimo kelyje tavo asmenybės brendimui turėjo įtakos mokykla, mokytojai.

Šiaulių mergaičių gimnazijoje vokiečių okupacijos metais lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė rašytojas Kazys Jankauskas. Aš ir šiandien jį vadinu Mano Mokytojas, nes mudviejų bendravimas, prasidėjęs mokykloje, tęsėsi visą gyvenimą. Ne bet koks bendravimas – nuoširdus, kūrybingas, gaivinantis abiejų širdis.

Kai kurie mokyklos laikų epizodai ryškiai išlikę iki šių dienų. Matau mokytoją klasėje, sunertomis už nugaros rankomis, vaikstantį ir aiškinantį pamoką. Literatūrą dėstant – rankose lapelis, į kurį retkarčiais žvilgčioja. Mėgdavo paprovokuoti klasę diskusijai. Tik be gražbyliavimo, tuščiažodžiavimo, sentimentų – visur ir visada mokė užčiuopti esminius dalykus ir suvokti literatūros, kaip meno, specifiką.

Kai kurios detalės. Merginos ėmė įrodinėti, kad Faustas sužlugdė Margaritos gyvenimą. Mokytojas šiurkštokai sustabdė, paaiškindamas, kad reikia koncentruotis į Fausto paveikslą, sudėtingą, prieštarinę, gyvenimo

*Vytauto Didžiojo universiteto
studento-Teatro seminaro
bendradarbio
liudijimas.
1930 metai*

vingiuose ieškantį prasmės ir savo vietos, o Margarita – epizodas, išryškinaš faustiškąją prigimtį.

Buvo griežtas, reiklus, todėl ne visos klasėje jį liaupsino: dvejetai dažnai skaudino ir virkdė.

Gavau ir aš dvejetą už rašinį po vasaros atostogų septintoje klasėje. Mokytojo žodžiai skamba ausyse: “Šįkart ir gera mokinė gavo dvejetą. Nevalia po atostogų grįžti tokiai išsiblaškiusiai”.

Tačiau būta ir kitokių akimirkų. Į literatų susirinkimus didžiojoje salėje susirinkdavo daug mokinių, ateidavo ir iš Berniukų gimnazijos, ne vien priklausantys literatų būreliui. Kartą viena mokinė skaitė savo kūrybos eilėraštį. Staiga mokytojas dūrė pirštu į mane: “Tavo nuomonė?” “Nei ritmo, nei rimo, nei poezijos”, - atsakiau nedrąsiai. “Va, va, kas atims iš manęs duoną”, - apibūdino mokytojas.

K. Jankausko žodžiai buvo lemtingi. Pradėjau galvoti apie lituanistiką. Mokytojui staiga išvykus iš Šiaulių, paskutinėj klasėj dėstė literatūrą žmogus, kuris neturėjo klasėje autoriteto ir buvo priešingybė K. Jankauskui. Dėstė vulgarokai, o mane įpareigodavo paieškoti medžiagos ir parengti

konspektus apie naujai įtrauktus į programą rašytojus (buvo 1945-1946 metai). Vėliau klasėje ta medžiaga pasinaudodavo. Tada supratau: ne kiekvienam skirta būti kūrybingu ir tikru mokytoju, o bet koku neverta būti. Kai išleistuvių vakaro metu išsakiau savo abejones auklėtojai istorikei J. Survilienei, ji primygtinai skatino eiti K. Jankausko pėdomis.

Gimnazijoje girdėjome, kad K. Jankauskas rašo, bet su jo kūryba susipažinau tik studijuodama. Ir iš tolo sekiau jo veiklą ir likimą. Artimesnio bendravimo tada nebuvo. Grįžusį iš tremties pradėjau lankyti – buvo prislėgtas, pažeidžiamas, įskaudintas, sakė rašęs, bet tik į stalčių. Niekas jo kūrybos tada nespausdino.

Labai jautrus, lyriškos prigimties, bet išdidus šiurkštoka laikysena K. Jankauskas dangstė savo nuoskaudas ir nesileido artyn. Tokį nepasitikėjimą intuityviai vertinau kaip reakciją į nepelnytai kritikų supeiktą jo kūrybą: ieškant ir nerandant klasinio sąmoningumo pastebėta “rezignacija, neaiškūs poetiniai troškimai ir pojūčiai, fantastikos mišinys”.

Mokytojas buvo susitraukęs į savo kiautą, vengė net Šiaulių mergaičių gimnazijos XVIII laidos susitikimų, kurie vyko kas penkeri metai. Tik vieną kartą yra dalyvavęs. Įdomiai charakterizavo mudvi su Laima Skerstonaitė, tapusia dailininke. Laima tada papriekaištavo, kad mažai penketų rašęs. Mokytojas atrėžė: “Kodėl tada nepasakei?”

Ir vis dėlto norėjosi sušildyti tą sužvarbusią širdį. Pati paragavusi mokytojo duonos (baigiau lituanistiką), supratau, ką turiu daryti. Pasikviečiau buvusią bendrąklasę Laimą, kurią mokytojas labai vertino už nuoširdumą, ir nuvažiuome į Kauną K. Jankausko aplankyti. Nunešėme laukinių gėlių puokštę. Mokytojas džiugiai ją tvarkė, rado vazelę ir padėjo ant darbo stalo. Nujaučiau, kad tokios gėlės jo mėgstamos – K. Jankauskas vertino viską, kas natūralu, tikra, originalu. Juk teko mokytoją matyti ne tik klasėje – mes ir mišką kartu kirtome, ruošėme malkas mokyklai karo metais. O tos dainos prie laužo miške... Mokytojas labiausiai mėgo “Ulijoną”. Mūsų dainininkės O. Kirnaitė, L. Kelpšaitė, R. Butvilaitė (Chlebinskienė – balerūno mama) kai užtraukdavo, neatsiklausydavai. Dainuodavome per pertraukas mokykloje. Laiminga buvo klasė. Tų skambiųjų akimirkų, kai dainuojant “Ulijoną” sudrėkdavo mokytojo akys, neįmanoma pamiršti.

Į savo 80-mečio šventę K. Jankauskas pakvietė mane su vyru, atsiuntęs oficialų kvietimą į Kauno menininkų namus. Ėmiausi organizuoti merginas (tėšiau seniūnės pareigas). L. Skerstonaitė nutapė Šiaulių peizažą. Kaune gyvenusias R. Butvilaitę ir I. Osipauskaitę pakviečiau ateiti į minėjimą

– reikės dainuoti “Ulijoną”. Aš pasikartojau K. Jankausko novelę “Antinas”, kurią buvau skaičiusi klasės susitikimo metu 1981 metais Šiauliuose.

Deja, su “Antinu” nelabai pavyko. Minėjimo metu filmavau ir staiga girdžiu: “Minėjimą baigėme”. Šokau kaip įgelta: “Nebaigėme. Jankausko mokinės atvyko pasveikinti”.

Tačiau žmonės jau buvo atsistoję, pasiruošę skirstytis. Vis tiek gražiai išklause mūsų “Ulijonos”, mokytojas atpažino paveiksle Šiaulių Kaštonų alėją. Bet “Antino” skaityti tokioj situacijoje nebebuvo kaip. Matyt, reikėjo iš anksto registruotis?

Svetainėje iš Vilniaus atvykę rašytojai skubiai užkando ir išvažiavo. Tada aš ir paskačiau “Antiną” artimųjų būreliui. Mokytojas išlaikė savo ironišką stilių: “Išmokai visą “Antiną”, tai jau įsivaizduoji kažin ką?” Buvo nejauku. Galvojau – gal nereikėjo, gal interpretacija nepatiko? Tiek to. Skaičiau iš visos širdies savo mylimam mokytojui.

O po pusės metų – netikėtas siurprizas. Atsitiktinai susitikome Kauno centriniame knygyne, ir mokytojas iš karto rėžė (jis visada buvo tiesmukiškas): “Kodėl nepaskaitei salėje, kol buvo Vilniaus rašytojai?” “Kad vedantysis nepasiūlė, nepaklausė ar daugiau nebus kalbančių. Salė stovėdama mūsų sveikinimo klausėsi, aš ne aktorė – nedrįsau prašyti dar prisėsti”.

Supratau: rašytojui buvo svarbu viešas jo populiaraus kūrinio pristatymas.

Vėliau pasitaikė proga tai padaryti. Skaičiau “Antiną” raiškiojo skaitymo konkurse ir laimėjau prizinę vietą. Dalyvavau nepasakiusi net namiškiams, maniau, gal pretenzinga vyresniame amžiuje “muštis” į skaitoves. Kai perėjau į antrąjį turą, tik tada pasikviečiau vyrą ir klasės draugę Laimą pasiklausti ir įvertinti. O baigiamąjį koncertą įrašinėjo televizija Verkių mokslininkų namuose. Paprašiau mano numerį įrašyti į vėlesnį laiką. Liki-mo ironija: ties manimi baigėsi juosta.

Tačiau sugalvojau kaip pradžiuginti mokytoją. Nusiunčiau 1988 metų “Šeimos” žurnalo ketvirtąjį numerį. Be jokių komentarų. Ten buvo išspausdintas straipsnis “Iš širdies į širdį”, o jame tokia informacija: “Šeimos” žurnalo redakcija įteikė prizą už gražiausią kūrinį apie šeimą Valerijai Mokienei, Vilniaus J. Tallat Kelpšos muzikos mokyklos vyresniajai dėstytojai, skaičiusiai K. Jankausko novelę “Antinas”. Jos raiškus, įtaigus žodis buvo vienas iš šilčiausių šventės akimirkų”.

Br.Ulsevičiūtės ir Br.Matačiūno vestuvėse. Kazys Jankauskas su žmona Aleksandra - pirmieji iš kairės. Vertėjas Dominykas Urbas su žmona – antroje eilėje. Elena Oškinaitė – Augustino Griciaus žmonos sesuo – pirmoji iš dešinės

Netrukus gavau labai nuoširdų mokytojo laišką:

“1988. 05. 12.

Gerb. Drg. Mockiene,

Gavau Jūsų siųstą žurnalą “Šeima”. Nuoširdžiai dėkoju ir labai džiaugiuosi, kad Jūsų artistinius pasirodymus lydėjo didelė sėkmė. Nelabai aš tikėjau, kad mano “Antinas” neblogas plaukikas. Mano žmona sako, kad šiuo atveju “Antino” nuopelnai nedideli ir visa garbė turi atitekti Jums, mokėjusiai šį kūrinėlį išryškinti. Su tuo ir aš sutinku ir linkiu Jums tolimesnės sėkmės gyvu žodžiu propaguojant lietuvių novelistiką. Gražu, kad Jūs sugebate ir netingite šioj srity darbuotis, vadinasi, esate plačių pažiūrų ir poetinių polėkių mokytoja.

Jūsų mokytojas K. Jankauskas”

Laiškais, sveikinimais mes pasikeisdavome jau nuo 1979 metų, kada mokytojas Naujųjų metų proga atsiuntė sveikinimą, adresuotą man ir Lai-mai. Dėkodamos už siurprizą, rašėme: “Tikrai geras ženklas, kad 1979-ieji

prasideda tokiu mielu kontaktu. Mudvi viliamės, kad šiais metais teks iš Jūsų išgirsti “nors vieną, bet gyvą žodelį...”

Jums ir toliau linkime “kietumo”.

Valė ir Laima”

Mūsų santykiai jau buvo nuoširdūs, šilti, artimi. Šiaulių mokytojas vengė, nei 1976, nei 1981 į susitikimus nevažiavo, nors siūliau jį iš namų mašina nuvežti į Šiaulius. Buvau išmokusi “Antiną”, tikėdamasi, kad mokytojas dalyvaus. Surinkusi visų susitikime dalyvavusių parašus, nusiunčiau naujametinių kolektyvinį sveikinimą: “Mokytojau, Jūsų “Antinas” vėl sugrąžino mus į Šiaulių mergaičių gimnazijos mokyklinį suolą. Vėl į mus padvelkė Jūsų pamokų atmosfera, žadinusi savarankišką mąstymą, kūrybinę mintį, humanistinius įsitikinimus.

Jūsų jubiliejiniais metais primename Jums – mes Jus mylėjome ir mylime, Mokytojau.”

Atsakymas buvo netikėtai jaukus:

“Siunčiu nuoširdžiausius linkėjimus savo buvusiai gerai mokinei. Būkite veikli ir energinga kaip iki šiolei. Gavau Jūsų suorganizuotą buvusių mano mokinių būrelio naujametinius sveikinimus. Esu sužavėtas, kad dar ne visos mane užmiršo ir dėkoju linkėdamas jums visoms kartais atitrūkti nuo dabarties ir valandėlę grįžti į jaunatviškus gimnazijos suolus.

1982. 01. 03 d.

K. Jankauskas”

Nuvažiavusi papasakojau apie susitikime dalyvavusius mokytojus, jo mokines, nuvežiau nuotraukų. Viskuo labai domėjosi, pažvalėjo tartum grįžęs į praeitį. Stebėjau, kad net lageriai nepakeitė to žmogaus skaidrios širdies. Jauku ir gera būdavo Jankauskų šeimoje, jūdviejų su žmona bendravimo šiluma kiekvieną gaivino. Kartą įsidrąsinusi priminiau, kad mes, jo mokinės šešiolikmetės, žavėjomės jų darnia pora Šiauliuose ir paklausiau: “Ar nepasikeitė romantiški santykiai?”

Mokytojas visai rimtai (nors mėgo ironizuoti) atsakė: “Viskas kaip jaunystėje”.

Grazu buvo ir dabar stebėti jų santykius. Kai ateidavau, ponია Aleksandra persirengdavo (įsidėmėjau, kad labai mėgo žalią spalvą, kuri jai tiko) ir įeidavo graži ir besišypsanti. Mokytojas pasitikdavo ją meiliu žvilgsniu. Tai kėdę arčiau pritrauks, tai apykaklę pataisys – nuostabu.

Gal todėl jiedu darėsi vis artimesni. Ta romantika gyvenime ir kūrybo-

*Kazio Jankausko žmona
Aleksandra Gaidamavičiūtė-Jankauskienė.
1932 metai*

boje, tas ilgesingas grožio ieškojimas – viskas suprantama, artima. Didžiausai savo mokytoju. Mieli jo autografa! knygoose taip pat dvelkė šiluma: “V. Mockienei, mano buvusiai mokinei, kuri visada buvo jautri ir pagauli”. 1986. 04. 30 d. (“Stogas ir žvaigždėtas dangus”). “Mielai mano mokinei Valerijai, kuri ir dabar manęs neužmiršta”. 90. 09. 27 d. (“Dvi galaktikos”).

Mokytojo santūrus, bet nenuginčijamas gyvenimo teigimas išugdė mumyse jėgą – mylėti gyvenimą, kurti jį atkakliai ir save patį nuolat žmoginti.

Kai sesuo paskambino ir informavo, kada laidos Aleksandrą Jankauskienę, abi su Laima ankstyvuoju traukiniu išvažiavome į Kauną. Kapinėse aikelėjau, suvokusi mokytojo ypatingą stiprybę, savitvardą – jis sugebėjo susikaupęs ir ramus tarti atsisveikinimo prasmingą ir viltingą žodį, netekęs artimiausio šioje žemėje žmogaus. Staiga pajutau, kad žodžiai patys veržte veržiasi, įbrukau Laimai rankinuką ir kalbėjau ekspromptu jo mokinių vardu.

Mokytojas mudviejų nepaleido. Namuose pasisodino šalia savęs ir gedulingų pietų metu, vis kartojo, laikydamas mano ranką: “Čia mano geriausia mokinė”. Kokie brangūs žodžiai žilagalvei mokinei.

Aš padeklamavau savo mokinio Juliaus Kelero “Tremtinius”, nes daugelis prie stalo buvo mokytojo artimi žmonės tremtiniai. Man atrodė, kad

jiems, kaip ir mokytojui, pravartu buvo išgirsti, kad net tarybinėje mokykloje ne visos vertybės buvo prarastos, dalis jaunų žmonių orientavosi situacijoje, brendo talentingi ir sąmoningi lietuviai. Mes su mokytoju ne kartą diskutavome tuo klausimu, maniau, kad ir jo bičiuliams tai buvo svarbu ir šiek tiek guodė toje liūdnoje valandoje.

Su mokytoju susirašinėjome ir toliau. Kartais K. Jankauskas grįždavo į Šiaulių laikotarpį ir pasigirsdavo tikrai mokyklinės intonacijos. 1994 m. gruodžio 31 d. laiške rašė: “Kiek atsimenu, visi Jūsų laiškai, kuriuos aš gau nu, yra paprasti, prasmingi, parašyti geru stiliumi, tikrai verti penketukų, kurių aš Jums gimnazijoje negailėdavau. Taigi ir ateity laikykitės patrauklios logikos.”

Po to sekė ilgas tylos laikotarpis. Netekusi savo gyvenimo draugo, tūnojau užsisklendusi savyje. Per tą laiką Laimai rašė, o man perduodavo linkėjimus. Aplankiusi mokytoją paklausiau, kodėl Laimai rašęs, o man ne. Atsakė, jog sąmoningai tylėjęs, nenorėjęs manęs jaudinti. Taip, kai žodžiai nepadeda, geriau patylėti...

Kazys Jankauskas tarp leidyklos darbuotojų vaikų. Birštonas, 1948 metai

Paskutinis laiškas sugraudino savo subtiliu dėmesiu:

“Ponia Vale, sveikinu Jus, savo buvusią gabią mokinę Kalėdų švenčių ir Naujųjų metų proga. Linkiu ir liūdesy, ir negandose nepasimesti. Tegu būsimoji metai atneša Jums palengvėjimą ir praturtina giedriomis nuotaikomis. Dievas Jus parems.

K. Jankauskas. 95. 12. 25.”

O paskutinis mūsų susitikimas – ryškus ir mielas. Buvo 1996-ųjų išvakarės, todėl nuėjau iš pat ryto, kad mažiau trukdyčiau. Iš Vilniaus buvo atvažiavęs sūnus su žmona, naujametiniam stalui viskas paruošta. Mane pakvietė pusryčių, ir mes jaukiai bendravome, o kai pakilau eiti, mokytojas sulaukė – dar mudu pasišnekėsime dviese. Prisiminėm Šiaulius, klasės gyvenimo kai kurias akimirkas. Aš pasakojau įspūdžius iš Kazimierinių. Jau pamokos laikas, o mokytojas Kazimieras šiek tiek išgėręs sėdi koridoriaus gale ant mokyklinio suolo, šnekasi su dieduku (taip vadinome mokyklos sargą, nors buvo nesenas žmogus) ir makaluoja kojomis. Mane klasė siunčia kviesti mokytojo – viskas paruošta: gėlės, sveikinimai, “Ulijona”.

O K. Jankauskas nė iš vietos, jis liksiąs čia, šypsosi, bet kietai užsispyręs. Šiaip buvo labai stropus, netgi nevėluodavo. Nemėgo tokių gaudinančių momentų, iškilnių, jam buvo nejauku. Taigi mūsų pravardžiuojamas Achilu mokytojas turėjo pažeidžiamą kulną – taip ir pradainavome visą pamoką be jo, mūsų gerbiamo ir mylimo.

Prisiminę juokėmės abu. Dar paklausė, kodėl vadinome Achilu. Nežinojau tikslaus paaiškinimo, mums tai buvo vyriškumo įsikūnijimas. Daug, oi daug mes pasisėmėme iš K. Jankausko.

Noriu pabaigti žodžiais, tartais prie Jo kapo kauburėlio. Ačiū, Mokytojau, už viską, o labiausiai už Jūsų stiprybę, principingumą, žmogiškąją poziciją, už stovėjimą lietuviybės sargyboje.

Mes mylėjome Jus, mylėjome Jūsų “Antiną”, kuris raudėjo žydrojo dangaus ir kaimo. Perėmėme Jūsų vertybes: veržtis į grožį, ieškoti dvasingumo žmonių santykiuose ir dalintis žmoniškumo ištekliais su visais.

Jeigu dabar žilagalvės Jūsų mokinės iš pagarbos ir meilės lenkiasi Jums, tai ne veltui gyventa, ne veltui rašyta, ne veltui eikvota širdies šiluma.

Valerija
BARKAUSKAITĖ-MOCKIENĖ

IŠMOKOME NE TIK RAŠYTI, BET IR MĄSTYTI

Pažintis

1943 metų rugsėjis. Aš – Šiaulių mergaičių gimnazijos šeštos klasės mokinė. Kad Kazys Jankauskas rašytojas, tai jau žinojau. O dabar jis mums buvo pristatytas kaip lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas. Pasikalbėjimo nebuvo, liepė pasiruošti diktantui. Žinoma, tai mus, gimnazistes, labai nustebino. Kai atnešė ištaisytus, kvietė kiekvieną prie staliuko, žvilgtėdavo į pažymį ir garsiai replikuodavo. Sugrįžusios į suolą ir atsivertusios sąsiuvinį mergaitės išblykšdavo. Atrodė, kad klasėje sustojo oras.

Pagaliau išgirdau savo pavardę. Prie staliuko mokytojas pasakė: “Neblogai parašyta”. Patenkinta einu į suolą, atverčiu sąsiuvinį ir suakmenėju: dvejetas su pliusu.

Pats didžiausias pažymys visoje klasėje buvo trejetas. Buvo net dvejetų su dviem minusais. Tai štai kaip gimnazistės rašė diktantus. Buvome visos šokiruotos. Dabar tai prisiminusios linksmai kvatojamės.

Į pamoką atėjus auklėtojai Jadvygai Survilienei, vos neverkdamos klausėme: “Kas bus? Mes nebaigsime gimnazijos, jeigu tokie pažymiai iš lietuvių kalbos”. Auklėtoja maloniai šypsojosi ir tuo viskas baigėsi.

Buvo karo metas. Nebuvo vadovėlių, sąsiuvinų, net rašalo ir pieštukų. Man dar pasisekė: brolis mokėsi Berniukų gimnazijoje klase aukščiau, o pusbrolis – dar klase aukščiau, suradę kokį seną vadovėlį, jo iš rankų jau neišleisdavo, laikydavo man.

Vokiečių kareiviai šeimininkavo pirmajame aukšte, o antrajame buvo

Kazys Jankauskas (dešinėje) su poetu Albinu Žukausku Palangoje. 1949 metai

gimnazija. Artėjant frontui užėmė visą gimnaziją. Buvome išblaškytos po visą miestą, po butus, teniso sales, senajame pašte. Pamokos tęsdavosi trisdešimt penkias minutes, pertraukos – penkias. Kartą pamokos pradžioje K.Jankauskas iškviečia mane prie lentos. Kirčiavimo pamoka. Visas užduotis žodžiu ir raštu atsakinėju be klaidų. Mokytojas klausia ir klausia... Išklausinėjo beveik viską. Kai pirmą sykį suklystu, pasako: “Užteks”. Ir dar prideda, kad nemanęs, jog taip gerai žinau. Ketvertas. (Penketo išvis nerašydavo, sakė, kad jis pats penketui nežinaš). Man atsakinėjant klasė buvo nuščiuvusi. Pasirodo, man atsisėdus į suolą, ir pamoka pasibaigė. Visą pamoką atsakinėjau viena, o suklydau, nes buvau jau pavargusi. Per pertrauką apsupusios mergaitės klausinėjo: “Kas čia buvo?” Iš kur man žinoti.

Grįžtant į Lietuvą sovietams Mergaičių gimnazijos pastatas sudegė, liko tik sienos. Zubovų rūmuose tuomet buvo Mokytojų seminarija, ten patalpino ir mus. Vakarais čia mokėsi suaugusieji, pamokos vyko trimis pamainomis. Mes mokėmės antrojoje pamainoje. Buvo laikotarpis, kai sėdėjome prie vienoje eilėje galais sustatytų stalų. Ant stalo tilpdavo tik viena ranka, antrą tekdavo laikyti po stalų. Taip buvo ankšta. Kadangi nebuvo vadovėlių, mokytojo pasakojimą turėjome užsirašyti. Jei K.Jankauskas pamatydavo rašant pieštuku, tuoj paklausdavo: “Kokia tamstos pavardė? Pieštuku rašyti negalima. Rašau dvejetą”. Jis sakydavo, kad pieštukas gadina braižą. Kartais, charakterizuojant kokį herojų, mokytojas liepdavo jo pasakymą

užrašyti žodis į žodį. Baigiantis pamokai paprašydavo dvi ar tris mokines atnešti savo užrašus. Čia pat patikrindavo. Jei nebūdavo klaidų, galėjai tikėtis ketverto, o jei būdavo, - ir dvejeto. Žvilgterėjęs į laikrodį ir pamatęs, kad iki pamokos galo dar kelios minutės, iškviesdavo kurią nors prie lentos, padiktuodavo sakinį. Klaidas liepdavo ištaisyti jau kitai. "Tamstai rašau dvejetą", - sakydavo tai, kuri ištaisė, sakinį užrašiusiai parašydamas ketvertą. Buvo parašyta gerai ir nereikėjo jokio taisymo. Neretas ir toks atvejis.

Zubovų rūmai buvo visai nepritaikyti mokyklai. Per pertraukas nebuvo net kur pasivaikščioti, todėl labai dažnai visa klasė dainuodavo. Literatūros pamokoje nagrinėjant J.V.Gėtės "Faustą" mokytojas Mefistofelį charakterizavo kaip velnią, norintį žmogui parodyti jo blogąsias ydas. Vadovėlyje radau parašyta, kad Mefistofelis buvo velnias, kurio tikslas ir noras buvo gundyti žmones. Prieš literatūros pamoką visai klasei apie tai papasakojau. Nutarėme paklausti mokytojo. "Aha, tai jums jau nebe dainos rūpi..." - nusišypsojo K.Jankauskas. O jam pradėjus aiškinti naują pamoką supratau, kad mūsų klausimas patiko, nes mes jau pradėjome analizuoti, mąstyti. "O supraskite taip, kaip kuri suvokiate. Nebūtina visi turi mąstyti vienodai", - yra sakęs.

Kartą brolis, sugrįžęs iš gimnazijos, papasakojo, ką išgirdęs iš savo lietuvių kalbos mokytojo Jono Adomaičio: spausdinamas literatūros almanachas "Varpai", kas jį norės įsigyti, turi užsirašyti. Karo metu knygos buvo didelis deficitas. Mane nustebino, kad K.Jankauskas apie tai net neprasitarė. Apie naujieną papasakojau visai klasei, o atėjus mokytojui paklausiau, kaip mums gauti "Varpus". Atsakymas buvo netikėtas: "Jūs dar nepriaugote iki "Varpų". Ir pradėjo aiškinti pamoką. Taip mūsų klasė negavo "Varpų", o mano brolio "Varpai" dingo per karą.

Malkų ruošia

1944 metų spalio. Gimnazijai nurodyta savo jėgomis Vinkšnėnų miške pasiruošti žiemai malkų. Beveik penki kilometrai kelio. Ėjome į ten ir atgal pėsčiomis. Dirbome dvi dienas. Nelijo, bet oras buvo pilnas drėgmės. Neturėjome tam darbui tinkamų rūbų, įrankių. Mes, mergaitės, rinkome šakas, o berniukai ir mokytojai pjovė medžius. Nakvojome pas ūkininką. Pavalgydino bulviene, vieną kambarį išklojo šiaudais nakvynei. Sugulėme dviem eilėmis galvomis į sieną. Mokytojai vakarieniavo ir nakvojo kitame

*Kazys Jankauskas grįžęs iš tremties
su sūnumis
Zigmu (dešinėje) ir Aleksandru.
1956 metai*

kambaryje. Buvome nuvargusios, todėl greitai užmigome. Pabudome nuo beldimo į duris. Jas pravėrė K.Jankauskas ir mums nepažįstamas vyriškis. Laikydamas rankoje žibintą mokytojas paklausė, kaip įsikūrėme ir paprašė padainuoti „Ulijoną“. Išsiblaškę miegas. Mūsų geriausios dainininkės Lionė Kelpšaitė ir Ona Kirnaitė netrukus užtraukė: „O ant kalno, an aukštojo / Ulijona linus rovė. / Ir atjojo jauns bernelis, / pasdabojo Ulijoną“. Ir taip toliau. Mokytojas buvo laimingas. Padėkojo. Palinkėjo visoms labos nakties ir išėjo.

Praėjo gal ketvertas metų. K.Jankauskas jau gyveno Kaune. Metais jaunesnė mano geriausia draugė Janina Gibronaitė, kuriai papasakodavau viską apie įdomųjį literatūros mokytoją ir kurią tai labai domino, studijavo tame pat mieste. Kartą ji pamatė skelbimą apie įvyksiantį literatūros vakarą. Nuėjo. Jame savo kūrinį skaitė ir rašytojas K.Jankauskas, jis vadinosi „Mokytojo laiškas mokiniams“. Pasakojimas apie tai, kaip mes dirbome miške, permirkusios ir nuvargusios miegojome ant šiaudų, bet vis tiek jam padainavome „Ulijoną“.

Pasveikinimai ir atsisveikinimai

1945 metų kovas. Sugalvojome per Kazimierines pasveikinti mokytoją.

Karo metas. Žiema. Kur gauti gėlių? Labai norint ir dar pasistengiant viskas galima. Gėlės yra. Seniūnė Valė Barkauskaitė apmąstė sveikinimo žodžius. Turi būti dvi iš eilės lietuvių kalbos pamokos. Laukiame...

Tačiau taip ir nesulaukėme. Matyt, K.Jankauskas sužinojo, kad mes sveikinsime ir nutarė mūsų klasėje nepasirodyti.

Maždaug po poros mėnesių K.Jankauskas paliko Šiaulius ir išsikėlė į Kauną. Pamenu: per pertrauką atėjo auklėtoja J.Survilienė ir pasakė, kad šiandien literatūros mokytojas ateis į pamoką paskutinį kartą. Tądien buvo numatytos dvi pamokos. Skubiai susiradome gėlių. Valė pasiruošė atsisveikinimo kalbai. Laukiame. Ir vėl laukiame. Mokytojas į pamoką neatėjo... Taip ir neatsisveikinome.

Vėliau sužinojome, kad K.Jankauskas atsisveikindamas su mokytojais pasakė, jog jam Šiauliuose nieko kito negaila, tik septintųjų klasių, tai yra mūsų. Mes, nesugebėjusios parašyti diktanto, per porą metų išmokome ne tik rašyti, bet ir mąstyti.

Apibendrinimas pagal K.Jankauską

Kai grįžome iš miško darbų, tą dieną buvo lietuvių kalbos pamoka. Mokytojas pasakė: "Rašysite rašinį tema "Ranka ranką plauna". Niekada nebūdavo rašomojo darbo be išankstinio įspėjimo, o čia staiga... Netikėtai atėjo viena įdomi mintis, net ir šiandien negalėčiau pasakyti iš kur, nes nieko panašaus nebuvau nei girdėjusi, nei skaičiusi. Rašiau apie tai, kad medis išaugina lapus, kurių amžius – tik viena vasara. Jie nukrinta, žūva. Tas lapas savo pažastelėje išaugina pumpurą, kuris kitais metais vėl taps lapu ir taip tęsis gyvastis. Parašiau gal keturis puslapius. Gramatikos klaidų nebuvo. Mokytojas pasakė: "Gera parašyta, bet - nurašyta. Iš kur – nežinau, bet nurašyta". Ne kartą gyvenime vis pagalvodavau, kad turėjau su mokytoju pasikalbėti, paaiškinti, kad tai buvo savarankiškas darbas ir mintys, tačiau buvau per daug nedrąsi.

Buvau matematikė, humanitariniai mokslai ėjosi sunkiau. Ačiū mokytojiui Kaziui Jankauskui, išmokiusiam lietuvių kalbos. Kai jis sakė – kuo mažiau žodžių ir kuo daugiau prasmės, – pagalvodavau, jog tai neįmanoma. Viskas įmanoma. Dar kartą ačiū!

Elena KULNYTĖ-JANSONIENĖ

MŪSŲ KLASĖ MOKYTOJAS YPATINGAI MĖGO

Ši naktis ypatinga – tai Naujųjų metų naktis... Kai gyvenimas beveik prabėgęs, apmąstymai krypsta į praėjusį laiką, gana nutolusį, tačiau svarbiausi žmonės, draugai, epizodai prisikelia iš praeities – jie nepamirštami. Tarp jų – didžiulę reikšmę turėjęs mano visam gyvenimui gerbiamas, mylimas mokytojas Kazys Jankauskas.

Norisi kalbėti apie žmogiškąsias jo savybes, kurios ir suartino jį su mokiniais, dėl kurių daugelis laukdavom lietuvių kalbos pamokų ir įdėmiai sekėm jo žodžius. Niekad nesibardavo, atrodo, niekad ir nepykdivo, bet jo pastaba (ramiai pareiškta) ilgai lindėdavo širdyje.

Netyčia kartą per literatūros pamoką sušvilpiau. Nors ir žinojau, kad manim pasitiki, išsigandau, - buvo gėda. Mokytojas sureagavo: “Niekad nesitikėjau, kad ši mokinė galėtų taip pasielgti”. “Na, - pamaniau, - dabar viskas”. Tačiau jokio atgarsio vėliau tai neturėjo. O aš ilgai to nepamiršau.

Dar keli prisiminimų epizodai.

Vokiečių okupacijos metais atlikdavome darbo prievolę. Siųsdavo mokinius grupėmis į mišką medžių kirsti. Nuvežė mus už Šiaulių, į Žemaitijos pusę. Oras prastas – šaltoka ir šlapia. Mergaitės valė, genėjo nukirstų medžių šakas. Vakare nuvedė į kažkokią trobą. Išliko atminty toks vaizdas: ant žemės pamesti čiuziniai, gulėmės apsirengę, susispietę grupelėmis kambariuose. Tačiau galėjome pasikurti “pečius” – traškėjo malkos, pasidarė jaukiau. O mūsų dainininkės – Lionė Kelpšaitė, Onutė Kirnaitė ir kitos – tyliai pradėjo dai-

Buvusi K.Jankausko mokinė dailininkė Laima Skerstonaitė šiuos atsiminimus parašė 2004 m. sausio 1 d. Sausio 10 d. netikėtai mirė.

*Kazys Jankauskas
1992 metais*

nuoti, visos pritarėm. Ir štai tarpduryje pasirodė mokytojas Jankauskas. Na, galvoju, barsis, kad triukšmaujam. Nutilom. O jis paprašė, kad toliau tęstumėm. Tarpduryje atsirėmęs įdėmiai klausėsi. Paskui paprašė, kad mergaitės padainuotų Antano Šabaniausko “Paskutinį sekmadienį”. Po to – “Ulijoną”. “Kodėl?” – paklausėme. Paaiškino: jos primena jaunystę, jo ankstyvą meilę. Mokytojo ilgesys mums, jaunoms, buvo suprantamas. O jis stovėjo ir šypsojosi, toks mielas ir toks artimas...

Vyko karas. Vieną okupaciją keitė kita. Visi įsitempę. Gimnazijoje pasklido žinia, kad žuvo mūsų klasės mokinė Jadvyga Petkevičiūtė. Auklėtoja pasakė, kad tai įvyko besitraukiant į Vakarus. Jadzė buvo man labai artimas žmogus: klasėje sėdėjome viename suole, eidavom kartu namo, nuolat bėgiavom viena pas kitą. Labai skaudėjo širdį. Kita pamoka buvo lietuvių kalbos, K.Jankauskas paprašė paaiškinti, kodėl sėdim kaip dūšią pardavusios. Į mane mokytojas nesikreipė, nors žinojo, kokios neaperskiriamos draugės buvome, tik pasakė: “Dabar žuvusios draugė labai gerai parašytą temą – “Ranka, kuri daugiausia kenčia, pati jautriausia”. Tokią temą buvome rašiusios, kai nagrinėjome “Hamletą”.

O Jadzė po kelerių metų atsiliepė iš Amerikos. Kai Lietuva vėl tapo laisva, teko ir susitikti, nes ji kasmet atvažiuodavo į Lietuvą. Užaugino šešis vaikus, visi sąžiningai dirba, yra dori lietuviai.

Mūsų klasę mokytojas ir rašytojas K.Jankauskas ypatingai mėgo. Nors buvo objektyvus, bet griežtas. Silpniau besimokančias dažniau kviesdavo prie lentos ir kantriai aiškino jų klaidas. Jo pamokos buvo įdomios, įtaigios. Mokytoją mes mylėjom, gerbėm, bet ir prisibijodavom...

Laima SKERSTONAITĖ

*Rašytojas Jurgis Jankus Šiauliuose,
„Varpų“ redakcijoje.
1991 m. rugsėjis*

Ant LRS leidyklos 2004 metais išleistojo Jurgio Jankaus romano „Pušis“ ketvirtojo viršelio pažymėta: paskutinis rašytojo kūrinys, publikuojamas pirmą kartą.

Žymiojo prozininko, jau neretai tituluojamo literatūros klasiku, marti Danutė patikslina: tai – paskutinė publikuota, bet ne paskutinė knyga, nes yra dar dvi nemažos apimties knygos rankraščiuose: „Negyventų dienų našta“ (jos ištrauką skaitėte „VARPAI-2001(15)“ numeryje) ir „Niekam nereikalingi“.

Kada ir kur buvo parašytas romanas „Niekam nereikalingi“, kurio spausdinimui esame gavę išimtinės teises, tikslų žinių nėra. Anot Danutės Jankienės, rankraštis perrašytas Rochesteryje (JAV), o knyga pradėta rašyti galėjo būti ir Vokietijoje, pabėgėlių stovykloje.

JURGIS JANKUS**NIEKAM NEREIKALINGI**

I.

Nors sunku buvo tikėti, bet atrodė, kad jau turėtų būti po visam. Nebegirdėti patrankų gaudimų, tik vienur kitur dar tebekyla stulpai dūmų. Man besidairant, kiek į dešinę dar išsiveržė naujas stulpas ir per kelias sekundes pavirto į juodą grybą, kiek pasmagintą besileidžiančios saulės rausvumu. Ar tai būtų ženklas, kad milijoninės skerdynės pasibaigė? Gali būti. Turėtų būti, bet ateinančią, šiuo metu gimstančią naują teisybę suvokti sunku. Žiūriu į horizonte ką tik išdygusį ir vis besiplečiantį grybą ir galvoju, jog kur paelbyje vokiečiai kokį šaudmenų sandėlį susprogdino, kad nepatektų į užtvinstančių bolševikų rankas.

Stoviu ant lėkšto kranto, žiūriu į anoje pusėje paliktus dūmus, į vokiečių, besiriantį per upę atgal, ir kaip šviesa ateina mintis, kad toks kataklizmas negali nudilti nepalikęs žmonijos jokių pėdsakų. Ima rodytis, kad pagaliau žmonija ras žmogų, krauju nusipraususi, skausmu nusivaliusi, žmogų viso gyvenimo centre. Ne partiją, ne ideologiją, bet paprastą, gyvą žmogų, atėjusį tiesiai iš Viešpaties rankos. Tą didžiausią šios žemės stebuklą, kuris net dantimis grieždamas nori pats save sunaikinti.

Vokietis jau pasiekė aną krantą, išlipo ir riša valtį. Viduje pajuntu nutekantį jaukų šilumos gumulą, panašų į tą, kurį pavasarį suveldavau iš besišeriančios karvės plaukų. Švelnų, minkštą, į kurį motina susismaigstydavau adatas. Ir tą manąjį, tokį šiltą ir jaukų tuoj perveria aštri adata: aš čia toje pusėje, o jis, vokietis, pasilieka tenai, savo namuose, kurie po valandos kitos gali tapti nebe jo. Ir jis pats...

Kai pasiekiau Eldę, dar nežinojau, kas už kelių akimirksnių atsitiks. Upė buvo neplati, srovė gana rami, bet gili. Perbristi negalėjau nė galvoti, o plaukti nemokėjau. Užaugau, kur tebuvo tik linmarkos. Kai kurie mano amžininkai pramokdavo pasitaškyti ir tose linmarkose, bet manęs vanduo niekada netraukė. Gal todėl, kad man dar ančiukus ganant iš tų pačių linmarkų net du skenduolius

ištraukė. Abu gerokai vyresnius už mane, bet nemokančius gerai plaukti. Kai kiti taškėsi kūdroj įsistūmę linų slogtį, jie išoko nuo kranto panardyti. Man net į slogtį įsikibus buvo nedrašu kojomis taškytis, ypač jeigu žinojau, kad, nuo slogčio nuslydęs, kojomis žemės nepasieksiu, užtatėjau Eldės pakrante ir dairiausi, ar nerasiu ką įsistumti į vandenį. Kokį lentgalį, rąstigalį ar ganyklos vartus, kurių esu matęs eidamas per laukus. Nebuvo net jokio padoraus šapo, tik kiek toliau pakrantėje buvo medžiuose paskendusio sodyba. Nuėjau. Jau iš tolo pamačiau, kad upėje, šalia pilko pastatėlio yra valtis. Tuoj galvon šovė mintis tyliai prislinkti ir čiupti valtį. Tik persikelti, tik į kitą pusę. Stabterėjęs net apsižvalgiau. Iš tos vietos nieko nebuvo matyti, bet niekada nežinai, ar tavęs niekas nemato. Ir tikrai, kiek arčiau priėjęs, pamačiau prie tvoros stovintį vyrą. Pasveikinau. Kai tik pasigutentaginom, tuoj išdėsciau savo bėdą. Tiek kilometrų, net iš anapus Rytprūsių ligi čia laimingai atbėgęs, nenorėčiau, kad prie to upelio jie mane pasigautų. Perkelti? Jis galėtų, bet kad vargu ar verta. Anoje pusėje jau amerikiečiai. Jis pats šiandien matęs ana puse Eldės jų mašinėlę pralekiant. Turbūt ieškoję tilto. Tiltas irgi čia pat, už kokių poros kilometrų. Jie esą gal jau netoli Berlyno. Kad jau ligi čia atėjo, tai Berlyno rusams taip lengvai neatiduos. Kad kokį kitą miestą, bet Berlyno niekada. Mėginau aiškinti, kad amerikiečiai su anglais Vokietiją ligi Elbės atidavė Stalinui. Kai taip susitarė, tai taip ir bus. Vakariečiai savo žodžio tikrai laikysis. Vokietis tik ranka numojo. Esą, į kitą pusę perkelti jam nesunku, bet ką aš ten veiksiu. Toje vietoje tik kemsynai. Nakvynę gal gautum už kokių poros kilometrų (jis pasakė vietos ar žmogaus vardą, kuris visiškai atminty neužkliuvo), o kai sutems, tai ir tų galiu neužtikti. "Verčiau pernakovok, papasakosi, kaip tie bolševikai atrodo, o rytoj galėsi nueiti į (vėl pasakė galvoje neužkliuvusį vardą) pasimatyti su amerikiečiais. Su jais galėsi ir į Berlyną sugrižti".

- Ten jau rusai, - tiesiai man už nugaros pasigirdo moteriškas balsas.

Balsas buvo toks staigus, kad net krūptelėjau. Ji nepasakė "ten", bet paminėjo tą patį, galvoje neužkliuvusį kaimelio, o gal kokio dvaro, vardą.

Vokietis irgi lyg krūptelėjo.

- Kas sakė? – paklausė.

Pasisukau ir aš. Prieš mus stovėjo jauna moteris.

- Uta atbėgo. Rusai ant tilto pastatė sargybas, kad niekas į aną pusę neišeitų. Gaudo mergaites ir jaunas moteris. Uta su Lori atbėgo slėptis.

- O kur amerikiečiai?

- Sako, kad anoj pusėj. Bet kur mums slėptis?

- Keliamės į aną pusę, - net nepagalvojęs pasakiau.

Vokietis kelis akimirksnius tylėjo, paskui pasakė moteriai:

- Eik ir dairykėtės. Jeigu pamatysite, kad į tą pusę ateina, bėkit į daržinę. Kol anų dar nėra, jį perkelsiu.

Moteris nubėgo į trobą, vokiečiai pasuko prie valtės, o aš iš paskos. Kai jau kėlėmės, dairydamasis į vieną pusę ir į kitą, ar nepamatysiu kur rusų, pasakiau:

- Reikėjo ir mergaites perkelti. Ar jos neturi šitoj pusėje kokių pažįstamų? Būtų prisiglaudusios, kol kareiviai nustos sauvaliauti. Visą laiką taip nebus, - o pats galvojau, ar rusai ir vokiečius kraus į prekinis vagonus ir tremis į Sibirą.

- Kas iš to, - nutraukė bejsibėgančią mano mintį vokiečiai. – Juk sakei, kad atidavė ligi Elbės. Jeigu atidavė Berlyną, tai kas jiems Meklenburgas. Amerikiečiai ir savo duonos turi ligi soties. Geriau pasisaugoti prie namų.

Persiskyrėm. Aš pajutau po padais tvirtą žemę, o jis vandeniui sugrįžo į savo, kuri man staiga pasirodė nebetvirta. Kažin kada, o gal ir visiškai netrukus, gali ir juos pradėti krauti į vagonus ir siųsti ten, iš kur grįžti nebėra vilties. Ir čia pat toptelėjo, ar tikrai Sibiras toks tuščias, kad jame galėtų tilpti dar ir pusė Europos. Atrodė būtų didžiausia nesąmonė, bet kas gali atspėti, ką išprotėję galiūnai gali padaryti.

2.

Iš Berlyno prieš kelias dienas išėjom visas būrys ir, maišydamiesi tarp bėgančios kariuomenės, traukėm Berlyno-Hamburgo plentui. Man atrodė, kad tai pats saugiausias kelias, nes kas geriau žino, kur dar galima saugiau praslysti pro iš abiejų pusių rusų grasinančias žnyples, kaip tie, kurie turi ryšius su savo pačių daliniais ir vienam šone, ir kitame dar tebesipriešinantiesiems rusams.

Mūsų buvo gal dešimt, gal dvylika. Buvo viengungių, bevaikių porų ir net viena šeima su pora paauglių berniukų. Buvo vienas, kuris sakė esąs daktaras, dirbęs kažin kurioje Berlyno ligoninėje ir turėjęs ryšių su vokiečių pogrindžiu. Tai jis ir pasakė, kad Jaltaje Stalinas paėmė Europos žemėlapi, nagu išilgai Elbės užbrėžė liniją ir pasakė:

- Į tą pusę viskas mano vieno, o į tą pusę galite viską dalytis, kaip norite.

Daktaras pats tikėjo ir visus mokėjo įtikinti, kad tikras išsigelbėjimas tik už Elbės. Elbės nebuvo matęs, bet žinojau, kad ji didelė upė. Kažin kas buvo sakęs, kad kelis kartus didesnė už mūsų Nemuną. Toks vandens platumas mane gąsdino. Mėginau įtikinti, kad kariuomenė žino, kur eina. Kad į ją įsimaish kur nors žemiau gal ir per Elbę persikelsim, o ką darysim, kai prieisim upę. Ką žinom, kur rasim tiltą? Ką žinom, ar tiltai nebus susprogdinti? O jeigu ir rasim, tai ar amerikiečiai mus įsileis?

- Neįsileis – plauksim, - tvirtai pasakė daktaras.

Jam pritarė kiti.

- Ar žinot, kokio ji platumo ir koks jos vanduo?

- Šlapias, - kažin kas pasakė, ir visi prapliupo juoku.

- Ir šaltas, - numečiau. – Neužmirškite, koks dabar metų laikas.

- Niekas. Plauksim taip, kad amerikiečiai matytų. Jie – žmonės. Neleis savo akyse žmonėms mirti. O kaip yra čia? Kiek lėktuvai vakar čia priklojo. Šiandien visi matėm pakelį lavonus. Ką žinom, ar net čia besišnekant neužlėks. Man tai jau verčiau vandenį nuskęsti. Nuskęsiu, tai žinosiu, kad nuskendau. Kad kitaip nebebuvo galima. O čia. Jeigu pataikytų taip, kad iš karto užmuštų, bet jeigu sužalos? Jeigu nutrauks ranką ar koją? Vokiečiai ir trauktis moka tvarkingai. Gal nepaliks šalia kelio, gal suteiks pagalbą ir nuves kur į ligoninę, o tenai paguldys ir paliks laukti bolševikų. Ką manot jie darys mane ar tave radę suluošytą? Lenino medalį prikabs?

Kai tik priėjom į kairę pusę atsišakojantį vieškelį, daktaras pirmas pasuko į jį, o jam iš paskos ir visi kiti.

Pasukau ir aš, bet širdis traukė atgal. Žinojau, kad tikras išsigelbėjimas tik vakarų pusėje, bet kurtus slėgimas stūmė į šiaurę. Rodos, atsiskirtum, be kelio, tiesiai per suakėtus laukus patrauktum šiaurėn ir pasijustum išgelbėtas.

Ėjau kartu su kiek vyresniu vyru. Išsišnekom. Jis Lietuvoje buvo pradžios mokyklos mokytojas, o čia per žiemą prasitrynė be jokio darbo. Vis pasisėkdavo pro darbo pirštus prasmukti. Užtat daug vaikščiojęs. Apie Berlyną ir jo apylinkes galėtų gal kelias knygas parašyti. Ypač apie jo griuvėsius. Apie bažnyčias, mokyklas, apie rūmus.

- Žmogus pralenkė laiką, - šnekėjo. – Laikui būtų reikėję gal tūkstančio metų, o žmogus padarė per kelias valandas.

Jis per vasaras buvo išvaikščiojęs visą Lietuvą, sakėsi mokąs tris kalbas, bet kai pasisakiau, kad jau esu pramokęs šešias ir dar norėčiau pramokti kitą tiek, jis laikė mane labai laimingu. Pats dar norėtų bent kiek pramokti prancūziškai. Bent tiek, kad kada nors galėtų po Paryžių be vertėjo pavaikščioti.

- Gerai. Kai persikelsim į aną pusę, gal galėsime ir Paryžių pasiekti. Aš irgi norėčiau pamatyti visų šiek tiek pasimokiusių svajonę, - pasakiau.

- Tai, sakai, kad prancūziškai gerai įkerti?

- Neblogai. Ne taip, kaip lietuviškai, bet įkertu.

- Tai gal galėtum ir mane pamokyti?

- Jeigu tik nori. Kelias sutrumpės.

Ir pradėjom:

- Aš einu, tu eini, mes einam. Aš einu per laukus, tu eini per laukus, mes einame per laukus.

Besišnekučiuodami kiek atsilikome nuo būrio, ir priėjome kelutį, iš mūsų vieškelio bėgantį tiesiai į šiaurę. Ir tokį tiesų, kad atrodė, jog kitas jo galas remiasi į begalybę. Nieko nesakydamas pasukau į jį. Taip buvom įsitraukę į prancūzišką šneką, kad mano bendrakeleivis to net nepastebėjo. Tik galiuką paėjus susigriebė.

- Kur dabar mes? – sustojo ir metė akį į kitus nuo mūsų tolstančius.

- Kodėl čia? – pridėjo, kai aš nesumečiau ką pasakyti.

- Nenoriu Elbės, - trumpai pasakiau.

- Bet kodėl? Anksčiau ar vėliau juk reikės į aną pusę persikelti. Nerasim tilto, plauksim. Žinau, kad vanduo bus šaltas, bet neužmiršk, kad Elbė atiteka iš pietų.

- Ne, Elbė ne man. Bent čia ir dabar ne man.

- Bet kodėl? – spyrė.

- Nemoku plaukti, - visiškai atvirai pasakiau. Pirmą kartą savo neilgam gyvenime. Iki tol niekam nebuvo to nė prasitaręs. Kad nemoku plaukti, man buvo didžiausia sarmata prisipažinti.

- Nė kiek?

- Nė kiek.

- Nedidelė bėda. Lietuvoje nebuvo upės nei ežero, kurių nebūčiau perplaukęs. Padėsiu. Susirasim kokius vartus ar ką nors. Pamatysi, kol išsikaptysim ligi kito kranto, plauksi gal neblogiau už mane. Išmokti plaukti nedaug tereikia. Žmogus savaime neskęsta, tik reikia įgusti, ir viskas. Kai įprasi, iš vandens nebus galima išvaryti.

- Vandens nebijau, tik nenoriu tokiose sąlygose mokytis. Nenoriu nei pats į dugną, nei kitą su savim nutraukti. Tamsta gelbėkis savo keliu, leisk man gelbėtis savo. Noriu tikėti, kad abu keliai bus geri. Ko gero, kada nors susitiksime, po Paryžių išsinarstysime ir kur nors ant Senos kranto susėdę kiekvienas apie savo kelią papasakosime. Gal net prancūziškai. O dabar paklausyk. Girdi tuos bum-bum? Ar neatrodo, kad mūsiškiams vargu ar pasiseks jiems už akių užbėgti?

Mano bendrakeleivis paklausė, papurtė galvą.

- Čia vokiečiai. Rusai nori paelbiu vokiečių armijai užbėgti už akių, o vokiečiai, aišku, neleid. Šiandien pašnekinau vieną karininką ir paklausiau, ar Brandenburgas jau užimtas. Pasakė, kad per pietus dar nebuvo. Jie sparnų irgi neturi. Kad ir važiuoti, bet vis tiek gerokai prilaikomi.

Nesileidau įtikinamas ir persiskyrėm. Jis įkypai per šviežiai suakėtą lauką sma-

giu žingsniu nusivijo savuosius, o aš tarp šviežiai suakėtų pavasarinių dirvų nu-
tiestu keliu nuėjau į nežinią. Jie nors turėjo aiškią viziją – Elbę, o aš – vienišą
nežinią, kuri, atrodė, atsirėmusi į begalybę.

Pasijutau taip vienišas, kad nors kauk. Jeigu ne tas Elbės dievai žino kokio
platumo ir kokio gilumo vanduo, būčiau tuoj pasukęs paskui mokytoją. Vaikystę
sukrėtę įspūdžiai kartais supančioja žmogų visam amžiui. Sakau – kartais, nes
nežinau, ar visada ir ar visur.

Stirbiai Pjauneliuose kasė kūdrą. Sakė – vasarą bus gyvuliams atsigerti, o ru-
denį – linams merkti. Kasė ilgai. Iš pradžių pradėjo plačiai, o paskum kraštai ėjo
žemyn nuožulniai ir į apačią kūdra traukėsi, mažėjo. Kai pabaigė, vyrai vaikščio-
jo dugne net sumažėję, o senojo Stirbio plikę galėjai matyti tiesiai iš viršaus. Dar
dugną belyginant apie kojas ėmė rasti vandens, ir jie sprendė, kad ligi rytojaus
vandens jau bus pusė kūdros.

Nežinau, kiek rytojaus dieną prisisunkė vandens, nei kiek dar kitą. Brolis tada
jau ganė karves. Kai Pjauneliuose karvės sugulė, nubėgau ir aš. Kūdra jau buvo
sklidina vandens, o vaikai lakstė aplinkui ir vienas kitą ragino maudyti, bet nie-
kas nepuolė. Kūdroje nebuvo slogčio, į kurį įsikibus galima būtų pasitaškyti, o
be jo, nors vienas kitas gal ir galėjo kiek paplaukti, buvo nedrąsu į tokią galybę
šokti.

Burkaus pusbernis netoliese akėjo dirvą. Pabaigęs akėti, paleido arklius į
Pjaunelius, o pats atėjo prie kūdros.

- Tai ko dabar į tą vandenį žiopsot, kodėl nesimaudot? – prašneko atėjęs.
- Kad nė vieno slogčio dar nėra, - kažin kuris pasakė.
- Slogčio? O kam jum tas slogtis? Ar be jo plaukti nemokat?
- Truputį mokam, bet kad čia labai gilu.
- Ir gerai, kad gilu. Kur gilu, gali ne tik plaukti, bet ir panardyti. Žiūrėkit!

Tuoj nusirengė, atsisėdo ant kūdros krašto, kojas suleidęs į vandenį pate-
liuskavo, atsistojo ir nuėjo žemyn. Gal nenuėjo, gal įžulniu kūdros šonu slyste
nuslydo, paskum iškilo kartą, kitą.

- Žiūrėkit, kaip Stasiukas nardo. Stasiuk, dar sykį, dar sykį, - šaukėm kūdrą iš
visų pusių apstoję, bet Stasiukas nebesirodė. Visus užgulė nejaukumas.

- Nuskendo, - kažin kuris pasakė ir pasileido į kaimą. Paskui jį dar vienas
kitas, o kiti pasilikom ir nežinojom ką daryti. Kai vyrai su kartimis tekini pradėjo
iš kaimo bėgti, iš lėto, net užuolankom, nuėjau namo ir aš. Nenorėjau matyti,
kaip su kartimis ir kabliais trauks iš kūdros dugno Stasiuką. Jis jau antrus metus
tarnavo pas Burkus. Pernai piemenavo, o šiais metais išėjo į pusbernius. Bet ir
į pusbernius išėjęs, dažnai ateidavo pas piemenis. Ir su mažesniais mokėdavo

pašnekėti. Man sakydavo:

- Kai tu užaugsi, o aš užsidirbsiu pinigų, abu važiuosim į Ameriką. Amerikoje rasim aukso ir po kokių metų grįšim auksinius laikrodžius per pilvus pasikabinę. Dabar mergos į mudu nė žiūrėti nenori, o tada pirštus nusikramtys.

Apie Stasiuką galvodamas, negalėjau sulaikyti ašarų, tai sukau takučiais užuolankom, kad spėtų nudžiūti, bet jos nedžiuvo. Kartu su ašaromis parsinešiau ir kūdrą. Kai tik prieinu prie upės ar ežero kranto, kur vanduo staigiai eina gilyn, nebematau nei upės, net ežero, tik Stasiuką, žengiantį gilyn ir nebegrižtantį. Žinojau, kad tą miražą kada nors nugalėsiu. Kai turėsiu pinigų, pasisamdysiu mokytoją, kad išmokytų gerai plaukti, bet ne dabar, ne pavasarinėje Elbėje, ne tokiu metu, kai ir dėl menko nieko žmogus gali galvą pamesti. Juk net vakar vienas iš mūsų, pamatęs rusų lėktuvą, slėpėsi baloj po mažyčių žilvyčių krūmeliu, o paskum ėjo peršlapusiu priekiu.

Dešinėje toli į priekį kilo dūmai, kairėje, kiek atsilikusios, griaudė patrankos. Kairėje, turbūt iš anapus Elbės pradėjo šaudyti didelių atstumų patranka. Jos sviediniai padangėmis švilpė į tą pusę, kur toli buvo matyti dūmai. Mano bendrakeleiviai išnyko už pakelės medžių. Greitai už tų pačių medžių dingo ir mokytojas. Mūsų keliai skyrėsi. Iš lengva, bet skyrėsi. Jie matė pavojingą, bet greitą išsigelbėjimą, o aš tuo tarpu dar jokio. Man tik rūpėjo, kad spėčiau pasprukti iš to katilo, kurį rusai rengia skubančiai nuo jų pabėgti vokiečių armijai. Vakare girdėjau, kad dešiniame šone jau vakar buvo kritęs Šverinas, o kas žino, kiek jie bus pasistumę ligi šiol. Žinojau, kad priekyje yra Hamburgas ir kad dar kur prieš Hamburgą reikės rasti kelią per Elbę.

Kai saulė buvo arti laidos, pamačiau, kad skersai mano kelučio važiuoja mašinos. Visos nuo Elbės pusės į rytus. Kodėl? Ar per Elbę net ir vokiečių kariuomenei būtų kelias užkirstas? Kai priėjau arčiau, mintis pakito: lėkė daugiausia baltos mašinos su ryškiais raudonais kryžiais šonuose. Taigi arba paelby daug sužeistų, arba reikia pagalbos rytiniame.

Mano kelutis baigėsi tankine kliūtimi. Abejose keliuko pusėse buvo sukasti stamboki stulpai, o tarp jų prikrauta jau gerokai papilkėjusių sienojų. Nežinojau ar tokia kliūtis galėtų kiek sulaikyti tanką, bet jeigu ji būtų prie Elbės, galima būtų porą sienojų įsiritinti į upę ir mėginti persitaškyti į kitą pusę. O įritinus trejetą ar ketvertą, gal galima būtų net plaustą suręsti, nes stulpai surišti vielomis. O ką galiu žinoti, gal jie susirentę plaustą jau leidžiasi upe į šiaurę, kol kur nors priplauks aną krantą ir išsigelbės.

O ne, tankinė kliūtis nebuvo palikta viena pati sau. Vos spėjau ją apsukti, kai iš už eglių išėjo senstelėjęs kareivis. "Volkssturminiskas", - pagalvojau, o jis

visiškai rimtai:

- Dezertyras?
- O ne. Lietuvis, studentas.
- Ausveiss, bitte.

Parodžiau lietuvišką pasą ir studento pažymėjimą.

Jam dokumentus bežiūrinėjant atsirado tokių senų kareivių ir daugiau. Du net su panzerfaustais. Kai panzerfaustas prie tanko šono prilipęs sprogsta, sako, labai daug triukšmo būna.

Pasakiau ką veikiau Berlyne, kada išėjau. Sakiau, kadėjau ne vienas, bet kiti atsiskyrė ir nuėjo keltis per Elbę.

Jie tik nusijuokė ir pasakė, kad amerikiečiai jokio žmogaus į savo pusę neįsileidžia. O ir rusai paelbiais labai greitai eina. Ką tik pravažiavusios mašinos keldino karo lauko ligoninę į Ludwigslustą.

Klausiau ką jie šneka, bet nelabai tikėjau. Manęs ir iš Berlyno nenorėjo išleisti. Sakė, ne tik sakė, bet tvirtino, kad amerikiečiai jau Potsdame ir nebėra reikalo bėgti, nes po pietų jie bus ir Berlyne. Berlyno vakariečiai rusams niekada neužleis.

Tas, kuris žiūrinėjo dokumentus, iš lengva pakėlė galvą, sulankstė vokiškai parašytą studento pažymėjimą, atidavė atgal ir pasakė:

- Buvau Lietuvoje ir aš. Geras kraštas. Daug lašinių, daug dešrų, daug kiaušinių, o dabar visus jūsų lašinius ir kiaušinius komunistai ėda.

- Ir žmones, - pridėjau.
- Žinau. Ir žmones, - pakartojo.

3.

Mano stygos tiesumo kelutis čia baigėsi. Toliau buvo jaunas tankus pušynėlis, kuriame susislėpę ir jie laukė rusų tankų. Klausiau, kaip toliau galima rasti kelią į šiaurę, bet jie nepatarė ieškoti. Sakė, kad tie maži keltučiai klaidūs ir nežinia kur galiu nuklysti. Patarė eiti į rytus ligi Berlyno-Hamburgo plento ir juo pasukti į šiaurę. Kad ligoninė nuvažiavo, tai jis tikrai dar neturi būti perkirstas.

Kai pradėjom atsisveikinti, vienas paklausė:

- Kada valgei?

Sumišau. Reikėjo pagalvoti. Atsiminiau, kad rytą visi buvom užsukę į pieninę ir gavom pasukų atsigerti.

- Ir daugiau nieko?
- Ne, daugiau tikrai nieko.

- Einam, - pamojo galva.

Už pušynėlio kampo kelučiu pasukom į kairę ir tuoj pamačiau nedidelį namuką. Einant per kiemą išgirdau viduje moterų klegesį, bet kai peržengėm slenkstį, nutilo. Tuoj sužinojau, kad jos, pamačiusios su tėvu pareinantį jauną vyrą, pagalvojo, kad pareina, kaip nors iš įrstančios armijos atsipalaidavęs, Karlas. Nusiminė, kai pamatė nepažįstamą ir sužinojo, kad čia tik jaunas lietuvis, ieškąs tiesiausio kelio į vakarus.

Viduje buvo trys moterys. Viena vyresnė, spėjau, kad motina, o kitos dvi jaunos. Viena jų duktė Lena, o kita marti. Ir mane jis pasikvietė pavalgydinti ir pernakydinti, nes pagalvojo apie savo paties du jaunikius, kurie, jeigu dar gyvi, kažin kur vargsta, gal taip pat pastogės ieško.

- Žinau, kaip yra kare, - kai valgėm vakarienę, įsišneko vokiečiai. – Pirmam kare buvau ir vakaruose, ir rytuose. Žinau, kaip yra. Juk tų karų ir nereikėjo. Pirmo, kaip pirmo. Tada rusai mus užpuolė, reikėjo gintis, o dabar puolėm mes. Ir kam? Žemės? Milijonai rado žemės svetimuose kraštuose. Kiekvienas po tiek, kiek užgulti gali. Kiek mūsiškių, o kiek kitų. Kelius užtvėrė tvoromis, senius suvarė tas tvoras apsaugoti. Nuo tankų.

Ilgai šnekėjom apie karą, apie vargą, apie sugriautus miestus, apie žmones, bėgančius iš savo krašto ieškoti vietos tarp svetimų žmonių.

Jie tikėjo, kad rusai rengėsi visus lietuvius išvežti į Sibirą, bet netikėjo, kad tą patį galėtų padaryti vokiečiams.

- Mūsų perdaug, - sakė, net siūlė pas juos pasilikti, sakė: - Gerai kalbi vokiškai, kas žinos, kad ne vokiečiai. Gyvensim. Duonos užteks visiems.

Tėvui su motina prikalbant, Lena irgi tamsiai mėlynom akim žvilgčiojo į mano ketvirtą ar penktą dieną neskustą veidą. Ji buvo pradėjusi studijuoti literatūrą ir rengėsi būti mokytoja. Kai po vakarienės tėvas išėjo saugoti, kaip jis sakė, tvoros, kad rusai nepravažiuotų, mudu ilgai šnekėjom apie knygas ir rašytojus. Tarpais patrankų trenksmas ilgesniam nutildavo, atrodė, lyg karo nebebūtų, lyg buvom užsnūdę, skendom košmare, o dabar pakirdę vėl galime būti žmonėmis.

Bet pasilikti?

- Manot, kad bebėgdamas nepavargau? Pavargau kaip iš namų išvytas šuo, bet pasilikti? Ne! Labai norėčiau, bet negaliu. Jeigu nebūčiau metus gyvenęs jų valdžioj, gal ir pasilikčiau, bet dabar jokių būdu. Pažįstu jų sistemą, jų žmogaus naikinimo būdus. Niekada!

Kai jau tikrai po pusryčio pakilau išeiti, senoji įbruko rankon popierinį maišelį. Vėliau jame radau trejetą sumuštinų.

Nenorėjau gąsdinti, bet jaunąsias įspėjau, kad toliau nuo namų pušynėly su-

sirastų saugią vietą. Kol nurims, kol propagandos įkaitinti kareiviai praeis. Tą jie irgi girdėjo. Gal pasiseks išsislapstyti trobose, galvojo.

- Ne trobose, - pertariau. – Pasimokykit iš mūsų. Aš su draugais slapsčiausi miške ir išsislapsčiau.

Atsisveikinom. Moterų akys sudrėko. Kai už kito pušynėlio kampo vėl pasukau kelučiu į šiaurę, pagalvojau, kad tokiu metu yra gera nieko savo neturėti. Nei savo krašto, nei namų, net nei tėvų. Vis tiek, prisiminus tėvus, krūtinėje susisuko gniužulas ir ėmė kilti į gerklę, tada vėl šmėstelėjo nuostabiai mėlynos Lenos akys. Kažin, jeigu būčiau pasakęs, kad pasiimtų kuprinę, įsimestų jon Faladą, Manną ar dar ką kitą ir išeitų kartu nuo užplūstančių laukinių? Būtų smagu eiti dviem per tuos pavasarinius, bet ištuštėjusius laukus. Atrodė, lyg būtų švenčia ma kokia didelė šventė, kai visi išeina į savo bažnyčias pasišnekėti kiekvienas su savo Dievu. Eitumėm, ir mūsų Dievas eitų kartu. Mes jį pašnektumėm. Jis mus, ir vienišumas išsiskirstytų kaip rytmečio rūkas. Dabar einu vienas ir Dievo šalia savęs visiškai nejaučiu, net žinau, jeigu toje erdvės platybėje imčiau šnekėti, jis manęs neišgirstų. Kas jam aš su savo vienišumu ir visiškai aklu rytojumi, kai jį bando šnekinti tūkstančių tūkstančiai su nutrauktomis rankomis, kojomis, su sprogimu išdraskytais viduriais, dešimtys tūkstančių belaisvių, alkio žudomų ir varomų į rytus, kurių tarpe gal yra ir Lenos broliai, tūkstančiai prievartaujamų moterų; jį juk šnekina kiekvienas į dangų kylas dūmų stulpas, kiekvienas patrankos ir sprogmens dunksėjimas, kiekvienas iš anapus Elbės paleistas sviedinys, nušvilpiąs padange į rytus ir baigiąs savo kelią kurčiu, žemę suvirpinančiu dunkstelėjimu. Kai milijonai nebe šnekų, bet šauksmų pritvindo visą erdvę, kas gali išgirsti šneką mažo taškelio, slenkančio per pavasarinius laukus?

Priėjau iš kažin kur ateinančių ir kažin kur nueinančių geležinkelį. Jis ėjo įkypai mano krypties. Tuo tarpu jau gal kokį puskilometrį ėjau per šviežiai suakėtą dirvą, tai traukte traukė pasukti į dešinę lygia pageležinkelio pievute, ypač, kad už kokio kilometro buvo matyti stotelė ir kažin kiek vagonų. Net nei šiokia, nei tokia mintis atsirado: o gal ten stovi traukinys, pasirengęs lėkti tolyn nuo užgriūvančio siaubo. Pagalvojau ir nusijuokiau pats iš savęs: jeigu jau Spandau ir net Nauene, kur daktaras geležinkeliečiams lašinių ir šnapso žadėjo, kas nors pasakytų, kada traukinys išeis, jokie traukinio nebebuvo, kur bus čia, gal jau milžiniško katilo vidury. Nuo ėjimo per dirvas kojos buvo kiek įsmilkusios, atsisėdau ant pabėgio galo ir suvalgiau porą sumuštinų. Reikėjo rasti atsigerti. Čia pat buvo stotelė, o tiesiai priešais, anapus kito suarto lauko buvo gal kaimas, o gal ir dvaras, nes stamboki trobesiai dangstėsi neseniai sulapojusių medžių žaluma. Pakilau ir patraukiau tiesiai per arimus į kaimo ar dvaro pusę. Normaliais laukais vargu

ar būčiau išdrįsęs klampoti per šviežiai išdirbtą lauką, kur gal jau pradeda dygti neseniai suberta pavasarinė sėkla, bet dabar, kai visas pasaulis eina velniop, ką reiškia keli jauni daigai, sutraiškyti po kojomis praeivio, kuris tik eina ir pats nežino kur, bet dar vis tiki, kad prieš žmogų sukilusi viską naikinanti galybė tenai jo nebepasieks. Nejučia į galvą ateina Senojo Įstatymo Dievas, kuris toks niršus, kad savo įniršyje šluoja nuo žemės paviršiaus tautas, kaip vėjas rudens lapus. Iš tikrųjų gal tik mes savo mąstymuose jį kuriame atlaidų, mylintį, skendintį atlaidumo ir meilės šviesiam debesį, o jis turbūt tebėra ta pati Senojo Įstatymo pranašų suvokta nirši galybė, kurią liudija nenutilstas sprogmenų gaudimas ir mėlyno dangaus pakraščiuose jos pačios ranka pasirašytas juodų dūmų parašas.

Mintis nutraukė lėktuvų garsas. Atsigręžęs pamačiau du atlekiančius, kaip man atrodė, tuo pat geležinkelio, ant kurio pabėgio prisėdęs valgiau sumuštinį. Artėdami prie stotelės pasuko žemyn ir šviesos ruoželiai nutįso į raudonų vagonų eilę. Švystelėjo ugnies kamuolys, tuoj kitas, trečias, žemę sudrebino trenksmas, ir į mėlyną dangų ėmė kilti juodas dūmų debesis. Lėktuvai atsitiesė, apsuko ratą ir tiesiai per dvaro medžius nulėkė į šiaurę. Valandėlę stovėjau ir žiūrėjau į pleškančius ir dar sproginėjančius vagonus, paskui vėl pasisukau eiti. Sodybos pakrašty irgi susitelkė būrys žmonių. Nuėjau ir aš.

Sakė, kad prieš tris dienas atėjęs traukinys, vagonus palikęs stoty, o garvežys nuvažiavęs atgal. Niekam nė į galvą neatėjo, kad vagonuose būtų palikta tiek sprogmenų.

- O rusai sužinojo, - pasakiau. - Tik kam jie sprogdino? Matyt, nepagalvojo, kad patiems dar galėjo prireikti, - pridūriau.

- Ne rusai, - amerikiečiai. Lėktuvai buvo amerikiečių mustangai. Kai per galvas skrido, visi ženklai buvo matyti, - paaiškino vyras. - Jis, matyt, žinojo, kas tuose vagonuose yra.

- O gal taip sau, iš nieko neveikimo. Juk jie savo ligi Elbės pasiėmė ir laukia kada Stalinas pasiims savo.

Tie irgi nežinojo, kad jau Jaltoje jie Vokietiją pasidalino. Nežinojo, bet ir tikėti nenorėjo, kad vakariečiai pusę Vokietijos atiduotų rusams. Jie tikėjo, kad po karo bus taikos konferencija, susitars, visi išvažinės namo, o Vokietija paliks kaip buvus. Nugalėta, sugriauta, bet vis tiek Vokietija.

- Tai manot, kad ir rusai iš savo dalies išeis?

Jie galvojo, kad išeis. Jeigu patys neišeis, tai vakariečiai pasakys, kad išeitų, ir ką rusai darys. Skelbs karą Amerikai?

Kai sužinojo, kad aš pėsčias iš paties Berlyno, klausimams nebuvo galo, bet kad aš tiek mažai nežinojau. Aš net nežinojau, kad Berlyno-Hamburgo plentas

tebėra neperkirstas. Bent vakar dar nebuvo. Vienas iš jų pats savo akimis matęs, kaip kariuomenė ir pabėgėliai tebetraukė į Ludwigslusto pusę. Amerikiečių lėktuvus užlėkęs, žmonės ir kareiviai ėmė plūsti iš plento į šonus, bet jis tik sparnais pamosavęs ir vėl nulėkęs į šiaurę.

- Argi ir šiaurėje jau amerikiečiai? – paklausiau, bet to ir jie nežinojo.

Tada man atėjo ta pati mintis, kuri knitino beveik visą tos dienos kelią ir pasakiau:

- Ar jums neatrodo, kad sugrižo Senojo Įstatymo Dievas? Piktas, įniršęs ir savo niršuliu šluoja žemę ir žmones. Toks įniršęs jis tik Senajame Įstatyme tebuvo.

Peržvelgiau juos akimis. Jie žiūrėjo į mane, žvalgėsi į vienas kitą, lyg nedrįsdami ar nenorėdami mano minties patvirtinti ar paneigti, tik senyva moteris papurtė galvą ir prašneko:

- Ne, mano jaunuoli, ne! Ne Dievas niršta, bet žmonės. Žmonės ėda vienas kitą ir griaua vienas kitam gyvenimą. Žmonės pikti, ne Dievas. Jie kalti ir savo pačių kaltę Dievui verčia. Kad nors susigėstų.

- O ką Dievas veikia? Kodėl tokias baisybes leidžia? – atsiliepė smulkus liesas žmogelis. – Gal taip įmigo, kad nė patrankos nebeprikelia?

- Susisarmatyk! – sudraudė ta pati moteris. – Dievas davė žmogui žemę, davė įstatymus kaip tvarkytis, davė laisvą valią savo kelią pasirinkti. Dievas ne Hitleris ir ne Stalinas. Prievarta savo valios niekam neužkaria. Tas jaunuolis, - akimis parodė į mane, - minėjo Senąjį Testamentą. Tenai pasakyta, kad Dievas sykį žmoniją nuskandino, bet ten taip pat pasakyta, kad Dievas prižadėjo jos daugiau taip nebebausti. Dievas savo žodį laiko, tegu laiko žmogus, ramybė bus.

Tuo tarpu padangėse sušvilpė turbūt milžiniškas, kažin kur iš vakarų paleistas patrankos sviedinys. Visi nutilom ir pakėlėm akis į dangaus mėlynę, lyg tikėdamiesi jį pamatyti. Jis nušvilpė, nutilo ir po trumpo laiko atsiliepė kurčiu dunkstelėjimu, lyg kas didelį būgną būtų kiaurai pramušęs.

- Ar ir tą Dievas paleido? – paklausė ta pati moteris, žiūrėdama tiesiai į akis. Taip tiesiai, jog pamačiau, kad jos labai tamsios, gal net juodos ir niekada neužmiršamos.

- Tą tai tikrai ne, - atsakiau mėgindamas nusišypsoti ir tuoj pridėjau: - Gal galėtumėt ištroškusį pagirdyti? Nuo pat ryto nė lašo burnoje neturėjau.

- Einam, - pasakė.

Kai nuvestas virtuvėn išgėriau net trejetą puodukų vandens, ji vėl pasakė:

- O gal ir alkanas?

- Ne, ačiū. Alkano papenėti nereikia. Ant geležinkelio atsisėdęs suvalgiau du sumuštinius, o atsigerti norėjau nueiti į geležinkelio sotį, bet kažin kodėl pasukau tiesiai per arimus į čia.

Moteris nusijuokė:

- Matai, o sako, kad Dievas užmigo, - labai rimtai pasakė, paskum dar kelis žingsnius palydėjo ir atsisveikindamas pajutau lyg būčiau atsisveikinęs su motina.

Kitiems pamojau iš tolo. Jie man irgi pamojė. Traukinys ir turbūt stotis dar tebedegė. Tarpais dar pasigirsdavo sproginėjimai, bet žmonės stovėjo, žiūrėjo ir nė vienas nepajudėjo bėgti į gaisravietę bent pažiūrėti, ar nebūtų galima dar ką išgelbėti. Jie tebešnekučiavo, lyg sprogimas ir gaisras vyktų ne toje pačioje plotmėje, lyg tenai nebūtų gyvenęs joks gyvas žmogus. O gal ir negyveno? Gal jie žinojo, kad stotyje nieko gyvo nebebuvo? Gal... Tegalėjau sau pasakyti tik gal, o pats, kiek atsigavęs, dabar jau keliu išėjau į šiaurę, vėl į sunkiai aprėpiamus dvaro laukus. Dvaro, kurio nepaklausiau nei vardo, nei kas šeimininkas, ir tik dabar tesumečiau, kad šeimininkas gal jau seniai susirado kur saugesnę vietą. Ir vėl tas gal.

Kelias, gerą galą paėjęs tiesiai, staiga išsišakojo. Viena šaka nusuko į žiemvakarius, kita į žiemryčius. Jutau, kad eidamas į kairę atsirasčiau kur paelby, o į dešinę greičiausiai patekčiau į plentą, kuris vakar dar tebebuvo atviras į Ludwigslustą. Bet kas Ludwigsluste ir kas už jo? Žiemryčių pusėje iš anapus miško kilo labai juodi dūmai. Kas gali pasakyti, kad ten pleška ne Ludwigslustas? Staiga kniostelėjo, kad turiu vengti miestų, nes miestai pirmieji, kur telksis nugalėtojai. Laukai yra laukai, o miškai dar geriau. Atbudo gal nuo amžių lietuvių prigimty jaugęs jausmas, kad nuo pavojaus geriausia yra slėptis miške. Toli prieky dunksojo miškas, į jį tiesiai per laukus be jokio kelio ir patraukiau.

Artėjant prie miško artėjo ir vakaras. Saulė nusmego kairėje pusėje į iš miško kylantį juodą debesį. Dairiausi, kur galėčiau užsukti nakvynės, bet į abi puses buvo plikas laukas. Kiek apsidžiaugiau pamiškėje radęs vieškelį. Jis atbėgo iš vakarų ir apie miško kampą suko į šiaurę. Juo patraukiau ir aš, bet kelias, kiek pabėgęs šiaurėn, vėl suko į rytus. Kairėje buvo jaunas miškas, dešinėje – laukai. Spėjau, kad tuo keliu eidamas turėčiau rasti gyventojų, bet jau temo ir vargu ar tuo metu norės kas įsileisti nepažįstamą. Naktį mėginti savo kryptimi eiti per mišką buvo ne tik nejauku, bet ir pavojinga – gali kažin kur nuklysti. Prieky prie kelio buvo keli dideli medžiai. Galvojau atsisėsti po kuriuo ir ligi aušros prasnūduriuoti, nes vakaras buvo ramus ir nešaltas. Artyn priėjęs beveik krūptelėjau: po medžiais, pilkomis gūniomis užsikloję, gulėjo trys žmonės. Užsikloję pilko-

mis gūniomis. Užsikloję visiškai, tik vieno kareiviškų batų padai buvo matyti.

- Hallo! Labas vakaras! – pasveikinau vokiškai. Nė vienas net nesukrutėjo.

Pakartočiau žymiai garsiau, jokio atsiliepimo. Ne baimė, bet labai sunkus nejaukumas ėmė gulti. Gerai susiėmęs priėjau prie to, kurio kareiviškų batų padai žiūrėjo į mano pusę, pakėliau gūnios kraštą nuo galvos ir pasvirau atbulas: iš pamėlusio veido į mane pažvelgė didelės baltos akys. Žengiau porą žingsnių į šalį ir atsirėmiau į medį. Praėjo kelios akimirkos, kol praėjo negerumas, bet kojos tapo lyg švino pripiltos. Stovėjau atsirėmęs į medį ir ėmiau justti, kaip nuoėjimo padrėkusi nugara pradeda vėsti. Žinojau, kad šiandien iš tos vietos niekur nebenuėisiu, o kartu rūpėjo, kaip čia atsirado tie trys užmuštieji. Argi jau esu katilė? Ir vėl: jeigu čia būtų vykęs koks mūšis, ano dvaro žmonės būtų tikrai žinoję, bent girdėję, o jie tvirtino, kad kelias į Ludwigslustą dar nenukirstas. Nebent tuo keliuėjo didesnis būrys, ir tie du amerikiečių lėktuvai juos persijojo. Draugai kritusius apdangstė ir nuskubėjo savo keliu. O kas žino, kiek kokių lėktuvų ir kada čia skraidė, nes negalėjau įsivaizduoti, kad čia, toje ramioje pamiškėje, būtų įvykęs koks kitas mūšis. Net atėjo lyg gailėstis, lyg priekaištas, kodėl nepažiūrėjau, kaip jie nužudyti, kol buvo šviesu.

Pakilo vėjelis, bet taip pritvinkęs vėsa, kad ir prie medžio susigūžusiam sunku buvo iškėsti. Kiek pasvyravęs pakilau, nuėjau prie lavonų.

- Atleiskite, - sušnibždėjau, - amžinybės plotuose šaltis jums nieko nebesako, o nuo praeivių tamsa dengia neblogiau už tas gūnias.

Nuklosčiau visus tris, per kelią nuėjau į pušynėlį, beveik apgraibom po pušim susiradau lygesnę vietą, vieną gūnią, sulenkęs dvilinką, pasitiesiau, kitom dviem užsiklojau. Buvo šalta, bet jutau, kad po valandėlės apšilsiu. Nežinojau ar užmigsiu, bet susiriečiau, apsikamšiau. Prie žemės prigludusiam sprogimai pagarsėjo. Tarpais pasirodydavo lyg išgirsčiau net smulkiųjų ginklų papliūpas, ir ėmė nerimas, kam prie tų lavonų sustojau. Būčiau tuo keliu vis kur nuėjęs, gal net patogią nakvynę gavęs, bet kojos smagiai tirpo ir nebeturėjau jokio noro iš po apšylančių gūnių lįsti.

Pakirdau nuo burzgimo. Negalėjau suvokti, kur esu. Visiškai ties veidu buvo pušies šaka, o burzgėjimas buvo sumišęs su keistu barškėjimu, lyg kas važiuotų per geležinį tiltą. Buvo šviesu. Tik pakėlęs galvą suvokiau, kur esu ir kaip čia atsiradau. Užimas ir barškėjimas aiškiai artėjo. Jo keliamas triukšmas aiduėjo per mišką. Staiga pro pušaičių kamienus ir dar menkai tesulapojusius pamiškės krūmus pamačiau atbarškančią, kareivių prisėdusią važiuoklę. Važiuoklė buvo su rusiškais ženklais, ir kareivių uniformos buvo rusiškos. Jų per trejetą metų dar nebuvau užmiršęs. Kiek begalėdamas prigludau prie žemės. Vokiečių lavonai

tebegulėjo kaip gulėję. Laukiau kaip jie prabarškės pro šalį, bet jie atbarškėjo ir sustojo ties lavonais. Sustojo, pašnekėjo, pirštais parodė, paskum vienas, kitas, trečias persijoję iš automato mišką. Kulkos nušvilpė, nutauškėjo per šakas. Čia pat pabiro pušies šakutės ir spygliai. Gailėjaus, kad išgirdęs barškėjimą nesprukau tolyn į mišką, nes čia, jeigu tik išlips pasidairyti, mane tikrai suras. Neišlipo. Nuterškė tolyn. Klausiau, kol visiškai nutilo, o terškimą pakeitė pavasarinių miško paukščių šneka. Melodinga, jauki, viltinga. Sprogimai tebesitrunkė ir vienoje pusėje, ir kitoje. Klausiau jų dundėjimo, klausiau paukščių ir ypač klausiau ar neišgirsiu atmaurojančios kitos važiuoklės. Nieko. Tik smagios paukščių giesmės ir nieko gero nenešą griaudimai.

Atsikėliau. Viduje lyg ne aš pats, lyg kažin kas kitas ragino smukti į mišką ir bėgti kuo toliausiai nuo tos vietos, bet aš susisukau gūnias ir nuėjau per kelią, kur gulėjo du kartus užmušti. Dviejuose iš tolo ypatingų žymių nebuvo matyti, bet vieno galva buvo visiškai išsiskirsčiusi. Turbūt visa automato papliūpa buvo į ją pataikiusi.

Užklosčiau tom pačiom gūniom, visiškai be minties kiekvieną peržegnojau, žvilgtterėjau į jovarą, prie kurio vakar mėginau susigūžti, ir nukrėtė šiurpas: o jeigu ne šaltis, jeigu po tuo medžiu būčiau įmigęs ir jeigu būtų mane užtikę bemiegantį, kur būčiau dabar? Ar čia pat, kartu su tais trim, ar paimtas pavėžinti į kelionę, kurios trukmės ir galo negalėjau įsivaizduoti. Kiekvieną peržegnojau ir tuo pat metu išgirdau už miško kampo dar gana tolimą ūžimą. Beveik šokte peršokau per vieškelį ir neriau į mišką. Įlėkęs stabtelėjau. Ūžimas greitai artėjo. Buvo girdėti jau ir vikšrų barškėjimas. Pasigriebiau kuprinę ir, kiek pabėgęs į šoną, sukritau už tankių eglių. Priešais dar buvo jau sulapojusių krūmelių ir buvau tikras, kad nuo kelio manęs negali pamatyti. Tuoj iš už miško kampo išlėkė vikšrinė važiuoklė pilna kareivių. Prie lavonų ir ta stabterėjo, bet nešaudė. Keli iššoko. Ką jie darė, per važiuoklę negalėjau matyti, ir tada atėjo mintis: o jeigu jie susišneka? Jeigu anie pasakė, kad šaudė į pakeleį kritusius vokiečius? Gal net pasakė, kad mėginančius priešintis ten pat sušaudė ir paliko pastirus, o tie rado dailiai apdangstytus?

Gal nuo tos minties, o gal nuo kelių dienų nervinio įtempimo kažin kas viduje lyg trūko ir ėmė krėsti drebulys. Toks konvulsingas, toks nevaldomas, jog rodėsi, kad kareiviai ir per motoro ūžimą gali mano bruzdėjimą išgirsti. Atrodė, kad jie tuoj puls į mišką ieškoti. Sunku buvo išsilaikyti nepakilus ir nubėgus, bet jie dėmesio nė į tą pusę nekreipė. Susėdo ir vėl nuterškė.

Palaukęs, kol nutilo ūžesys, nebeišgirdęs naujo, pakilau ir nuėjau į mišką. Ėjau į tą pusę, kurioje spėjau esant šiaurę. Iš lengva nuslūgo ir virpulys, tik nenu-

slūgo sukilusi baimė, kad jau esu katile. Ėjau rūpestingai dairydamasis, kad neužlipčiau kur ant apkasuose sulindusių rusų, bet miškas buvo tylus, skardenamas tik pavasarinio paukščių čiulbėjimo.

Kitoje miško pusėje atsivėrė plati dobiliena ar ganykla. Tik už kokio kilometro buvo lyg eilėn išrikiuotų medžių ir krūmų. Spėjau, kad ten turėjo būti upė ar didesnis upelis. Negalėjau nuklysti nuo Elbės. Ji turėtų atrodyti kitaip. Turėčiau matyti ir ją pačią. Iš daktaro žemėlapiu atsiminiau, kad priešaky turėjo būti Eldė, kažin koks nedidelis Elbės intakas, bet jeigu jau esu katile, kas ji man. Nebent, susiradęs kuo plaukti, kokią valtį ar net rastagalį, naktį galėčiau nusiirti į Elbę, o iš ten jau žiūrėčiau.

Ilgokai iškiūtojau miško pakraštį. Atrodė, jeigu tik išeisiu į laukus, rusai mane tuoj ir pamatys. Nors prekyje tebuvo didelis plikas laukas, bet ir vienam šone, ir kitam tolokai buvo sodybų, ir kas galėjo pasakyti, kas tose sodybose. Pagaliau išdrįsau ir nieko neatsitiko.

4.

Kai vokietis, pririšęs laivelį ir paėmęs irklus, nuėjo į tą pilką namą, pabudau iš savo minčių ir aš. Pirma irklai buvo valtyje, o dabar nusinešė, matyt, pagalvojo, kad naktį tokių kaip aš gali atsirasti ir daugiau.

Šalia ano, jau išsisklaidžiusio grybo, staiga iškilo kitas dūmų stulpas ir viršūnė ėmė plėstis į grybą, dar didesnę negu pirmasis. Vadinas, dar ne po visam, kaip dar ne po visam ir tom moterim, kurios bėga pas kaimyną slėptis nuo pergale ir propaganda apsvaigusiu nugalėtojų. Mačiau jau du, o su trečiuoju, jeigu jis tikrai yra čia, šiapus Eldės, rengiuos susitikti. Kai vokiečiai užgriuvo, buvo staigos pergalės taip išpūsti, tokie dideli, kad mes tebuvom jiems tik vabalai, nedrįstą net ūso prieš jų didybę kilstelėti. Dabartinius nugalėtojus tik pro krūmų šakas temačiau, su džiaugsmu iš automatų tratinančius savo priešų lavonus, o šiandien gaudančius prievartavimui moteris. Kaip gaudė, tiesa, nemačiau, bet užteko pamatyti anos moters veidą. Tie buvo propagandos užsukti nugalėtajį sunaikinti. O koks bus trečias, ketvirtas, gal dar net ir penktas? Juk dar tris nugalėtojus galiu pakeliui sutikti.

Kai pamačiau iš pilko namelio per kiemą nuskubantį vokiečių, staiga pajutau, kad esu labai alkanas. Juk galėjau paprašyti. Tikrai būtų nepagailėjęs gabalo duonos, o gal ir dar ko nors, o dabar negi šauksi, kai žmogus skuba per kiemą su savo rūpesčiais. Kas žino, gal rusai jau neršia namus. O jeigu ir prišaukčiau, negi jis bus toks labdaringas, kad mane perplukdęs dar plukdys man ir duonos.

Nusisukau į nežinia ką žadančius kemsynus. Iš žiūrėto žemėlapis atsiminiau, kad nuo Eldės gal keliolika kilometrų paėjęs į šiaurę turėčiau prieiti plentą, kuriuo pasukęs į kairę priečiau tiltą per Elbę. Jeigu teisybė, ką vokiečiai sakė, jeigu amerikiečiai čia įsitvirtinę, jokių kliūčių nebebus ir per tiltą pereiti. Ar ne įdomu būtų anam gale tilto kur nors susitikti daktarą ir kitus, kuriuos Elbė taip traukė, kaip anų laikų žydus pažadėtoji žemė.

Nepertoliausiai dešinėje matyti medžiuose įsigūžęs stambus ūkis, o gal ir dvaras, per kurio kemsynus einu. Alkis ir nuovargis traukia į jį pasukti, bet ką aš žinau, kaip toji Eldė rangosi. Gal jis anoje pusėje? Gal kaip tik ten ta pati vieta, kur nugalėtojai moteris gaudė? Net dingteli, gal tenai tie patys, kurie, pergale apsvaigę ir neapykanta varvėdami, pakelėje lavonus šaudė. Gal kaip tik jie šį rytą ir lėkė užimti to Eldės tilto, kad kas nors dar į amerikiečių pusę nepaspruktų?

O kemsėta plynė tokia tuščia, kad ne tik jokio žmogaus nematyti, bet nė pavasarinio paukščio negirdėti, lyg visi būtų susitarę ir anoje pusėje Eldės pasilikę.

Iš žemių dangų apraukė debesys, ir ėmė dulkėti smulkus lietus. Tik iš užpakalų paliekančių dūmų spėjau, kad tebeeinu į šiaurę. Laikrodžio neturiu, tai net nenujaučiu, kiek laiko galėtų būti, bet, kai šnekėjau su vokiečiu, nepasiteiravau laiko. Bet tada ne tas ir rūpėjo, o dabar ima rūpėti nakvynė, nes lietus netruks kiaurai perdrengti. Praėjusį rudenį ryprūsiuose vieną naktį nakvojau šiaudų stirtoje. Buvo perdrengtas ir šiaudai buvo šlapi. Reikėjo gerai pasirausti, kol prisirausiau ligi sausų, bet kai įsilindęs apšilau, išsimiegojau kaip po krikšto. Net sapno jokio nesapnavau ir rytą išlindau visiškai išdžiūvęs, bet čia niekur nebuvo matyti ne tik stirtos, bet net nė gero šiaudų kupsto. Neatsiminiau, kad nuo Berlyno ligi čia būčiau kur matęs stirtą šiaudų. Net pagalvojau, kur to krašto vokiečiai juos laiko. Prūsuose šiaudų stirtos buvo prie kiekvieno ūkio, ir aš mieliau nakvodavau stirtoje negu daržinėse, kur daugumas pabėgėlių nakvodavo. Jie visų ištrintuose šiauduose prisirinkdavo ir utėlių, o aš per visus Rytprūsius iškeliavau švarus.

Tolokai dešinėje vėl buvo matyti medžių kupolas. Kokia nors didelė sodyba ar vėl dvaras. Geriau šio krašto nepažinus atrodo, kad čia tik dvarai ir dvarai. Tenai greičiausiai dar nėra rusų, bet jis man taip toli iš kelio, ir tolyn nuo Elbės. Pats taip negalvoju, nenoriu galvoti, bet nejučia ir mane ima Elbės liga. Kad tik greičiau už jos.

Imu justį, kad vakaras tikrai artėja. Dar negalima būtų pasakyti, kad temsta, bet nejučia akiratis iš visų pusių siaurėja. Atsisukęs net toli paliktų dūmų nebegaliu įžiūrėti.

Dar kiek paėjęs randu kelutį. Jis ateina nuo to medžių kupolo ir bėga į kai-

rę. Už jo akim neapmetamas šviežiai suakėtas laukas. Kiek pasvyravęs pasuku į kairę, bet kelutis, kiek paėjęs, atsiremia į krūmus ir pasuka į dešinę. Dabar kairėje pusėje – neseniai sulapoję krūmai, vienur kitur tamsia eglute ar pušele pamarginti, o dešinėje – suakėtas laukas. Einu keliu. Juo žengti daug lengviau negu per nelygią kemsapievę. Šalia keliuko galiu užtikti ir kokią sodybą, kurioje gal gaučiau ir nakvynę, ir užkąsti, o svarbiausia – sužinočiau ar čia tikrai jau yra amerikiečiai.

Dar galą paėjęs dešinėje pamačiau ką pūpsantį. Arčiau priėjęs pažinau, kad automobilis, bet kas jame, matyti negalėjau. Nepajutau, kaip kojos lipte prilipo prie žemės; o jeigu ten kokia sargyba? Tuoj krito į galvą, kad ten sėdi du rusai, automatus ant rankų pasidėję. Gal net ir mašinos langus atsidarė? Matavau akimis, kiek man ligi krūmų, o jie toje vietoje buvo gerokai nuo keliuko pasitraukę. Nedaug, bet nemažiau kaip dešimt ar penkiolika gerų žingsnių. Tik pasuksi į krūmų pusę ir jie tuoj burbtelės. Paskum atėję dar patrauks po sykį kitą, kaip anie per vokiečių lavonus, gal net ir smegenis taip pat ištaškys. Kada nors kas nors ras, tik smegenys seniai bus varnų sulestos. Smegenys, kuriose yra sutilpusios jau šešios kalbos. Dar netobulos, bet vis tiek turtas, kuris, tariausi, bus kada nors reikalingas, o gal net ir naudingas. Tokios mintys, jau tapusios ryškiais vaizdais, lėkė per galvą, o aš stovėjau ir laukiau, kad iš mašinos mane pašauktų. Turi pašaukti. Turi ką nors pasakyti, o jie tylėjo. Kaip bus, taip, žengiau kelis žingsnius. Tylu, dar kelis. Juntu, kad grįžta tas rytmetinis virpulis. Ne iš baimės, bet nežinia iš kur ir kodėl.

Kai iš mašinos niekas nepasiskardeno, neliepė nei stoti, nei gulti, priėjau visiškai arti. Langai buvo uždaryti, užpakalinėje sėdynėje kažin ko prikrauta. Pamėginau duris. Atsidarė. Įkišęs galvą pažiūrėjau į užpakalinę sėdynę. Nors jau buvo gana tamsoka, bet neatrodė, kad būtų koks žmogus. Atsitiesęs apsižvalgiau. Nieko nebuvo matyti ir jokio balso. Toli, gal kur Elbės pakraščiuose dar buvo girdėti dundėjimas, kiek į kairę kaip saulėleidis švytėjo tolimo gaisro pašvaistė, o čia – nieko. Dabar pamačiau, kad ir automobilis buvo išsuktas iš keliuko į dirvos pakraštį, lyg kas atvažiavo, čia pastatė, pasakė, kad palauktų ir nuėjo. Gal iš tikrųjų nuėjo ko pasiimti ar ką pasikviesti? Vis tiek įslinkau už vairo, išsitraukęs marškinius nusišluosčiau veidą, rankas. Ant suolo užgriebiau pusę kepalą duonos. Atsilaužiau gabalą. Buvo skani. Net nepagalvojau, kad reikėtų ko ir prie duonos.

Su pirmais kąsniais sumažėjo ir drebulys. Ėmiau graibyti po užpakalinę sėdynę ko nors daugiau valgomo, bet buvo tik drabužiai, dėžės, o pačioje apačioje – knygos. Gal tose dėžėse kas ir buvo, bet patamsy raustis nebepaslinkau. Pa-

valgiau duonos, susiriečiau ant priešakinės sėdynės, kuprinę pasidėjau po galva, pasisiekęs įsitraukiau kažin kokį sunkesnę drabužį, užsiklojau.

Buvau pervargęs, bet užmigti nesisekė. Vis ir vis rodėsi, kad ateina kas automobilio, kad rusai persikėlė per Eldę, randa mašiną ir mane... miegas yra labai keistas – niekada nejunti, kada ateina, ir tesužinai, kad jis jau išėjęs. Kai pramerčiau akis, saulutė buvo gerai pakilusi, o mašina taip įšilusi, kad net prakaitą nuo kaktos nusibraukiau. Buvau užsiklojęs storu moterišku paltu. Pakilęs apsidairiau. Jokios gyvos dvasios. Toli, anoj pusėj arimo, ganėsi juodmargė banda, krūmuose atgijo pavasariinių paukščių balsai. Niekada paukščiais nesidomėjau, tai ir dabar negalėjau pasakyti, kuris balsas yra kurio. Motina net juokdavosi, sakydavo, kad neatskiriu žvirblio nuo strazdo. Mane traukė tik žmonių kalbos. Iš tėvo pramokau rusiškai. Jis buvo tarnavęs rusų kariuomenėje ir paskaitydavo rusiškas knygas, motina, užaugusi dvaro kumetyne, graibėsi lenkiškai, paskum viską papildė mokykla, knygos ir ypač žodynai, o čia tarp drabužių, ant viršaus kitų knygų buvo Dudenas, kurį tebuvaу matęs tik pas savo gimnazijos vokiečių kalbos mokytoją. Nors tada buvaу jau gerokai apsitaviliojęs su ta kalba, ji sakydavo: "Kai kiekvieną žodį mokėsi, kurie yra tam žodyne... Ne tik mokėsi, bet tvirtai žinosi, kaip jį parašyti, kur į sakinį dėti, tada galėsi sakyti, kad vokiškai jau moki". Degte degiau tą žodyną kaip nors įsigyti, bet mano kišenė tam buvo per plona, o dabar turėjau jį rankose.

Ir dienos akimis pergriozdęs užpakalinę sėdynę, nieko valgomo neradau. Buvo moteriškų drabužių, paklodžių, antklodžių, pagalvė ir gana daug knygų, tokių, kurias su malonumu būčiau įnikęs skaityti. Ir Hauptmanas, ir Hesse, ir Falada, ir Tomo Mano "Burtų kalnas", net ir Liuzerkės tomelis, gal apie tos pačios kemsynės, kurioje vakar sukinausi kojas, augalus, paukščius ir gyvulius. Pavarčiau vieną, kitą, atsilaužiau duonos ir ėmiau vartyti Dudeną. Skaičiau atsivertęs pirmą žodyno puslapį ir skaičiavau, kiek vienam puslapy yra man dar nežinomų žodžių.

Tarp žodžių vis ir vis grįžau prie mašinos. Kas ją čia paliko ir kodėl? Kas nors pasivijo, pagavo ir nusivežė tą ar tuos, kurie ta mašina norėjo pabėgti, bet kodėl niekas, atrodo, buvo nepaliesta? Jeigu ir ką suverčiau, tai suverčiau tik aš. O gal pritrūko benzino, ir vairuotojas nubėgo kur nors pagalbos? Bet kodėl negrįžta? Čia ne taip toli medžių kupolas. Ten gyvena žmonės, turi mašinas, turi turėti benzino. Kas kad karas, kas kad benzino frontui stinga, bet jo reikia ir ūkiui.

Likusį duonos gabalą įsikišau į kuprinę. Įsikišau ir Dudeną, bet tuoj nusmelkė jausmas, kad vagiu. Įprotis – didelė jėga. Sakydavo, kad per Pirmąjį karą žmonės buvo įpratę pasiimti ko trūko, o po karo, jeigu buvo koks reikalas, prie jokio

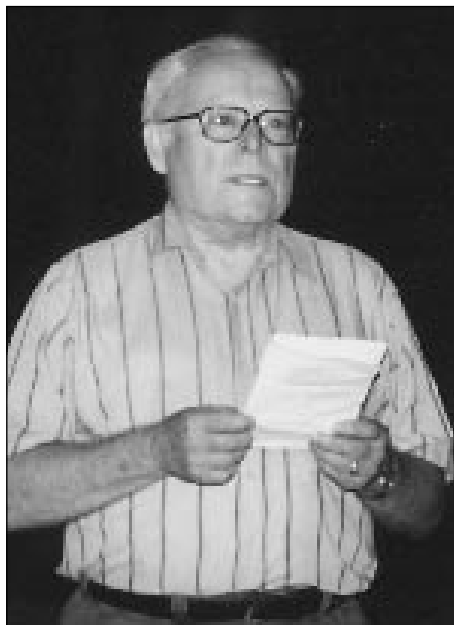
valdininko negalėjai prieiti be dovanų, mažiausiai turėjai gerai pavaišinti, bet iš lengva prieš tą nedorybę kilo banga, ir toje bangoje augo mano karta. Joje užaugau ir aš pats. Nepadėjo nė mėginimas teisintis: "Jeigu nepaįsiu aš, paįs kas nors kitas. Gal net tas, kuriam visiškai nereikalingas, gal kas pavartęs ar net ir nepavartęs numes ir viskas?". Bet vogti širdis neleido. Bet ir taip išeiti nenorėjau. Atsiverčiau tuščią Dudenio pradųios lapą ir įrašiau: "Labai ačiū už gerą nakvynę. Nereikėjo šlapiam po šlapiu krūmu kiūtoti. Tiesa, sėdynė mano ilgoms kojoms buvo per trumpa, bet ir susirietęs geriau išmiegojau negu koks karalius savo karališkoj lovoj. Ačiū už vakarienę ir pusrytį: alkanam ir sausa duona buvo labai skani. Nežinau ar šiandien kur gausiu kokį kąsnį, tai dėl visa ko duoną pasiimu. Labai norėjau pasiimti ir Dudeną, bet negalėjau: būtų vagystė, o vogti kol kas dar neišmokau. Duok Dieve, kad ir neišmokčiau, nors ką gali pasakyti, kas gali atsitikti tokiam pasauly, kai vagiami žmonės, valstybės ir tautos. Dar kartą ačiū. Vienišas Lietuvis, kurio ir tėvai, ir namai, ir visas kraštas yra pavogti".

Perskaitęs tokio parašo susisarmatinau. Negražu buvo savo skaudamą pirštą kiekvienam po nosim kaišioti, bet kas buvo parašyta, buvo parašyta, taip ir palikau. Jeigu sugrįš savininkas ar savininkė, turės išskirtinę sugriuvimo amžiaus knygą, o jeigu šiaip kas, koks čia skirtumas.

Jurgis JANKUS

Bus daugiau

SVARBU NE KĄ NORS VYTIS, O KUO NORS BŪTI

Šiam literatūros tyrinėtojo, kritiko profesoriaus Rimvydo ŠILBAJORIO (JAV) pasikalbėjimui buvo lemta tapti paskutiniu jo gyvenime.

Visi esame įsidėmėję ar net atmintinai įsiminę vieną ar kitą poetą išskiriančių eilučių. Kartais net visą pluoštelį. Nuo ko Jums toji meilė priklauso – eilėraščio formos tobulumo, temos, vienos, anot Brazdžionio, Dievo padiktuotos eilutės? Ar pasi- taiko ir taip, kad, prabėgus kažku- riam laikui, toks tobulas eilėraštis jau nebetinka Jūsų “kolekcijai”?

Man įsimena eilėraščiai, kurių vi- sos poetinės priemonės sueina į vie-

ną neišsibaigiančių galimybių tašką
 taip, kad jauti visumą daug didesnę
 už parašytą tekstą, ir ji tave jaudina,
 traukia, kviečia į didelę dvasinę ke-
 lionę. Pavyzdžiui, kad ir šitas trum-
 putis Tiutčevo eilėraštukas:

Есть некий час в ночи, всемирного
 молчания,
 И в оный час явлений и чудес
 Живая колесница мироздания
 Открыто катится в святилище небес.

Iš lietuvių poezijos tik vienas
 Aistis buvo šiek tiek priartėjęs prie
 šio momento didybės: “Tau tik-
 tai smulkiom stiklų šukelėm žėri
 / Aukšto skliauto nemarioji klai-
 kuma”. Prisimenu vieną rusę, kuri
 elegantiškai valdė savo kalbą, klau-
 siančią: “Tai kas čia per *kolesnica*?
 Vežimas danguj ar kas? Nesąmonė”.
 Taigi, smulkios stiklų šukelės. Ant-
 ra vertus, gera retorika irgi įsimena,
 kaip Brazdžionio:

*Lietuva, kai aš tave tariu,
 Prieš akis sumirga raštų raštai,
 Ir pilna padangė vyturių,
 Ir linų žydėjimas be krašto.*

Arba – labai konkretus, žemiškas
 kodas, apvaldantis gilius ir begali-
 niai sudėtingus dvasinius pergyve-
 nimus. Pavyzdžiui, Šekspyras:

*Canst thou not minister to the mind
 diseased,*

*Pluck from the memory a rooted sor-
 row,
 Raze out the written troubles of the
 brain,
 And with some sweet, oblivious anti-
 dote
 Cleanse the stuffed breast of that per-
 ilous stuff
 Which weighs upon the heart?*

Visi dvasiniai pergyvenimai ap-
 rašomi grynai daiktiškai: šaknys,
 užrašai, trintukai, vaistai, svoris gula
 ant širdies prikimštoj krūtinėje. Tai,
 kas abstraktu ir neišmatuojama, čia
 tampa tvirtai apčiuopiama ir kon-
 kretu. Ir per tai sudvasinamas tas
 materijos pasaulis.

Arba – Rilkės nepakartojama
 sandora tarp maldos ir žemės:

*Herr, es ist Zeit. Der Sommer war
 sehr gross.
 Leg Deinen Schatten auf die Sonne-
 nahren
 Und auf die Fluren lass die Winde
 los.*

*Befiel den letzten Fruechten voll zu
 sein,
 Gib ihnen noch zwei suedlichere
 Tage,
 Draenge sie zur Vollendung hin, und
 jage
 Die letzte Suesse in den schweren
 Wein.*

Didelėj vasaroj mirtis yra per

Dievo malonę laikrodžio šešėlis, Dievo būties pasaulyje išsipildymas, yra sunkus vėlyvos vasaros vynas, kokį gertum per šv. Komuniją.

Kas šitaip atminty įsitvirtina, tas ir nenusibosta, nes naujos suvokimo galimybės atsiveria nesibaigiančiai.

Spaudoje užfiksuotas paradoksas: retas kuris skaitytojas yra įsidėmėjęs bent vieną šiuolaikinio poeto "su didelėmis pretenzijomis" eilėraštį. Kaip tai pakomentuotumėte Jūs?

Nežinau ką atsakyti, nes nesu kasdienio Lietuvos šiuolaikinių literatų gyvenimo tėkmėje.

Kokie labiausiai įsiminę Juditos Vaičiūnaitės, Leonardo Gutausko, Aido Marčėno, Sigito Gedos, Justino Marcinkevičiaus, Marcelijaus Martinaičio, Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Radausko, Algimanto Baltakio, Bernardo Brazdžionio eilėraščiai? Gal prisimenate ir kokiomis aplinkybėmis tie eilėraščiai pateko į Jūsų neeilinę apyvartą?

Visų pirma, esu tik labai paviršutiniškai susipažinęs su naujausiais lietuvių poetų eilėraščiais, iš tiesų beveik nieko apie juos nebežinau. Tad mano pasirinkimai tolygūs vaikščiojimui po pernykštį daržą tarp atminties stagarų. Mylimiausi man yra žmona ir vaikai, o eilėraščių nei glamonėt, nei bučiuot neno-

riu.

Na, sakykim, Vaičiūnaitės geriausiai prisimenu ir mėgstu rinkinį "Po šiaurės herbais". Mane ten patraukė iš senolių, raštaženklių (tikriausiai poetės išgalvotų), antikvariatų, senamiesčių – dalykų, priklausančių praeities ir mirties sferai – išskylančios amžinas gyvybės žėrėjimas, sakyčiau, amžinas mylinčios gyvybės žėrėjimas.

Gutausko vieną eilėraščių knygą skaičiau jau labai seniai, nieko konkrečiai nebeprisimenu. Tačiau susižavėjau jo knyga vaikams "Kam katinui ūsai". Ten tyras vaiko sielos kristalas, kritęs į suaugusio žmogaus drumstą vidinį šulinį, jį nuskaidrina, pakelia iki savo lygio, tuo pačiu pakeliant ir tikrovę iki pasakos aukštumos. Marčėną pažįstu labai mažai, norėčiau geriau pažinti, tada pakalbėtume.

Iš Gedos man įsiminė ne tiek atskiri eilėraščiai, kiek jų visuma, toks jo šurmulingas gyvybės džiaugsmas. Jį sutiksime kiekviename jo rinkiny. Per jo žodį laukai, paukščiai, gėlės, vandenys tampa savimi ir tuo pačiu paverčia pasaulį į poeziją. Patraukia ir kai kurie eilėraščiai iš ankstyvesnių ciklų, pavyzdžiui, "Nakties žiedai", kur žodžiai susipina į magišką kilimą, ant kurio vaizduotė galėtų skristi be galo per užburiančias melancholiškos mirties ir meilės erdves:

*Likimas vėlei bus man maloningas:
štai tu ir jūra, miegančios smėly,
ir juodas paukštis ant krūtų
sustingo,
ir medžių nuodas, ir daina kely
nutolstančiųjų žemės piligrimų;
pakėliau kaukolę, tamsių nuodų
pripyliau,
jau pasiilgau vakaro taurės,
didingos naktys, lai virš seno Rymo
manosios meilės žiedas sužėrės,
būtybės skaisčios...*

Justinas Marcinkevičius negali, ir galbūt nenori, išvengti savo likimo – būti tautos dainium, iškilium poetu. Čia kaltas jo talentas: turtinga vaizduotė, sklandus eiliavimas, jaudinančiai gražūs ir turtingi įvaizdžiai, kritiškais momentais pilietinė drąsa pasakyti nepavergiamą žodį. Aš jį skaitinėju ir vis dar džiaugiuosi tuo, ką randu. Su draugais esu dažnai dainavęs “Gėriau, gėriau, pamečiau galvelę...”, bet man įsiminė vienas iš Marcinkevičiaus ankstyvesnių 1979 metų eilėraščių – “Beržynas”. Tai – puikus “ekologinis” kūrinys apie nukirstą beržą, pilnas sielvarto ir meilės, kuriame palaipsniui išryškėja ir giluminis, istorinis minties klotas – savo krašto, žemės naikinimas per svetimą smurtą:

*Skausmo šakos. Tu galvok, galvok,
slinkdamas į vakaro ramybę,
į šešėlį, samaną ar skruzdę.
Kantriai rodai vis, kaip griūna*

*medis,
kaip gašliai ugnis ir kirvis šoka.
Tas žvėris – tai prievarta. Matai,
kaip jis trypia lizdą. Ant žarijų
beržo lapas ir karvelio plunksna:
tarp didžiųjų girių, tarp didžiųjų.*

Netenka daug spėlioti, iš kur atėjo tas žvėris. Anais laikais tai buvo tikrai iškilus Ezopo kalbos pavyzdys.

Iš Martinaičio poezijos geriausiai pažįstu jo “Kukučio balades”, nors ir žinau, kad jam jau nusibodo tas išskirtinis joms dėmesys, tartum jis nieko kito vertingo nebūtų parašęs. Bet taip jau susiklostė, kad teko ilgiau prie jų pasėdėti. Tos baladės man neužmiršamos tuo, kad, visų pirma, iškėlė lietuvišką istorinį mitą ne iš senovės karvedžių pergalių, o tiesiai iš žemės, iš girių glūdumos, iš buvimo žmogumi. Antra, kad tą mitą išreiškė, kaip žyniui privalu, tarpinėje būklėje tarp tikrovės ir fantazijos, gyvenimo ir mirties. Trečia, kad kaimiškos būties jėgos įsiveržia į miesčioniškų sistemų modelį ir su-triuškina jo pretenzijas į reikšmingą tikrovę.

Pakartotinai ne sykį grįžau prie Nykos-Niliūno poezijos ir pasaulio tvirtovės ir vis rasdavau, kad mano raktai į ją neatitinka užrakto. Ar beveik neatitinka, o čia ir visas skirtumas. Tad į ją bergždžiai nebesiverždamas susidomėjau kai kuriais jo eilėraščiais iš skirtingų rinkinių.

Tarp įvairių Nykos-Niliūno poezijos krypčių ir aspektų tie eilėraščiai, atrodytų, nutiesia lyg siūlą per visą jo poeziją, tragišką vienatvės liniją svetimėjančiam ir savaip baisėjančiam pasaulyje.

Visi mes protarpiais širdy pajuntame ledinį šaltį. "Praradimų simfonijų" veidrodyje jį aiškiai atspindi jo "negailestingai šaltas vakaras Kalėdų":

*Nes aš nebeturiu nei tėvo, nei tėvynės, nei idėjos,
Nei vieno artimo, nei vieno tolimo žmogaus.*

*Mano draugai: vaikystės vakaras širdyje suledėjęs,
Pilnas langinių šauksmo ir šešėlių šnabždesio nykaus.*

Iš visai kitos perspektyvos, bet su lygiai gilia vienatve iškyla eilėraštis "Cinquecento", pilnas puošniai tragiškos renesanso dvasios:

*Ant kalno vakaro šešėlių rankos
Džiaugsmingai purtė medį. Tolimų
Žarų atošvaistose jo kamienas
Ir besiraitančios lyg angys šakos
Atrodė kaip Laokoono grupė.
Žemai, ant sutryptos minkštos žolės,
Tarp kaukių ir nuplėsyty vainikų,
Miegojo kažin koks žmogus – toks keistas,
Jog grįžtančių namo galvijų snukiai,
Palietę jo gauruotą, šlykštų kūną,
Tuoju traukėsi šalin. Bet jis šypsojos,*

*Ir geismo iškreiptos mėsingos lūpos
Tvankiam sapne šnabždėjo
paslaptingus
Nenumalšinamos aistros žodžius.*

Nors tuos du eilėraščius skiria platus laiko tarpas, lieka kažkas bendro tarp šio vienišu palikusio aistringą, šlykštaus Pano ir Kalėdų naktį šalančio ir būti mylimu trokštančio žmogaus. Toji vienatvė, pasiekus pasakų svajingą karalystę, ją persmelkia sausa, nebeatšaukiama mirtimi:

*...Snieguolės miego
Nesudrumstė joks princas: ją suėdė
Darbšti kandis, ir ilsis po dienos darbų
Stiklo karste. Mes ją, ne karalaitę,
Saugom su mirusiais nykštukais.*

Vienatvės ir mirties apoteozė laiko sugrauztame kūne atsiveria kaip juodi puvėsiai "Žiemos teologijoje", eilėraštyje "Neišsipildymo istorija" (1979-1981):

*...ir keistas mechaniškas be jokios
Inteligencijos gyvūnas, - beveik be kūno,
Vien tiktai nasrai, - per ilgas
Heroiškų sapnų naktis lėtai ir abejingai kramto
Pusiau fosilizuotą žuvies skeletą.
Daugel metų
Reikės klausytis, kol jis baigs ir atsimins,*

*Kad laikas mirti, nes čia ne laikas
Lemia ir valdo viską, o kantrybė.*

Gal iš Nykos-Niliūno poezijos atpildo derlių surenka toji pati kantrybė? Kaip sakiau, čia tik viena jo poezijos gija, o jų yra daug ir nuostabių, ir jos visos mane vilioja. Bet šiuo atveju pažvelgiau tik į šitą vieną.

Iš Radausko dainuojančios ir grojančios kalvos taip pat kokio vieno eilėraščio negaliu išrinkti. Pridėsiu: ir nesinori, nes tai dirbtinis dalykas. Viena iš jo tematinių linijų mane gana dažnai intriguoja – tai sąryšis tarp grožio ir mirties, supintas su sąryšiu tarp kūrybos ir griauinančios, dažnai linksmai šėlstančios jėgos. Tų visų elementų ryšį dažnai sutvirtina užslėptas ar tiesiog atviras humoras. Vienas iš ankstyvesnių humoristinių jo eilėraščių (iš rinkinio „Strėlė danguje“) taip ir vadinasi – „Poetai ir katastrofa“:

*Į juodą naktį sminga peilis
Raudonas. Skraido pelenai.
Gaisrų pašvaistėj gimsta eilės
Ir miršta žmonės ir namai.*

Čia, žinoma, rašyta su šypsena, nuduodant, kad kūrybinis aktas išsipildo tik per siaubą, o iš tikrųjų ta katastrofa yra tik kūrybinės vidaus ugnies metafora. Nežiūrint to, kažkas joje slepiasi, kažkokia galima prielaida, kad kurti visgi reiškia

naikinti, kažkokia emocine jėga įsiveržti į esamą dalykų sandarą ir sulaužyti jos buvimo prielaidas. Šis eilėraštis iš tiesų yra tik nedidelis žaidimas, bet Radauskas kitame eilėraštyje pakartoja tą pačią katastrofos temą jau epiniu mastu, pereinant net į visuotinės, transcendentinės katastrofos galimybes. Eilėraštis pasakoja apie paslaptinę figūrą iš mitologinio pasaulio: „Dvigalvis juodas vyras-gyvulys (Nuliūdęs senis ir įtūžęs liūtas)“, kuri gali būti grąši poeto metafora arba gal mistinis asmuo – pasaulio likimų lėmėjas. Jis rašo tris eilutes, kurios gali būti ir poeto tekstas, ir likimo žodis. Rašo per visą žmonijos istoriją, simboliizuojamą vieno miesto katastrofa:

*Kaip išžudytos armijos likučiai
Per laiko dykumą keliavo metai.
Mėnulio pilvas dilo ir storėjo,
Į dangų lėkė medžiai už langų.
Gaisrai ir maras iškapojo miestą,
Dievai pabėgo rėkdamį į girią,
Tuščiam name šešėlių karalystėj
Jis rašė trečią eilutę.*

Čia humoro nebesimato, gal greičiau – poezijos kūrinio pavirtęs visatos šaltis. Tačiau norint galima ir šiame eilėraštyje įžiūrėti savotišką absurdo šypsena, ypač aprašyme kaip miestą užgulė velniai:

*Į žemę plūsta demonų minia:
Leviatanas, Essas, Asmodeus,*

*Baalas, Bots, Pruslas, Abadonas,
Agares ir Mercurius quadratus
Sudegins miestą kaukiančia ugnim.
O jis rašė antrą eilutę.*

Ši daugybė egzotiškų vardų savo visumoj gal ir baisi, bet kartu ir savaiptingai juokinga. Aplamai humoro gyslės Radausko poezijoje beveik niekas nepastebi, o jos suvokimas labai praturtina jo tekstų pergyvenimą, nes kiekvienas jų aspektas – klasiškai „šaltas“, estetiškai nudailintas, mirtimi persmelktas, filosofškai nuteiktas – įgyja daug naujų skaitymo galimybių ryšium su jais visais santykiuiančiu humoru.

Su Baltakio poezija nesu susipažinęs, tad ir nekomentuosiu. Ar tik nebuvo jis kažkada socrealistų užpultas už „rasos lašelius plaukuose“? Jei buvo, tai čia jam didelis komplimentas.

Brazdžionio poezija prieš akis sumirga kaip tie jo „raštų raštai“. Nežinau net nuo ko pradėti. Nors jo eilės su dinamiška retorika skelbia tėvynę, laisvę, ateitį, tėvynės, o ir visuotinį idealą ir viso šito iškilų grožį, man kažkodėl, beveik kaip ir Radausko poezijoje, įstrigo atminty mirties ir mūzos prisilietimai rankomis. Štai eilėraštis „Anno Domini“:

*Kapas. Kryžius. Anno Domini...
Ir baltų beržų malda.
O pakvies, pakvies namo mane
Vienąkart sesuo juoda.*

*- Na, eime. Duok ranką. Vakaras.
Pasakyk sudie.*

Sudie...

.....
*Baigęs blėst žėrės ugniakuras.
Švystels krintanti žvaigždė.*

Ta sesuo – ir jo įkvėpimas, ir jo įsivaizduota mirtis. Būdamas Brazdžioniu jis, aišku, nenori mirties kaip bespalvio, šurpauš visatos šalčio. Čia prieš mus švelni kapinių lyrika, kur mirtis kviečia „namo“, o ne į tuščią bedugnę, kur žėri žvaigždės ir ugnelė – jau seniai pažįstamos romantiškos mirties kaukės, mielos, raminančios. Ilsėsimės ramybėje. Nesunku suvokti, kad čia ne mirtis, o gyvas paveikslas scenoje. Žinoma, taip ir reikia, nes čia ne egzistencinis siaubas, ne teologija, o poezija. Su mirtim Brazdžionis lyriškai flirtuoja ir daugelyje kitų eilėraščių.

Konkrečių aplinkybių, kada koks eilėraštis pateko į mano „neeilinę apyvartą“, neprisimenu, nes niekad į tai nekreipiau dėmesio. Mat nė vienas iš mano prisimenamų eilėraščių nesusijęs su jokia reikšminga data.

*Kažkada, nagrinėdamas vieną
M.Martinaičio eilėraštį, teigėte, jog
jis sugrąžino viltį, kad, atgavęs žodį,
žmogus išliks, prisikels ir sukurs arba
iš praeities atkurs pačias didžiausias
gyvenimo vertybes. Tame eilėraštyje
dominavo pokario pasaulis. Dabar,
vilčiai ir prasmei lyg ir sugrįžus į ak-*

tyvųjų gyvenimo kontekstą, poezijos žodis neretai vėl kažkoks beprasmis, besielis, nors turėtų būti atvirkščiai (turiu omeny, žinoma, ne M.Martinaičio kūrybą). Kaip tai galima būtų paaiškinti? Kaip panašius dalykus yra pergyvenusios kitos tautos?

Poezijos žodis atrodo “beprasmis” ir “besielis” gal dėl to, kad nebėra to, ką kadaise sovietai vadinavo “kryptingumu” – veržimusi į prasmę, tikslą už poezijos kaip tokios ribų: tėvynės laisvę, lygįbę, brolybę, tautų draugystę ir t. t. Martinaitis savo “Jurbarką” rašė pasipiktinęs žmogaus žiaurumu žmogui ir atvaizdavo tai kaip žmogiškos kalbos katastrofą. Šiandien galima piktintis tuo, kas buvo, bet blankus diena iš dienos gyvenimas tokių tikslų nesiūlo. Poetai tada siekia savo tikslų – kaip išstobulinti kūrybos žodį. Kaip buvo ar yra kitur, – nežinau. Bet, pavyzdžiui, Amerikoje net per mikroskopą vos įžiūrimi poetai savo mažose knygelėse atrodo kaip gyvas paliudijimas jų nereikalingumo ten, kur viešpatauja visai kiti tikslai ir prasmės.

Rašydamas ar kalbėdamas apie išeivijos poetus ne sykį esate pažymėjęs jų išskirtinumą: “kūrė netekties ženkle”. Tai lyg ir derėtų suprasti kaip pliusą eilėraščių autoriui. Deja, ne vienam svetur atsidūrusiam literatui per dažnai prieš akis stovinti

prarastoji žemė netapo tikros poezijos aruodu. Užjūriuose išspausdinta ir nemažai grafomaniškos lektūros. Kai kurie tokie tekstai, Lietuvai vėl atgavus nepriklausomybę, nesigėdijant tiražuoti tėvynėje. Kokią įtaką šitam procesui turėjo išeivijoje gyvenantys literatūros kritikai, tyrinėtojai? Ar jie galėjo būti ne tokiais atlaidžiais, pasakant autoriui tiesą apie jo kūrybą ir galimybes?

“Netekties ženkle” kūrė ne tik išeiviai rašytojai, bet ir namuose likę, ir tos abi grupės turėjo kiekviena savo netektį. Abi grupės giliai pergyveno tai, ką reiškia žmogų supančiam pasaulyje būti svetimu. Sovietijoje tas svetimas pasaulis buvo grąsus ir kruvinas, o išeivijoje – nesuprantamas ir smulkinantis žmogų. Kai kuriems išeiviams toji prarastoji žemė visgi tapo tikros poezijos šaltiniu, pavyzdžiui, Kaziui Bradūnui. Bet jo vertė ne tėvynės ilgesy, o žodžio mene.

O grafomanai, kaip usnys, auga visur. Išeivijoje užteko kartoti “brangi tėvynė”, o sovietijoje – “didis komunizmo idealas”. Ir čia, ir ten tokie poetai tapo svarbūs visai nepriklausomai nuo jų talento. Bet jų ir tikslas buvo ne kurti meną, o išlikti ir pagarsėti, į ką jie ir veržėsi. Žinau, ką turi omeny, kalbėdamas apie nesigėdijančius tiražuoti. Verkia žodis, grafomano kankinamas.

Kiek žinau, iš visų literatūros kri-

tikų tik vienas Nyka-Niliūnas nenuilstamai kovojo už žodžio kokybę ir pagarbą jam. Todėl ir pelnė „kandaus“ vardą. Nieko, aišku, neatsiekė, nes plačioji publika jo neskaitė, o sukritikuotieji grafomanai savo kalčių nepripažino. Iš tikrųjų akademinės literatūros kritikos nebuvo. Buvo tik paskiri recenzijas rašantys individai. Kiti rašė literatūros istorijas, kaip, pavyzdžiui, Pranas Naujokaitis. Dar kiti rašė straipsnius. Bet tikrai nebuvo jokios savitos literatūros teorijos, kritikos tikslų ir metodų apibendrinimo ar net tais klausimais diskusijų, išskyrus politiškai motyvuotus ginčus apie Vinco Ramono „Kryžius“ ir Antano Škėmos kūrybą. Rimtos literatūrologijos išsivijimoje, išskyrus pavienių individų pastangas, pavyzdžiui, Violetos Kelerienės, ir šiandien nėra. Ir nebus. Visi jau būsime nukeliavę ten, kur iš dangaus sruvena ramuma.

O ar išvis literatūrologas, kritikas turėtų priimti kokią nors „pedagoginę“, literatūrą formuojančią funkciją? Išbarti grafomanai nuo to nepradės geriau rašyti, užpultieji gins savo idėjas, o kritikai bus apkaltinti už nesupratimą, neįvertinimą, o gal ir už neišmanymą. Man geriau patinka analitinė funkcija – išnagrinėti tekstą, bandyti jį perprasti, pajusti jo meninę vertę ir apie tai žmonėms papasakoti.

Ar ne per daug mistifikacijų, ap-

tariant Jono Meko kūrybą? Ar nederėtų kai kuriais atvejais imti ir ištarti: „Karalius nuogas“?

Mekas nešiojo tikrai puošnų, išpūdingą poeto apsiaustą „Semeniškių idilėse“. Jis apsinuogino pradėjęs rašyti pavieniais žodžiais, kur išraiškos priemonės sumažintos iki minimumo, neišsaugojant minties bei jausmo sudėtingumo ir gelmės, tai paaukojus minties ir jausmo grynumui – tiesai. O nerašyti „literatūros“ visuomet buvo vienas iš jo tikslų, net ir rašant „Semeniškių idiles“. Tiesa, kai kurių akyse Mekas buvo išaugęs į savotišką legendą, ypač ryšium su savo darbais filmose. Iki tiek, kiek šis mitas yra perdėtas (o nemažai), Mekas gali ir atrodyti kaip „nuogas karalius“. O jis, tiesą sakant, karaliauti niekad ir nesiprašė, bet vietoj to ieškojo tikrų sielos brolių – draugų, kurių rado ir tarp lietuvių, ir pasaulyje.

Kazimiero Barėno dėka nemažai patyriau apie Vladą Šlaitą ir jo kūrybą. Be kita ko, perskaičiau ir labai asmeniškų laišku, iš kurių paaiškėjo ir ne vieno jo eilėraščio genezė. Žinau ir Jūsų nusiteikimą jo atžvilgiu: „Šlaitas visa savo kūryba išlieka tikru poetu“. Kuo vis dėlto šis poetas tikriausias? Ir kodėl jo kūryba nėra įvertinta taip, kaip iš tikrųjų nusipelnusi?

Jūsų pažintis su Šlaito kūryba ir

asmeniškais laiškais man labai įdomi. Gal būtų gerai ką nors apie tai parašyti? Ką nesakysi, o jis buvo įdomus žmogus. Man, tarp kitko, labai patiko I.Žekevičiūtės knyga apie Šlaitą. Reikėtų tokių ir daugiau.

Kai vadinau Šlaitą tikru poetu, negalvojau apie kokį nors jo "išaukštinimą", išrinkimą į elitą, o tuo labiau apie jo tekstų "poetišką" puošnumą. Žiūrėjau dažniau iš techninio taško, stebėdamas tradicinių poetinių priemonių vartojimą tekstuose ir rasdamas, kad jo kalba neturi jokių pakilių ar iškilmingų retoriškų intonacijų, iš kurių kai kas yra įpratęs "pažinti poetą". Antra vertus, nekininama poezijos esmė – tikrovės permainymas į savitą, į ją panašų, bet ir nuo jos skirtingą minčių ir jausmų pasaulį. Tam pasiekti reikalingos ir poetinės priemonės – tropai, perkeltinė kalba, simboliai, metaforos, skirtingų dalykų nustebinantis suartinimas ir t. t. Radau, kad Šlaitas, nežiūrint savo kalbos neva proziško paprastumo, tokias tikro poeto priemones gausiai ir sėkmingai vartoja. Todėl ir pavadinau tikru poetu. "Tikriausias" jis tokiais momentais, kada kūdikio akys netikėtai savyje sutalpina didįjį saulės ir mėlyno dangaus makrokosmą. Tokių magiškų momentų Šlaito poezijoje nemažai.

Kad Šlaitu beveik niekas nesidomi, jokių būdu nėra įrodymas, kad jis menkavertis. Gal greičiau tai

atveria menkaverčio skaitytojo, negalinčio ar nenorinčio akylai stebėti parašytą tekstą ir neturinčio savyje pakankamai vaizduotės ir emociinės jėgos, kad į jį turtingai atsiliptų, galimybę. Kartais man atrodo, kad santykiyje su tikrais kūrėjais mes visi esame atviri pavojui tapti panašiais menkaverčiais. Kaip Mandelštamą rašė, skaityti nė kiek nelengviau nei kurti.

"Mano bendravardis pasiguodė: po to, kai nepagarbino Bernardo Br. patriotizmo ir t. t., internete buvo iškeiktas, pavadintas užsislaptinusiukagėbistu... Duodu galvą nukirsti, kad jie net nežino, kas jis toks, kokio amžiaus ir etc. Tam tikra dalis mūsų žmonių bijo iškišti nosį (neturi galimybių) į pasaulį. Tariamoji Lietuvos meilė tėra jų gintis", - tai eilutės iš Sigito Gedos dienoraščio, išspausdinto "Šiaurės Atėnuose" (2005 02 05).

Teko apie B.Brazdžionį skaityti ir dar skaudesnių eilučių. Kaip Jums atrodo, ar tikrai jos pelnytos? Ar tas sukurtasis kontekstas apie "nepagarbinimą" vertas tokio dėmesio, kad taptų proga dar sykį pasityčioti?

Žinau, kad ir išeivijoje visko būta. Visokių poeto vertinimų. Nuo vieno kraštutinumo iki kito. Kodėl? Gal tam tikrą kaltę dėl šito turėtų prisiimti ir literatūros kritikai? Regis, daug kam netikėtų buvo Tomo Venclovos tekstas apie B.Brazdžionio kūrybą. Betgi jame juk daug kur pataikyta į dešimtuką?

Pala pala, ar nebuvo kažkokiam laikraštपालाikyje net insinuacijų, kad ir pats Brazdžionis buvęs kažkas panašaus į užsislėpusį enkavedistą? Kai Brazdžionis parpuolė bėgdamas per gruodą, kaip, anot jų, turėjo atsiliepti žemė? Šlykštu ir pagalvoti apie tokį „žurnalizmą“.

Bet yra ir kitas aspektas. Užsiminiau apie poezijos nesugebančius suvokti menkaverčius skaitytojus. Tie iš jų, kurie vien ignoruoja poetą, dar ne tokie baisūs, kaip tie, kurie, nieko nesuprasdami poezijoje, fanatiškai garbina populiarias literatūros asmenybes už neva jų patriotizmą ar kitas legendines dorybes. Tokie garbintojai Brazdžionio nei kaip poeto, nei kaip žmogaus visai nepažįsta, maitinasi tik legenda, daug mieliau pasirinkdami jų pačių suklijuotą Brazdžionio balvoną. Jei kas tą balvoną palies, užsitikrins jų nepermaldujamą neapykantą. Ir dar baisiau, kai ta primityvi neapykanta vadinsis „tėvynės meile“.

Pas mus užsienyje, aišku, irgi buvo įvairių nuomonių. Dauguma jų taip pat išplaukė ne iš estetinių, o iš politinių-ideologinių motyvų. Brazdžionis, to neprašęs, buvo parinktas atstovauti konservatyviai-religingi nusiteikusiai išeivijos srovei ir kaipo toks buvo labiausiai pripažįstamas. Dar prisimenu ir kontroversiją dėl mano knygos „The Perfection of Exile“, kai buvau išvadintas geriausiu atveju kultūrbolševiku už tai,

kad į tą pačią knygą sudėjau straipsnius apie Brazdžionį ir „bolševiką“ Meką. Reikia vis dėlto pastebėti, kad Brazdžionis tos viešo tribūno rolės nevengė. Jam, atrodo, patiko, kai jį vadino pranašu ir tautos dainium. Iš kitos, vadinamųjų liberalų pusės iškilo pastabų apie Brazdžionio išsirašymą, pasivertimą į garsiai iš tribūnos rėkiančią figūrą. Pagarbėjo jo „Šaukiu aš tautą“, ypač, kai buvo supriešintas su niekuo dėto ir konfrontacijos su Brazdžioniu visai neieškojusio Radausko „Aš nestatau namų, aš nevedu tautos“. Tačiau iš tų pačių liberalų-intelektualų iškilo ir balsai, kad Brazdžionis visgi tikrai geras poetas. Gal veiksmingiausiai ta tema pasisakė Venclova – žmogus su įspūdingais poeto ir literatūrologo kredencialais.

Tačiau literatūros kritikų įtaka visuomenei dar vis nepasitikiu ir nenoriu sutikti, kad tokia „pilielinė“ funkcija būtų jų tinkamas uždavinys. Kuo kritikas arčiau literatūros ir kuo toliau nuo ideologinių-politinių visuomenės interesų, tuo geriau. Ir ne tik kritikams, bet ir patiems kūrėjams. Aš ypač nemėgstu pagarbėjusios Nekrasovo eilutės: „Poetu gali ir nebūti, bet būt piliečiu privaliai“. Tai – nelogiškas dalykas, lyginimas, kaip amerikiečiai sako, obuolių su apelsinais.

Kur, anot Jūsų, riba tarp klasiko ir „kandidato“ į šį aukščiausią rašytojui

titulą? Ar kartais ne per anksti kritika paskelbia savo lyg ir neginčytiną sprendimą: "Kaip tikras klasikas". Štai ne vienas rašytojas, sovietmečiu tituluotas klasiku, dabar lyg ir praradęs tą aureolę.

Objektyviai aiškos ribos tarp klasiko ir "kandidato" nerasi, ir ačiū Dievui. Klasiko toga apaugama per dešimtmečius, šimtmečius, kai paaiškėja, jog tokių ir tokių kūrėjų rolė tapo kelrodžiu kultūros istorijoj, kartais nebūtinai dėl jų pačių nuopelnų, bet dėl susiklosčiusių kultūros gyvenimo aplinkybių. Šiaip mūsų ankstyvosios literatūros klasikai kartais nė iš tolo negali lygintis su kai kuriais šiandien rašančiais, bet jie klasikai todėl, kad nužymėjo tautos kultūrinio augimo gaires. Sovietinių laikų titulavimai buvo politinė retorika, kultūrinio gyvenimo valdymo priemonė, ir tie įvertinimai dažnai nedaug bendro turi su literatūriniais kriterijais. O iš tikrųjų literatūros darbuotojų gretose nėra nei laipsnių, nei pakopų. Tai suteikiama iš šalies.

Kaip perskaitote pirmą sykį pamatytą eilėraštį – kaip eilinis mirtingasis ar kaip specialistas, literatūros tyrinėtojas? Turbūt vienoks skaitymo aktas būdavo kažkada anksčiau, kitoks – dabar? Kas Jums svarbiausia poezijoje, ko visų pirma laukiate, tikėtės?

Greičiau kaip eilinis mirtingasis. Sėsti prie eilėraščio su specialisto – literatūros tyrinėtojo kuprine ant nugaros ir nepatogu, ir nevaisinga. Tarp kitko, literatūros tyrinėtojai ir nėra specialistai, kaip, pavyzdžiui, gydytojai, inžinieriai ar panašiai. Įsikaltas metodas gali pasitarnauti tik kaip papildomų įžvalgų šaltinis, o analizės šerdis visgi slypi skaitytojo intuicijoj, vaizduotėj, atminty susirinkusiose literatūros istorijos žiniose (kur apie skaitytojo mintį jos apspinta kaip Goethes "schwan-kende Gestalten"), o svarbiausia – skaitytojo išankstinėje pagardoje ir meilėje skaitomam kūriniui. Ta meilė gali pavirsti į nusivylimą, bet čia jau kitas klausimas, panašesnis į tragiškus ar melodramatiškus romansus.

Visokių literatūros tyrinėtojų, kritikų tekstų yra tekę skaityti apie vieną mėgiamiausią, o ir Jūsų šiandien jau paminėtą poetą Henriką Radauską. Netgi, kad jis visiškai betalentis. Tiesa, pastaruoju metu tai kaip ir nebe pasitaikantys vertinimai. Kaip Jums atrodo, kodėl būta tų ganėtinai keistų vertinimų? Ar tikrai juos galėjo padiktuoti garsiosios eilutės: "Aš nestatau namų, aš nevedu tautos..."?

Neseniai skaičiau, kad Radauskas esąs "antros rūšies dendžių" poetas. Taiklus apibūdinimas nenorinčiam Radausko skaityti. Aš pats žmogus

gana apsmukęs, net ir į trečios rūšies dendžius netikčiau, bet, va, man Radauskas irgi yra vienas mėgiamiausių. Kalbu kaip eilinis mirtingasis.

Lietuviškieji literatūros komentatoriai vis dar įpratę kūrinio vertę apspręsti pagal jame randamas idėjas, išvalgas, tėvynės bei žmonijos meilę, žodžio pakilų skambesį ir panašiai. Tokiems Radauskas atrodo, kaip vienas literatūros istorikas rašė, „tuščiaviduris“. Neįprasta pastebėti, kaip iš grynai estetinių teksto aspektų išplaukia ir platumas, ir gilumas. „Neradus Dievo / Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų / Nedrįsdama sugrįžt“ dėl savo įvaizdžio, jo dinamikos, jo konfrontacijos su beribe ir negyva visata pasako daug giliau ir daugiau apie žmogaus padėtį negu kieno nors filosofuojantys eilėraščiai.

Na, o kas dėl „nevedu tautos...“, tai, manding, Radauskas visiškai nemanė paskelbti kažkokią deklaraciją prieš tautą bešaukiantį Brazdžionį. Tik tie „tuščiaviduriai“ skaitytojai šitaip sureikšmino tą posakį, nes buvo pasiilgę „turinio“. Aš gi manau, kad Radauskui tai buvo tik retorikos figūra, priešprieša tai jo dainuojančiai ir grojančiai kalvai, taigi dalis binarinės eilėraščio struktūros.

Lietuviško kūrybinio žodžio ateitis svetur dabar turbūt dar miglotesnė nei buvo iki nepriklausomybės Lietuvoje atkūrimo? O gal jau ran-

dasi ir kitokių prognozių? Juk vien užatlantėje per tuos penkiolika metų atsidūrė tūkstančiai lietuvaicių...

Prieš „trečiosios bangos“ lietuvių atsiradimą Amerikoje ar aplamai užsienyje išeivijos literatūros padėtis buvo aiškiai beviltiška. Žodžiai baigė išmirti, kaip ir juos rašantys, o prieauglio – jokio... Dabar mato si šiek tiek ženklų, kad gal naujieji ateiviai ir užkurs rašytos lietuvių literatūros ugnelę. Šiuo metu tie naujieji (didelė dauguma) leidžia labai įdomų, gyvą laikraštį „Amerikos lietuvis“. Jis įdomesnis už senuosius, tokius kaip „Draugas“ ar „Tėviškės žiburiai“. Tačiau tarp mūsų, antrosios bangos, ir šios, trečiosios, yra bent vienas reikšmingas skirtumas. Mūsų bangą didele dalimi sudarė jau subrendę ar jau pradėję rašyti, gana margų plunksnų žmonės, kurie daug rašė dar Vokietijoje, o atvažiavę tęsė savo kūrybinį gyvenimą toliau. Kurį laiką išeivijos literatūra gerokai lenkė Lietuvoj rašomą. O dabartinė banga, kiek matosi, neturi rašytojų ar turi tik vieną kitą literatą, bandantį plunksną smulkiuose žanruose. Jie ir atvažiavo ne kaip „svečiai“, ne kaip mes, tėvynės išsiilgę, save tremtiniais mėgstantys vadinti, į vieną bendruomenę su savo kultūra susitelkę žmonės. Tų, trečiųjų, niekas neištrėmė, ir jie nuo jokių pavojų nebėgo. Nežinau, ar jie jaučia kokią nostalgiją

tėvynei, ar jaučiasi ką nors praradę, bet akivaizdu, kad tie, kurie apsisprendė negrįžti, energingai asimiliuojasi svetimuose kraštuose, labai trokšta gero uždarbio, kuria šeimas su svetimtaučiais, elgiasi kaip tūkstančiai žmonių visame pasaulyje, ieškančių sau geresnio gyvenimo. Istorinis tautų kraustymasis dabar yra žmonių kraustymasis. Nenuostabu, jei jie ir nesiektų ugdyti lietuvių literatūrą bei kultūrą kraštuose, kur nenori jaustis svetimi. Bent jau niliūniškų praradimo simfonijų iš jų netenka laukti.

Labai didelį darbą atlikote drauge su Kaziu Bradūnu parengdami ir suredaguodami "Lietuvių egzodo literatūrą (1945-1990)". Natūralu, kad tokios didelės apimties leidinyje pasitaikė ir netikslumų. Pavyzdžiui, Londone gyvenantis K.Barėnas niekaip negali sutikti su Vytauto A.Jonyno vertinimu, kad "Meškos maurojimo metai" gali būti laikomi vienu iš retų proletarinių romanų mūsų literatūroje. Ar ir Jums taip atrodo, ar tai tiesiog dėl didelės knygos apimties redaktorių nepastebėta eilutė?

Nežinau ką atsakyti, nes neteko skaityti "Meškos maurojimo metų". Žinau, kad Jonynas daugeliu atvejų originalus ir įžvalgus mąstytojas. Mudu su Bradūnu, kaip redaktoriai, patikėjom savo rašantiems atsakomybę už jų straipsnius ir nenorėjom

autorių tempti pagal savo kurpalį. Jonynui teko su Barėnu aiškintis dėl tų nuomonių skirtumų. Tik kraštutiniu atveju mums, redaktoriams, būtų prisiėję įsikišti. Bet tokių atvejų nepasitaikė.

Iš kokių autoritetų mokėtės kaip kritikas-kūrėjas?

Mano literatūros studijos praėjo pro du nelabai apibrėžtus etapus. Visų pirma, Kolumbijos universitete teko klausytis paskaitų profesorių, kurių teorinės prielaidos ir požiūris į literatūros kritiką iš tikrųjų priklausė dar devynioliktam šimtmečiui, pagal rubriką "gyvenimas ir kūryba". Literatūra buvo nagrinėjama visuomeniniais, istoriniais, moraliniais ir kartais net religiniais pagrindais. Tiesa, būdavo pastabų ir apie veikalo stilistiką, bet jos nesiekė atidžios analizės lygio. O kadangi dauguma tų profesorių tik silpnai mokėjo rusiškai, tai nebuvo ko laukti jokio rimto stilistikos nagrinėjimo.

Antrasis etapas prasidėjo iš manęs paties. Buvau paprašytas pravesti vasaros seminarą apie rusų formalizmą. Pergreit apsiėmiau ir tik po to supratau, kad nieko apie tą formalizmą nežinau. Na ir prasidėjo skaitymo metas. Visą žiemą ir pavasarį skaičiau rusų formalistus – Žirmunskį, Eichenbaumą, Jakobsoną, Šklovskį, Tynianovą, kiek vė-

liau – Lotmaną ir kitus. Jų perspektyva man buvo tokia netikėta, kad tariausi beveik stebuklus atradęs. Pastebėjau, kad dauguma jų buvo lingvistai, taigi literatūros studijos jiems atrodė kaip meninės kalbos atskiros kalbinės kategorijos apibrėžimas ir išnagrinėjimas. Šklovskio “ostranienijie”, susvetimėjimas, tiesiog atvėrė stebinančias išvalgas į dalykų tikrumą meninėj kalboj. Eichenaubmo lyrikos studijos jautėsi kaip naujai atrastas kraštas. Tynianovo kruopščiai išvystytas struktūralizmas irgi buvo kaip nauja žemė. Lotmano studijos apie tai, kas iš tiesų yra tekstas, džiugino ir stebino. Žirmunskio idėja, kad turinys ir forma yra viena ir nedaloma esatis visai pakeitė mano požiūrį į diskusijas, kuriose buvo sakoma, kad, pavyzdžiui, eilėraščio turinys esąs gilus ir vertingas, bet jo forma neadekvati minčiai. Dabar jau žinojau, kad tokios diskusijos iš tiesų tuščiavidurės. Neadekvati forma yra taip pat ir neadekvati mintis.

Taigi – mokiausi iš autoritetų, kurie nežinojo, kad išvis šiame pasaulyje gyvenu. O daugelis jau ir patys nebegyveno. Anot Tomo Venclovos – ar girdi, ką tau sako numirusių lapų kalba? Tiesa, dar koledže, kur studijavau anglistiką, teko sužinoti ir apie taip vadinamą “naująją kritiką”, kuri turėjo šiek tiek panašumo į formalizmą, bet atsirado gero, kai vėliau ir nebuvo tokia nuosekli,

“formali” kaip tie rusų darbai. Beje, Algirdo Greimo atidžios tekstų analizės, jo “semiotiniai kvadratai” irgi padarė gilų įspūdį.

Nuo tų entuziazmo laikų jau daug vandens nutekėjo, ir mano nuomonė apie formalistus keitėsi ir turtėjo naujais patyrimais. Tačiau konkrečiame literatūros dėstyme ar rašiniuose apie literatūrą aš daugiau linkęs pasikliauti instinktu, nuostaba, ateinančia išvalga, o ne kokio nors metodo rėmais.

Knygoje “Žodžiai ir prasmė” gan aštriai pasisakėte prieš okupuotos Lietuvos literatūros kritiką Vytautą Kubilių, ilgainiui tapusį svarbiausiu kūrėjų vertintoju. Turiu omeny žodžius apie bandomą sukurti teoriją, kad 1940 metais, “laimėjus socializmui”, Lietuva įsitraukė į naujus ryšius su pasaulio literatūra. Ar jau nepriklausomos Lietuvos metais teko su juo susitikti? Jei taip, kuo tie susitikimai įsiminė?

Man neatrodo, kad būčiau gana aštriai prieš Kubilių pasisakęs. Pastebėjau keletą labai gerų jo savybių, o tai, kad radau jį svyruojantį tarp kritiko-mokslininko ir kritiko-beletristo toli gražu nebūtinai blogas dalykas. Aš ir pats mėgstu, kai mane kas nors kritiku-poetu pavadina.

O susitikęs su Kubiliu Lietuvoje buvau ne kartą. Santykiai visuomet buvo geri, jokių “šešėlių”

nesijautė. Aš jį gerbiau ir gerbiu ir kaip žmogų, ir kaip talentingą savo srities specialistą. Šviesus man jo prisiminimas.

Esate Vakarų ir Rytų poezijos tradicijų ir kultūrų žinovas. Kaip Lietuvos kūrėjai atrodo pasauliniame kontekste? Kokios perspektyvos ir nuo ko jos priklauso?

Jei Rytai vadiname Rusiją, tarp Rusijos ir Vakarų nedviprasmiškos ribos nubrėžti neįmanoma, turint omeny turtingus santykius tarp rusų ir Vakarų poetų, o ir abipuses įtakas aplamai kultūroje. Kai devynioliktojo amžiaus Rusiją kaip apie kažką labai besiskiriančio nuo Europos, tai geriausiu atveju buvo tik pusė tiesos. Mūsų šaliai kartais dar irgi šneka, kad Vakarai tai ne Lietuva, kad Lietuvos uždavinys esąs pasidaryti Vakaraus arba, anot Stasio Šalkauskio, būti tiltu. Šita problematika, aišku, turi savo svarbą, bet būtų geriau, jei lietuviai norėtų būti ne Vakaraus ir ne tiltu, o savimi. Esu linkęs sutikti su Henriku Nagiu, kuris kadaise pasakė, kad nėra čia ko su Vakaraus (ar pasauliu) vienaip ar kitaip lygintis, svarbu atsiduoti savo kūrybiniam darbui be jokio dairymosi į šalį. Mat kultūra, kuri kuriama tam, kad ką nors pasivytum arba kam nors prilygtum, nėra tikra kultūra bei literatūra, tai greičiau tik dirbtinas stenėjimas,

tik neva literatūra. Dažnai sakoma, kad Antanas Baranauskas parašęs „Anykščių šilelį“ tam, kad parodytų, jog ir lietuviškai galima rašyti neblogiau kaip lenkai rašo. Bet jo kūrinys didis ir svarbus ne dėl to, o kad yra didelio talento darbo vaisius pats per save, be jokių „palyginimų“. Nebent, aišku, svarbus lyginamosios literatūros studijoms, kur svarstoma ne tai, kokia iš dviejų kultūrų yra „pažangesnė“ ar „didesnė“, o kokie yra tarp jų reikšmingi santykiai.

Štai tų reikšmingų santykių tarp lietuvių ir visuotinės literatūros mums kaip tik ir per mažai. Esame gerokai izoliuoti didele dalimi todėl, kad ir patys to norime. Argumentas, kad, girdi, maža šalis, nežinoma kalba, – toli nenuveda. Kas taip sako, turėtų prisiminti Grygą, Ibseną, Anderseną ar olandų tapytojus – pasaulinio masto kūrėjus iš mažų kraštų su beveik niekam nežinomomis kalbomis. Tų autorių darbai buvo ne tik jų šalių, bet ir visos Europos kultūros įvykiai. O kad lietuvių kultūros įvykis būtų kartu ir visuotinas įvykis, reikia talento. Turime tikrai gerų rašytojų, bet jie sutelpta mūsų pačių kultūroje, neprasižvelgia už jos ribų, išskyrus vieną kitą atvejį. O talentas vystosi, kai gyvenimiškai ne tik savo krašte, bet ir pasaulyje. Turiu galvoje daugiau dvasinį, o ne fizinį gyvenimą. Nemanau, kad dabar ištarti mano žodžiai prieštarauja Nagio nuomonei. Svarbu ne ką nors

vytis, o kuo nors būti. O galėjimas kuo nors būti yra ir viena iš talento apraiškų.

Kokio pobūdžio Jūsų pažintys su Lietuvoje gyvenančiais rašytojais? Kai čia kurį laiką skaitėte paskaitas, turbūt užsimezgė ir artimesnių santykių? Su kuo? Ką jie davė? Ar turi tęsinį?

Kai lankiausi Lietuvoj, susitikdavau su įvairiais rašytojais, ištisa plejada. Mūsų santykiai visada buvo draugiški, dažnai pasidalindavom mintimis apie mums rūpimas kultūros ir literatūros apraiškas. Tačiau nepasakyčiau, kad mano santykiai su jais buvo ypač intymūs ar gilūs. Čia daugiausia mano kaltės, nes buvau labai su savo paskaitomis, savo skaitymais užsiėmęs. O ir nesinorėjo pas juos nuolat brautis, žmonėms įkyrėti. Kiekvienas turim savo darbą ir gyvenimą.

Įdomių pokalbių esu turėjęs su Geda ir su antruoju Sigitu, Parulskiu. Esam gražiai praleidę laiką su Algimantu Mikuta, Donaldu Kajoku. Tebesu dėkingas Vytautui Martinkui už visokeriopą pagalbą. Labai maloniai prisimenu pasivaikščiojimą Užupyje su Jurgiu Kunčinu ir jo žmona. Jaučiau, jaučiu didelį draugiškumą Viktorijai Daujotytei, Marcelijui Martinaičiui ir gal ypač Regimantui Tamošaičiui, o taip pat ir Giedriui Viliūnui, Audingai Ti-

kuišienei. Gerai pažinau Gintarą ir Mariją Patackus, mėgstu jų poeziją, asmenybes. Kelis kartus turėjau laimės pasimatyti su Leonardu Gutausku ir visuomet turėjau iš jo ko pasimokyti. Savo laiku buvau suartėjęs ir su Ričardu Pakalniškiu, pažinau Vytautą Petkevičių. Taigi mano santykiai su lietuvių rašytojais buvo, sakyčiau, normalūs, tokie, kokių ir galima laukti iš praeinančio žmogaus. Su kai kuriais dar ir dabar kartkartėmis susirašinėju.

Ar daug knygų, išėjusių Lietuvoje, pasiekia Jus? Kaip vertinate dabartinę literatūros situaciją? Jei knyga atsiunčiama paties autoriaus, ar perskaičius laiške ji įvertinama tik keliomis mandagumo eilutėmis, ar ir platesniu kritiko žvilgsniu?

Kai pasižiūriu į lietuviškų knygų recenzijas ar paminėjimus spaudoj, matau, kad gaunu tik mažą dalį to, kas išleidžiama. Tikrai per mažai, kad galėčiau daryti kokius nors prasmingus komentarus apie dabartinę literatūros situaciją. Matau, kad recenzijose atsispindi kai kurie įdomūs kūriniai, bet tai ir tiek. Atvirai pasakius, didesnis antplūdis knygų iš Lietuvos mane tikrai "paskandintų", nes ir dabar gaunami laikraščiai bei žurnalai praguli neskaityti gana ilgą laiką – nėra kada prie jų prieiti. Mano amžiuje laikas pasirūpinti, kad turimų knygų būtų mažiau, o ne

daugiau. Žinoma, autorių atsiųstos knygos nusipelno platesnio kritikos žvilgsnio, bet ir jos turi laukti eilės. Žinau, kad autoriams rūpi išgirsti kokį žodį apie savo veikalą, kartais ir kaltas jaučiuosi, kad nesiseka taip greitai atsiliiepti. O be to, būdamas iš esmės pašalietis, nesijaučiu tikras, kad mano žodis tolimoj tėvynėj iš tiesų taip jau svarbus.

Kodėl taip retai spaudoje pasirodo Jūsų recenzijos? Kuo dabar užimta Jūsų kasdienybė? Kokie planai?

Mano kasdienybė užimta pokalbiais su veidrodžiu apie senatvę ir nuovargį. Taip pat turiu ir šeimos sveikatos problemų, kurios irgi užima laiko. Kieme daržas ir gėlės reikalauja nemažesnio dėmesio nei knygų autoriai. Bendravimas su pažįstamais, visokie koncertai, spektakliai irgi reikalauja laiko duoklės. Kasdien reikia atsakyti į laiškus. Po vakarienės kartais labai norisi miego. Tai taip ir tiks laikrodis. Se-

natvėje laikrodžiai eina labai lėtai, o gyvenimas bėga prie liepto galo labai greitai, užtat niekur žmogus ir nebesuspėji.

Ką patartumėte tam, kuris pasiryš iš naujo perrašyti lietuvių poezijos istoriją?

Negerai, kai patarimus istorikams duoda žmonės, kurie patys nėra jokie istorikai. Gal būtų gerai, kad kas pajėgtų paskirti istorijoj vietą autoriams pagal jų atsiekimus ir talentus, o ne pagal jų įsisenėjusią "klasikų" reputaciją. Koks nors Višteliauskas, drįstu sakyti, neprilygsta mūsų jauniems ar pusiau jauniems poetams, tad šitiems ir turėtų būti skirta daugiau dėmesio.

Kalbėjosi

Leonas

PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ONĖ BALIUKONĖ

Iš ciklo

“KOVO AGONIJOS”

Ab ovo

Kaip nors iš juodo peršliaužus į žalią
pro purviną asfaltą prasilaužus
atskyrus kas aklan ledan įsalę
savęs pačios aikštėj sukurti laužus

ir susidegint bet atgimt su piene
pirmąja subtiliausia paaukuota
kurią vainikan skurdžių įsipynę
vaikai susigražina Tėvo sodą

po kojų dūžtančio varvekliaus kovo
lavoną blyškų neša laidot vėjai
bet kiaušinėliai amžini ab ovo
gal fenikso gal žvirbliaus skyla vėlei

Apie Vienį

Akmenukais nuo jūros išgrįsim duobėtą likimą
kad švelniau būtų vaikščioti Dievo šešėliui basam
skeistis kopų našlaitėms ir sklisti gegučių balsams
o dabar jos taip greitai nublunka pavargsta prikyma

vos paklausus kiek liko ledėjimo metų ar mirksnių
per anksti dar pavasarį žadint ar jau per vėlu
bet praėiviui apstulbusiam plaukus it vėtra veliu
gal chimeroms o gal tik lakštingaloms giedant jog mirsiu

jei sugrįšiu į šonkaulių narvą į lyčiai besotei
pasivergusį kūną prekijų orgazmo pigaus
gal žuvis gal žuvėdra bet sveriantys mus apsigaus
virš rūdijančių kirvių vėl skleidžiasi vizijų sodai

virš atšipusių peilių avelės iš baltojo rūko
dar vaikystėj pakeltos dangopi džiaugsmingos aukos
susieisim į Vienį žvaigždėtuose sielų takuos
lyg į vėrinį perlų kur Žemėje andai sutrūko

Su marių vėju

Nebeprimink pražilęs marių vėjau
kaip kažkada tavęs pasigailėjau
gal net priglusti leidau gal net laukiaus
ir lengvas buvo liūdesys išplaukęs

į žaižaruojantį žaibuojantį paviršių
iš tamsumos gelmių jau nepamiršiu
lyg milžiniškas magiškas kristalas
vyzdys nušvito šešiakampy stalas

pats nusiplovė gal krikštyną puotai
beliko žuviai Saulės išsūpuotai
virš prarajos likimų rinktis vardą

tu vėl aplaužai man sparnus apspardai
betvinkstančią krūtinę plystant širdžiai
kokie jauni aistringi šie karšinčiai

Balsas

Medėjantis kūnas ledėjanti siela
nubudęs atsimuši tartum į sieną
į kietąjį ego į gabalą molio
gyvenimas lenkdamas nė nepamojo

kraujuojančiais plaučiais nuo užteršto laiko
net Žodis palieges tavęs neprilaiko
netraukia aukštyn liepto galą priėjus
tik plystančios burės ir lūžtančios rėjos

pasaulio bambagyslė dusina liauną
savižudžio kūdikio kaklą apspjauna
nuodais pedofilų debilų ar basą
ir nuogą išvaro nors girdintį Balsą

pro klykiančių dienraščių kurčnebylstę
Dangus į žvaigždėtą drobulę įvystęs
it grumstą sugrubusį glausdamas kužda
sugrįši manin kaip į lopšį ar gūžtą

Prieš bundant

Tiek sergėto tačiau sudužusio pasaulio šukės kristalėja
aušros aštrumas moters išsčiose mergaitės paširdžiuos
tik tamsoje pasąmonės visai netyčia
į seniai pražuvusį tave žeidžiuos
diegiu ant tuščio kapo paprasčiausią žemišką leliją

miražų prieplaukoj sparnuotoji Tikrovės laivė švyti
tačiau kas perkeis ir nuskaidrins meile

svetimų drumstų geismų minias
 tad skriski laisvėn be ir vėl sudužusios manės
 rytoj bandysiu atsibusti dar anksčiau ir pasivyti

AUM

AKMUO budėjęs ties mūsų bekūnių pradžių pradžia
 ir sau skirtosios baltos akmuvo ilgėjęs
 su puolusiais androginais ir gėjiškais marių vėjais
 seniai praslinkęs pralėkęs o likęs dabar ir čia

AŠMUO titnaginio kirvio ar geležinės strėlės
 obsidiano peilio gal Anduos kadais gyvenusios
 žynės jos mėlynas kraujas ir tavo moteries venose
 mylėk ir dangiška upė pati tavin įsilies

ASMUO tiktai besitraukianti laiko liekana tau
 nepažini dar siela virš kūno vienutės plazdanti
 kol klyksi akis už akį arba dantis už dantį
 nesuskambės pasaulyje jos vieniša nata

AUMUO momenėlis vaiko delfino paukščio žvėries
 buveinė dievų ir deivių bedieviškiausių idėjų
 vien saulėtos bičių duonos į atmintį įsidėjus
 lengvėti vaiskėti švisti kol sąmonėj sužėrės
 AUM

Tik iš savęs

Dieve padėk man padėti kitam ar kitiems
 baigiasi laikas bepilstant iš tuščio į kiaurą

ką išdalinsi to nieks iš tavęs neatims
 nebesivelk į juokingą turtuolių ir vargetų karą

niekad netroškau žymėtis pirma nei antra

tik amžina kokią andai mane paregėjai

spindulio takas vibruoja Visatos centre
baltą drobulę jau klosto tylieji rengėjai

kas tas berankis bekojis miglotas pavidalas
tu
kelkis atgaul savo kraitį Pradžiamotės skirtą

jos glėbyje neanku nekurstu nedūstu
tolsta visi vakar žudę iš meilės kits kitą

mitę vampyriškai artimo kūnu pigiu
nuo prievartaujamo kūdikio ašarų salę

gal pabandytum ties juodu Sodomos migiu
tik iš savęs jiems įžiebtį vidurnakčio saulę

Juokis

Net sapnuose sau vietos neradai
ir ten gyvenimas ant plono plauko kabo
savižudžio iš už tvoros rauda
nei karsto patogaus nei šilto kapo

žiemos agonija tokia ilga tačiau
išverk su tais kur tiki nesilietę
žaizdų pražystančių kasdien skaisčiau
vėl įsisaulėjančios nevilčių paletės

kad neįmigtum žemėj kad nuo šiol
patapus elgeta net už bažnyčios durų
įstengtų siela patarnaut mišioms
šalia padėjus kūno indą gurų

su sauja dulkių bet virš jų kažkas

gyvom vaivorykštėm tave jau tvarsto
juokis
kol pilkus palaikus šalikelėj užkas
kad jais išmistų nors laukų vijoklis

Mirksnio artistė

Kraujas iš nosies iš niekur paliudija viskas gerai
arba iš perverso šono praeiviams nematomų stigmų
virš daugiabučių bebūčių bevardžių puikybės garai
godulio smogas kad laiko ženklų nepristigtum

vėl nebandytum įbristi į upę tą pačią tėkmėn
išprievartautos poetikos keikiasi šaiposi tūžta
dvokiančių migių mylėtojai bet atšiaurioji akmė
suktis beleidžia erelio ar sakalo gūžtą

Žodžio viršūnėj vienatvėj paneigiant minios miražus
švino agonijoje atgemančią auksu tauriausiu
sese entropija broli chaose meldžiuos ir už jus
dar mažus
grįžus su paukščiais besparniams ramiai patarnausiu

tyčia netyčia užlipus ant dūžtančio laiko stiklų
gerkit vampyrai vilkolakiai geibūs miruoliai
šiam padegtam teatre dar turėsit nuolankią ir uolią
mirksnio artistę šokėją vedėją žiūrovų aklų

Mėno pauzė

Dabar jau pastot įstengtum tikrai nuo šventosios dvasios
o jeigu tiksliau nuo dvasino nuo gervino arba gulbino
bet žemuogių kraujo skonis bergždžių nemigų vaisiuos
ir vargšės lyties gajumas net pačią tave apstulbino

balandžio saulės atokaitoj visai dar nieko atrodai

prieš viesulus pasileidėlius atstačiusi širmą galvą
aistringai laužanti kietą bespalvį vidinį gruodą
nuoga tartum pirmą sykį tik proto genelis kala

pačion šerdin beprotybės na kam šį beprasmi sunkį
ši pilvą ilgiau tampyti
kol žodžių kilpoj supausi
kol kėliau mėnulin liūdną dėmėtą randuotą snukį
kaukiau it savęs gimdykloj prinokau ir menopauzei

Nėščia

Kažkas parneš po to išneš ledus
drebėsi įsikirtus kranto pilko
buities ar upės kas tave nuvilko
apnuogino lyg vėgėlė slidus

po akmeniu širdies dumble naktų
ar drumzlėse dienų vėl neršia mirksnis
nebandžius jo pagaut stabdyti mirsi
likimas gieda iš slaptų natų

ikreliai pienių žalzganam glėby
šviesos vaisingos prisipildę virpa
darsyk patirk ši karštį keistį gripą
nors jau atrodė saugotis gebi

kad plystant pumpurui pirmam
kas čia
iš džiaugsmo išprotėtų Androgine
skaisčiu sparnu nuo žemės purvo gynęs
jan stumteli ir vėl esu nėščia

2005-ųjų pavasaris

DABAR

Svečiuose – poetė,
Nacionalinės premijos
laureatė
Onė BALIUKONĖ

Ką Jums reiškia supantis pasaulis?

Kuo toliau, tuo akivaizdžiau, jog tai – rūsti ir negailestinga mokykla. Pradinė, vidurinė, aukštoji, o galbūt ir dar aukštesnė. Arba niekad nesibaigiantys tobulinimosi kursai. (Kaip čia nešyptelėsi prisiminęs garsiąją Salvadoro Dali frazę: „Nebijok tobulybės – tu niekuomet jos nepasieksi!”) Teigiama, jog sielos patirtis fiziniame kūne – tiesiog neįkainojama. Todėl ir į šį pasaulį ateiname ne vieną kartą. Žinoma, šviestis ir sąmonėti, pergalėti savo paties inerciją, materijos tankį ar buities mažmožių slėgį – nelengva. Netgi labai sunku. (Šit ir dabar, atsakinėdama į Jūsų klausimus, jaučiu beveik švininį nuovargį...) Tačiau tai daryti būtina, antraip dar ne sykį kartosi tą pačią „medžiagą”.

Aišku, galėčiau bandyt aptarti politinį, socialinį, moralinį, estetinį ir kitus „mus supančio pasaulio” aspektus, bet šitai pavirstų pasaka be galo. Pridurčiau tik viena: deja, neįtinku jam, nes nesisistengiu tapti paklusnia vartotoja, o juo labiau – „šventos” nuosavybės turėtoja. Visa, geriesiems žmoneliams padedant, sprūste sprūsta iš rankų. Tačiau kai kuriems buvėjams (mielas Donaldas

Kajoko terminas) iš tikrųjų reikia nedaug. Stambesni materijos gabalai juos tiesiog prislegia, prispaudžia prie žemės. Aš dar naiviai įsivaizduoju, kad kuo žmogus daugiau sukaupia, tuo didesnės fobijos jį apninka. Ir kad apsiriboti vien materialia realybe reikėtų atimti iš savo būties tauriausius turtus. Pavyzdžiui, neįkainojamą sielos ramybę.

Sakykite, argi ne apgailėtinas šis turtuolis – sultingų kaulų staiga pertekęs, bet nuolatinį praradimo košmarų kamuojamas šuo, kurį taip įstabiai graudžiai ir kartu komiškai aprašė Mika Waltaris savo „Keturiuose saulėlydžiuose“? Kai dosnus ruduo atnešė šiam keturkojui didelį lobį – net veršio uodegikaulį! – vargšėlį ėmė be perstogės graužti baisus nerimas dėl jo paties paslėptų žemėje brangenybių. Sublogęs, pasišiaušęs, nervingas, jis nuolat baiminasi, kad atklydusi laukinė katė ar klastinga lapė nepasigvieštų jo brangiųjų kaulų. Ir šis nesugrąžinamų nuostolių laikas, šis neapsakomas siaubas, kad ir pats užmirš kokią savo slapvietę, kamavo jį dienąnakt. „Jo elgesys parodė man neregimą žemiškojo turto pusę ir rūpesčių apstybę dėl žemiškosios nuosavybės priežiūros. Mano šuo maža kuo skyrėsi nuo daugybės žmonių, kurie nuolat bėdoja ir skundžiasi dėl užsikastų kaulų...” – reziumuoja autorius.

Tikriausiai ir aš galėjau užsiau-

ginti šuns, jaučio ar begemoto odą, pabandyt užsikasti kuo daugiau „kaulų”, bet – kam? Juk netrukus vėl reikės visa tai apleisti. Tad ir kartoju sau: neįsijausk per daug! Neapsunkink be reikalo. Neįleisk per giliai žemiškosios šaknies. Antraip ją ištraukt bus kur kas sunkiau. Gal net labiau skaudės... O šiaip – jau visai negaila palikti šios „vyriškos” civilizacijos, kur tikrieji padėties šeimininkai – kūnų ir sielų pirkėjai bei pardavėjai. Sukčiai, plėšikai, žudikai, suteneriai ir prievartautojai. (Antai ir Lietuvos „gintarėliai“ vis dažniau išveža savo tautietes į užsienio viešnamius – arba nužudo vien dėl mobiliojo telefono. Mėsininku Kaune anksčiau dirbęs jaunas vyrukas dėl to paties netgi nukirto savo aukai galvą! Ir nuolatiniai mūsų didžiausio dienraščio herojai – arba nežinia kaip turtus susikrovę milijonieriai ir jų sutuoktinės, draugės, meilužės, arba banditai, narkomanai, prostitutės ar bent ŽIV nešiotojai...) Kur prekybą žeme, daiktais, ginklais, narkotikais etc. gerokai lenkia prekyba žmonėmis, milijonai moterų ir vaikų tampa vien sekso įrankiais, o vergystė, baudžiavinis darbas ir skurdas netgi įteisinami įstatymiškai. Kur ištinka vis šiurpesni smurto, agresijos, terorizmo aktai, masinės žudynės ir savižudybės. Kur taip beatodairiškai, netgi beprotiškai niokojama gamta...

Ar esate įsitikinusi, kad kūrėjui giliau nei paprastam mirtingajam suvokiamas blogis?

Esu tokia pat „paprasta mirtin-goji“ kaip daugelis, todėl kai kurių blogio aspektų, veidų ir kaukių dar negaliu įžvelgti. Tačiau kiekviena-me žingsnyje susiduriu su kadaise Oskaro Milašiaus regėto ir įvardyto Žemės Karalysčių Kunigaikščio paliekamais pėdsakais... Kad ir at-sivertusi naują literatūros žurnalą su šlykščiausių keiksmazodžių ir nešvankybių prifarširuotu kolegės tekstu, smelkte persmelktu pieme-niškos arogancijos ar pusberniško cinizmo. (Tarkime, jog noras žūtbut šokiruoti skaitytoją čia puikiai dera su „genijaus“ narcisizmu ir visiško bedievio ikonoklastine aistra.) Arba šit girdi per radiją jaunus lietuvai-čius traukiant: „Mūsų tai neliečia, mums vienodai šviečia...“ Ir pagal-voji su gailėsčiu: vargšai vaikai! Jie taip pat jau apkurtinti ir apakinti. Nes iš tikrųjų žmogų šiame pasau-lyje „liečia“ viskas. Čia buvodamas neįsitaisys *anapus gėrio ir blogio*. Netgi atlikdamas vulgarias daineles skurdžia ir netaisyklinga gimtąja kalba – niekur nepabėgsi nuo žė-miškosios realybės. Kad ir nuo tra-giškų „Katrinos“ pamokų. Gamta vienu mostu ima ir parklupdo net išdidžiąją „demokratijos nešėją“! Ir visa globali ekonomika taip pat su-dreba. Nes ir ji paremta visuotine

prievarta bei pasibaisėtinu melu... Štai tau ir užmokestis už išsvajotąją pigią Irako naftą! Juolab kad Nau-jojo Orleano sutvirtinimams skirti pinigai taip pat buvo išleisti šiam gėdingam karui.

Taip, anksčiau ar vėliau tenka mokėti už viską: tiek atskiram žmo-gui, tiek žmonijai. Ypač už tai, kad planetą veikiai paversim nualintu šiltnamiu. Prognozuojama, kad kitą dešimtmetį dėl klimato atšilimo penktos kategorijos – tai yra galin-giausios – uraganų taip pat daugės. Tačiau ar šiuo atveju kaltas kažkoks metafizinis blogis, ar plėšri ir neat-sakinga kiekvieno mūsų prigimtis? Kritinė godžių vartotojų masė? Tai-gi ką tik praūžusių ir dar baisėsių rytdienos viesulų, taifūnų, cunamių, potvynių, žemės drebėjimų akivaiz-doje – susimąstyti yra apie ką! O vienas po kito dūžtantys didžiuliai laineriai su šimtais keleivių – taip pat pakankamai raiškūs ir iškalbingi faktai. Klausimas: ar mes tebetiki-me supertehnologijų galia? „Mūsų technologijos yra puikios, kai veikia, bet kai jų veikla sutrinka, tada vis-kas būna dar blogiau“, – sako vienas JAV mokslininkas. Ir labiausiai pa-žeidžiamos turtingiausios valstybės. Taigi tiesiog akyse žlunga dar vienas technogeninės civilizacijos mitas... Kita vertus, kiekviena pabaiga esti ir kažko naujo pradžia. Galbūt bran-desnės, ekologiškesnės sąmonės

eros? Kosminio, visuminio mąstymo epochos? Drauge suvokiant, kad Žemė nėra tikroji mūsų tėvynė, gimtieji sielos namai. Visatoje esama daugybė „žemių“, kuriose taip pat gyvenama ir mokomasi... O šios planetos apybraižos, geografija keisis vis sparčiau. Prie šito prisidės ir gamtos kataklizmai, ekologinių sąlygų pablogėjimas, ir nesibaiariantys karai, jų lemiamas techninis „progresas“, ekonominės krizės, ir vis akivaizdesnis dvasingumo stygius. Kiekviena epocha turi savo *apokalipsę*... Ir šiandien ji reiškiasi, tačiau evoliucijos keliu. Vienur kitur jau ryškėja ir naujo, kokybiškai besiskiriančio nuo dabartinio, pasaulio bruožai. Tačiau bet kokia gimtis įvyksta tik per kančią – ir ji neišvengiama.

Beje, neseniai matytas Roberto Rodriquezo filmas „Nuodėmių miestas“ – itin vaizdingas modelis mūsų didmiestiškos civilizacijos, jau pasiekusios globalaus, maksimalaus išsigimimo lygmenį. O kartu jis padėjo išspręsti man *blogio laikinumo* problemą. Suvokiau, kodėl iš paskutiniųjų – vis gudresnių simuliakrų, protezų, implantų, biorobotų, klonų, netgi virtualybės pagalba – jis taip stengiasi pratęsti savo egzistavimą čia, materialiam pasaulyje. Nes Anapusybjėje blogiui nepalikta vietos. Todėl ir jo atstovai negali sau leisti pralaimėti bent

laikinume. (Juolab kad laikas jiems – pinigai!) Tad svarbiausias rūpestis – jų persisotinusios personos, jų išpūstas Ego... O gėrio nešėjai, atrodė, nuolat pralaimi – nes aukojasi, nes gali net atiduoti gyvybę dėl kito, kitų. Mat laikas – arba fizinė egzistencija – jiems nėra tokia svarbi, kai prieš akis – visa amžinybė. Juk žemiškasis „amžinumas“ tėra viso labo blankus ir lėkštas ano, tikrojo, pakaitalas, surogatas. Jis iš tiesų *nešviečia*...

Vis dėlto gausybė žmonių tebesvarsto: kas yra gėris ir kas – blogis? Mūsų kasdienybėje šios sąvokos absoliučiu pavidalu turbūt neegzistuoja. (Tik Dievas yra absoliutus Gėris, o jo antipodas – tobulas Blogis?) Taigi į viską privalu žvelgti konkrečiai. Jei tavo veiksmas ar mintis padeda, tarnauja tam, į kurį esti nukreipti, tai, be abejo, gera. O jeigu žlugdo, žemina ar net atima gyvastį... Tačiau šių pradmenų kova lydi žmogų visą jo žemiškąjį gyvenimą. Ir pergalė ne visuomet konkretaus gėrio pusėje. Vadinas, ir aš – jokia išimtis.

Jei neklystu, Pačiai iš arti teko patirti išdavystę. Kai didelė skriauda patiriama kūrėjo dėka, kas vis dėlto išgelbsti, suteikia vilties?

Išdavystė – per daug skambus žodis. Veikia svarbi egzistencinė

pamoka – ar net karminių mazgų narpliojimas – abiem pusėms. Kitas klausimas, kuri ją išmokom geriau. O kai didelė skriauda patiriama kū-rėjo “dėka” – jam ir reikia „dėkoti“... Bet nesu ir nenoriu būti svetimos sielos ekspertė, verčiau – stebėtoja (nors, deja, vis dar suinteresuota). Ir nemaža žmonių tebesikreipia į mane „tuo klausimu“, o tai, patikėkit, anaipol nėra malonu. Anksčiau kai ką užfiksuočiau dienoraštyje, dabar nedarau nė to. Tiesiog laikiu... Glumina tik, kad žmogus stengėsi išplaukti taip desperatiškai gramzdindamas kitus. Ir kad tų „kitų“ šioje niekaip nesibaigiančioje „vienos Nepriklausomybės akto signatarės“ byloje randasi vis daugiau. O prisiminus Mikos Waltario prilyginimą – ji, matyt, labai troško sukaupti kuo daugiau įvairiausių kaulų, o dabar turbūt ir pati primiršo, kur juos užsikasė...

Vilties gi suteikia pats gyvenimas, kartais tiesiog neįtikėtini jo posūkiai ir virazai. Dar – žinoma, jei nesi absoliučiai aklas ir kurčias – ženklai, balsai iš vidaus (iš aukščiau?). Bet šitai, ko gero, gilesnės psichologijos sritis. Užtat jau, regisi, niekada (bent šiame gyvenime) nepatirsiu savų namų – arba jaukumo, saugumo, stabilumo – jausmo. Nesusikursiu tylos bei ramybės oazės... Gal todėl taip norisi kuo greičiau grįžti į Tikruosius Namus? Ir taip traukia

įžvelgti ir iššifruoti iš Anapus siunčiamus signalus, ypač kaupiantis vis didesniai sielą alinančio informacinio triukšmo pertekliui.

Didesnę gyvenimo dalį nuolat turėjus ryšį su jauniausiąja literatūra karta, iš tų metų atmintyje turbūt išliko nemaža šviesių prisiminimų. Koks netikėčiausias?

Sunkiai tikėtina: „Moksleivio“ žurnale išdirbau beveik aštuoniolika metų. Šių dienų požiūriu – tikras *nonsensas*! Todėl, be abejo, pasitaukė visko, pačių įvairiausių patirčių. Dar ir šiandien tai vienam, tai kitam Lietuvos krašte ima ir apsieiškia buvę mano „mokytiniai“. Netgi nešini anuomet taip gausiai rašytais „Literatūros ir meno skyriaus vedėjos“ laiškais bei pamokymais. Būna ir juokinga, ir gėda. Deja, jaunystės paikumo ir arogancijos liudijimai niekur nedingsta; kaip neišdyla ir senuos, pageltusiuos puslapiuos užfiksuoja meilės, simpatijos ar susižavėjimo talento galiomis dvasia... Galėčiau, žinoma, surašyti daugybę garsių ir jau tituluotų pavardžių, tačiau ar būtina? Su kai kuriais esam geri draugai, bičiuliai, kiti šiandien užsiima visai „nepoetiškais“ reikalais, trečių jau nebėra tarp gyvųjų...

Be abejo, iš praeities atsklinda ir nemaža šviesos. Nutolusi jaunystė – ir sava, ir svetima – visuomet regi-

si švaresnė, skaidresnė, turtingesnė, nei būta iš tikrųjų. Tačiau ir būta! Tad ir įvairių netikėtumų pasitaikydavę, kaip ir džiugių, išsipildžiusių tikėtumų. Rasdavęsi, žinoma, ir *nuogų karalių*; bet kur jų neatsiranda? Šių nuo savo pačių „didybės“ gerokai apspangusių individų. Arba per anksti sau prisiskyrusių Meistro, Mokytojo statusą... Kaip juos atskirti? *Nuogiems karaliams*, kaip žinote, visuomet būtina svita, pataikūnų, liaupsintojų choras ar bent chorelis, kuris nuolatos tvirtintų, jog nesi nuogas. Atvirkščiai, tavo „drabužis“ visų puikiausias, madingiausias ar poviškiausias! Arba bent užstotų nuo naivaus, bet tiesaus kūdikio žvilgsnio... Gal čia šuo ir pakastas: niekad negalvok apie save per gerai! Visuomet abejok... Savimylės, narcizėliai paprastai nesuabejoja. Ir tai nebūtinai asmenys. Tai ir tekstai, paveikslai, spektakliai, netgi ištisos akcijos bei atrakcijos...

Kas Jums laikas?

Viena vertus, faktų, įvykių, įspūdžių, išgyvenimų sanakaupa ar net pilnatvė. Kita – niekas. Tuštuma... Vis akivaizdžiau, kokie teisūs esti senoliai, gyvenimo pabaigoje teigiantys, jog laikas pralėkė kaip viena akimirka. Ir jie nė kiek neperdeda, nemeluoja: prieš peržengiant ribą atsigręžus atgal – arba jau *sub*

specie aeternitatis – taip ir yra. Šita „siaubinga“ tiesa mane ypatingai guodžia. Vadinasi, mūsų kentėjimai – tokie laikini, nuolat besibaigiantys, o žvilgtelėjus iš pašalies – neretai netgi komiški. Ir man šio triukšmingo jaukalo beliko visai nedaug... Nesusilaikau nepacitavusi puikios tapytojos Eglės Velaniškytės impresijos: „Kaip surasti išminties gonkelį? Ar išmintis tėra priešmirtinė šviesa, apsiareiškimas, trunkantis vos akimirksnį? Jeigu taip, tai nėra dora, nes vėl pabudę nieko arba beveik nieko neprisimename... Kažkur tyruose turėtų būti ramybės kaimas, į kurį neužsuka nei laimės traukiniai, nei skausmo, liūdesio ir kančios laiviniai... – tylaus susikaupimo metas“. Bet svarbiausia: „Gyvenu, tarsi tik vakar gimiau, / Tarsi rytoj jau mirsiu, / O šiandiena – į skolą...“

Taigi nors pasaulio duona – ligi šiol per sprangi, daiktai – per sunkūs, o kalba – per vulgari, privalau ištverti. Išbūt iki pabaigos, nepasiduot, nedežertyuoti. Nors ir tai negarantuota. Apskritai ligi paskutinio atodūsio neduota jokių garantijų. Bet noriu kuo greičiau atsisveikinti su praeitimi, nebandydama kurti ateities ant jos griuvėsių. Tesudūžta visos iliuzijos! Suprantu, kad išgyventos dramos po kokių dvidešimties metų (ar kitame gyvenime) atrodys visiškai kitaip. Bet geriau jas užbaigti dabar, nesisukti lyg užburtame rate,

– kad jos netrukdytų kurti naujų pradžių. O laikas – grynčiausia realyvybė: čia, žiūrėk, yra, čia nebėr... Tik siela visados esti. Todėl ir savo kuklioj kūryboj netrokštu būti itin *šiuolaikiška*. Verčiau – *belaikė*...

Dar kitaip laikas – tiesiog šis apibrėžtas, apribotas „pog gyvenimis“. Tikroji, aukštoji Būtis neturi su juo nieko bendra. Ir mes nemirštame... Mes tiesiog su nepaprastu palengvėjimu nusimetame fizinį kūną į koki kelyje nudrengtą, nudėvėtą drabužį ir išeiname. Tiksliau, išskrendame. O dar tiksliau... Dėl šio išsiskyrimo sunkiau pasiliekančiams žemėje, o ne išėjusiems. Kai sielos vėl apsibūva Anapily, fizinės egzistencijos trauka ir noras grįžti į kūną tiesiog išnyksta. Taigi žemiškoji mirtis kaip gyvenimo pabaiga tėra fikcija; tai veikiau naujas ir kur kas džiaugsmingesnis gimimas. Juk ten atsiveria tiek neįtikėtinų galimybių! Baigiasi, kaip minėta, tik dar vienas neilgas „pog gyvenimis“... („Dabar tai jau pagyvensiu!“ – svajoja koks artimą ar net visą banką apiplėšęs gudročius. Deja...) Tai tiesiog atsisiejimas, išsilaisvinimas nuo vien laikinumui pavaldžios fizinės prigimties. Žemųjų instinktų diktato. Ir, žinoma, nuo kitų materialybių: daiktų, pinigų, pramogų, „saldžiausių“, kartais net iškrypėliškų, malonumų... Užjaučiu visus, kuriems šie dalykai tebėra svarbūs. Gal net užvis svarbiausi.

Dangus-žemė, viršūnė-bedugnė, aukštoji-žemoji (kalbos), siela-kūnas, gyvenimas-mirtis... – poezijos linijos, lydėjusios ir tebelėdinčios. Iš kur jos, kodėl?

Tikriausiai iš nenumaldomo noro praplėsti individualią erdvę. Arba iš to paties negebėjimo prisirišti, įsitvirtinti, stabilizuotis vien materialiam lygmeny. Ir tai veikiau ne tiek poezijos linijos, kiek prigimtys... Prisipažinsiu: toks blaškymasis, plėšymasis tarp priešingų polių, aukštų ir žemų dalykų gerokai nualino ir kūną, ir sielą. Gal todėl eilėraščių šiandien rašau vis mažiau. Galėčiau, žinoma, nuolat kurpti drungnus, anemiškus tekstelius, kokių jau prirašyta gyvas velnias, tačiau kam? O apskritai stengiuosi priartėti prie *aukso vidurio*: nei labai džiaugtis, nei labai liūdėti. Nei priešintis, nei nesipriešinti. Nei veikti, nei neveikti... Arba, išmintingais brolio Donaldo žodžiais, *stengiuosi nesistengti*.

Taigi norėčiau tapti savo nuotaikų šeimininke. Tačiau vis dar priklausau nuo kitų žmonių primetamų aplinkybių, nuomonių, skonių. Pasiduodu euforijoms ir ekstazėms. O egzaltuotus kryčius sumaišau su skrydžiais... Žlungančios ir vėl prisikeliančios iliuzijos! Ir viena juokingiausių (žvelgiant iš pašalies): tikro mylimojo, išties giminingos

sielos čia nesutikau vien todėl, kad jis laukia nesulaukia manęs Anapus. Atrodo, netgi žinau jo vardą... Argi ne sentimentali kvailė? Tebetrokštanti, kad kas paglostytų kaip vaikui jau, deja, širmą galvą. Tebesiilginti „didelės“ meilės...

Taip, regis, vienu šūviu būsiu nušovusi du zuikiu: atsakiusi ir į klausimą, kaip emocinis atsivėrimas eilėraštyje susijęs su mano pačios charakterio, būdo bruožais... O kokie netikėti esti kartais euforijos padariniai, egoistinio džiaugsmo pasekmės, puikiai pademonstravo neseniai lūžęs medinis tilčiukas prie Aiseto. Vieną saulėtą vasaros pabaigos dieną, pauogavus ir pagrybavus miške ir po to šauniai pasimaudžius, jau lipdama iš vandens staiga pagalvojau: „Jei žemėje būna rojus, tai jis yra čia...“ Ir tą pat akimirką – triokšt! – sutrešusios kopėtėlės lūžta, ir abi kojas perveria baidos skausmas. „Viskas, susilaužiau kaulus“, – pamaniau vos nealpdama. Bet vis dėlto šiaip taip išsikrapščiau, apsirengiau ir siaubingai ištinusiom kojom parklibinkščiauvau namo. Įsidėmėjusi ir šią pamoką: nereikia pult į ekstazę vien dėl laikinų dalykų. Arba dėl materialių daiktų: uogų, grybų, vandens... (Nors vanduo man, gimusiai po Žuvų ženklų, - beveik mistiška terpė!) Juolab taip egocentriškai. Juk tuo pačiu metu daugelis neturėjo progų patirti nei

miško, nei ežero malonumų. Kad ir didžiuma vieno ankšto, šunų apdergto ir mašinų išvažinėto Musninkų gatvės kiemo vaikų...

Tačiau tik natūrali gamta šiandien mane ir gelbsti. Santarvė, darna su ja, įsiklausymas į jos paslaptinius balsus, neturinčius nieko bendra su minios keliamu triukšmu ir bruzdesiu. Padedančius vėl apčiuopti ir atstatyti savo vidinį ritmą. Ar net pačiai prabilti senąja, pirmaprade *Paukščių kalba*... Tačiau gamta jau akivaizdžiai pavargo nuo nelemtų mūsų darbų darbelių. Liudiju: nieko nėra šurpesnio už ką tik plynai iškirstą, sunkiasvorės technikos skersai išilgai išvažinėtą sengirę, apšnerkštą bet kur numestomis pušų, eglių šakomis bei viršūnėmis. Miško dvasia tose šurpiose plynėse taip pat jau būna neatpažįstamai pasikeitusi. Pikta, kerštinga, bauginanti... Ji viską įsimenta ir fiksuoja! Tačiau gal mūsų vaikaičiai vietoj išnykusių uogų ir grybų džiaugsis čia rinkdami eurocentus? O pražudytų, visam nutilusių paukščių ir žvėrelių balsus jiems atstos tobula elektronika? Ir užuot pasiilgę natūralios gamtos – gėrėsis vien virtualybės stebuklais?

Kūrybos palyginimas su nėštumu, be abejo, labai prasmingas. Tačiau turbūt jis ne vienintelis. Kas dar, remiantis Jūsų literatūrine patirtimi, yra kūryba?

Paprasciausiai: savęs ieškojimas. Taisymas, skaidrinimas, šviesinimas. Kilimas nuo juodraščio į švarraštį... O šios vidinės alchemijos esmė: keičiantis į gera vienam dalykui, paveikiama ir visa, kas yra aplinkui. Todėl mane šiek tiek (ir net gerokai) trikdo daugelio šiandien ypač pamėgtas „greitas rašymas“. Tačiau juk populiarius ir *greitas maistas*, *greitas seksas* etc. Bendra tendencija, visuotinė siekiamybė: skuosti be atodairos į priekį, aplenkiant, išstumdant ar net sumindant kitus. (Kaip ten buvo parašyta vienoje gatvės reklamoje: dabar ne riebus praryja liesą, o greičiau bėgantis lėtąjį?!) Todėl belieka skubėti kuo karštesniau... O jeigu jau lygintume kūrybą su neštumu, tai vis dažnesni priešlaikiniai, dirbtinai paspartinti gimdymai ar net išprovokuoti persileidimai kelia šleikštulį. Visi tie nelaikšiai, nesubrandinti ar net beformiai kūdikėliai neturėtų būti vadinami literatūros kūriniais. Bet vis dažniau pavadinami. Tiesa, prieš tai dar – efekto dėlei – primontavus tiems vargšams neįgaliesiems suaugusio vyro ar moters lyties organus. Ir privertus juos visokeriopa, netgi iškrypėliškai, šiais pasidarbuoti „skaittytojo malonumui“.

O nūnai madingiausio „aukštojo pilotažo“ – nešvankybų, cinizmo, absurdo, sarkazmo, ironijos – neįvaldžiau ir jau turbūt neįvaldysiu.

Mano humoro jausmas taip pat savotiškas. Anaip tol ne visad juokinga tai, kas verčia iš koto minią. Tačiau niekam ir nepavydžiu jos juokdarius vaidmens, nors kartais labai pelningo. Tai irgi sparčiai nualina kuriantį žmogų. O ypač – tikrą pašauktąjį, ne kokį apsišaukėlį... Tačiau jeigu jau gyveni vieną vienintelį kartą ir esi tik fizinis kūnas, tik laikina ląstelių sankaupa, belieka griebti jautį už ragų. Bet kokį, pirmą pasitaikiusį, jautį: kad ir vienadienio populiarumo, abejotinos šlovės, riebesnio atlygio... O jeigu dar kažkas ketina išversti tave į kokią, pasak Jurgio Kunčino, *rujukų* kalbą!

Kuo svarbiausias buvo atsigręžimas į simbolistinę poezijos tradiciją?

Betgi specialiai, per jėgą, į nieką nesigręžiau. Matyt, mano siela – *savaime simbolinanti*... Andai net šiokią tokią teorijėlę susikurpiau apie kūrybos lygmenis. Pirmasis, primityviausias, būtų maždaug: ką matau, jaučiu, tą ir dainuoju. Antrasis, aukštesnis – palyginimų (arba analogijų) lygmuo. Trečiasis – metaforų. Ir tik paskutinis, aukščiausias – simbolių... Galbūt simbolis apskritai yra žmogiškosios būties ketvirtasis matmuo, kurio niekaip kitaip neapčiuopsi? Visuminės, kosminės sąmonės atvertis? Šitaip pa-

laipsniui kylama... Būna, žinoma, ir atvirkščiai. Šiandien netgi dažniau. Vėl neretai pasikakinant primityviausiu aprašinėjimu: ką matau, jaučiu, tą ir dainuoju! Tiesa, akiratis plečiasi: turistinės ir pažintinės kelionės, poezijos festivaliai, knygų mugės, draugų ir bičiulių šventės... Bet man tai neaktualu.

Gyvenimas daug kuo Jums buvo dosnus. Deja, apdovanojo ne tik talento galiom, ne tik kūrybos laime, bet ir suteikė nemažai skausmo, net ir vyriškiems pečiams per sunkių išgyvenimų. Ar tikite likimu? Jei taip, kas, Jūsų manymu, jį nulemia?

Kaip sakoma, iš šalies matyti geriau. Gyvenimas iš tikrųjų buvo dosnus nuo pat gimimo, ypač to kitokumo. Ir iš jo kylančių dramatiškų ar net tragiškų išgyvenimų. Jų visuma turbūt ir vadintina likimu... Taip, būta net labai sunkių išbandymų; tačiau niekada jų nebūna per sunkių. Kiekvieną kartėlio taure įmanoma išgerti iki dugno – ir neapsinuodyti kerštu, pykčiu, neapykanta tam, kuris ją pripylė... Nors juo toliau, juo tvirčiau įsitikinu: svarbiausius dalykus pasirinkau, susimodeliavau pati. Galbūt dar prieš ateidama (kelintą kartą?) į nelabai svetingą, atšiaurų sielai pasaulį. Tai gi – šis egzistencijos variantas, šis gyvenimo kelias, šis kūnas ir veidas

– iš tiesų mano!

Todėl ir veikimo linija, manau, prasideda mumyse. Mes patys dėl tam tikrų priežasčių ją nusibremžiame. Tik dažniausiai būname tai pamiršę. Ir vėl atsimername tik Anapussybėje. (Todėl dar vienas kūrybos aspektas galėtų būti: *gilišios atminties* žadinimas...) Mokytojas Omraamas Mikhaelis Aivanhovas teigia: tie, kuriems pavyksta iškelti iš sąmonės gelmių prisiminimus apie gyvenimą anapusiniame pasaulyje, kur kas greičiau juda dvasinės evoliucijos keliu. O ypač jau žinantys, ką veikė tarp fizinių įsikūnijimų, tarp sielos „komandiruočių“ į Žemę. Jie tikrai neapsiribos vien elementaria buitimi ir skurdžiais kasdienybės malonumais. Tačiau tik žmogui sąmoningai suvokus, kad jis yra savo paties likimo kūrėjas, tik supratus, jog už viską – gera ir bloga – kada nors reikės atsiskaityti, baigsis pasaulyje suirutės, žudymai ir karai.

Dar būtina įsisąmoninti, kad Žemėn ateiname siekdami įgyti individualybę, sutelkti savasties visumą. O jos spalvų ir atspalvių spektras labai platus... Kiekvienas žmogus – savo likimo kalvis – pats „nusi-kala“ sau turtus ar skurdą, šlovę ar gėdą, bičiulystę arba vienatvę, bet kuriuo atveju remdamasis *laisvos valios* įstatymu... Svarbiausia – jau nūnai bandyt mokytis iš savo paties klaidų. Įvertinus savo žemišką patir-

tį įžvelgt visuotinės Būties giluminę prasmę, ieškot savo vietos Absoliute. Ir *Anima Mundi* visada mūsų motiniškai laukia. Po dar vienos likimo programos baigties, geriau ar blogiau realizavus dar vieno gyvenimo projektą – ir savo laiką atitarnavusį fizinį kūną pakeitus jautresniu, subtilesniu, žvaigždėtesniu...

O ar buvo tokia valanda ar diena, kai sunku buvo suprasti ir pateisinti mūsų gyvenimus nulemiančių aukštesniąją jėgą?

Gyvenimas Žemėje – rimtas, kartais net sukrečiantis išbandymas. Svarbu iš paskutinių jėgų saugot ir auginti savyje tai, ką vadiname dvasios perlu. Ir nesileisti sugundomam hedonistinės, vartotojiškos „filosofijos“, ieškant išeities nebandyti plaukt pasroviui ar pulti ant dugno. Taigi nesirinkti lengviausio kelio... Bet visi mes mąstom ir veikiam skirtiniais lygmenimis.

Žmogus šiuolaikinėje visuomenėje nuolat verčiamas pajusti priešišumą kitam, įsitraukt į žiaurias tarpusavio varžybas, kurios ir veda prie dvasingumo praradimo prarasties. Ir stumia pasaulį nuo vienos katastrofos prie kitos... Tikrai kuo čia dėta aukštesnioji jėga? Nebent ji – anas absoliutus Blogis. Tačiau jei gu jam nesilenki, netarnauji... Taigi sprendimai glūdi ne priekaištuose ar

prakeiksmuose kažkam stipresniam už tave, o gebėjime kantriai sukaupti kuo įvairesnių patirčių. Priimti kitokias nei tavo paties nuomones ir požiūrius. Ir nesileisti įtraukiamam į žlugdančių negatyvių emocijų sūkurį.

Kas padeda ne visada šviesioje kasdienybėje išsaugoti ir orumą, ir išdidumą, ir vidinę šviesą? (Nors nesu nei labai ori, nei perdėm išdidi – ir nušvitusia siela savęs dar nepavadinčiau...) Tai vis tvirtesnis tikėjimas, kad susikurtas problemas pajėgsiu išspręsti pati. Anksčiau ar vėliau. Nieko dėl jų nekaltindama... Ir kad kolektyvinės ar individualios sąmonės vandenynė besiveisiantys rykliai bei piranijos sielai nepadarys jokios žalos. Ir jinai vėl sugrįš tęsti studijų į nebaigtą (niekad nebaigiamą?) Aukštąją Mokyklą.

Savotiškai imponuoja televizijos neigimas. Tik ar išeitis (nebent saugomos akys) – nematyti, nežiūrėti? Gal vis dėlto derėtų kažkiek laiko ir tam tikrų pastangų skirti tam, kad ir mūsų televizija taptų ne tik pragaištimi ar laiko gaišinimu, bet ir tuo, ką dabar, pavyzdžiui, duoda geros radijo laidos?

Kaip Jums atrodo, kas ir ką turėtų padaryti, kad literatūros, kultūros žmonės vėl turėtų daugiau mažiau lemiamą įtaką žmogui tampant didesniu? Juk labai aišku, kad jei ir to-

liau per privačią spaudą, iš TV ekranų, per radiją bus propaguojama tai, kas gali kelti tik pasidorygimą, mūsų palikuoniai taps žmonėmis, kuriems padorumas, etinės vertybės, aukštieji idealai paprasčiausiai nebeegzistuos...

Ne visai nežiūriu. Tačiau per metus užtenka poros savaitių (ar netgi mažiau), kad pasitikrinčiau, kiek dar nusirista žemyn. Šit ir šiomet, nuvažiavusi padirbėti į „Urbo kalną“, ten aptikau seną nespaltotą „Šilėlį“. Ir vėl priešau anaipol neguodžiančią išvadą. Televizijos, ypač komercinės, elgiasi taip, tartum kokie du trečdaliai Lietuvos jau būtų galutinai ir nepagydomai sudebilėję. O likusieji – subanditėję ar „suelitėję“. (Kad mūsų *žemuomenė* iš tiesų per greitai virto *aukštuomene*, liudija ne tik idiotiški televizijos šou ar lėkščiausi pokalbiai, bet ir kiekvienas bent kiek rimtesnės muzikos koncertas. Vis dar „madingi“ plovimai ne vietoj, mobiliųjų telefonų skambučiai, dalijimasis įspūdžiais ar net išeidinėjimais iš salės nesulaukus kūrinio pabaigos. Ir kodėl gi ne? Visur juk tas pat *kultūros tvartas*, todėl ir elgiamės „atitinkamai“: kaip veršiai ar paršai, nors ir prabangiai apsirėngę...)

Galbūt ir aš, kai kieno akimis, priklausu tai palaimingai daugumai, bet vis dėlto dar nepageidauju,

kad man tai nuolat prikišamai primintų. (Panašiai kaip naujausiose reklamose, kur „gražuolės“ ir „gražuoliai“ būtinai duria į tave pirštu! O dar visai neseniai tai buvo tiesiog baisaus neišsiauklėjimo požymis...) Matyt, į šią Televizoriaus Bažnyčią, pasak Arvydo Šliogerio, vis dėlto negrįšiu. Liksiu su radiju, ypač „Klasikos“ programa, o gal netrukus išaugsiu ir ją. Tačiau, tikiuosi, ir be mano šnekalų iš ekrano mūsų palikuoniai vis dėlto netaps žmonėmis, kuriems, kaip Jūs teigiate, padorumas, etinės vertybės, aukštieji idealai paprasčiausiai neegzistuos. Tebėra nemaža šituo susirūpinusių gimdytojų, mokytojų, mąstytojų ir be manęs. Tiesa, ir aš dar vienur kitur įkišu savo trigrašį, bet... Iliuzijų, kad kas pasikeistų, lieka nedaug.

Kaip įsivaizduojate savo skaitytoją?

Niekaip, nes nė nesistengiu jo „įsivaizduoti“. Vaizduotė man reikalinga kitiems, prasmingesniems dalykams. Pavyzdžiui, nūnai rašomai jau antrajai knygai vaikams. (Tik bijau, kad jie turėtų būti anaipol ne „natūraliai vaikiški“. Mat nunešusi į vieną garbingą leidyklą pirmąją, iš redaktoriaus išgirdau, jog tokių vaikų, kaip mano mažoji herojė, apskritai nebūna. Tada kiek pasimečiau... O dabar jau visai nesirūpindama

sakau: ligi šiol nebuvo, bet aš pagimdžiau – ir yra!) Dar turėtų rasti ir trečioji. Bet nebūtinai ant popieriaus. Gal ant dykumos smėlio, gal ant vandens ar ant vaiskiausio dangaus... Erdvės vaizduotei – galybė!

Tikrai nekasdieniškos knygos Jūsų kūrybinėje biografijoje susijusios su monsijoro Kazimiero Vasiliausko vardu. Gal įgyta patirtis paskatins panašiai veiklai ir ateityje?

Jeigu tik atsirastų antras panašus Monsinjoras... Tačiau jis, deja, jau nebūtų Kazimieras Vasiliauskas, kuris šit ir dabar valiūkiškai šypsosi man iš nuotraukos už knygų lentynos stiklo. Nusišypsau ir pati... Nes tiktai aš žinau, kiek syk Monsinjoras yra man padėjęs, paguodęs: ir gyvas būdamas, ir iš Anapus, tapęs dar nepalyginti gyvesnis bei šviesesnis. Nė kiek neabejoju, kad pernai, Kultūros ministerijai atsisakius paremti mano pirmosios vaikiškos knygos leidybą, per jį atėjo ir labai netikėta, bet itin maloni materialinė pagalba. Mat dosnieji mecenatai patys susirado autorę ir pasisiūlė padėti perskaityt būtent K. Vasiliausko laiškų iš lagerio bei tremties knygą „Iki švytėjimo“. Argi tai ne mažytis stebuklas? Švytėjau tada ir aš. Iš meilės ir dėkingumo slaptajam „tarpininkui“...

Sutinku su Jumis: tai tikrai nekasdieniški leidiniai. Tik ne todėl,

kad juos parengiau, suredagavau aš, o kad jie ištis paliko pėdsaką ne vieno skaitytojo sieloje. Ypač jau minėta K. Vasiliausko – tada dar labai jauno, idealistiškai nusiteikuso kunigo – laiškų knyga. Man pačiai tie pageltę, išblukę, dėmėti popieriaus lapeliai ir seni atvirlaiškiai taip pat buvo didžiulis, net sukrečiantis atradimas. Arba likimo dovana – pačia tauriausia šių žodžių prasme. Ir, viliuosi, praturtino ne vienai dienai... Nemaža gerų žodžių išgirdau ir išėjus atsiminimų apie MonsinJORĄ rinktinei. Joje iš tikrųjų sutelkta įstabiai daug šviesių jausmų ir taurių išgyvenimų – bičiulių, pažįstamų ir net visai nepažįstamų žmonių meilės šiam visos Lietuvos dvasios kėlėjui ir skaidrintojui... Todėl su didžiausiu džiaugsmu įsivaizduoju dabar, kaip bus nuostabu, kai vėl kada nors (netrukus?) išvysiu nepakartojamą MonsinJORO šypseną jau „natūroje“. Ir pajusiu dar tėviškesnę globą, ypač pirmosiomis, gal kiek baugokomis visiško sielos išsilaisvinimo akimirkomis...

Kur Jūsų šaknys? Ar dar turite artimų žmonių, kurie gali priglausti, kurie supranta be žodžių? Juk vienišės gyvenimas – nelengvas... Ar jis buvo neišvengiamas?

Šaknys – tarp tikrų tikriausių

dzūkelių, Alytaus rajono Kančėnų kaime. Ten dabar įsikūrusi maža pradinė mokyklėlė, kurios, deja, mano vaikystėj nebuvo (ir kurioje kasmet taip pat vyksta savi Poezijos pavasariai). Iš artimiausiųjų – kiek jaunesnė sesuo, vienas dar gyvas ir antras kadaise miręs brolis, devyniasdešimt ketvirtuosius skaičiuojanti mama. Dar dukra Benigna, profesionali tapytoja, kurią taip pat užsiauginau viena, be jos „genialaus“ tėvo pagalbos. (Argi tokiems tikėtų auginti vaikus, uždirbinėti jiems duoną?!). O katrie iš jų visad gali *priglausti*, katrie *supranta be žodžių*? Veikiausiai ketvirtais gyvenimo metais miręs brolis Jonukas, kurio aš jau neaptikau. Bet kaskart jaučiu vis arčiau. Ir jo pagalba man vis apčiuopiamesnė. Todėl ir nesitariu esanti visai vienišė... Kita vertus, taip, buvau ir esu vieniša. Nes toks yra šio gyvenimo „projektas“. Net ir turint artimųjų, bičiulių, net ir pagimdžius dukrą...

Kokių turite silpnybių?

Daugybę! Tai ir perdėtas jautrumas, emocingumas, dar nesuvaldytas vidinis chaosas. Iš čia – ir dažnas pusiausvyros praradimas, optimizmo stoka, netgi autoironijos stygius. Vis dar per greitai užsidegu, užsiliupsnoju – sykais ligi pelenų. Savo ir šalia esančių neviltčiai... Kurda-

ma turbūt tampu aplinkiniams per daug negailestinga ar net žiauri, nes tariusi privalanti iš paskutiniųjų ginti savo „teritoriją“. Taigi esu linkusi ir į egoizmą, savanaudiškumą, per didelį susireikšminimą. Atseit ir aš *menininkė*! Arba tampu perdėm patetiška, egzaltuota, kartais net pasijausdama „pranaše“. Vis dar traukia apsinuoginti, išsipažinti. Tačiau – tvardausi, nors ir ne visada sėkmingai. Stengiuosi būti ne tiek įvykių tirštyje, o kiek įmanoma nuošaliau. Nors – beveik neįmanoma! Tad vis dar leidžiuosi išmušama iš vėžių. Tai liudyto, jog ši asmenybė tebeieško savojo *centro*. Tik jau nejausdama niekam pavydo, nemanydama, jog tik pastūmus ar net sutrypus kitą atsiras daugiau erdvės tau... Nors dar neįstengiu gyventi vien dabartimi. Tiksliau, amžinuoju DABAR. Todėl ir nesu tikra, ar pajėgsiu įvykdyti savo Asmeninę Legendą.

Išminčiai sako: svarbiausia – liautis žvelgus į supančią aplinką pro juodus akinius. Aš taip pat bandau juos nusiimti... Toliau jie kviečia: silpnas ir nuolat abejojęs ieškotojau, patikėk – Mokytojas būtinai pasirodys. Tai gali būti ir knyga, ir sapnas, ir vizija, ir žmogus, netgi kūdikis. (Dažniausiai, beje, svetimas...) Tad ir būtina skirti kuo daugiau dėmesio viskam, visiems šalia esantiems, linkinti jiems tikrai gero, stengiantis neužgauti, neišskaudinti. O jeigu jau

taip įvyko – nuoširdžiai atsiprašyt... Tad ir aš dabar – naudodamasi šia puikia proga – maldauju atleisti visų kada nors netyčia ar tyčia įžeistųjų. Nes visa yra viena. Ir svetimo skausmo išties nebūna. Ypač prieš peržengiant subtiliausią ribą. Ar prabylant senąja, pirmaprade, prasmingiausia *Paukščių kalba*... Juokauju turbūt nevykusiai? Nes vis dar esu juodo darbo, pilkos buities ir neskaidraus likimo žmogus.

Tačiau idealas: kuo labiau nuskaidreiti. Tapti savo žodžių ir veiksmų suverene. Išlaikyti dvasios žvalumą ir budrumą. Nesileisti sujaukiamai, išblaškomai į šalis. Siekti ne turtingos, juolab ne prabangios, o *kokybiškos* egzistencijos. (Nors ši sąvoka, be abejo, kiekvienam reiškia vis kitką!) Susitelkti, susikontcentruoti savęsp, tampant vis kurtesne šios dienos triukšmams ir vis ausylesne Amžinatvės Tylai. Kartu, žinoma, dar atsiliepiant į kiekvieną tikresnę pagalbos šauksmą iš šio pasaulio...

Knygoje „Širdies neatskiriamasis“ dėkojate monsinjorui Kazimierui Vasiliauskui, palikusiam mums gražios mirties pavyzdį. Gal tai reiškia, kad Jums mirtis nebebaisi, nes suvokėte,

ką lemta suvokti ne kiekvienam?

Galbūt ir nebebaisi. Tačiau tai *lemta suvokti* kiekvienam – anksčiau ar vėliau. O štai dėl grožio... Deja, iš tikrųjų graži – natūrali, paprasta, lengva – mirtis skirta nedaugeliui. Ir šiandien vis retesnė. Ją, matyt, reikia užsipelnyti. Pirmiausia – veiklia meile, gerais darbais ir šviesiomis, pasaulį kuriančiomis, o ne griaušančiomis mintimis. Norėčiau tokių palikti kuo daugiau.

Taigi mirti jau nebijau. Tačiau dar būtina nustot baidytis gyvenimo. Tai yra – senatvės, artėjančios anaip tol ne vėžlio žingsniu. Ir galbūt visiško apakimo. (Pavydžiu savo jau beveik šimtametei motinai, kuri – nors būdama visiškai kurčia – laikraštį, knygą dar paskaito be akinių!) Arba ko nors piktybiškesnio... Tačiau, kaip jau sutarėm, tai palies vien kūną. Siela, sakoma, yra amžinai jauna. Ar bent jaunytva. Tik nuolat keičianti savo laikinus, kartais net labai skurdžius, elgetiškus apdarus. Tikiuosi, kad ir manieji kitąsyk atrodys kur kas... Trūkstantį žodį gal surasite patys.

Kalbėjosi
 Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

KIPARISŲ TAMSA

Romano ištrauka

22.

Visom spalvom žydėjo, degė birželio vidurys. Už praviro lango jaunučių topolių lapai švytėjo, tarsi apipurkšti baltu parafinu. Tankiai priaugusiam krūmų skverelyje, prie įrengtų sūpynių ir suolų bei seniems lošti domino stalelio buvo girdėti žaidžiančių vaikų šūkaliojimai. Atgijusios žemės alsavimas brovėsi į vidų kedendamas gelsvą, it drugio sparnas perregimą užuolaidą. Jiedu, ką tik grįžę iš filmo, šlemštė kvapnius abrikosus, akyse tebešmėžuojant žiaurumo ir brutalioms ką tik matyto filmo scenoms. Jis negalėjo atsikvošėti nuo patirtos įtampos ir Džeini Fondos sukurto drastiškos gražuolės vaidmens. Sėdėjo susigūžęs prie mažo stalelio, apkrauto eg-

zotiškais vaisiais, po kambarėlį besisukiojančią Vegą lygindamas su Džeini. Ji, įsispyrusi į bordo spalvos šlepetes su žibuokliniais bumbulais, visiškai nesivaržydama tvarkė kambarį ir pavargusi trumpam prisėdo ant sofutės, prasisėgdama rausvą bliuzelę.

- Tu netaupyk, valgyk vyšnias. Jos saldžios, atgabentos iš pietų. O gal tau patinka tik šiaurės vaisiai? Kaip čiukčiai, kuriam vynuogių neįsiūlysi.

- Taip. Ypač tie, kurie auga Arktikoje. Ledai... Ačiū, labai skanu... Tebe-galvoju apie filmą. Kodėl žmogus taip gėrasi žiaurumu ir prievarta? Iš kur tiek sadizmo mummyse? Kodėl mus taip žavi savižudybės, išsekintų žmonių kančios, panašių į mus būtybių virsmas gyvuliu?

- Tokiais ir esame. O tu per daug filosofuoji. Pastebėjau, kad ir prie kitų iškloji apibendrinančias mintis. Tai – provincialo ženklas. Šioje srityje esi dar žalias, tam reikia labai daug išmanyti ir patirti. Tik, susimildamas, neužsirūstink, - atvirai ir tiesiai, pusiau juokais, šypsodamasi išdrožia ji.

- O su kuo kitu pasidalinsiu nuomone, tegu ir naivia, jei ne su tavim?

- Tikrai? – nustemba ji. – Tu jauti man tokį pasitikėjimą? Nesibijai net mano stačiokiško, klaikaus charakterio?

- Būdamas su tavim, prarandu kriterijus, neskiriu gera nuo bloga. Man gera ir tiek... - nerasdamas tinkamų žodžių, jis nuleidžia galvą. Jiedu sėdi taip arti vienas kito, vienu vieni, ir jis jaučia Vegos apnuogintus, saulės nurusvintus pečius, o jos sausa, liekna ranka, susmigusi į jo praskėstą delną, tvirtai susineria pirštais. Pabudusi, ilgai slopinta šėlsmo jėga neša jį, pakėlusį virš kasdienybės plokštumų į žavingiausias vaikystės oazes, nubertas pienių ir kvapnių erškėtrožių. Ta pati ranka, išsivadavusi iš jo gniaužtų, įsipina į plaukus, o kita vėl susirakina su kairiosios delnu. Jis apglėbia plačiu diržu persmaugtą ploną, it širšės, liemenį. Pristigusi oro burna ir kaisantis skruostas vos liečia prasegtą iškirptelę, kur po plonos bliuzelės šydu įsitempęs kaip styga virpa ir gaudžia niekada nepažintas gražuolės kūnas, spurda nedidukės standžios krūtys. Viskas susijaukia ir painiojasi užuolaidos gelsvam rūke. Plūstantis karštis jį apsemia nuo galvos iki paslėpsnių ir nepaklūsta jokiame tramdymui. Ji slopia kvėpuoja, tvoskia gundančiu odos kvapu, atstūmusi jį, atsišlieja į sofos atkaltę įkvėpti gurkšnį oro. Paskui užsi-merkia ir pamažu, neskubėdama pirštų galiukais atsagsto bliuzelę iki galo, atliuosuodama liemenuką. Jis, negalėdamas patikėti, suklumpa prieš jos atlapą krūtinę.

- Paliesk mane... - maldos kuždesys iš rojaus prieangių.

Po stambių delnų gaubtais pražysta dvi mažos, vos apčiuopiamos span-

guolės.

- Aš... aš... - kužda į vandenynais gaudžančią kriauklę. – Aš tave noriu saugoti nuo visų... Ir mylėti.

- Viešpatie, tu tai pasakei...

Prie neužvertų durų pritykinusi minkštapadėm šlepetėm, visu gražumu pražysta Katia Antonovna.

- Kur padėjai degtukus? – aiškiai pareiškia. – Oi, atsiprašau, nežinojau, kad turi svečių. Sveiki, Atonai, kaip laikotės? – mažom skvarbiom akutėm, mėgaudamasi situacijos saldumu, šmirinėja po kambarį Katia.

- Vertikaliai! Gyvenu, Jekaterina Antonovna. Komisija gerai įvertino mano tvarinį, - pabrėžtinai džiugiai atsako Atonas.

- Sveikinu! Reikėtų aplaistyti.

- Mes – jau!

- Norėjau plytelę užkurti, pašildyti Antonui blynelių. Grįš iš pamainos peralkęs kaip gončas.

Abi išdulka į virtuvę ieškoti degtukų. Atonas apsiraminęs varto seną madų žurnalą. Pravėręs tiulinę užuolaidą, dirsteli į lauką, kur po karpytų lapų klevukais nuo pietų seniai pyškina loto kaladėles ir geria šiltą, sugižusį alų. Aikštelėje mergaitės, trypčiodamos ant vienos kojos, žaidžia klases, kažkas pro atvertą langą liurlina armonika.

- Aš nebegaliu šalia jos gyventi. Pilni stalčiai degtukų, tačiau jai labai knieti sužinoti, kas pas mane atėjo. Šitoks smalsavimas: vos tik išeinu į biblioteką, ieškodama laiškų, išverčia visus stalčius, kvėpinasi mano prancūziškais kvėpalais ir kremais. O kiek prišneka ant savo vyro. Girdi, turįs slaptą meilužę, todėl iš darbo grįžtas daug vėliau. Kartą vakare, lyjant lietui, privertė mane eiti ieškoti nesugrįžtančio Antono. Šniukštinėjome po visą rajoną, kol išsiaiškinom, kad jis pas kažkokį Seriožą švenčia vardines. O jis irgi geras - senas keipūšas, o dairosi į dvidešimtmetes. Įsivaizduoji į kokius reikalus painioja mane, - ji kalbėjo susijaudinusi, nervingai vaikščiodama po kambarį.

- Eime kur nors iš tų namų. Į gamtą ar kur. Man bjauru čia pasilikti. Šlykštu. Žinai, labiausiai norėčiau į pievą.

- Iš kur aš ją didmiesčio centre paimsiu?

- Tu – vyras. Jei dama ko pageidauja, turi sugalvoti. Noriu į didelę, žydinčią pievą. Kur būtų daug aukštų žolių. Kaip pas Vitmeną.

- Anapus mūsų bendrabučių yra toks nusęs alksnynėlis-kemsynas. Reikia važiuoti iki paskutinės metro stotelės. Žmonės ten kartais net de-

ginasi saulėj. Ypač studentai, ruošdamiesi egzaminui. Kartais mėgstu ten nuvažiuoti.

- Nesvarbu kur. Kad tik kuo toliau nuo čia.

*

Ta-takt, ta-takt į bėgių sandūras būgnija ketaus ratai, tarsi iš naujo atgiję betono sienose milijonų kalinių-karo belaisvių vokiečių plaktukai vėl gręžtųsi į kietą požemių uolieną... Kokie puošnūs, patogūs ir erdvūs amžiaus pažemintųjų vergų iškalti, išmūryti statiniai. Ar dora ir sąžininga jais gėrėtis?

- Ką galvoji?

- Apie vergų darbo vaisius, kuriuos mes pasigardžiuodami valgome. Gėrimės tarsi Egipto piramidėmis.

- Vėl politika. Mesk ją iš galvos. Prapulsi. Dar tau negana. Reikia žinoti su kuo ir kada gyveni.

- Dabartis – maišatis.

- O man, žinai, kokios mintys kyla? Kokiu būdu mums išsiskirti.

- Vėlu. Tai būtų virš mūsų jėgų. Aš pajutau tikrumą tavyje.

- Tik manyje?

- Kadaisė buvau nepagydomas idealistas. Tikėjau nesibaigiančia, amžinai nepasiekiamą meile. Žinojau, kad vesiu tik tautietę ir užauginsiu mažiausiai tris vaikus...

- O tapai pragmatiku ir nebetiki? O gal su mano pagalba tikėjaisi pasprukti iš šito slogaus sūrmaišio, vadinamo gyvenimu, nes aš panaši į žydę? Gal taip manei pasivyti tave palikusią Goldą, kurią tebemyli? Ji gi tavęs nemylėjo, naivuoli, jei taip lengvai išdulkėjo.

- Negriaukime nepastatyto. Ana linija užbraukta.

- Atleisk. Aš gi tave... Mudu girti... Nepilnamečiai aspirantai-meiloholikai. Cha, cha... Kokia tavo tema?

- Interpretacijų ribos ir užribiai scenos mene. Žodžiu, dramos kūrinio vardiklis, kurio negalima pažeisti. Galima durniuoti, išmislioti iki tam tikros ribos.

- O aš visą gyvenimą kankinuosi su Rilke. Treti metai. Stilčiau ypatumai, lūžis dvidešimto amžiaus poezijoje. Velniop tuos rūpesčius ir lūžius. Būtų gerai, kad mudu kas nors įmestų į šaldiklį. Ar tu pagalvoji, kaip interpretuos mudviejų rašomą scenarijų namiškiai? Ar jie atsižvelgs į tavo išgalvo-

tus vardiklius?

- Nnnnežinau. Skaudžiausiai išgyvens mama. Brolis, sesuo susitarkys, ne jiems, o man gyventi. Bet motina?.. Kaip nors įtikinsiu.

- Sako, laimės nebūna, jei dviejų žmonių jungtuvės neatneša artimiesiems džiaugsmo. Ar tu jauti artėjantį dievų teismą?

- Mes juos apgausime ir... Laikas išlipti, - traukinys, ilgai nardęs iš požemių į viršų ir vėl grimzdęs atgal į tamsius urvus, atskraidino į užmiesčio alksnyną.

Aplink – vešli žaluma, dangstoma skysta pavakario migla, plevenanti tarp retų, it padaigos, užsilikusių kreivų alksniukų, tankių žilvičių krūmų. Saulė dar kybo virš priemiesčio toliuose dunksančių kaminų, į dangaus mėlynę kemšančių baltus ir tuoj pat pajuostančius dūmų gaurus. Kur ne kur tarp kelmų tebegulinėja vienišiai – skaitydami knygas, laikraščius ar šiaip mėgaudamiesi atbudusios žemės gyvastimi ir ramybe. Anapus krūmų glamonėjasi keletas porelių. Jiedu aptinka nuošalią kertę su kelmu ir aukštokos, iki juosmens išstypusios pernykštės žolės – vikšrių kuokštais.

Išsitraukęs lūpinę Atonas tyliai užgriežia vokišką šlagerį.

- Ato, nusileisk ant žemės. Nebūk žiogu iš Krylovo pasakėčių... Juk mane vesti tau neleidžia jūsų Dievas?

- Dievas?

- Ar tu turi jį?

- Geriau pasiteirauk, ar jis turi mane.

- Aš – pravoslavė. Tačiau ne grynuolė – myliu žolę ir labiausiai ja pasitikiu. Iš prigimties, matyt, esu pagonė. Mes juk viso labo tik asfaltu vaikščiojančios žolės. Atgyju tik gamtoje – jaučiu, kaip į mano kūną smelkiasi žemės jėga ir pamažu ima stiebtis į dangų. Ji niekada manęs neatstumia, nesutepa, neišduoda. Ji – mano dievas. Paglostyk ją delnu ir pajausi ramybę. Ten gi – mūsų protėviai. Ilgą laiką juk buvom žole ir vėl ja tapsim ateityje. Žolė – amžinumas, visagalybė, mano vakar, šiandien, rytoj. Jauti, kokia aš. O tu?

- Sunku įvardinti žodžiais, - susimąsto Atonas. – Geriausiai jaučiuosi plaukdamas aukštiekninkas ant nurimusio ežero vandens. Dangus, vanduo ir aš. Vizgini plaštakas kaip žuvis pelėkus ir pro debesėlio kraštą kalbiesi su pačiu Dievu. Taip ir norisi ištirpti kaip cukraus plytelei. O pabudęs naktimis dažnai girdžiu senelių seklyčioje mušant seną laikrodį su nukarusiais parūdijusio metalo svarsčiais, pro varpo dūžius aidi protėvių giesmės – už ilgo stalo troboj gieda kalnus, sekmadienio mišias, vakare virš guobos su-

žiba tolimojo Betliejaus žvaigždė.

Kartą bažnytkaimyje svečiavausi pas draugą. Buvo Velykos. Dar netekėjus saulei atėjau į šventorių ir įsitaisiau po aukštu klevu. Sugaudė varpas, ėmė plaukti bažnytinės vėliavos – virš galvų iškeltos, laikomos sugrubusiom artojų rankom. Būtum mačiusi, kokie blyškūs ryto šviesoje jų sunykę veidai ir šiurpstančios nuo šalvenamos vėsos pliktelėję galvos. Iš po šventinių gėlėtų skarų sklido nenusakomas moterų grožis, ilgesingi akių žvilgsniai. Ant suaušusio balandžio gruodo baltos, lyg pusnelės, mergytės bėrė gležnučius pirmų žibuoklių žiedus – žemės siunčiamą trapią viltį. Stovėjau suaušęs į akmenį ir iš akių plūdo ašaros – kodėl aš toks niekam tikęs, pasiklydęs šios žemės keleivis, sustojęs einančių procesijoje. Menkas ir smulkus žmogeliūkštis, gyvenantis ne taip, kaip dauguma, nesijaučiantis vertas jų meilės ir bendros vilties – šventojo prisikėlimo, kuris taip ryškiai žiebėsi, degė einančių akyse, pro nuogas klevų viršūnes užtekant saulei.

- Tu niekuo netiki?

- Tikiu, netgi pačiu netikėjimu, kurio metu aplanko kartais nematomasis. Kaip nejučia ateina, taip ir išeina. Ir vėl apsilanko ir sujungia mane su nesančiais, seniai dūlyjančiais po žemėmis kaimynais, artimaisiais. Jų esatis pabunda manyje, pamilstu juos iš naujo ir tampa gyvesni už gyvus. Tarsi susijungiu su esančiu, buvusiu ir kažkur būsiančiu gyvenimu ar nebūtim. Įvyksta supančio pasaulio daiktų atsivėrimas. Tada suvokiu: ką įdiegė tėvas ir motina, metų metais su šaknimis rovė iš manęs ateistai, mokytojai, profesoriai, kol nieko neliko, tik nyki tuštuma, prikaišiota sugalvotų rakandų, sėkmės formulių, ir virš galvos – paslaptingas, šaltas žvaigždynų pulsavimas. Kartais atrodo, kad gali išgelbėti meilė, sujungti mane su gyvuoju pasauliu, tačiau ji negali ilgai išsilaikyti. Ji – jausmai, srauniai tekanti upė, keičianti vagos kryptį. Kai ji išsenka, pasitraukia, tada vėl ateina Jis ir tiesia ranką su priekaištais, atlaidumu, sielos ir sąžinės graužatim, suramina, paguodžia, bet ir vėl dingsta, palikdamas mane vieną su pačiu savim, silpnybėmis ir ydomis. Dabar atsiuntė tave ir pakabino kaip žibintą virš niūraus miško...

- Taip ir banguoji. Blogai. Aš gi negalėsiu tau Jo atstoti. Negalima žiūrėti į kitą žmogų, nusileidus laipteliu žemiau, iš apačios. Reikia atsistoti lygioj plotmėj, akis į akį, kaip lygus prieš lygų.

- Galima. Juk moteris arčiau dangaus ir žemės vienu ir tuo pačiu metu.

Jis prisėda šalia ir apglėbia ją per liemenį. Aiškiai girdi dunksint jos lekiančią širdį. Užmerkęs akis įsivaizduoja kaip driekiasi jo būties žvaigždė-

tas takas amžinybėn.

- Tu atsilepsi bet kada? Iš bet kur pašaukus?

- Nors iš pasaulio dugno.

- Mudu per daug išgėrėm draudžiamo eleksyro. Apkvaišę meiloholikai.

Kas bus atslūgus audrai? Juk žmogus – kaip vėtrungė, kaleidoskopas: jo sąmonė, planai, sprendimai, atmintis – tik smėlio pilys, sugriūvančios nuo vėjo dvelksmo, negro piršto prisilietimo. Dievui – tik juokas.

- Argi žmogus kaltas, kad jis toks, kad jį tokiu sutvėrė?

- Tik prisiekim nemeluot. Ir vienas kitam, ir sau.

- Aš viskam pasiruošęs...

- Aš turiu nuolat jausti, jog be manęs negali. Kad esu nepakeičiama ir vienintelė.

- Jei apsiriksime, tegu klaidą ištaiso gyvenimas...

- Gera būtų sugalvojus trečią šalį, neutralią, kad ir Marsą. Tada vieno-dai mokėtume duoklę – tu ir aš, - atvirtusi aukštiekninka ji abiem rankom glostė tarp kerpėtų medžio šaknų sodriai išžaliavusius kvapnaus žolyno kuokštus.

Prigulė ir jis greta ir, atvertęs galvą, žvelgė į puošnų vakarėjantį dangų. Nurausvinti debesys priminė vaikystę, namus. Vienas po kito plaukė dangumi spalvoti paveikslėliai su parapijos atlaidais, pirmąja komunija, paauksinto balandžio sparnais altoriaus viršuje. Su koku gerumu į jį tada žiūrėjo Jėzaus ir šv. Marijos paveikslai, atvėrę spinduliuojančias širdis, gailestingomis, užjaučiančiomis ir viską suprantančiomis akimis. Kiek šviesos būta kūdikiškoj sieloj, kaip ji išiziebė niekada nepatirta palaima su pirmuoju komunijos skritulėliu, o medinėj varpinėj gaudžiantys varpai supo ir nešė lyg padangių paukštį šiltom oro srovėm į patį dievų sostą. Vakaro debesys – procesijų vėliavos su šiuoždančia po minios kojomis žole, jis eina ten nuo debesio prie debesio, įsikibęs tėvo rankos, saugus ir palaimingas, žolė linksta po daugybės žmonių padais, vėl tiesiasi ir kelia aukštyn jų besvorius kūnus. Visas jo gyvenimas tekėjo žole, bet jos niekada taip nematė ir nepajuto, kaip jos delnui besiglaudžiant prie jo degančio skruosto, tvinkčiojančių smilkinių.

Ilgai jis ieškojo žodžio, galvodamas, kaip susigrąžinti anų dienų džiaugsmą ir darnų sutapimą, angelišką, atlaidų susitaikymą su žmonių ir visų gyvybių pasauliu. Jis paliktas pusiaukelėje, apsisprendimų kryžkelėje. Vienas, be Ano, didžiojo patarėjo kelrodžių? Kodėl sutriko? Kokiu būdu nutolo nuo atrasto tako, pasuko ieškojimų tankmėn ir nesuranda dingusių pėds-

kų? Kaip pasakyti jai, kad norėtų, jog ši trapi ir kerinti ranka, tvinksinti po jo smilkinii jos širdies ritmais, nublokštų nykumą ir dykrą, ir vien už tai galėtų ją garbinti, iškeltą ant savojo altoriaus, ir gauti palaiminimą. Be to juk neįmanoma. O ar įmanomas dievybės pakaitalas tavo sielai? Ar gali kas nors atstoti tau paliktą tėvynę? Jo dangus ėmė niaukstyti dvejonėm.

Jis mėgina išsipasakoti jai, dudena iš lėto, kimstančiu balsu, apie paliktus namus, aukštas egles, klevus ir samanojančias, nublukusias varpines, kurios jau niekada jokiais varpais neprišauks ano altorių žavesio, dangiško spindėjimo, tikros vilties ir pasitikėjimo visagalybe.

- Ten mes galėtume ir susituokti...

Jis tai pasako rankomis pasikėlęs nuo kvapnios, perdien išilusios velėnos, pasako nesuverdamas vokų, išsižiūrėjęs į jos susirūpinusį, kiek nustebusį ir norintį padėti jam veidą. Ji tvardosi ir rankomis be paliovos nervingai pešioja ką tik nuglostytą žolę, o paskui pamažu nuleidžia galvą žemyn ir tankūs ilgi plaukai užskliaudžia nuliūstančio veido gražumą. Ji nesutikdama papurto galvą.

- Tu manai, kad neįmanoma?

- Aš gi sakiau, kad mudu turim stovėti ant vieno ir to paties laiptelio. Kitaip mudviejų renčiamas namas bus pakrypęs į šoną, sugrius. Jaučiu, kad esam visai kitų pasaulių vaikai. Aš bijau, kad negalėsiu tau pakeisti ano tavo aukuro, pakilti aukščiau jo ar jį sugrąžinti.

- Man regis, jau pakilai. Galėčiau apsigyventi Arktikoje, ten, kur žvejoja baltieji lokiai ir eskimai, kad tik su tavim.

- Tau tik dabar taip atrodo.

- Mudu per daug filosofuojam...

Temo. Alksnynėlyje liko vieni. Sėdėjo ir tylėjo, pavargę nuo įsitempusių minčių, godžių pasibučiavimų, viską apakinančios, į užsimiršimą vedančios aistros, glamonių, prisilietimų. Nurimę vėl tylėjo, žiūrėdami, kaip varakėjantis dangus keičia debesynų skiauteres, naujai perdažo, o gelžbetonio daugiaaukščių dėžėse, dunksančiose tulumoje, it giria, dantyta siena viena po kitos jau žiebiasi languose šviesos, danguje pabirusiom kibirkštėlėm kur ne kur įsirusena pirmosios žvaigždės. Rytų pusėje plieskiasi rausva pašvais-tė, ji veikiai plinta dangaus skliaute, paskui save išvesdama į erčią didingą, variu dengtą, bejausmį mėnulio veidą. Jis paima jos rankas ir, sunėręs savų jų pirštais, atgręžia mėnulio pusėn.

- Žiūrėk, rūmas, kuriame gyvensime.

- Oho, gražus. Bet sienos kiaurai persišviečia, austos tik rausvais kapi-

liarais.

- Nei langu, nei šildymo sistemos nereikės, bus karšta ir taip.

- Kaip gera... - ji patikliai atsislieja nugara į jį ir kužda: - šįvakar palie-
tei mano ugnį, kurios niekas lig šiol neišdrįso. Laikykis, žvakele, dabar jau
tirpdysiu tave su visom tavo varpinėm ir šventoriais. Pats kaltas.

23.

Nuo įspūdžių ir įtampos spengė galva. Miegas nemiegas – gyvenimas
sapnas. Pamojavęs mentimis ir įkvėpęs į plaučius oro, sulaikęs kvėpavimą
pakilo į ryto žydrynę ir, suskliaudęs prie šonų rankas, kaip sklendžiama
nuo lieptelio į vandens gilią sietuvą, tik šį kartą į dangaus mėlynę, pakilo
virš miesto aikščių ir skverų, aukščiausių kaminų ir bokštų, amo netekęs,
bijodamas giliau atsikvėpti, atkakliai irdamasis alkūnėmis, plaukė hori-
zontalioj padėty, stengdamasis laikytis ne per aukštai, idant galėtų įžiūrėti
knibždančią miesto skruzdėlyną ir jame atpažintų aukštyn atverstas žmonių
galvas, lydinčias jo skrydį. Jie vieni kitiems rodo pirštais, ne be pavydo,
gėrėdamiesi ir baimindamiesi, su išgąščiu ir nuostaba veiduos. Neduok-
die, užkabintų aukštą kaminą ar stulpą, išipainiotų į elektros laidus, tada
jo skrydžiui ir jam pačiam būtų galas. Tačiau jis skrenda viena ir ta pačia
kryptimi. Salančia iš džiaugsmo ir pasitenkinimo širdimi jis kaip paukš-
tis nusileidžia ant aukščiausio pastato briaunos, pats negalėdamas patikėti
savimi ir suvokti, kur dingo jo svoris ir žemės trauka, kokia jėga jį kelia ir
nešioja. Šypsosi prie žemės prilipusiems mažiems it liliputai žmogeliukams
ir įtempęs ausis klausosi jų balsų, nuostabos ir panegirikos šūksnių. Mato
kaip kai kurie, išsižiūrėję į jo judesius, taip pat mėgina kvėduoti sulenktom
alkūnėm, bet nieko iš to neišeina. O jis vėl sklendžia virš miesto, iš viršaus
apžiūrinėdamas dulkėtas troleibusų nugaras, tų pačių užaujančių tarškek-
lių, kurie jį rytmečiais gabendavo į centrinę biblioteką, archyvus, muziejus,
į paskaitų auditorijas, vakarinius spektaklius...

Po juo praneria daugiaaukščio namo viršus, ant kurio sėdi abu su atla-
paširde Nadija. Rūko, skaito eiles ir gėrisi pašalnojusiom lapijos skiautėm,
išdaigstytom tarp skardinių, apsidengusių rūdim, ir čerpėmis dengtų sto-
gų. Miesto stogais keliauja epochos. Kaukši žirgų kanopos, girdėti karietų
bildesys, čaksi, švytruoja budelio giljotina, kyšteli cilindro kepurė su kutais.
Tai jo dėdė joja ant balto žirgo parade su carienės rinktinio husarų pulko
kavalerija. Dantytos Kremliaus sienos fone iš juodo, it ešefotas, marmuro

tribūnos į jį gūždamiesi iš baimės spokso skrybėlėti ponai...

Tyvuliuoja krauju pasrūvusi jūra. Atplaukia laivas, kurio stiebai apmauti rubino žvaigždėmis. O greta jų, lyg juodos plūdės, dunkso žvilgančio marmuro kubai, pro plyšį išlindęs vaškinis skeletas pramerkia rudą akį ir piktai pasižiūri. Kažką suvapa jo bronzinės lūpos, kilstelėjusi ranka pagrūmoja pirštu. Greta jo krusteli didžiulio stiklinio karsto gaubtas, sužiburiuoja generalisimo antpečiai, pūtuoja ordinais apkalta krūtinė ir miegančio ūsorius lūpose iš kukavinės pypkės pakyla dūmų skrituliukai. Atgijus mumijoms, stingsta sąnariai ir jis, apimtas baimės, nusileidžia ant gražutės juodbruvės teatrologės žydės Lidos palangės. Ji praveria langą ir sodina prie telefono stalelio. “Kalbėk, kalbėk, - sako ji. – Ką tu manai apie “Makbetą”? Jis rėžia kalbą apie krauju varvančius siluetus. Raudonojo slibino skerdynės okupuotoje tėvynėje – imperijos diktatorių metafora. Įspėjimas Krekliui ir pasauliui. Keistai skamba jo balsas, kurio sėdintieji už stalo svečiai negirdi, nes jį praryja šalia dunksanti juoda kaip grabas telefono dėžutė. Kažkas jo klausosi, įsitaisęs ragelyje ir vagia balsą. Netikėtai iš tremties Kaukaze paskambina Andriejus Sacharovas ir skelbia naują memorandumą dėl žmogaus ir tautų teisių.

Metęs ragelį į šalį, užšoka ant palangės ir su išgąsdintų karvelių pulku vėl pakyla į orą. Skrenda žemai, kojų pirštų galais vos nesiekdamas šermukšnių spalvos plytom grįstos aikštės, dar akimirka ir atvoš miegančių mumijų dangčius, padų pirštais kliudys sargybinių durtuvus. Greičiau nutūpti. Bet kur? Vietoj šermukšnių ribuliuojančios jūros išnyra gelstelėję aukų kūnai, boluoja durklais ir kulkom pervertos kaukolės, sutrupinti griaučiai. Virš jų tyliai sruvena dykumos vandenys, smėlėtam dugne vis giliau atsiveria kapinynų sluoksniai. O, Dieve, kaip nors pakilti. Tačiau jis praranda aukštį, ir nematoma jėga, it magnetas mažą vinuką, traukia žemyn į žiojėjančią prarają, iš visų pusių ratu supamą ginkluotų vyrų su piktais šunimis. Jis nori bėgti, tačiau kojos įsipainioja spygliuotų vielų užtvaroje.

Apimtas siaubo, pabunda. Mato, it ledo ižą, vis tebeplaukiantį, suskilinėjusį lubų tinką su išryškėjusiomis gelžbetonio blokų siūlėmis. Pagailsta nutrūkusio sapno, taip retai pasitaikančio skrydžio, kurio dabar jau niekaip negalės pakartoti. Kodėl tokia prabangi išimtis būna tik sapne? Ir ką reiškia sapnuoti staliuką su įmūryta juoda telefono dėžute?

Sudribęs patale ant girgždančių spyruoklių ima dvejoti, ar tikrai šianakt iki paryčių skverelyje, domino lošėjų apmaižitoj pavėsinėj, sugludę į dvi galvį kūną vienas iš jų buvo jis, o kitas – juodvarnė kuosa? Nejaugi jo rankos

glostė ir vėlė kedro aliejais ir citrinmedžiu kvepiančius plaukus, glamonėjo ištįsusių Nefertitės linijų kremais išpuoselėtą kaklą, lietė muskusinę kūno odą, jaunas, standžias krūtis ir ji pasakė: “Tu palietei mano ugnį”.

“Bet ką pasakys tavo motina? Aišku, kad pasmerks. Jaučiu, kad abu esate prisirišę prie savo krašto, kalbos, nekenčiate pasaulio bastūnų ir perėjūnų. Sprendžiu pagal savo tėvą. Jis pasakė: jei išdrįsi taip padaryti, išduoti mūsų tautą ir kalbą, daugiau niekada nedrįsk įkelti kojos per mano namų slenkstį. Žinau, kad mane tėtė labai myli, jis atlapaširdis, draugiškas, mėgstantis humorą...”

“O tu ką atsakei? Kuo nuraminai? “Atvažiuosi pas mus ir būsim drauge?”

“Aš nesusikalbėsiu su tavo mama”.

“Po kiek laiko pramoksi”.

“Ne, aš visą laiką negalėsiu gyventi jūsų krašte”, - nutilusi, kažką ilgai galvojusi, žiūrėdama į įsipainiojusį klevo šakose mėnulį, pasakė.

“Tada dalinsimės tremtį perpus”.

Eugenijus IGNATAVIČIUS

LIKIMO NEPASIRINKSI. JIS RENKASI TAVE

“Varpų” pašnekovas – prozininkas
ir dramaturgas

Eugenijus IGNATAVIČIUS

Kad Ignatavičius yra sėdėjęs, ir dar už politiką, pirmą sykį išgirdau turbūt šešiasdešimt šeštaisiais, taigi tais pačiais metais, kai išėjo Jūsų pirmoji knyga. Šitą naujieną šnipštelėjo rajono literatų būreliui vadovavęs žurnalistas, kilęs iš Žemaitijos. Žinia atrodė ganėtina keista, nes, nors ir buvau labai jaunas, jau žinojau, ką toks antspaudas reiškia sovietinio žmogaus ateičiai. Atvirai šnekant, ir dabar nelabai suprantu, kaip galėjo susiklostyti situacija, kad už “kontrevoliucinę veiklą” nuteistam jaunuoliui nebuvo trukdoma ne tik studijuoti, bet ir spausdintis, knygas leisti, o ir prestižinėse tarnybose darbuotis.

Kartais šis klausimas iškildavo ir man. Nejaugi brandaus socializmo prižiūrėtojai iš tikrųjų patikėjo, kad aš, “supratęs praeities klaidas”, padariau reikiamas išvadas ir nuoširdžiai tarnauju “ateities kartų rytojui”? Šie dalykai klostėsi kur kas sudėtingiau negu atrodo paskaičius mano biografiją enciklopediniam leidiny.

Visų pirma, mane lydėjo sėkmė. Pakliuvau į KGB nagus geru laiku – Stalino mirties išvakarėse, per paskutinius valymus. Kodėl pakliuvau? Mat mūsų krašte, už keleto kilometrų nuo Vadžgirio vidurinės, Šimkaitinės girioj slypėjo generolo Jono Žemaičio vadavietė. Į šias apylinkes

buvo atkreiptas ypatingas čekistų dėmesys. Besimokant devintoje klasėje pakako vaiko špygelės dydžio užrašų knygutėj sueiliuoti keletą antitarybinių posmų ir bemat atsidūriau budrios agento akies dėmesio centre. Ką jau bekalbėti apie iš užančio ištraukto „Laisvės varpo“ paskaitymus, proklamacijas ar tokių asmeninės bibliotekos knygų, kaip „Čekisto nuguose“, „Raudonasis siaubas GPU“, pulkininko Jono Petruičio prisiminimų knygos „Kaip jie mus sušaudė“ platinimą patikimų bičiulių tarpe.

Save laikiau uoliu, nekaltu moksleiviu, lyg ir lojaliu sovietų valdžiai, nors svajoju išėiti į mišką. Po pirmo mano nusikaltimo išaiškinimo sumažino elgesį iki keturių ir sekė metus – komjaunimo sekretorius K.Petraitis registravo kiekvieną prieš valdžią išsprūdusį žodelytį. Kai atsidūriau Kauno saugumo rūsiuose ir išgirdau už ką suimti kiti, už mane dvigubai vyresni, pasijutau tikru nusikaltėliu, kurį jau seniai reikėjo įkisti už grotų ir išboginti pas baltąsias meškas.

J.Žemaičio suėmimo išvakarėse grupiniai areštai sekė vienas po kito. Pričiuop ir mane, vietoj honoraro už pirmus rašinius pasiūlė dešimt metų pasitaisymui – padirbėti komunizmo statybose ant Volgos krantų. Spygliuotom vielom ir sargybos bokšteliais apvainikuotose zonose raudonavo ant perkelio išrašyti plakatai: *Da zdravstvujet strojiteli hidro-*

stanciji imeni Lenina!, Slava strojteliam komsomolcam!, Trud – dielo čiesti! Ir panašiai. Užrašai – paganyti akį iš Maskvos atvykusiems partijos bei KGB bosams ar naiviams užsieniečiams. O tie „komsomolcai“, kas rytą išlindę iš po dviaukščių gultų po plačiasťogiais barakais, pasrėbę putros, rikiuotėse *po piatiorku* užtvindydamo vingiuotą plentą, lydimi šunų ir nuo pirmo saulės spindulio išsižiebusių sargybinių durtuvų. Bėgalinės kolonos, slenkančios į darbo zonas, iš tolo atrodydavo kaip pilkos gyvatės išnaros ar šliaužiantis plento asfaltas. Ne vienas betono luitas, įtvirtintas mano rankose spurdėjusiu vibratorium, tūno po šliuzų vandeniui, tebetišo gelžkelio bėgiai, prikniedyti ties vaizdingais Žigulių šlaitais, kažkokiam technikumė rusiškai tikriausiai tebetrypia mudviejų su barzdyla A.Žemaičiu prikaltas grindis. Kalėme sąžiningai, „smetoniškai“, nelankstydami vinių. „Iljičiaus lempučių“ auksiniai kvadratai, lyg rūtų darželiai kas vakarą pražysdavo Volgos slėniuose, ženklandami per porą šimtų tūkstančių „komjaunuolių“ būstų.

Tą paskutinę nelaisvės mažojoje zonoje popietę, atsisveikinant su artimiausiais bičiuliais, nusifotografavome, o vakare su vidukliškiu, buvusiu partizanų ryšininku Antanu Vaičiaičiu iškulniavome pro vachto vartus į kitą tvoros pusę. Kvapą užėmė. Maniau: esu laisvas, amnestuo-

Kastuvo ir laužtuvo draugai. Eugenijus Ignatavičius – dešinėje. Pavolgis, 1954 metų balandis

tas, mano – šešiolikmečio – padarytos “nuodėmės” atleistos, žemėje vėl triumfuoja tiesa, kaip lygus tarp lygių galėsiu vėl mokytis, studijuoti, ką tik panorėsiu, o paskui dirbsiu pagal įsigytą specialybę.

Įspūdinga buvo kelionė į Lietuvą. Tuo pačiu traukiniu važiavo daug išleistųjų iš tolimesnių lagerių ir paliuosutų iš armijos lietuvių. Vyrų, netverdami iš džiaugsmo, dainavo patriotines ir partizanų dainas, dieną naktį pirkto pakelės stotelėse degtinę ir be paliovos gėrė, dainavo ir vėl gėrė, užsikąsdami kirkos konservais su kareiviška duona. Man buvo gaila užmušti alkoholiu tą šventą laisvės įspūdį, pirmąsias jos akimirkas šia pus tvorų, tačiau kompanijoje nebūsi balta varna. Maskvoje su bendrakeleiviu Antanu aplankėme net mauzo-

liejų – pasižiūrėti į mirties partiestus mūsų budelius. Leninas greta pasiūtusio, apkaustyta ordiniais krūtine, vešliais ūsais epochos tirono Josifo atrodė kaip pageltęs mažas sūriukas.

Keletą mėnesių pasimokius toje pačioje Vadžgirių vidurinėje, buvau įspėtas, kad kitais mokslo metais tarp šių sienų nepasirodyčiau. Girdi, kitus moksleivius galiu apkrėsti anti-sovietiniu užkratu. Laimė, priglaudė pusbrolis Marcelinas, tuo metu dirbęs Šilutės vidurinės mokyklos direktoriumi. Jo žmona ten pat mokytojavo. Žodžiu, šeima – elitinė, valdžiai patikima. Įdarbino mokyklos laborantu, o mokslą tęsiau vakarinėje mokykloje. Ši “tremtis” išėjo į naudą. Niekam nesigyriau praeitim, išlaikytojų pageidavimu nelankiau bažnyčios, nepolitikavau. Gyvenau

lyg pelytė po šluota, nes žinojau – krustelsiu ir katinas, ištisęs leteną, captels iš naujo. Ir joks J.Žemaitis ar D.Eizenhaueris neištis pagalbos rankos. Vienintelė alternatyva: arba prisitaikyti, arba nukirsti paskutinę viltį į mokslą.

Tik po kurio laiko paaiškėjo, kad tarp klasės draugų esame net trys “katorgininkai”, o visoje vakarinėje – dar daugiau. Apie lagerinę praeitį kalbėdavomės tik namuose, uždarame kampely, pašnabždomis. Dieną triūsiau laboratorijoje su dvokiančiais chemikalais ir kolbutėmis, elektros prietaisais, paruošdamas stalus dieninių moksleivių praktikai. Vėl pradėjau rašyti eilėraščius, juos spausdinau rajono laikraštyje “Leninietis”. Prie gamtos ar meilės motyvų įterpdamas užuojautą vargšams ar rausvą metaforą, glostančią skaistaus komunisto redaktoriaus Pociaus savimeilę. “Leninietyje” buvo patalpinta ir gerai įvertinta ir pirmoji mano apybraiža “1500 kilometrų per Lietuvą”, spausdinta per keletą numerių. O Šilutės saviveiklinio teatro režisierė Chomicienė, K.Binkio “Atžalyne” paskyrusi pagrindinį – Petro – vaidmenį, nulėmė profesijos pasirinkimą.

Tačiau raudonieji “katinai” nesnaudė. Tą rudenį suplanavo patogiai įsitaisiusią “pelytę” išgrūsti į užpoliarę – į sovietinės armijos katorgą, kuri tada buvo rūstesnė nei “komjaunimo statybų” plakatais apkaišyti būsimų šliužų katlavanai. Surado, išsikvietė,

patikrino sveikatą. *Goden*. Ir įsakė po savaitės išvykti. Atsisveikinau su giminėmis ir namiškiais, iš dėdės pasiskolinęs frontinę milinę ir nudėvėtus kerzo batus, su terbele ant pečių iškeliauvau į naują tremtį. Tačiau būna pasauly stebuklų. Koks rūgštus ir apniukęs buvo komisaro veidas, kai, išsikvietęs į kabinetą, pasakė: “Prastas iš tavęs būtų buvęs kareivis. Labai prastas. Esi moraliai sugadintas. Norėjome išsiųsti, gal būtum praregėjęs. Pasirodo, ten dabar užšalo upės ir į dalinį nekursuoja laivai. Tarnybą teks atidėti iki rudens”.

Tačiau kitą rudenį, sėkmingai praejęs konkursą, spėjau įstoti į aukštąją mokyklą – Lietuvos konservatorijos teatrinę fakultetą. O tais laikais iš aukštosios į kariuomenę neėmė. Pildydamas anketą apie teistumą neparašiau nė žodžio. Kai po poros savaitių kurso vadovė Irena Vaišytė, išsikvietusi į kabinetą, paklausė, kodėl melavau, atsakiau be išsisukinėjimų: “Todėl, kad labai norėjau įstoti ir tapti aktoriumi”. “Hmmm... Žiūrėsime... Mokykitės ir daugiau niekada niekam nemeluokite”, - atsakė.

Tik pernai iš buvusios politinių mokslų dėstytojos Baltinienės išgirdau: “Tu nežinai, kad kurso vadovė jau pirmom mokslo dienom įspėjo visus Aktoriaus meistriškumo katedros dėstytojus, jog šitą jaunuolį būtina išsaugoti. Nes jis yra atsidūręs labai pavojingame kely, kybo ant briaunos. Net neįsivaizduojate, kiek

ji kovojo už jus su artimiausiais Konservatorijos kaimynais". (Artimiausiais kaimynais sovietmečiu buvo saugumiečiai - L.P.-K.).

Tikiu, jog tai tiesa. I.Vaišytė mano gyvenime aliko didelį vaidmenį. Ji buvo talentinga pedagogė, gera psichologė, aukštos moralės, labai principinga, kūrybinga asmenybė, mėgo liaudies dainas. Buvo labai graži, visi kurso bernai buvome į ją platoniskai įsimylėję. Iš kitos pusės – krikščioninė komunistė, šventai tikėjusi marksizmo dogmomis, iš Maskvos teatro autoritetų perimtą sovietinę ideologiją stengėsi įdiegti ir mums. Skiepijo neapykantą melui, senajam, skęstančiam bohemoje ir alkoholyje, teatrui, iš mūsų jaunų gležnų sieliūkščių tikėjosi nukaldinti užgrūdintus kordraginus, į teatrą atnešančius naujus vėjus, kursiančius naują meną.

Patekau į prieštaravimų liūną. Daug galvojau apie tėvų bei protėvių gyvenimus, Lietuvos praeitį. Iki panagių gilinausi į marksizmo ir leninizmo dogmas, dialektinį materializmą, SSKP istoriją, ieškodamas tiesos. Net studijuodamas Maskvoje viską pervariau antrą kartą, deja, surasdamas vis daugiau prieštaravimų. Nejaugi visa Lietuva iki šiol gyveno neteisingai, ne taip, kaip reikia? Tik todėl, kad nežinojo naujų laikų marksistinės bolševizmo teorijos? Bet ji neatitinka tikrovės, yra uto-pija! Daugelis pažįstamų komunistų vienaip šneka, kitaip daro, o tre-

čiaip galvoja. Dėstytoja, matydama nykstantį mano kūną ir kamuojamą dvasią, ne kartą kvietėsi į kabinetą ir nuoširdžiai prašė išlieti viską, kas guli ant dūšios. Išsakydavau, žinoma, tik dalį mane kamuojamų pasaulėžiūros klausimų, tačiau pažerdavau daug atviros, karčios tiesos apie sovietinę tikrovę. Būdama įžvalgi diplomatė ir psichologė, puikiai pasikausčiusi sovietine filosofija ir demagogija, ji sugebėdavo apsukti mano žalią galvą, išvinguriuodama lyg ir logiškus atsakymus. Pasaulis tarsi prašviesėdavo, bet neilgam. Remdamasis jos ir dėstytojo, taip pat komunisto Jono Kavaliausko pavyzdingu autoritetu, buvau bepatikis, kad nereikia tikėtis geresnio gyvenimo šiandien, o privalu aukotis dėl būsimų kartų, kurti rojų žemėje, o ne danguje. Juk ne visi komunistai – pragmatikai ir dviveidžiai. Dėstytoja man patarė nesusitikinėti net su artimais lagerio draugais bei dvasininkais, ypač su giminėmis. Kai tuo tarpu tik jų remiamas galėjau studijuoti.

Tai, žinoma, ilga kankinanti vidinio gyvenimo drama, kurią skaudžiau ar lengviau išgyveno visa mano ir vyresnių už mane mąstančių žmonių karta. Giliai širdyje ruseno viltis, jog neteisybė grįstas pasaulis turi kada nors sugriūti, ir Lietuva, kokia ji beišliktų, kelsis iš naujo. Tačiau ar mes sulauksime tos valandos, sunku buvo tikėtis.

Dėl "prestižinių" mano darbo

viety. Aukščiausias taškas buvo pasiektas, kai kuklaus ir sugebėjusio lanksčiai manevruoti Kultūros ministerijos Meno reikalų valdybos viršininko Raimundo Jakučionio buvau pakviestas į repertuarinės redakcinės kolegijos nario postą. Tai įvyko netikėtai, prabėgus beveik ketveriems metams po skandalingo konflikto su Televizijos komiteto pirmininku Jonu Januičiu, kai jis man įsakė rašyti atsistatydinimo pareiškimą iš Jaunimo laidų vedėjo pareigų. Mat vyriausiajai Jaunimo laidų redaktorei Statkevičienei atskleidžiau KGB agentų verbavimo paslaptis, atsakydamas su jais bendradarbiauti. Vėl mane traukė iš duobės I.Vaišytė, taip pat CK Kultūros skyriaus vedėjas Albertas Laurinčiukas ir net pats Justas Paleckis. Man galutinai atsivėrė akys, kai Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas J.Paleckis po valandą užtrukusio pokalbio jo kabinete pasakė: “Paskambinsiu Januičiui ir galėsi vėl dirbti. O tiems rūmams (KGB – L.P.-K.) neturiu jokios įtakos. Kaipo literatui patarčiau susirasti ramesnį darbą”. Tai štai kas valdė Lietuvą! Visi komunistinių doktrinų skiepai, diegti keletą metų, suplėškėjo per akimirką. Suvokiau, kad dideli ir maži, partiniai ir nepartiniai esame vienuose geležiniuose Maskvos išugdytų čekistų gniaužtuose. Visa tauta. Pasirinkau tylų neutralo kelią: jei negali daryti žmonėms nieko gero, nedaryti bloga

– tavo valioje.

Greit įsitikinau, kad ir dirbdamas Kultūros ministerijoje teatrams ne kažkuo tegaliu padėti. Nebent netrukdyti kurti. Pokalbiuose su pažįstamais tyčia atviraudavau, sakydavau, ką galvoju. Daugelis pritildavo. O vėliau išgirdau, kad mane kai kas įtaria esant užverbuotu. Užima tokią postą ir šitaip kalba. Provokatorius! Ši naujiena sukėlė ir juoką, ir liūdesį. Pagalvojau: jei net tarpusavyje meluosime vienas kitam, reikš galutinę KGB pergalę ir su Lietuva galime atsisveikinti jau šiandien.

Po studijų Maskvos M.Gorkio literatūros institute mano karjera galutinai subliuško. Kai užėjau dėl darbo pas Kultūros ministrą Lionginą Šepetį (išvykstant mokytis buvo pažadėjęs išlaikyti etatą), nenorėjo prisiminti duoto pažado. Į prašymą buvo atsakyta klausimu: “Ar seniai buvai profilaktikoj? Na ten... “baltuosiuose” rūmuose, pakalnėj?” “Labai seniai. Prieš kokius devynerius metus”, - atsakiau. “Per daug myli Lietuvą, - tiesiai pasakė, kokia mano didžiausia bėda. – O laisvų vietų nėra”.

Ir ilgai nebuvo... Įdomiausia buvo naujojo Kultūros ministro Jono Bielinio logika. Kai aš, susitaręs su “Kultūros barų” redaktoriumi dėl darbo Teatro skyriaus vedėju, užėjau pas ministrą gauti leidimo užimti šias pareigas, pasakė: “Matote, šiuo metu žurnalas yra partijos cėka dėmesio centre. Ir jeigu jūs su tokia biografija

Jaunystės išdykavimai. Vilnius, 1979 metai

įvėlsite menkiausią ideologinę klaidą, bus dvigubai blogiau. Mes norime apsaugoti jus nuo pražūties". O Dieve, leiskite padaryti nors tą vieną klaidelę, maldavo širdis. Neleido.

Kino studija buvo kvietusi dirbti redaktoriumi. Paaiškėjo, kad mano asmens kortelė "baltuosiuose" rūmuose guli ne tame stalčiuje. Teko aštuonerius metus dardėti į Kauną ir atgal, - priglaudė režisierius Jonas Vaitkus teatro literatūrinės dalies vedėjo pareigoms.

Ką reiškė skaudžiosios patirtys, pradedant rašytojo kelią? Apie ką galima ir apie ką negalima rašyti, po tokių patirčių turbūt didelių klaustukų nebekildavo? O kokios buvo Jūsų slaptosios mintys? Ką pavyko realizuoti?

Už spygliuotos vielos buvome kur

kas laisvesni. Bičiuliai leido net slapta, ranka rašytą žurnalėlį "Tėvynės aidas", į kurį patekdavo ir mano eilutės. Niekas neįskundė, nors jis ir keliaudavo per rankas. Pavyko išleisti dvylika numerių. Kalbėdavom ką galvojom, net dainuodavom ir giedodavom giesmes Kalėdų ar Velykų proga.

O grįžus į "didžiąją" zoną teko prikąsti liežuvį. Kūryboje net neužsimindavai apie patirties bagažą. Gal kada ateis laikas, o dabar – pralisk pro adatos skylutę. Ieškok niekam neužkliūvančių, pasyvių personažų, denkis gamta, vaikystės naivumu, sugalvotais kaimo keisuoliais, kuo toliau nuo politikos ir ideologijos.

Apie asmeninę patirtį prasmuko tik vienintelis apsakymas pirmojoje knygoje "Lenktynės su saule". Ir tai – tik nuojautos, užuominos, kurias

suprato tik žinantys mano praeitį. Visi kiti patirties klodai vidinės cenzūros vašku buvo stropiai užakuoti, kaip medus bičių koryje.

Ar būta kūrinio, kurį skelbėte daugiau nei bet kada rizikuodamas? Jei taip, kuo tai baigėsi?

Rizikuoti buvo itin rizikinga. Pavyzdžiui, vien dėl pavadinimo “Sibiras” novelė ilgai išgulėjo “Mokslivio” žurnalo redakcijos stalčiuje. Iš tikrųjų tai – nekalta rusų kareivio palikto arklio istorija. Vien žodis “Sibiras” kėlė pernelyg galias asociacijas. Pirmas apsakymas, kurį parašiau be vidinės cenzūros ir nelabai tikėdamas, kad išspausdins, buvo “Upė į rytus”, įteiktas “Pergalės” žurnalui. Žinoma, nespausdino keletą metų, nors skyriaus vedėjas Juozas Požėra įvertino kaip vieną stipriausių to meto novelių. Rašiau ir galvodamas apie knygą, kurią išleisiu, kai būsime laisvi. Dėl visa ko. Tačiau į artimą pažintį įbruktas agentas daktarėlis, atnešdavęs mamai vaistų, užuodė juodraščius. O Antanas Terleckas, vaišindamasis su draugais “Dainavos” restorane, išvydo iš vieno saugumiečio kišenės ant grindų iškritusių knygėlę, kurią pavartęs aptiko mano pavardę: “E. Ignatavičius rašo antitarybinį kūrinį, kurį laiko stalčiuje”. Net per motinos laidotuves lydėjo du agentai, mat jose dalyvavo keletas ne itin lojalių rašytojų.

Iš vieno “Varpų” vakaro Rašytojų sąjungos klube, tiksliau, iš to, kas vyko po jo, labiausiai įsiminė Jūsų ir dailininko Algimanto Švažo dainavimas. Ir kažkoks giliai slypintis, tačiau ir matomas liūdesys. Neabejotina, jog daina Jūsų gyvenime daug ką reiškė. Na, o nuotaika, paženklinta akivaizdžiu liūdesio ženkle, – kaip vienas iš būdo bruožų, prieš kurį net šventinė aplinka nieko nereiškia?

Dainuoti mėgau nuo vaikystės. Mama ir tėvelis buvo giesmininkai, jaunystėje giedojo parapijos chore. Senelis iš mamos pusės – Vadžgirio bažnyčios maršalka, pramatorius, dainavo ir giedojo stipriu baritonu. Ir namuose dažnai skambėjo daina, o giesmės – šv. Mišių laiku. Ypač žavėdavo mojavų giedojimai kaimo troboj. Pagrabų giesmės iki šiol tebeskamba ausyse, su gražiais senoviškais žodžiais, pažadintais iš pageltusių kantičkų. Dainoje prisikelia nuėję gyvenimai, atsigauna jų džiaugsmas ir skausmas, pabunda amžinumo ilgesys. Į dainą sudėta Tėvynė, buvusiųjų ir tavo energija, esatis. Tai – nematomų dvasių dialogas, įkvepiantis pasitikėjimą pasauliu ir savimi. O tikras grožis visada sukelia liūdesį dėl savo netobulumo ir laikinumo. Juk kažkam šią akimirką ne itin linksma.

Maskva, Leningradas sovietmečiu garsėjo ir kaip disidentų, intelektualų

lą, nepatenkintų esatimi, centrai. Ar, studijuojant M.Gorkio literatūros institute, teko susidurti su kitaip mąstančiais? Gal ir savilaidos būdu išleistų knygų teko skaityti?

Mokantis Maskvoje šviesiausių estetinius išpūdžius paliko *Tagankos, Sovriemieniko ir Na Maloj Broni* teatrai. Ten dirbo talentingi režisieriai Liubimovas, Jefremovas, Rusijos teatro meno pasididžiavimas Vysockis. Mažajame teatre tebevaidino scenos meistras Iljinskis ir daug kitų talentingų, gabių artistų. Tai buvo atšilimo laikotarpis, lydimas naujų sceninės raiškos formų, interpretacijų ieškojimo metas.

Su kitaminčiais susidurta ne tik bičiulių tarpe, bet ir sostinėje, už bendrabučio sienų. Iki šiol palaikome draugiškus ryšius su itin mielu ir šauniu žmogumi, užkietėjusiu antikomunistu rašytoju, o dabar dar ir pravoslavų cerkvės dvasiškiu Michailu Ardovu bei jo žmona Liudmila. Tai – senokai mirusio rašytojo sūnus bei garsaus aktoriaus Aleksiejaus Batalovo (jiedu ne vieno tėvo) brolis. Jų šeimą sieja artimi ryšiai su rusų poezijos viršūne – Ana Achmatova. Teko net nakvoti *Maloj Ordynkoj*, senajame Ardovų bute, po tomis pačiomis ikonomis ir lampačiomis, prieš kurias melsdavosi A.Achmatova. Dabartinis jų butas I.Černiachovskio gatvėje buvo mano antrieji namai, sielos atgaiva. Miša

visada pažerdavo linksmų anekdotų, žinojo emigravusių į Vakarų literatų likimus, ištraukdavo savo ir A.Solženicino bei kitų disidentų kūrybos, samizdato leidinukų, kuriuos skaitydavau ten pat, nes bendrabuty būtų nesaugu. Užsimezgė draugiški ryšiai su ne kartą Lietuvoje buvusia teatro kritike Lida Finkelšteina bei jos vyru. Iš jų gavau paskaityti Paryžiuje šviežiai išleistą O.Mandelštamo žmonos prisiminimų knygą. Su jais svečiavausi net A.Sacharovo dukros ir žento namuose, trumpai teko pasimatyti ir su J. Boner. A.Sacharovas tuo metu buvo tremtyje, berods, Kaukaze. Nuo teatrinių studijų laikų gerai pažįstamas režisierius Jonas Jurašas *Sovriemienike* statė V.Šekspyro „Makbetą“. Tai – istorija, nuskambėjusi per visą Sovietų Sąjungą. Buvau pakviestas į paskutinę peržiūrą, t. y. į spektaklio priėmimą, kuriame dalyvavo aukšti kultūros ir partijos valdžios šulai, garsūs šekspyrologai. Deja, po specialistų aukšto įvertinimo už novatoriškumą ir smogiančią formos bei turinio įtaigą spektaklis buvo uždraustas. Maskvoje, vistiek neišsivadavusioje iš tradicinio teatro šampų ir flirto su valdžia, J.Jurašo „Makbetas“ buvo „balta varna“, ne tik forma, bet ir atvira koncepcija sovietų hierarchijai kirto per kelius. Toji peržiūra, regėta nedaugelio „išrinktųjų“, buvo vieninteliu ir paskutiniu spektakliu.

Pasimokę Maskvoje broliškų res-

publikų atstovai, mano kursioikai, grįžę į namus, pakilo karjeros laiptais. O aš – atvirkščiai, nuriedėjau žemyn.

Kaip Paties gyvenime atsirado teatras, dramaturgija, kinas? Kuo patraukė scena ir ar pateisino lūkesčius?

Teatro vaikystėje nemačiau. Išskyrus Tris Karalius, kurių labai bijojau. Tačiau teatrą susikurdavom patys – vaidinome vokiečius, stribus, miškinius, šnapsdirbius, motinų sunkniom apsisiautę laikėme mišias. O kartą, užsidėjęs tėvo skrybėlę, nusi-paišęs anglimi ūsus, užsimetęs mamos pal tą, su lazdele pasiramsčiuodamas perėjau per mūsų nedidelį kaimelį. Niekas nepažino. Tapau kažkuo kitu. Pajutau neapsakomą pasitenkinimo saldumą. O per Tris Karalius mes, keletas vaikėzų, pasivertę karaliais ir angelu, iškirsta iš lentos žvaigžde rodančiu kelią į Betliejų, su kaimo pijokėliu Pūteikiu iki išnaktų bastėmės, traukdami pačių sukurtą karalių giesmę, rinkdami į maišą aukas – svogūnus ir vėdarus, dešrigalius ir lašinių bryzelius, vaišinami kugelių, alum ir namine. Žmonės džiaugėsi mūsų išmone. Ir daug kas neatpažino. Ar reikia didesnės laimės ir geresnio teatro?

O pirmasis debiutas buvo Aukštašlynio pradžios mokyklos scenoje. Ant patiestų jaujos durų su vaikystės

draugu Aduku papunkčiui skaitėme: “Kas esi tu?”, “Lietuvytis”. Besimokant Vadžgirio progimnazijoje labai knietėjo patekti į sceną. Tačiau buvau nedrąsus, o ir gražumo ne kažin kokio. Kentėjau. Kol aštuntoj klasėj muzikos mokytojas ir saviveiklininkų vadovas Vladas Simanavičius pasiūlė epizodą – Vežėjo rolę A. Ostrovskio “Judrioj vietelėj”. Tirpau iš laimės. Keletos frazių vaidmenį paruošiau su didžiausiu kruopštumu. Sumuturiavęs iš pakulų barzdą, pasiskolinęs iš dėdės botagą, milinę ir aulinius batus, išrėžiau tuos kelis žodžius su įsijautimu ir girto senio intonacijomis. Visi pastebėjo, ir Vežikas pralaužė ledus į sceną. Po to gaudavau ne tik epizodus, bet ir pagrindinius vaidmenis. Gastroliuodavom ir kitose mokyklose, net ir kituose miesteliuose.

Galutinis apsisprendimo momentas buvo K.Binkio “Atžalynas” Šilutėje. Net neuostęs K.Stanislavskio mokslo, pasirodo, kūriau vaidmenį beveik pagal jo sistemą. Ir scenoje patyriau tikras aktorius palaimos akimirkas, kai vos įžvelgiama salės prieblandoje minia seka kiekvieną tavo judesį, apmirę laukia pranašiško žodžio. Šitokių akimirkų nepatyriau nė vienam diplominiam spektakly – įgytos žinios ir savikontrolė užmuša natūralų kūrybos procesą. Iki šiol tebesapnuoju nesukurtus vaidmenis ir neretai priekaištauju sau išdavęs retą specialybę. Kiekvienam kūrėjui

galima pavydėti aktoriaus meno priva-
lumų – kūrybai jį uždega žiūrovas,
jis patiria katarsio ir palaimos aki-
mirkas, susiliedamas su tūkstančiais
panašiai persikūnijusių į jo vaidme-
nį.

O dramaturgijoje reikia būti ir pa-
šauktam, ir išrinktam. Man ji – pa-
trauklus nežinomas laukas. Šį žanrą
norėjosi išmėginti nuo keturiolikos
metų. Kai su kambario draugu pa-
rašėme kažkokios apybraižos ar apy-
sakos inscenizaciją ir išsiuntėm ją į
“Komjaunimo tiesą”. Ji buvo naivi ir
niekam tikusi. Bet rašyti buvo įdo-
mu.

Norėjosi išmėginti visus žanrus.
Įrodyti sau pačiam, kad gali. Teat-
riniam fakultete pati kurso vadovė
užsakė J.Baltušio “Parduotų vasarų”
inscenizaciją. Suvaidinome diplominiuose spektakliuose. Pavyko. Pats
kūrinio autorius tai pripažino, o po
kelerių metų paprašė, kad parašyčiau
tekstą, skirtą Vilniaus akademiniam
teatrui. Tačiau dėl žmonos aktorės
susikivirčio su teatro vadovybe ir
darbas nuėjo vėjais. Dar buvo Kauno
dramos teatro užsakymas insceni-
zuoti K.Borutos “Baltaragio malūną”.
Praktikavausi su svetima medžiaga.
O paskui pamėginau ir su sava. “Si-
dabrinės skyrybos” apkeliavo daugelį
liaudies ir saviveiklos teatrų. “Obelys
ant stogų” buvo vaidinamas radijų,
keletas spektaklių – Lėlių teatruose.
Buvo ir filmas bei spektaklis apie
M.K.Čiurlionį. Tačiau dramaturgu

netapau.

Išmėginau jėgas su kino scena-
rijum, taip pat dokumentikoj. Ne-
maniau, kad dokumentika tokia su-
dėtinga, reikalaujanti nepaprastai
kruopštaus darbo. Scenaristui ne-
dėkingas užsiėmimas surinkti ir su-
dėlioti galybę medžiagos-žaliavos, o
filmo šlovė juk priklauso tik režisie-
riui.

Scena nuvylė ar ne, negalėčiau
atsakyti, nes neišmėginau savo jėgų
ir sugebėjimų iki galo. Dėl to ir kyla
kartais graužatis. Pasukau kitu keliu.
Tačiau tokio teatro, kokį kartais iš-
vystu šiandien, tikrai nesigailiu atsi-
sakęs. Menas be emocijų ir vidinio
išgyvenimo, kančios ir džiaugsmo,
be aktoriaus dominavimo scenoje
ir žiūrovų patiriamo katarsio manęs
netraukia. Jis stebina, bet nejaudina.

*Jūsų kūryboje – išskirtiniai kaimo
žmonių paveikslai, situacijos, daug
tragizmo. Tuo, kas užrašyta, sunku
nepatikėti, o patikėjus atsiranda daug
erdvės minčiai. Ir ne bet kokiai, o
lemties skerspjūviu glaudančiai. Ar
ilgai prieš sėdant užrašyti popieriuje
savuosius tekstus autorius juos kons-
truoja galvoje? O užrašyti kaip ilgai
niekam nerodomi? Ir kas pirmasis
įgyja tokią teisę?*

Jeigu esu ką vertingesnio parašęs,
tai įvyko nesąmoningai, išsirutuliojo
man nežinant ir gimė čia pat, pri-
sėdus prie stalo. Apsakymai, kurie

buvo sugalvoti iš anksto, su kuriais, kaip sakoma, padirbėta, yra šaltesni, rafinuoti, be emocinio užtaiso. Jeigu neužkabina dūšios, tai ir nušliauži paviršiumi. Kūrimo procesas – sunkiai nusakomas. Svarbiausia – per daug neatidėlioti, jeigu kas kirba viduje. Reikia viską mesti į šalį ir sėsti prie stalo, o ne lakstyti po parduotuves ar įstaigas su reikalais, kurie lyg ir pateisina tavo nerašymą. Praleidai reikiamą momentą, gyvybė atvėso ir turėjęs gimti kūdikėlis numirė. Per tarnybas ir visuomeninę veiklą mano atminty rikiuojasi jų nemažos kapinaitės.

Parašyto kūrinėlio nenešu tuoj pat į redakciją. Kai paguli kiek laiko stalčiuje, perskaitai, užpildai praleistus tarpus, patobulini žodį, sakinį ir tik tada su juo atsisveikini. Po manęs skaito tik redaktorius. Jeigu turi ką pasakyti, gali bet kur. Vieną iš geresnių novelių esu parašęs ant M.Mažvydo bibliotekos palangės, kitą – važiuodamas traukiniu į Kauną. Kaip matote, nesu rimtas rašytojas, o tik maištingas, nenuoseklus literatas. Daug laiko ir energijos atidaviau publicistikai, visuomeninei veiklai – būdamas Sąjūdžio Seimo nariu, Piliečių chartijos sekretoriumi, Televizijos taryboje. Virsmo metu atrodė nuodėmė kurti ką nors rimto, solidaus, išskyrus publicistinius straipsnius, atvirus išsiskakymus, padedančius žmonėms susigaudyti, kas yra kas. Svarbiausia buvo atkurti

nepriklausomą Lietuvą, o tik paskui imtis rašytojo plunksnos. Net širdau ant artimų draugų, kurie neįsitraukė į tą veiklą. Žinoma, buvau neteisis ir karštakošis. Kai kas net iš dešiniųjų politikų laikė mane radikalu ir išbraukė iš LR Seimo rinkimų sąrašų. Gal ir gerai. Pernai vėl siūlė, - atsisakiau.

Ką Jums reiškia gyvenimo, likimo ir kūrybos sąsajos? Esate iš prietarinių giminės ar likimo pokštus ir smūgius bevelijate priskirti atsitiktinumams?

Likimo nepasirinksi, - jis renkasi tave. O tu tik sukuri reikiamas prielaidas. Gyvenimas mėtė ir vėto, grūdina ir žlugdo tavo ambicijas, laužo, kaip mintuvai lauko liną. Jeigu atlaikai smūgius, išsitiesi, šis tas išeina. Visi likimo siunčiami išmėginimai priimami kiekvieno savaip. Sunkiausia jautresnės sielos žmonėms, kurie prisiriša prie gyvenimo, įsimyli žmones, gamtą, relikvijas, naiviai patiki: atsivėrus realybės tiesai, netekus iliuzijų sumokama dešimteriopai. Daugumą tave ištikusią įvykių, bėdų ir laimčių lemia atsitiktinumai, kaip ir pats žmogaus gimimas.

Mano gyvenime viskas įvyko atvirkščiai negu svajočiau, planavau. Jaunystės metais mačiau save ateity rimtu disciplinuotu kūrėju – aktoriumi ar rašytoju, auginančiu gražią šeimą, karštai tikinčiu į Dievą,

besilaikančiu aukščiausių moralės ir tikėjimo kanonų. Deja, sumanytoji tiesė išsivingiavo kaip virvelė ant tako. Daugelį blogybių, dėl kurių smerčiau kitus, įvykdžiau pats. Salto mortale. Ant savo antkapio galėčiau užrašyti A.Čechovo “Žuvėdros” personažo Sorino žodžius: “Žmogus, kuris norėjo”.

Kiek suprantu, “Marso pilnatyje” Paties gana daug?

Taip, “Marso pilnatis” yra daugmaž autobiografinis romanas. Žinoma, su papildais, pafantazavimais ir išmone.

Jūsų apsakymuose daug žmogiš-

kosios atminties, neteisybės, skausmo, negirdėtos tiesos atskleidimo. Ypač tie dalykai ryškūs Atgimimo pradžios metais pasirodžiusiame rinkinyje “Chrizantemų autobuse”. Kada tie įspūdingi tekstai buvo parašyti?

“Chrizantemų autobuse” novelės buvo parašytos brėkštančios nepriklausomybės išvakarėse po skaudžios artimų žmonių netekties, jų tarpe motinos. Po to sekė asmeninio gyvenimo iliuzijų griūtis ir praradimai. Tik tada pajutau tikrąją vienatvę ir vienišumą. Buvau tarsi išdraskytas į gabalus. Gal todėl ir kūriniuose įstrigo sudužusių vilčių atplaišos, išsiveržusios iš sielos gelmių.

Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavime su Kornelijum Plateliu (dešinėje) ir Antanu Gai-lium (viduryje). 1994 metų gruodis

Ką Jūsų gyvenime pakeitė Nepriklausomybė?

Ji mus užklupo staiga ir netikėtai, laisvei nepasiruošusius. Tada, kai tauta jau buvo praradusi bet kokias viltis jos sulaukti. Kai devintojo dešimtmečio pradžioje, berods, 1983 ar 1985 metais, paskutiniame sovietinių dramaturgų seminare Picundoje išisnekus apie politiką, vienas estukas pasakė, kad, ko gero, 1992 metais Pabaltijo respublikos gali tapti nepriklausomomis, pastatėme ausis, - sapalionė. Tačiau pranašystė išsipildė. Kaip iš dangaus nukritusi laisvė nušvietė ir atskleidė tautos likučių sąmonėje glūdėjusius tikslus ir sampratas, kurios buvo labai toli nuo siekių, už kuriuos galvas guldė tūkstančiai partizanų, o kiti tūkstančiai kalėjo užpoliarės ar Sibiro, Kazachstano gulaguose.

Mano gyvenime ji mažai ką pakeitė, nereikėjo jokios „perestroikos“, nes buvau nepriklausomos mąstysenos, *inakomysliuščij*. O šiaip buvo be galo džiugu, nukrito nuo galvos slepiantis okupacijos dangtis, cenzūros akys ir ausys, išnyko okupantų kareivių marširavimai Vilniaus gatvėse, dingo persekiojimo skrupulai, žmonės atvedę iki paranojos. Kitas oras ir kitas dangus nušvito virš tėvynės laukų ir girių. Jaučiau visa esybe, kad griuvo geležinė uždanga ir galiu keliauti į visas pasaulio šalis. Nors neturiu pinigų ir nekeliausiu, bet

žinau, kad labai panorėjęs galėčiau. Galiu rašyti ką noriu ir kada noriu. Gaila, kad tai įvyko jau artėjant gyvenimo saulėlydžiui, o ne jaunystėje, kol dar buvo pilni partizanų miškai. 1991 metais viešint Čikagoje dalyvavau lietuvių išeivių mitinge Lemonte – buvo dėkojama JAV vyriausybei už Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą (nors ir pavėluotą). Giedant Lietuvos himną jaučiau už nugaros rikiuojantis mūsų partizanų šešėlius – tai jie turėjo stovėti pirmoje eilėje ir tribūnose.

Labai apmaudu, kad išsipildė kartą Piliečių chartijos susirinkime kalbėjusios prancūzų politologės Fransuazos Tom žodžiai: „Jūs pamatysite, kad po kurio laiko ir jūsų šalyje bus visioji nomenklatūra – kelis kartus persivadinę neokomunistai atsiims valdžią. Jie labai gudrūs ir patyrę valdžios išlaikymo meistrai“. Nepatikėjau. Maniau, kad toji prancūzė taip šneka, nes nepažįsta mūsų tautos dvasinių nuostatų, jos tvirtumo. Deja, jos žodžiai išsipildė.

Tvirtos opozicijos nėra iki šiol. Skaudu dėl iškeldijančios, nykstančios tautos, dėl įsigalėjusio cinizmo ir pragmatizmo. Ore tvyro visais ryšių ir komunikacijų kanalais spinduliuojančios hedonizmo, sekso, kosmopolitizmo idėjos, tautos dvasinį klodą nustūmusios į požemius.

Anądien pašiurpau, pamatęs vieną TV laidą: dzūkai reta pavarde, be-

rods, Benediktas Barzdelė, buvęs disidentas, pasakojo apie savo gyvenimą. Tiek daug dabarčiai nusipelnęs žmogus gyvena visiškame skurde, tačiau nieko nekeikia ir nieko nereikalauja. Labiausiai pergyvena, kad neturi už ką motinos kapo Marcinkonyse apilankyti, nors jie ir ne taip jau toli.

Kad bent išimtis tai būtų. Gerai pažinojau dabar jau šviesios atminties literatą klaipėdietį Vladą Vyšniūną ir jo žmoną Martą, daug kentėjusius lageriuose: taip ir mirė žmonės, net medaliu neįvertinti. Kaip ir šiaurietis Jonas Galkauskas, būdamas gimnazistu iškėlęs lietuvišką trispalvę virš gimnazijos ir Sukilėlių kalnelio ir lageriuose praradęs sveikatą. Užtat kiek kiekvienas iš mūsų galėtume išvardinti buvusių aukštųjų sovietinių pareigūnų, Gedimino ordinais apdovanotų. Kas ir ką turėtų padaryti, kad būtų atvirkščiai?

Tai tik paliudija moralės ir patriotizmo prado mūsų valdžios viršūnėse bankrotą. Panašių pavyzdžių ir aš galėčiau pateikti ilgiausią sąrašą. Užpernai pavasarį Kalnųjų kapeliuose palaidojom mano artimą kaimynę – buvusią ryšininkę, bunkerio-partizanų ligoninės globėją, partizanę Eleną Vaitkienę. Išskyrus J.Žemaičio apdovanojimą už dokumentų išgelbėjimą iš slėptuvės, jokių kitų pagerbimų nesulaukė. Išišnekus ne kartą priminiau, kad turėtų gauti savanorės statusą ir partizanės pen-

siją. Abu su vyru kalėjo lageriuose, vaikai buvo priversti slapstytis, prarado sūnų. “Man visko pakanka”, – toks buvo atsakymas. Pernai Vadžgiry vieniša savo namely mirė viena svarbiausių Kęstučio apygardos ryšininkų – Trumpaitytė–“Vyšnelė”. Labai daug kentėjo žiauriai tardoma Raseinių ir Kauno KGB būstinėse, daug metų praleido lageriuose. Nieko neišdavė. Jokių apdovanojimų ar bent savanorių-šaulių pagarbos ženklo per laidotuves...

Ką daryti? Tikėti netikėjimu, kaip tikėjome, jog žlugs bolševizmas. Jei pabus tiesos jausmas jaunojoje kartoje, jei susibūrę gerai papurtys valstybės obelį, ant kurios žiedų tūno šūsnyš sustabarėjusių oligarchų drugių, apgulusių lipniais klanų voratinėliais, jei įstengs suplėšyti jų tinklus, Lietuva gaivaliosis iš naujo. O jei ne, bus taip, kaip Dievas duos...

Turbūt panašių patirčių teko patirti ir rengiant spaudai tremtinių atsiminimų knygą?

Parengti tokią knygą paskatino ir įkvėpė 1989 metų ekspedicija anapus speigračio, prie Laptevų jūros. Vykome į 1941 metų tremties vietas statyti paminklus. Dar kartą atsivėrė akys, iš arti išvydau, kokia tragedija ištiko mūsų tautą. Pamačiau didvyrius iš arti. Tuos, kurie atpažįstami ne iš ordinų ant krūtinės, o iš akių gelmės skaidraus švytėjimo. Patyriau

daug nuoširdžios tiesos ir tikrumo, susipažinęs ne tik su ten buvusiais, bet ir gimusiais. Kvapą gniaužiančios istorijos, žmonių-kankinių likimai, mirtys ledinėse jurtose, per sniego pūgas paklydę ir užpustyti amžiams lietuviai. Kaip sudužusios valtelės – vaikų atviri grabeliai, išplauti ant Lenos krantų, o virš jų – nenusileidžianti saulė, kaip didelė gedulo žvakė. Tik čia gali visa esybe pajauti, kuo skiriasi fašizmas nuo bolševizmo; bolševikai žmones naikino keleriopai žiauriau, pasitelkdami net gamtos jėgas.

Tačiau grįžkime į šias dienas. Kažin ar normalu didžiuliame šiuolaikiniame prekybos centre išgirsti pardavėjos prisipažinimą, jog jai toks delikatesas kaip žuvis neįperkamas ir net kad ji alkana. Dirba žmonės po 12-14 valandų už ubagišką minimumą ir neturi kam pasiguosti, nes Darbo inspekcija jau daug kartų įrodė, kad "skundai nepasitvirtina".

Kaip Jums atrodo, kodėl rašytojų kūryboje taip mažai dabarties?

Niekada nebuvau komunizmo šalininku, bet ir nesižavėjau kapitalizmu. Pas mus daroma viskas lyg tyčia, kad kuo daugiau jaunų žmonių išvyktų į Vakarus. Anot Seimo nario E.Vareikio, kad "vykdytų pasaulio ekspansiją". Profesjonų ar ūkininkų kooperatyvų – nė kvapo. Dominuoja nuožmus, monopolinis kapitaliz-

mas. Kaip pasakytų Leninas, o gal Marksas, - šlykščiausia kapitalizmo forma.

Dabartį suvokti ir vertinti yra pats sunkiausias menas. Ji pernelyg arti. Tai – žiūrėjimas į kalną, kurio viršūnė pasinėrusi debesynuose arba išsklidusi lygiame horizonte. Tarp žmonių vyksta spartus svetimėjimo procesas, skaldymasis į sluoksnius su ryškiai perbraukta socialine linija. Gal pasaulis – gyvenimo upė – tik ir gali išsilaikyti, judėti stumiamas prieštarinių sluoksnių? Juk apgaulė ir melas gimdo sąžiningumą ir dorą, žiaurumas – švelnumą ir t. t. Tik apmaudu, kad žmonės jau nenori bendrauti, atsiverti, nutrūko tradiciniai giminystės, šeimų ryšiai, o kaimynas nebepažįsta kaimyno, gyvenančio toj pačioj laiptinėj. Izoliuodamiesi vieni nuo kitų, bendraudami tik per televiziją ir internetą, žmonės, patys to neįjausdami, dvasiškai skursta, negauna gyvų impulsų, kurie skatintų vystytis, uždegtų norą tobulėti, o ir paprasčiausiai – gyventi. Gal todėl daugelis jaunų rašytojų ir neria į abstrakcijas, besiužetinių ir nieko nepasakantių postmodernizmą. Nesigilinti į save, į žmogaus esmę, gyvenimo paskirtį, artimo kančią, tikėjimą ir mirtį, kuo toliau nuo skausmo ir nevilties, kuo daugiau kūno malonumų, svaiginimosi, nusigręžimo nuo realybės... Užtenka – prisikentėjo mūsų tėvai ir seneliai, ir ką jie už tai gavo? Jei literatūra kažkada buvo tautos dvasinis

ramstis, net kertinis akmuo, tvorelė tarpti savitam, išsiskiriančiam iš kitų kraštų augalui-tautai, dabar šios reikmės nebeliko. O kas liko? Kuo mažiau minėti tautos istoriją, nepabrėžti nacionalinio savitumo, kalbos ar meno ypatumų, nesididžiuoti praeitimi ir tautos didvyriais, talentais. Tokia, matyt, Europos Sąjungos kosmopolitizmo nuostata – visi lygūs ir vienodi. Kai nelieta tautos kultūros kūrimo tikslo, lenktyniavimo, apibrėžtų prasmingos veiklos linijų, tuo pačiu atkrinta ir prasmė gilintis į dabarties mažos valstybės ar tautos žmonių problemas. Jas nulems galingosios imperijos bei sąjungos. Gyvenimas be krantų. Hedonizmo, tautų maišymosi, pinigų ir turto siekio skatinimas... Tik tai padės gerai gyventi šiandien ir čia? O kas pasirūpins rytojumi? Kiti?

Ar ryšys su Raseiniu kraštu, kurio tiek daug Jūsų kūryboje, nenutrūkęs? Kaip Jūsų gimtąsias vietas ir pirmiausia, žinoma, žmones pakeitė naujieji laikai?

Raseiniai, jo kalvos ir lygumos su nuėjusių ir esančių žmonių gyvenimais buvo ir liks mano namais šiame pasaulyje. Net prašvilpiant greitkelio pro šalį negaliu visa širdim neatsigręžti į dunksančius ant kalno gimnazijos ir buvusius saugumo, kalėjimo rūmus, nykias Stonų plynias, kur kažkada ganėsi miestelėnų karvės.

Kažkur tebeteka už krištolą skaidresni Šlynos ir intakėlio Toleišės pavasarių vandenys. Tebepliauška sietuvose kuojos ir raudės, saulėlydžių nuplieksti tebežiburiuoja graudūs pirklių langai.

Tačiau visa tai jau grimstanti amžinybėn praeitis. Kiekvienam iš jų, lydėjusiam mane į gyvenimą, norėčiau paduoti ranką. Deja, tik užsukęs į Paupio, Kalnųjį ar Vadžgirio kapines galiu perskaityti jų vardus, pasišnekėti mintyse, išgirsti jų balsus, dainas ir juoką.

Dabartinis ryšys su raseiniečiais kaip ir nutrūkęs. Jis tik išorinis, oficialus – per literatūros vakarus, jubiliejus. O ir susitikinėti su rašytojais dabar ne mada. Didžiausia šventė – sutikti vieną kitą vaikystės dienų bičiulį, ano gyvenimo liudytoją, būna tik Vėlinių, Parcinkulės ar Atsimainymo atleidų metu. Rodos, niekas ir nepasikeitė – žaliuoja kapinėse tie patys klevai, ąžuolai... Tik mes jau nebe tie.

O ir kalneliai nebe tie. Gimtasis Užraguvis, Paišlynys labiau panašus į apleistas musulmonų kapines. Nepriklausomybės išvakarėse kolchozų ir sovchozų sistema išginė į miestus visus gabesnius ir apsukresnius. Gyventojų dauguma – ateiviai iš kitų vietų arba sugrūsti į miestelius iš aplinkinių kaimų, iš melioracijos nušluotų sodybų. Tikrų ūkininkų, valdančių po šimtą ir daugiau hektarų, vos keletas. Kaimo neliks, kaip ir

visoje Lietuvoje.

Ar aplinka, kurioje praleidžiate daugiausia laiko, padeda kaip kūrėjui?

Aplinka kūrybai gali būti gniuždanti ir skatinanti. Ją dažnai diktuoja išorinės aplinkybės. O kai tampa nepakenčiama, mėginame susikurti patys.

Miesto gyvenimas niekada manęs neviliojo. Labai nenorėjau likti Vilniuje. Bet su tokia specialybe ką beveiksi. Miestas buvo ir liko svetimas. Šiek tiek žavi išorinis jo kiautas, žmonių judėjimas, technikos dinamika.

Visą laiką maniau, kad, įsikūrus kaime, bus galima gerai padirbėti su plunksna. Vis tos iliuzijos susikurti dingusius namus. Įsikūriau jau antroje sodyboje – puikioje vietovėje, Ažušiliuose, netoli Videniškių, tačiau visas mano vasaras nusinešė remontu, restauracijos darbai, obliaviškai, kalimai, mūrijimai. Ir beveik nė valandos – už rašomojo stalo.

Kūrybos valandai reikia susitelkimo, ramybės, geros nuotaikos. Kad jaustumėis saugus ir ramus, ir ne vienas šioje žemėje. Kad nedirgintų jokie pašaliniai rūpesčiai ar netekties, nelaimių skausmas. Kai siela per daug įaudrinta ar įskaudinta, nieko gero neišeis. Plunksna ilgisi dieviškos palaimos ir ramybės, kūno tingėjimo. Kūryba – nepasiduodantis analizei

procesas. Apskritai juk nežinia, kada ji vyksta.

Ar yra tema, kurios nedrįstumėte imtis, nors ir suprantate, kokia ji svarbi?

Giliai širdyje knieti parašyti gerą kūrinių rezistencijos tema. Pasipriešinimas – kol žmogus sugeba priešintis, tol jis gyvas. Kaip ir tauta. Neturime kūrinių apie neregėtą tautos pasipriešinimą rusų bolševikinei okupacijai. Apie pasiaukojusius partizanų vadus, ryšininkes ir eilinius kovotojus, rėmėjus, dvasios didvyrius. Jie labai paprasti ir kuklūs. Ruošdamas scenarijus telefilmams rezistencijos tema, susipažinau su dideliu pluoštu archyvinės medžiagos. Kiekviena byla – pribloškiantis dokumentinis romanas. Sunku rasti žodžius, išreikšti tuos jausmus, kurie apima skaitant krauju parašytus žodžius. Koks voratinklis buvo apgaubęs visų gyvenimus. Nepasitikiu energija ir valia, kurioms padedant galėčiau pakilti į jų skrydžio aukštumas, persikūnyti į nežmonišką dvasios stiprybę, bekompromisinį tikėjimą, perneštus likimo išbandymus, pragarą žemėje. O vistiek reikėtų ryžtis ir pradėti nuo paprastų dalykų. Kas kitas, jeigu ne aš?

Ar galėtumėte Jūsų pažiūras atitinkančiam, tačiau eilinį žmogų išdavusiam lyderiui pasakyti į akis visą

tiesą, ką apie jį galvojate? Jei ne, kokį literatūrinį žanrą tam panaudotumėte?

Tokią tiesą pasakyti būtų labai nelengva. Svarbiausia – pačiam įsitikinti ir pasitikrinti ar ji yra tiesa. Surasčiau būdą ir užtektų drąsos tą tiesą išdėstyti.

O geriausia literatūrinė forma tokiam atvejui – komedija, šaržas, grotesko novelė. Neblogai veikia ir publicistika. Ji pasiekia ir aukščiausiai sėdinčius, bent akimirksniui sugadina ūpą.

Kiek laiko savo dienotvarkėje skirate kūrybai?

Labai mažai. Rašau stichiškai. Kai kada – kol apsvaigsta galva, o kitąsyk – per savaitę nė žodžio.

Ką rašote?

Ką tik su režisieriumi Juozu Sabolium baigėme kurti dokumentinį filmą televizijai “Stirna”. Po vasaros darbų sodyboje, liūčių ir karščių norėčiau prisėsti prie nebaigtos dokumentinių novelių knygos “Keliaujantis dangus”.

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Imantas Zieduonis (g. 1933) – vienas ryškiausių ir intelektualiausių šiuolaikinių latvių rašytojų. Jo kūrybinis įnašas į nacionalinio meninio žodžio lobyną – dvylika solidžių ką tik baigtų leisti “Raštų” tomų. Ši kūrybinė panorama atskleidžia I.Zieduonį kaip intelektualų poetą, dėmesingą ir aštrų publicistą, poetiškų epifanijų ir žaismingų pasakų kūrėją. Justinas Marcinkevičius latvių poetui Janiui Peteriui yra pasakęs: “Kaip gerai, kad tauta turi tokį rašytoją”.

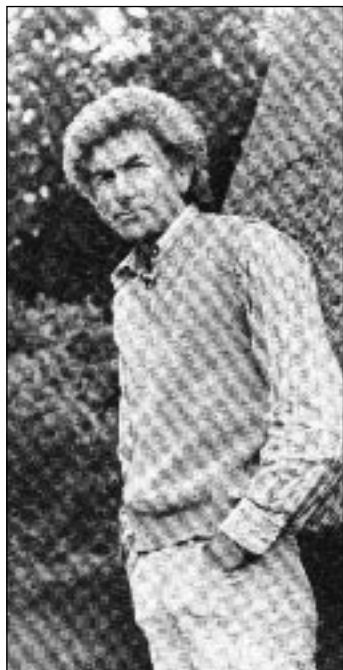
Epifanija (gr. epiphaneia) – apsireiškimas, atspindys. Epifanijos – retokai minimas literatūros žanras. Tai išskirtinė – žanro ir stiliaus požiūriu – knyga. Pasak autoriaus, epifanijos gimė iš mažiųjų impulsų, mažiųjų tvykstelėjimų, kurių šviesoje labai ryškiai sušvito kai kurios gyvenimo akimirkos. I.Zieduonį tokią išskirtinę knygą parašyti paskatino “šviesi, optimistinė latvių liaudies dainų ritmika bei šiuolaikiniai painūs, net kibernetiški sinchronizacijos ir harmonijos ieškojimai”.

I.Zieduonio “Epifanijos” – įvairaus ritmo eilėraščiai proza. Šiuos miniatiūrinius kūrinius vienija emocionalus publicistinis, filosofinis dialogas su skaitytoju, asociatyvūs, neretai paradoksaliūs, metaforiški apmąstymai apie gyvenimą, moralines, etines problemas. Dažnai paprastiems daiktų ryšiams suteikiami paraboliški, kartais net groteskiški vaizduotės šuoliai. Minties ir jausmo įtampa kupina lyrizmo ir ironijos. Tai – XX a. pabaigos latvio požiūris į tautos istorijos sukurtas situacijas, liaudies dainose išsaugotas etiketo normas.

Vokiečių kritikai šios knygos stilistiką palygino su F.Nyčės “Štai taip Zaratustra kalbėjo”. Kiti literatūrologai tvirtina, kad “Epifanijų” tonalumas, pasaulio suvokimas artimas R.Rolano “Kola Brenjonui”.

“Epifanijos” atskiromis knygomis išleistos anglų, rusų, vokiečių, estų, švedų, slovākų, rumunų kalbomis, o atskiri fragmentai – dešimtimis užsienio kalbų.

Vertėjas

IMANTAS ZIEDUONIS

EPIFANIJOS

★

Aš skubu į telegrafą. Šiandieną noriu išsiųsti tau tą mažytį žmogelį, apie kurį mes kalbėjome.

- Tokios telegramos negalime priimti, - sako man. - Perrašykite!

Aš perrašau ir teksto pabaigoje vėl nupiešiu žmogelį, šįkart gulintį – kad galėtų paguldyti ant teletaipo juostos.

- Prašyčiau išsiųsti su šiuo žmogeliu!

Bet man atsako:

- Tokios telegramos nepriimame.

Ir vis dėlto viename telegrafe, kai jau buvau praradęs viltį išsiųsti tau šį žmogelį, po daugkart girdėtų "Ką tokį?" arba "Dar ko įsigeidėte!" – dar kartą įsirašinau ir paprašiau:

- Labai prašau, išsiųskite su žmogeliu!

Ir man atsakė:

- Telegrafas žmogelio nepriima.
- Aš už žmogelį sumokėsiu papildomai.
- Už žmogelį nemokama. Arba juos siunčiame veltui, arba visiškai nesiunčiame. - Vadinasi, ji suprato, ką aš sakau.

Didžiai rimtai priėmė mano telegramą, išsiuntė, nors žinau, kad žmogelis liko ant popieriaus, tik raidės nuskriejo elektros bangomis – aš dabar sveikinu kiekvieną moterį, bent kiek panašią į ją. Ji mane suprato.

Pasaulis pilnas nepaprastai įdomių ryšių. Ir išmintingų. Mes žinome ir pažįstame tik nedaugel jų. Pačius paprasčiausius, galbūt galima sakyti – pačius primityviausius. Medis-šaknys-žemė. Planas-darbas-alga. Jis-ji-vestuvės-vaikas. Arba dar paprasčiau: jis-ji-vaikas.

- Apie ką galvoja peilis?
- Apie pjūvį.
- Apie duoną.

Matote, kaip viskas aišku ir paprasta!

- Apie ką galvoja valtis?
- Apie vandenį.
- Apie irklus.

Matote, kaip šiame pasaulyje viskas tarpusavyje yra priklausoma!

Tačiau vienas žmogus man atsakė savaip.

- Apie ką galvoja peilis?
- Apie lemputę.
- ?
- Apie lemputę. Ji tokia ryški ir apvali...

Ir iš pasitenkinimo sučepsėjo.

Būna dienų, kai daiktus galima maišyti kaip kortas, padaryti didžiausią kratinį – bet tie vėl grupuojasi į naujas, anksčiau nematytas kombinacijas, apie kurias tu neturėjai nė mažiausio supratimo: kepurė, tavo ištaigingas galvos apdangalas, apsiverčia, ir kažkas į ją meta išmaldą. Vienas vyras elektriniu siurbliu perpumpuoja vandenį iš vieno ežero į kitą, o tu su antpirščiu neši atgal, ir jūs abu esate vienodai stiprūs. Antpirštis nugali elektrinį siurblių, akmenys apsiverčia pilvu į saulę. Dantų šepetukas valo kirviui ašmenis, ir šis palaimingai šypsosi, o vienatvėje miršta plieninis pjūklas.

Tik iš pradžių tai atrodo nesuprantama. Bet gyvenime taip esti, tampa labai įdomu, ir visa tai gali regėti. Būna dienų, kai gali išvysti, rodos, nesuderinamų daiktų ryšį.

*

Kur auga augalas – ką persodinti? Taip negali būti, kad viskas būtų savo vietoje. Žiū, vienos kėdės nėra prie keturių vietų stalo! Nuo kurio stalo paims ir čia pastatys?

Ir nė vienas debesis ne savo vietoje. Kiek metų mes, debesų stūmikai, juos perstūminėjame?

Aš retkarčiais siunčiu tau paukščius. Bet tu neparašai – ar juos gavai, ar negavai?

Ir kalendoriuje tavo gimimo diena, ji galėtų būti artėliau manosios.

Niekas nepadėta visiškai teisingai. Dažniausiai tai pajauti, kai prasideda šneka apie likimus. Pasakykite, kieno likimas nebuvo suklydęs?

Bet likimo vingius galima permesti, juos galima permesti. Tu tik teisingai pasikalbėki su Dievu – ir gali permesti.

Galima kelius atskirti nuo šunkelių ir permesti. Nes keliai savyje yra labai kaprizingi ir išrankūs. Jie visada eina per geriausias vietas. Aš kelius patraukčiau į blogąją pusę. Tegu jiems tenka ir pelkių, ten žmonių nepaklaidintų žaltvykslės, klampūs liūnai ir velniai, kurie auklėja mūsų vaikus. Ir ateitis galėtų būti arčiau. Ji galėtų būti – dėl manęs – nors ir šiandien. Daug kas taptų lengviau ir gyventume ja dabar. Ir nekankintų ilgesys, spėlionės, planai.

Daug kas pasaulyje yra persodinta. Taip negali būti, kad viskas būtų savo vietoje.

*

Aš nesigrauju ir nenuogastauju dėl dangaus reikalų. Jame pasirodo ir sklaidosi debesis, savo ratu keliauja Saulė. Nei ją pagarbinsi, nei su ja padraugausi. Baisus ugnies kamuolys. Panorės, kad būtų dykuma, ir bus dykuma. Lietus? Lietūs ateina ir lyja. Jie paprasčiausiai yra. Ką man daryti? Dūsauti danguje? Bartis su pūgomis? Pilnatis neleidžia miegoti. Aš kaukiu su šunimis. Aš nepaoduoti į teisimą Mėnulio.

Kažkur Marsas žudo tautas. Latvius beveik išžudė. Kam pasiskūsi? Žvaigždės yra. Ir nepermaldaujamos. Ir su Venera, šia geidulinga ir gašlia dama, nepakovosi. Naktį ji kartu su Spyduola joja ant rąsto. Kiek daug gražių moterų inkvizicija nesusdegino ant laužo. Ir vis tiek buvo priversta kanonizuoti šią pagonių deivę Šventąją Venerą. Sicilijoje užėjau į bažnyčią. Jos didžiuliam kupole skrieja Šventoji Venera su septyniomis tiek pat geidulingomis panelėmis. Ką man daryti? Išeiti iš katalikų bažnyčios? Nes ir Maros žemėje Mara, ambivalentiška, dilypė Mara joje

atgulė, gulėjo ir šildėsi su arkliagianiais. O vėliau jos žemę irgi pavadino Šventosios Maros žeme. Nes žvaigždės yra. Jų dėsniai savi. Ko gero, ir jas pats Dievas sukūrė.

Aš nesiskundžiu jūra. Ji turi judėti. Žemė sukasi, ir jūra siūbuoja. Begalė bangų. Ir akiračio nematyti. Tai aišku. Ir dėl ugnies nedejuoju. Dievai važinėja ugnies ratais. Velniai čirškina ant iešmo nusidėjėlius. Galbūt čia pat, audros debesyje, o ne kažkokiam pragare, čia pat!

Čia pat yra žemė. Ir aš esu tarp lapų. Šaknyse mano tėvas, o žieduose – motina. Broliai mirguliuoja kaip žiedadulkės. Bėdos lapoja kaip krūmai. Dienos kaip bulvės po keru – apvalios, gumbuotos, kaip kuri.

Visada žvelgiu į viršūnėles. Viskam. Visur. Tada nepavargstu. Žiū, eglės viršūnėje užrašas – Maros medis. Kiekvienoj vis kitoks. Taip, žmonės nusižiūrėjo šį ornamentą eglių viršūnėse. Jis visur lydi. Nuotaką ir viršūnėlę. Vaikai bus viršūnėles. Pokaičio guliu miške ir žvelgiu į viršūnes. Kas ten aukščiau virš jų – tai ne mano. Būtų galima kažką sužinoti, pastudijuoti. Bet danguje regiu žuvėdras, kankinasi jos, atklydusios nuo jūros. Svetimas padaras, visiškai man neaiškus neaiškiame danguje. Man ir elnių gaila, kurie pasiklydę nuskęsta jūroje. Manų žemės tvariniai. Aš matau, kaip žmonės gesina savivalės ugnį ir gelbsti mišką, lie yra manieji. Kančiose ir kykuose.

Bet žvaigždės danguje kaip našlaitėlei pupos pelenuose. Renki renki jas - ir taip be galo!.. Kažkur yra kažkokia pamotė, kuri išgalvoja įvairiausius nereikalingus kosminius begalybės darbus. Na, pavyzdžiui, tas Galaktikas – kokia prasmė skaičiuoti, kiek jų yra?

Gal Dievui pro šalį žiūrėti, gal ten už jo yra dar didesnis už Jį Dievas... Ne jūrose žvaigždeles rinkti... Kaip toj senoj dainoj, ar ne? Ne žvaigždeles skaičiuoti. Ir mes su savo motina auginame pupas, bet neskaičiuojame jų. Džiaugsmas yra žali ir skleidžiasi žaliai. Žemė yra žalia. Iki pat viršūnių. Ne aukščiau. Mes pasiekiamo jas. Kiekvieną akimirką. Ir dangus, ir visata yra mumyse. Mums reikia patekti į jį. Čia. Kuo džiaugsmingiau. Kiek galima džiaugsmingiau, kiek Dievas yra čia, šičia ir mumyse.

Vakar aš nuėjau iki jūros. Taip, jūra nutolsta. Į ją grimzta besileidžianti saulė. Bet jau ne jūroje. Ji kažkur už horizonto kankinasi norėdama patekti į dangų. Sudėgdama ir piktai žarstydamą ugnį. Naktį krenta žvaigždės. Jau buvusios ir kitaip išprievartautos. Ir matai, kokia raji ir nepasotinama ugnis. Ji ryja, ryja ir neprisi-ryja. Tokie tai dalykai. Niekam nėra geriau. Niekur. Tik mes esame džiugiai žali. Ir žvelk į viršūnes! Jos rodo kryptį. Ir pakanka. Jei tik kryptis žinoma. Žinai ją ir gali neiti. Viskas įvyks savaime. Savaime.

*

Nėra taško, nuo kurio būtų galima atsispirti. Nėra atramos taško. Aš esu, bet kupstas grimzta. Nėra nuo ko šokti, nėra ant ko šokti. Nėra kuolo, nėra pagalio. Nėra linijos. (Yra liūliuojanti linija. Lanksti, liūliuojanti.)

Nėra taško, nėra linijos. Grimzta atramos taškas. Kokia čia gali būti kalba apie platformą, jeigu nėra nė linijos.

Aš esu iki kelių vandenį, iki kaklo.

Jeigu aš stoviu ant mažyčio sielio, o tas neišlaiko mano svorio ir iš lėto grimzta, vanduo bėga į burną – ar aš galiu sakyti, kad turiu platformą?

Jei nėra atramos taško, galbūt yra sustojimo punktai?

Žvaigždės yra sustojimo punktai. Visi skęstantieji artėja prie žvaigždžių, bet nė vienas neišsigelbėjo. Žvaigždės yra toli.

Apgamas ant jos skruosto, ant jos krūtinės. O, tu gali būti puošnus menknėkis, pakabintas prie jos apgamo! Tai yra artimiausias ir vertingiausias sustojimo punktas, jeigu tu esi medalionas. O jeigu tu nesi medalionas?!

Nuostatų, įstatymų punktai. Plano punktai. Tu gali laikytis statuto punktų. Tu gali kopti į viršų iš kairės ir iš dešinės, prisilaikydamas s t a t u s q u o punktų. Tai griežti statuto punktai. Daugelį tokių, kaip tu, jie gali išlaikyti. Šimtai, milijonai ropščiasi prie jų, ir jie išlaiko. Bet jeigu tu eisi ir toliau apgraibomis, statuto punktų nebus ir tu grabaliosies tuštumoje – aukščiau bus tik žvaigždės. O tarp statuto punktų ir žvaigždžių tu ieškai sustojimo punkto – kur jis ?

Ar čia yra galutinis punktas?

Ar čia tavo galutinis punktas?

Ir tai visų galutinis punktas?

Ar tai yra Visko galutinis punktas?

Štai, žiūrėk, jie visi tenai įsikibę į paskutinį punktą – kabo kaip seni bananai kėkėje, kaip senų raktų ryšuliai, kuriuos durys pametė, - ir nė per žingsnį pirmyn.

Ar tai jau galutinis punktas?

Ši akimirka patikrina tavo aklumą: ar tu matai toliau liniją? Nematai? Esi išsigandęs. Tu apgailestauji: „Likimas“, nes LIKIMAS yra atkarpa, ir tu stovi atkarpos gale. Ir toliau tu nematai. O LIKIMO tęsinys yra ENERGIJOS IŠSILAIKYMAS

A

B

a

b

|-----|-----□

a = LIKIMAS

a + b = IŠSILAIKYMAS

B = SAGŲ LIEJIKAS = antrinių medžiagų perdirbimo punktas

LIKIMAS yra mažas įstatymas. Tu gyvenai pagal mažuosius įstatymus – tiktai pagal vieno didelio ĮSILAIKYMO įstatymo paragrafą – pagal LIKIMO paragrafą. Tai akimirka, kai patikrina tavo aklumą. Ar tu matai liniją – toliau už savo likimą?

*

Ar galiu išeiti trumpai valandėlei?...

Leido, ir aš parėjau tik vakare. Aš neapsimetinėjau, aš nenorėjau meluoti, aš pamiršau save ir savo motiną, nes tai, ką sutikau, buvo stipresni už mane.

Jūra buvo stipresnė. Kopos buvo stipresnės, ir nuo jų negalėjau atsitraukti. O, šis laimės pojūtis, pirmapradis ir plikabambis!

Aš pamiršau papietauti, pamiršau, kad draudžiama žaisti su ugnimi viržyne, pamiršau, kad negalima trenkti į nosį tam, kuris sugriauna tavo smėlio pilį.

Aš parėjau vakare murzinas ir išalkęs ir prisiekiau daugiau taip nebedaryti. Kitą rytą pabudęs vėl išvydau šį kambarį, tą patį kiemą – čia galėjau numirti iš nuovodulio – ir pagailo savęs.

Vištų aš neganiau. Aš stebėjau, kaip jos nueina į kaimyno sklypą ir negrižta. Tarsi ten būtų kitokie sliekai arba kitokios pomidorų lysvės, kuriose pasikapstyti maloniau nei mūsiškėse. Ko jos ten taip lekia? Kaimynų vaikai daužo jų kojas, laido į jas akmenis, bet jos ir vėl lekia. Ko gero, gaidys, kuris veda vištas į kitą daržą, irgi galvoja – tik trumpai valandėlei. Ten raudonuoja avietės ir jas galima pasiekti snapu, ir šulinys ryškiai žalias, nepanašus į mūsiškį, ir gėlių lysvės, neapvertos tinklu.

Kartą aš negrižau.

Ar gali lašas, atitrūkęs nuo varvekliaus, pasakyti – trumpai valandėlei?..

Ar gali trumpai valandėlei išlėkti strėlė?

Taip aš išėjau vieną kartą.

Žiauriai? Ko gero. Bet nieko nebepakeisi. Aš žinau akimirkas kaip diena ir dienas kaip akimirka. Man irgi buvo sunku pasilikti – su šiekštais ir akmenimis upėje. Ašėjau paskui tėkmę.

Dabar aš pats akmuo, ir ji sėdi ant mano šilto šono ir žiūri į vandenį. Čia šilta, šviečia saulė, čia jauku, žydi liepos, ir ji panardinusi į vandenį kojas. O vanduo teka. Ir ji tai jaučia. Vanduo teka, mirguliuoja ir atspindi jos plaukuose ir akyse. Ji tuojau pakils ir pasakys:

- Ar aš galiu išeiti? Trumpai valandėlei...

Aš žinau, ką tai reiškia. Ji perbris į kitą krantą, kur ant žiedo nusileido drugelis. Jis suplasnos sparneliais ir pakils, skris palei krantą, skris paskui tėkmę ir prieš tėkmę – nesvarbu.

Juk negali lašas atitrūkti nuo varveklįo trumpai valandėlei. Sniegas nuo dangaus. Strėlė nuo lanko. Trumpai valandėlei...

Ne, negali būti.

*

Kai žmonės nori valgyti, jie atveria savo vidų. Jie rodo savo skrandį, ir tai yra taip šlykštu. Kai jie nori valgyti, kaip piktai, su kokia neapykanta jie šaukia ant savo vaikų ir artimųjų. Nekalbėkite su valdininku, jeigu jis skuba pietauti. Jis svies ant stalo savo skrandį šalia portfelio ir pradės šaukti:

- Ką, ar jūs nematote?

Geriau nekalbėkite su savo vyru, nelaukite iš jo gero žodžio, jei jis pavėlavo pietauti. Neprisartinusi prie stalo, numeskite peilius, šakutes, šaukštus, dubenėlius, servetėles – ir jis juos prarys. Dainuokite jam prakilnujį sekrecijos himną, dainuokite, kol jis nusiramins.

Kai jūs stovite eilėje, nepameskite savęs! Žmonės, stovėdami eilėje, save pameta. Kaip jie varvina seilę čiupinėdami pirmuosius pomidorus, agurkus arba mėsą ant prekystalio. Viešpatie, kaip jie pasikeičia eilėje, kai dėžėje lieka tik penki kilogramai bananų. Dešimt skrandžių pradeda jaudintis, dešimt skrandžių pradeda pavydėti ir neapkęsti. Įsitempia dvidešimt alkūnių. Nebėra nei filosofų, nei prokurorų, nei poetų.

Neleiskite skrandžiams mąstyti! Vėl ir vėl įtikinkite save, kad tai ne jų reikalas. Neleiskite, juk gali jie prisigalvoti velniai žino ką – toli, toli atgal, iki pačių ilčių.

Skrandis žino, kad jis buvo pirmasis filosofas pasaulyje. Vėliau jį bandė nugaltėti Protas ir Širdis. Bet skrandis pasirodo pasauly kaskart su nauja vėliava, nauja armija vėl sukuria naujus įstatymus.

Stovėki šalia, mano Aiškūsiai Prote, nepalik manęs, Geroji Širdie, nes man šiandien vėl reikės į eilę stoti.

*

Visi skyrybos ženklai yra išgalvoti.

Taškas yra reliatyvus. Taškas yra manyje. Taško nėra. Taškas gali būti ir nebūti. Vietoj taško galima padėti kablelį. Vietoj taško galima padėti daugtaškį. Taško vietoje galima padėti kabliataškį. Jūs galite muštis į krūtinę: „Aš turiu teisę!“ Jūs galite ištarti ramiai: „Aš turiu teisę“. Pagaliau galite suabejoti: „Ar aš turiu teisę?“ Tašką pakeičia klaustukas. Klaustukas dėl visko abejoja. Netgi pats klaustukas yra abejotinas ir santykinis, kaip ir kiti ženklai: kas klausia? kam klausia? kaip klausia?

Diena – begalinė ženklų tėkmė, naktis – begalinė ženklų tėkmė, metai – ženklų ežeras, gyvenimas – ištisas ženklų vandenynas.

Skyrybos ženklai neršia ikrus, skyrybos ženklai vienas kitą rija ir sunaikina. Labiausiai medžiojami pasitikintys šauktukai.

Taškas – rimčiausias ir pats konservatyviausias. Jis nekenčia minties tęsinio. Jis smogia kaire, smogia į paširdžius, ir kablelis sulinksta įtraukęs pilvuką, vos bekvėpuoja.

Daugtaškis yra kvailas ir naivus. Daugtaškis yra moksleivių meilės laiškų ženklas, pereinamojo amžiaus ženklas. Daugtaškis yra mikčius, kuriam trūksta žodžių. Daugtaškis debilus, daugtaškis infantilus. Kuo protas siauresnis, tuo daugtaškis ilgesnis. Jeigu vaikas rašo laišką merginai su daugtaškiais, pažiūrėkite, ar ant jo rankos nėra tatuiruotės: gyvatės, širdies ar nuogos moters. Jeigu rašytojas rašo su daugtaškiais, žinokite, kad jis dar ne rašytojas. Su amžiumi tai praeina.

Brūkšnys, šis daugiaprasmis plepys, išstumia garbingą dvitaškį. Jis begėdiškai ir spekuliatyviai iškloja: už mane nieko reikšmingesnio nebūna.

Kabliataškio nesupranta, jis visada turi išklausti priekaištus, kad jis neva esąs vietoj taško arba kablelio. Kabliataškis yra elegantiškas vyras, švelnus ir neįkylus, todėl taip retai matomas. Reikėtų pagalvoti apie tai, ar neišmirs kabliataškio gentis, viena dalis asimiliuosis taškais, o kita – kableliais.

Taip kovoja skyrybos ženklai. Gyvenimas yra skyrybos ženklų vandenynas. Bet kuris skyrybos ženklas gali praryti bet kurį skyrybos ženklą. Bet kuris skyrybos ženklas yra santykinis, sąlygiškas, sugalvotas, sugalvojamas, besikeičiantis. Vienintelis neišgalvotas skyrybos ženklas yra mirtis.

Vienintelė nesikeičianti, neišgalvota. Ji yra, jos negali nebūti, ir nieko kito vietoj jos negali padėti.

Todėl nieieškokite absoliučių skyrybos ženklų. Absoliutus skyrybos ženklas – mirtis.

*

Kodėl taip keičiasi tavo akys, o mano ne? Koks vėjas pučia į tavo akis? Ar tai ne tas vėjas iš keturių pasaulio pusių?

Koks žemės drebėjimas vėl sutrikdė tavo ramybę? Man baugu žiūrėti, kaip gyvenimas bėga tavo skruostais.

Niekada nebuvau matęs, kad žmogaus veidas atspindėtų akimirkas. Tu esi dar jaunas ir staiga patampi seniu. Ir vėl kažkas jaunatviško išbėga iš tavo lūpų kampučių, sužibsi tavo šypsenoje ir apverčia smėlio laikrodį akyse sakydamas: „Laikas nieko nekeičia.“

Tarsi balto angelo sparnas ant tavo kaktos, tai tau taip tinka ir tu sakai „taip“, „gerai“, tu klausaisi, kai kitas kalba, ir tu sakai „taip“, „gerai“. Bet štai velniškai pradeda virpėti tavo lūpų kairysis kamputis, ir iš kairiojo skruosto žengia Džokeris, angelas dingsta, ir plačiai šypsosi Džokeris.

Kaip tavo veide susimaišo bėgantys metų laikai!

Nuskrido drugelis, pralėkė motociklas, pakiliai prasidėjo pavasaris. Kalnuose žydėjo krokai, pievose geltonavo pienės, viskas prasidėjo pakiliai. Kas tau nutiko? Kodėl ta ieva taip sušuko? Ar ji tavęs ko nors prašė? Kodėl tu paniurai? Kas tau nutiko? Iš kur nusileido ši snagė ant tavo kaktos? Po to sutviskėjo dar ir dar viena, ir tavo kakta jau buvo apsnigta. Dabar ir žiema, ir vasara tavo akyse.

Net Joninių naktį - žiema ir vasara tavo akyse.

Net menkutis prisilietimas neduoda tau ramybės! Dvelkteli vėjelis – kodėl tu taip susijaudini? Kažkoks kvaiša nusijuokia prie stalo – ir tu suglumsti.

Tavo gerasis žmogus žvilgtelėjo į kitą pusę, ir tave nutvilko šaltis. Tau bus sunku gyventi, nes viskas bus parašyta ant veido.

Sako, esi nervingas. Žmonės taip vadina todėl, nes jie neturi kitų žodžių. Todėl jie mato tai, ką nori išvysti.

Aš mačiau skubančią tėkmę. Upė suko malūno ratą, upė sukosi akivare per vidurdienio karštį, upė pradingo vakaro rūke. Akmenys buvo ramūs ir nejudėjo – akmenys turėjo savo gyvenimą.

Vėl plyšo šrapnelis ant tavo kairiojo skruosto. Borodino mūšis! Vaterlo! Trumpi perbėgimai nuo raukšlės prie raukšlės, kaip nuo tranšėjos iki tranšėjos. Kažkoks beprotiškas šuoliavimas nuo akių kampučio iki lūpų kraštelio. Paskutinis snaiperio šūvis iš vieno antakio į kitą, ir vėl tylu, tiktai prie smilkinio vaitoja mirusieji.

Iš lėto švinta tavo kakta – žmogus laimėjo didžiausią iš didžiausių mūšių – nugalėjo save.

Aš žiūriu į žmogaus veidą, kada viskas ateina ir pradingsta, ir niekas to ne-

besugaus. Bet akmenys stovi ramūs ir nejuda – akmenys turi savo gyvenimą.

*

Tamsoje lengviau nei šviesoje surasti kelią. Dieną tave apninka dvejonės. Tu pasitiki kitų pėdsakais, kitų ratų vėžėmis, kitų paliktais ženklais, tu galvoji ir svarstai: pasitikėti? nepasitikėti? eiti tenai? ar neiti?

Ar tie, kurie čia praėjo, buvo protingesni? Tu nežinai. Tu patikėjai išvažinėtu keliu, bet po poros kilometrų sugrižai – matai, visi patikėjo ta vėže, ir visi nusi-vylė. Pasirodo, šis kelias niekur neveda.

Diena – kryžkelių nelaimė, rodyklių abejonė, ištiškęs lašas.

Ašėjau naktį, tada kur kas lengviau rasti kelią. Aš pasitikiu savo kojomis, aš pasitikiu savo akimis – aš niekuo kitu negaliu pasitikėti tamsoje ir naktį.

Kas yra diena? Tai kitų žmonių patirtis. Kelias yra kitų žmonių patirtis ir takas. O naktį yra mano patirtis ir tiktai mano kelias.

Aš tyčia aplenkiu ugneles ir šviečiančius langus. Jeigu eini naktį, nežiūrėk į šviesius langus! Jie apakins ir nieko nematysi. Tu būsi kaip šuo, praradęs uoslę. Aš aplenkiu šviesas.

Tamsa yra tiršta ir graži, kai aš pasitikiu savimi, ji pasitiki ir manimi. Jeigu jums yra tekę plaukti per potvynį, jūs žinote tai. Tamsa yra kaip jūra: kai išplauki į ją, tada pajunti, kokia ji didinga, ir tamsa yra didinga, ir tu pats joje esi saugus.

Kada aš skverbiasi per tamsą, man kartais ateina į galvą mintis, kad aš galbūt šviečiu, pats to nematydamas ir nenujausdamas, ir kažkas tolumoje mane regi kaip ropojantį mažytį jonvabalį. Tai ne Dievas, aš esu materialistas, bet tai galėtų būti Likimas. Ir tada aš galvoju: ar jis mato, kad aš braunuosi per brūzgynus, kai šalia yra kitų žmonių pramintas takas. Ar jis šypsosi iš manęs? Ar jis mato tą duobę, į kurią aš įkrisiu arba aš apeisiu jos pakraščiu? O gal jis iškasė man tą duobę?

Ir tada mane užplūsta jėgos, aš juokiuosi iš jų. Aš, mažytis taškelis tamsoje, įtempiu savo uoslę, įžiebiu savo akis ir praeinu šalia duobės. Aš negaliu įkristi į ją, nes taip, kaip žmogus save paliudija tamsoje, nė vienas nepaliudija niekur ir niekada.

Tamsa – mano vitaminai. Aš įkvepiu ją kaip deguonį, ir manyje dega tamsa.

Kai eini naktį, jaučiu, kad tamsa mane myli. Mano buvimą liudija pušys, sakai, kuriuos užuodžiu tamsoje, ir vos girdimas kankorėžių šiugždesys aukštai, kur turėtų būti žvaigždės, bet kurių – kaip gerai! – nėra. Šaka, kuri įbrėžia mano skruostą, paliudija, kad aš esu, ir šaknis, ant kurios aš suklumpu, atpažįsta mane

ir, kaip geba, pasveikina.

Jeigu jūs norite paliudyti save, eikite per tamsą vienas. Tamsoje galima viską prarasti, bet ir atrasti save.

Su tavimi yra tavo kojos – protingos ir nuovokios, jos atpažįsta ir akmenis, ir samanas, ir purvą, ir sausų šakų traškesį.

Su tavimi yra tavo rankos: ištiesi kairėn – kadagys, ištiesi dešinėn – ąžuolas, ir jos tai atpažins.

Tu turi akis ir ausis. Drebulė virpa, o ąžuolas nenumeta lapų iki sniego.

Aplink tave tamsa – didžiulė ir begalinė. Ko tau dar reikia?

*

Aš įėjau į save, o štai dabar aš išeinu. Aš išeinu iš jo.

Tai jau nebe aš, bet ir ne jis. Ir ko aš tąkart jame ieškojau? Jis – miręs žmogus. Jis mirė iš pykčio. Mirė niekindamas. Mirė pats save paniekinęs.

Aš išeinu iš jo.

Aš išėjau iš jo. Dabar man reikia jį pašarvoti. Prašau man nėrinį už dešimt rublių. Prašau man pustrečio colio vinių. Bjaurusis ruki, pernelyg ilgai tavyje gyvenau. Tik neatsimerki dabar! Pustrečio colio – į vieną kampą, pustrečio colio – į kiekvieną kampą! Tu miręs, užkaltas ir tave užkas į žemę.

Neverkite! Kapinės - žmonijos sanacijos vieta. Miršta bambeklis, miršta tylesnis, miršta viskas, kai nutrūksta medžiagų apykaita.

Prie kapo grokite maršus! Geltonus kaip saulėgrąžą, baltus kaip obels žiedas – mirė jis, šis apgailėtinas žmogeliūkštis! Prie kapo garsiai grokite maršus – baisiai norisi valgyti. Ir giedokite. Juodas buvo pyktis – tegul ant jo kapo čiulba balta lakštingala! Beržai – balti, langų rėmai – balti – baltas kelias, kuriuo aš sugrižtu.

*

Skęsta laivas manyje. Dar vienas nuskęsta. Širdis sunki. Širdis plaka tarp nuskenusių laivų.

Man tie laivai buvo gražūs. Ir dabar jie gražūs tarp krabų.

... jis buvo pernelyg kantrus, vilko plaustus; jėgų pakako devyniems plaustams, bet visada prisikabindavo dešimtą.

... tas nuskendo per draugus. Dėl draugų skonio. Už kairiojo borto pasirodė

delfinas dryžuotomis jūreivio kelnėmis, ir visi sugūžėjo prie kairiojo borto. Kai dešinėje pusėje pasirodė jūros karvė dažytomis akimis, fenomenali retenybė, visi puolė prie dešiniojo borto ir apvertė mano laivą.

... šis nuskendo dėl jos. Nejaugi šis mano laivas negali plaukti greičiau? Aš žinojau, kad greičiau negali, bet į kūryklą šliūkštelėjau grynų degalų. Kūrykla išlėkė į dangų ir dabar skrieja aplink Venerą.

... ir šis nuskendo panašiai, per tą pagonišką džiaugsmą. Joninių naktį padegiau jį ir jis, supleškėjęs iki vandens, gailiai sušnypštė.

Taip ir praėjo gyvenimas skandinant laivus.

Tik apie širdį nepagalvojau. Apie ritmo sutrikimus. Jos dar neskauda, tiktai kartkartėmis ją prispaudžia kažkokio laivo stiebas, o ten, apačioje, nėra nė vieno, kas pagelbėtų.

Gyvendamas ant laivų denių ir salonuose nepagalvojau apie povandeninius laivus. Likau be greitosios pagalbos.

Vienintelė viltis, kad širdžiai gali pagelbėti svetimas povandeninis laivas.

Aš dabar statau savuosius, bet gali atsitikti taip, kad nesuskubsiu.

*

O dangau, man saulė iškrito. Kokia gėda, visi eina pro šalį – o man saulė iškritusi. Visi aplenkia mane, o aš, atsiklaupęs vidury kelio, renku ir metu maišan.

Per tą laiką mėnulis patekėjo, ir jau eina vakaro žmonės, ir man tokia gėda – gražūs ir puošniai apsirengę kaip į vaišes, kaip į iškilmes, vakaro kalbas kalba, vakaro juokus juokauja, ir man tokia gėda, aš darbo drabužiais vidury kelio ir renku saulę nuo nešvarios žemės.

Galbūt galvoja: žiū, koks vargšas! Iš tiesų mano pirštai žemėti, aš metu po gurinėlių maišan ir galvoju: nueisiu už miesto, kur niekas nemato – nusiprausiu. Svarbiausia – surinkti viską. Bet eina ir eina vakaro žmonės, žiedai mirguliuoja, ir aš galvoju: būtų koks dienos žmogus – padėtų.

Aš myliu savo maišą – aš nežinau, kaip tai atsitiko. Aš vištoms barsčiau kruopas ir sėjau vėlyje savo dienas ir daug kas iškrito net iš atminties. O dabar saulė iškrito. Man labai nejauku jūsų akivaizdoje.

*

Mes atskleidėme paslaptį. Nutraukėme šydą nuo jos veido, tenai gulėjo ji – nežinomos išvaizdos, pavėlavusi ir ankstyva, ko gero, ir nesuprantama, tarsi kažką slėptų savyje, ir mes puikiai jautėme, kad tai paslaptis, kad ją reikia išaiškinti ir atskleisti; mes atsargiai nutraukėme šydą, ir ji pasirodė mūsų akivaizdoje – tikra paslaptis, neskolinga, nesutikta, kibirkščiavo tarsi bebaigianti degti pliauska, ir mes labai norėjome žinoti ir suprasti; mes nutraukėme apklotą ir atskleidėme paslaptį: ji gulėjo skersa kaip vėjas laukuose, ir nežinojai, ar ji sunki ar tik taip atrodo; ir tai yra tiesiog paslaptis, o jeigu tai yra paslaptis, tai ją reikia atskleisti, ir mes godžiai ir su nuostaba atskleidėme paslaptį: tai buvo tikra, dar tikresnė paslaptis, neįprastai mažytė, ir ji vis mažėjo mažėjo, tarsi tolo tolo nuo mūsų, ir mums buvo baisu, kad galime prarasti paslaptį, ir mes nebenorėjome jos atskleisti.

Bet mūsų rankose liko keisti šydai. Įrodymas, kad mes norėjome kažką atskleisti.

*

Vaikeli, nevalgyk, kai dainą dainuoja! Vaikeli, niekad nevalgyk, kai dainą dainuoja, vaikeli mano! Dainoj siela maža meldžiasi, galbūt ji išalkusi šią akimirką. Vaikeli, nevalgyk, kai dainą dainuoja.

Vaikeli, negerk, kai dainą dainuoja. Ten volungė čiulba, lietu meldžia, menko lietaus lašelio nuo lapo. Ten volungė meldžiasi, nevalgiusi, negėrusi gieda.

Vaikeli, esam valgytojų tauta – padėki šaukštą į lėkštę, kai dainą dainuoja, vaikeli mano.

Nežiūrėk, vaikeli, kaip tas dėdė valgo, iš jo nesimokyki. Jis suvalgo visas dainas, nes neskiria jų nuo salotų.

Vienerios durys ir šaukštui, ir dainai. Ar šaukštas sustingsta prie burnos, kai daina eina dainuodama? Vaikeli, paimki šaukštą į ranką ir pasitrauki šonan – praleiski dainą, vaikeli mano...

*

Retsykiais aš reformuoju kapines. Dabar jos yra gražios, ypač pas mus, ir žmogų verčia galvoti tik apie gyvenimo menkavertiškumą. Ką sako gimimo ir

mirties skaičiai? Apgailėtina matematika, keturženklių skaičių atimtis. Žmogaus gyvenimas yra dviženklis – 25, 60 arba 83 – nesvarbu kam kiek, tiek idiotui, tiek mąstytojui, tiek politikui, tiek kišenvagiui.. Man buvo paaiškinta, kad čia palaidotas Karlis, nugyvenęs 52 metus, ir kad jo gedi šeima. Už jo atgulė justinės, mudytės, alfredai ir mikeliai, irgi gyvenę kokį tai laiką, ir jų gedima. Žmonės savo liūdesį paliudija vienodai, vienu sakiniu, ir taip yra visose kapinėse. Visur vienas ir tas pats: „Liūdi artimieji...“ Ak, ši vienoda ir kraupi kartoteka! Pasirodo, kad žmonės savo kapinėse, toje kryžių ir antkapių kartotekoje, įrodo savo atminties skurdą. Nejau išėjusiuosius galima užrašyti tokia paprasta formule. Įsivaizduokite tokią kartoteką, kurioje sužinome tik

1) vardą ir pavardę

2) amžių

3) atminimą išsaugos, giliai liūdi, gedi...

Nei ženklo, nei žodžio, nei formulės, nei šifro, kad čia palaidotas ištisas gyvenimas, ištisa enciklopedija! Miela mama, liūdėki namuose!

Norėjau tolumas aplankyti,

Vieversio čulbesio klausytis.

Aptemo naktis,

Nutilo širdis.

Jis norėjo, mes visi norime. Miela mama, liūdėki namuose! Padėki ant kapo savo sūnaus žvaigždę! Juk jis turėjo ją. Padėki ant kapo jo džiaugsmo šūksnį! Juk jis turėjo jį! Jei neturėjo, tada padėki visą pyktį. Čia viešos kapinės, čia aš einu prie savo mirusiųjų. Aš noriu žinoti, kodėl jis išliejo šventą pyktį. Na, gerai, jis neturėjo nei žvaigždėto džiaugsmo, nei švento pykčio. Tada jis buvo knygų žiurkė arba futbolininkas?

Jis jautė giliai ir stipriai. Jo veidas buvo gražus ir graži jo širdis. Jis gyvenime gražiai kalbėjo, pastatyki jam paminklą sulig katedra, arba paminklą, tik pražiotą burną, į kurią gerbėjai galėtų padėti savo vainikus ir gėles.

Šis visą gyvenimą kolekcionavo draugus, o anas – alaus butelių etiketes. Pirmame paminkle aplink jo vardą įrašykite draugų vardus, ir jo draugai nesupyks, jei jie nėra prietaringi.

Kitą kapą apkljuokite butelių etiketėmis, nes tai buvo jo gyvenimo esmė. Įžengsime į kapines, kaip į didžiulę aistrų ir minčių parodą, ant kurios vardų didžiulėmis raidėmis būtų parašyta CREDO. Kas yra Liaudies ūkio paroda Mežaparke prieš šią didžiulę Visų Sielų parodą? Tik negyvų, vienadienių, vienmečių, vienaamžių dalykų kapinės.

Taip aš reformuoju kapines. Aš ištrinu vardus ir pavardes, liūdesio ir gimimo,

mirties skaičius, nes jie nieko nesako, ir visos kapinės tampa vienodos. Padėkite gėles ant Janio ir Pėterio, Andersono arba Šmeliovo kapų, sakau žmonėms su gėlėmis, nesvarbu ant kurio kapo šiose nuasmenintose kapinėse, kur nuliai yra nuliai mirtis akivaizdoje. Regite, atminties plokštės tuščios...

Jūs tenai parašykite žodžius – jo paties surastus, iškentėtus, laimingus ir nelaimingus, bet iš jo Dešimties Dievo įsakymų. Galbūt penklinę. Galbūt formules. Galbūt moksleivių parašus, nors du tris iš šimto, nesvarbu kurių. Įrašykite antkapioje jo asmenybės formulę, jo dvasios šifrą. Jūs jo nežinote? Tai kodėl jūs nešate jam gėles? Tikrai todėl, kad taip priimta? Tikrai iš įpročio ar iš pareigos? Tada užrašykite ant kryžiaus: „Jis man įdiegė pareigą dėl pareigos“. Arba: „Jis mane įpratino klastoti nuoširdumą“.

O galbūt jis testamente įrašė savo epitafiją, žinodamas, kad jūs nesupratote jo gyvenimo ir negalėsite nei jo CREDO suprasti, nei formulės iššifruoti. Ir testamente nėra? Apie nekilnojamąjį turtą yra, o apie dvasios judesius nė žodžio? Tada aš nežinau. Bent jau patys pagalvokite apie savo testamentą, kurį jūs užrašytumėte ant savo antkapio. Gali nutikti, kad po 50 metų, kai ateis jūsų valanda, sociologija turės naują šaką – epitafologiją, kuri analizuos jūsų gyvenimo dokumentaciją – kokias socialines ir etines vertybes galima iššifruoti jūsų antkapio tekste ir ar jūs esate palaidotas kapinėse, šioje didžiulėje parodoje ir bibliotekoje, ar už šventoriaus, kaip koks pagonis, žmogus be sielos. Ir tau paskirs amžiną ramybę ir amžiną gyvenimą, kaip dabar paskiria personalinę pensiją arba paprasčiausią pensiją, tikrai tu turėsi įrodyti, kad ateinančios kartos galėtų susidomėti tuo, kas užrašyta ant tavo antkapio.

Žmona, aš tave suprantu. Jis buvo tavo vyras. Ir tai yra vienintelis jo gyvenimo pateisinimas. Jūs mylėjote vienas kitą, bet jūsų meilė neturi įrodymų, jūs neturite vaikų (ir vaikai nevisada įrodo meilę). Aš žinau, tu negali įrašyti į šaltą akmenį jo prisilietimo virpesį, rūpestį tavo dienomis – visa tai negrįžtamai nutolo, pradingo, neįrodoma. O gal lieka tavo atspindžiai juodame antkapioje – nuo jaunystės spindinčių akių iki jo mirties dienos suglumimo tavo veide. Meilė yra didesnė vertybė už atomo fiziką ir astronomiją, ją sunkiausia atstumti, įrodyti ir iššifruoti. Ji neturi savo ženklų. Ji yra per didelė kiekvienam ženkliui ir visiems ženklams.

Rašykite paprastai ir teisingai. Jeigu jis buvo sukčius, nenuslėpkite tai. Nes jis turėjo kažkokią savo teisybę, kurią svarbu žinoti ir kitiems tvirtinant savąją.

Rašykite neslėpdami:

„Jis niekada neatiduodavo skolų“.

„Jis turėjo daugiau vaikų negu jam pagimdė žmona“.

„Dantų pastos tūbelę ji spaudė ne iš galo, o per vidurį; rūgpienį srėbė šaukš-

tu iš vidurio lėkštės; ir per visą jos gyvenimą nebuvo nei galo, nei krašto“.

Ir tai yra asmenybės išraiška. Trumpas gyvenimo konspektas.

*

Aš jums sakau: dainuokite! Dainuokite, kada jums yra gera. Bet daugiausia dainuokite tuomet, kai jums reikia nugalėti beprasmybę. Dainuokite į akis tam, kuris jus plūsta. Džiaukitės suvokę savo pranašumą, kai jus muša. Aš tai labai gerai menu. Kai buvau mažas vaikas, mačiau per kambario langą, kaip kaimynė mušė savo sūnų. Jis stovėjo prie klėties kertės ir dainavo. Motina mušė jį virbu su lig šluotos kotu, o jis šypsojosi ir dainavo; ji pavargo, o jis dainavo. Tada ji nuleido rankas, o jis dainavo, paglostė sumuštus pečius ir nuėjo dainuodamas.

Dainuokite sausakimšuose troleibusuose (prakeiktieji nori išdainuoti savo pyktį!). Jeigu jums reikia mokėti už dainavimą, susimokėkite!

Dainuokite, kai geriate. Iš liūdesio, iš nuobodulio jūs geriate. Jūs galite išgerti pusstuopį, bet ar jūs galite pusstuopį išdainuoti?

Dainuokite prie kapo. Ko jūs tylite, dainuokite!

Jis negirdi. Ne jam. Dainuokite ne jam išeinant, bet jiems – likusiems. Ne apie liūdesį kape, o apie tą lapą viršūnėje. Sau, gyvieji! – jums, o ne jam reikia dainos.

Kai jūs pabundate naktį, lakštingalos laido trėles. Regit, net naktį skamba daina. Ar jūs dainuojate tik saulėtais rytais? O pykčio dainas, nevilties dainas, atakos dainas? Taip, kur jūsų atakos dainos?

Ar jūs esate nugalėję, kad dainuojate tik rytais? Arba nugalėti – kad nedainuojate?

*

Tu rodai man nuvytusias gėles ir sakai: nuvyto. Tarsi savo vazoje aš neturėčiau nuvytusių gėlių. Mielasis, kokie gražūs tavo dantys. Kodėl man rodai tą nulūžusį?

Kodėl jūs savo ašarų stuopeles nešiojate iš namų į namus? Kodėl jūs su savo nuolankumo vėliavomis atėjote prie mano slenksčio? Taip, tu iš savo kiemo į mano kiemą sviedi nuvytusias gėles ir suskilusias vazas.

Jeigu tavo šuo apteko niežais, išgydyki jį savo kieme. Ar tau būtina pasakoti

kitam apie savo pūslės sutrikimus? Arba kad tau gangrena ir kad greitai tau nupjaus koją? Ką tu man čia pasakoji apie supuvusias bulves ir kepenų vėžį? Iš tavęs veržiasi rauda ir tau norisi dainuoti duetu? Kvartetu? Galbūt pasidarys lengviau, jeigu kartu dainuos choras? Pasidalytos bėdos nėra pusbėdės. Savo pusbėdę tu užkrauni kitam, kuris jau turi savo bėdą, dabar jis turi savo vieną ir pusę tavo. Ar tu tai vadini meile savo artimam? Kada tu atiduodi pusę ir jis tau atiduoda pusę, tai kiekvienas jūsų turite vieną pilną bėdą. Taigi kokia prasmė dalytis bėdomis?

Užrakink savo minuso ženklus seife ir tada eiki į žmones. Eiki tą dieną arba tą valandą, kada tu savo pliuso ženklus gali prispausti prie krūtinės kaip garbės ženklus. Nors tai būtų tik viena valanda per savaitę arba per metus, kada ji su-tviska – išeik iš savo būdos per šią vienintelę. Su pliuso ženklais kaip jonvabaliais naktį.

Skauda tai ir tai. Kaltė tokia ir anokia. Aš pilnas kalčių – kaip šuo blusų.
Ar tu nori savo blusas išnešioti po pasaulį?

★

Tilto jausmas. Ėjimas vandeniui. Ėjimas mėnulio spinduliu, šviesos keliu per vandenį.

Ėjimas ratilais vandeniui, ižu, vėjo dvelksmu vandens paviršiuje.

Antys perskrenda, perskrenda bitės, šikšnosparniai naktį. Aš einu.

Aš tikiu, kad galima vaikščioti atspindžiais. Eglių, ajerų ir ąžuolų atspindžiais upėje. Tavo atspindžiu aš pereinu.

Tavo „Ateik!“ – atspindys, tavo pakelta ranka krenta per upę iki mano lazdynų.

Laužas prie tavo palapinės meta atspindį per upę.

Iš ano kranto šaukia „Ateik!“ – tai balsas ar aidas?

Tik pusiaukelėje nesuabejoti – taip daugelis nuskendo. Šešėliai ir atspindžiai, ir šnabždesys, tarsi užšalusi upė, tarsi saugus lieptas, tarsi šviesos kelias per vandenį. (Eiki, eiki! – ten tave kažkas kviečia!) Ar perėjo? Tarsi perėjo, tarsi neperėjo, tarsi krykštavo, tarsi šaukė pagalbos.

Taip žmogus prie žmogaus eina. Ir niekas nežino, ar perėjo. Nėra kieno paklausti. Vienas ėjo ir neperėjo, kitas perėjo, nes tikėjo. Abu ėjo tuo pačiu atšvaitu. Viena įžengė į dangų, kitas nužengė į pragarą – pagal vieną ir tą patį „Ateik!“

Kas eina mediniais ar gelžbetoniniais tiltais, tie pereina ir sugrįžta – aukštai viršum vandens, tarsi upės nebūtų. Kas eina atspindžiais, šešėliais ir atšvaitais,

ievų kvapu viršum vandens – tie nebesugrįžta. Niekas nežino, ar jie perėjo ar neperėjo.

Lieka tik jų džiaugsmo arba baimės riksmas viršum vandens. Į žmogų neveda jokie lieptai, jokie tiltai.

Į žmogų galima nueiti tik atspindžiais.

*

Tie, kurie mane sukūrė, jau nebegali manęs sulaikyti. Jie paleido mane iš rankų ir nebegali prisišaukti. Paimki, mama, paimki vėl mane! Mama nebepasiekia manęs. Pasigailėki manęs, mama! Mama nebegali pasigailėti manęs.

Aš esu išpiltas vanduo. Aš esu nebesusemiamas. Man reikia eiti per gėlę, per sriubą, per jovalą.

Kai einu per gėlę – aš esu gyvas ir džiaugsmingas. Aš kylu ir augu, aš dirbu. Aš esu spalva ir chlorofilas. Aš palaikau gėlės tvirtumą. Mes gyvename.

Kai einu per sriubą, aš būnu stiprus ir riebus. Aš esu valgomas su duona. Mano vyrai yra tvirti. Moterys – vaisingos.

Kai einu per jovalą, aš esu kiauliškai paprastas ir stiprus. Aš esu primityvus kaip kiaulė, bet ateina ta diena, kai kiaulei paleidžia žarnas. Gėlė nuvysta, sriubos likučius supila į kibirą.

Aš esu išpiltas vanduo, ir man baisu. Nežinau, kas manęs laukia ateity. Kokie nuopuoliai, pasikeitimai. Kažkokios naujos nežinomos permainos – galbūt sriubos, galbūt odekolonai. Man baisu. Kur aš būsiu?

Visi esame linksmi keliautojai: pirma gėlė, pirma sriuba, pirma kiaulė. Visi esame optimistai. Po to mes išsigąstame ir vėl norime būti kaip vaikai: „Paimki, mama, paimki! Bet mama nebegali mūsų susemti. Mes esame išlietas vanduo, ir tada apima baimė.

Ir tiktai po šių baimių prasideda tikrasis optimizmas: antroje gėlėje, antroje sriuboje. Tada, kai daugelis jau nuskendo pirmosios sriubos pamazgose.

Nepaimki manęs, mama, nepaimki!

*

Mes neiname į mirtį. Mes einame į senatvę. Mes einame sutikti savęs. Mes einame susitikti su Savimi Antruoju.

Gyvenimas yra tarsi priešpriešiais einantys žmonės. Mano senatvė eina pasitikti mano jaunystę. Jos susitinka kažkur brandos metuose. Prie tos vyro amžiaus ribos.

Tarsi du ožiai susitinka ant rąsto viršum vandens, taip aš susitinku su savimi. Kaip mes linksmai badysimės! Todėl jos artinasi viena prie kitos, ir jos yra su ragais, ir jos susitiks ant rąsto.

Aš visą laiką einu pasitikti savęs. Kai mano žila barzda prisilies prie mano pirmo žinduko, tada aš būsiu pats tikriausias. Kai kalnų viršūnėje sniegas susitiks su Nilo krokodilais.

Tarsi du parlamentarai eina Šiaurės ašigalis priešais Pietų ašigalį. Aš su savimi susitinku prie pusiaujo.

Kaip delnas susitinka su delnu, taip aš susitinku su savimi per aplodismentų valandėlę. Aš esu dviejų delnų vibracija erdvėje, galbūt todėl aplodismentai yra tokie iškilmingi.

Kai muštuvyje susiplaks šviežia grietinė su senu sviestu, bus vienas momentas, kai tai nebus nei sviestas, nei grietinė. Tai toks momentas, kai atsiskiria pasukos ir prasideda šviežias sviestas.

Mes nesenstame, mes einame į naują grietinę. Jeigu tu esi toks senas kaip senas mėnulis, tada tu gali susiplakti ir tapti jaunu mėnuliu, jeigu tik žinai, kad tau reikės susiplakti su jauno mėnulio šviesa.

Ašaros – tik išrūgos.

*

Su naktiniais drugeliais įskrenda meilė per pravirą langą (užgesinki šviesą, kitaip ramybės nebus!).

Su naktiniais drugeliais įskrenda? Tai tik nuojauta, pati meilė esti nepasiekiama. Kažkur Lielupės gelmėje šiąnakt miega žuvis. Artėja bangos nuo vieno kranto prie kito kranto.

Aš ir tu esame tolimi. Kaip pietinės ir šiaurinės beržo šakos. Koks vėjas turi papūsti, kad mus sujungtų?

Mes esame ir daržinės priešingų pusių durys. O po daržinę vaikšto skersvėjis.

Meilė guli nepasiekiama po tavo namu. Kad ją pasiektum, reikia nugriauti tavo namą, ar jį nugriauti pati?

Viskas atrodo taip paprasta: su naktiniais drugeliais įskrenda meilė pro atdarą

langą. Tarsi taip viskas paprasta ir artima. Tarsi mes būtume paukščiai ir čiulbėtume medžio viršūnėje.

Ne, meilė yra ten, šaknyse, ten, kur gelmėje miega žuvis.
Sklendžia žiedlapis kaip nuojauta.

*

O, Juta, mes su tavimi sutvėrėme šį pasaulį! Mes žinome, kur yra starto duobelė.

(Raudonos aguonos prie tavo krūtinės, mano dantyse mėlyna rugiagėlė.)

O, Juta! Kojos į žemę neklimpsta, dulkės nekylo, kaip lengva akmenis nešti! Ir kiekvieną vakarą aš plaučiausi kojas.

Juta, sutepk man sumuštinį, vieversėlių duonos, matai, jau sėja, kad tik mes nepavėluotume!

Juta, duok man lakštingalų duonos, mes žinome, kad lakštingalos čiulba, bet įsiklausyki, kaip jos tyli! Nepakeliamai tyli. Ar mums nereikia eiti?

Juta, dar anksti, dar nenumeski šlepečių, dar nebuvo perkūnijos. Padaryk geigučių sumuštinių, karvės dabar turi pienių sviesto ir keistą kvailumą raguose.

Greitai bus Joninės. Jeigu mes iki Janių nepaliksime pėdsakų pievoje, niekas nepatikės, kad mes buvome.

Aš norėjau tau kažką pasakyti, bet tol, kol čia stoviu, nieko negaliu pasakyti.
Net ir eidamas negaliu tai pasakyti, nes mano dantyse – mėlyna rugiagėlė.

*

Ne, aš ne jūsiškis. Aš savas. Jūs norite mane pasisavinti. Jūs norite, kad aš jums tarnaučiau. Kad tarnaučiau jūsų aplodismentams, jūsų galvosena, jūsų jau-sena. Kad aš paliudyčiau jūsų tikrumą ir jam tarnaučiau. Kad paliudyčiau, jog galvoju kaip ir jūs.

Bet aš taip negalvoju. Aš negalvoju kaip jūs. Jeigu jūs kartais galvojate kaip aš ir jeigu kartais aš galvoju kaip jūs, tai tik sutapimas, geras sutapimas, ir mes savo artumą galime paliudyti bendrais aplodismentais.

Tai sielos kontrapunktas. Bitė žiede. Bet bitė žiede renka medų, ji negalvoja apie žiedo apdulkinimą. Ir vis dėlto apdulkina, tai bitės ir žiedo kontrapunktas.

Laužas dega ne todėl, kad šviestų. Laužas dega ir sudega savyje. Ir vis dėlto šviečia. Tai laužo ir trokštančių šviesos kontrapunktas.

Ant kiekvieno saulės spindulio – po kontrapunktą.

Saulės ir odos kontrapunktas – įdegis.

Saulėse spinduliavimas ir širdies nervų kontrapunktas – infarktas. Bet jūs juk nepasakysite, kad saulė šviečia todėl, kad būtų chlorofilas, įdegis ir infarktas.

Saulė šviečia ir sudega.

Saulė yra ugnis. Galima pasisavinti ugnį, ugnis gali priklausyti kam nors, ugnis yra erdvė. Sudegimas yra laikas.

Galima pasisavinti gėlę, galima priversti gėlę tarnauti. Bet negalima pasisavinti žydėjimo.

Galima pasisavinti žmogų, bet jo juoko, verksmo, dainavimo – nepasisavinsi.

Galima pasisavinti upę, bet negalima pasisavinti jos čiurlenimo, gurgenimo. Jūs nusiperkate krantus ir vandenį, akmenis ir smėlį, klintis ir kerplėšas. Jūs galite ridenti savo akmenis ir kerplėšas, perkelti slenksčius ir krioklius, bet putų ir sūkurių raštus ne jums paaiškinti. Kada ant vandens sublizgės burbuliukas, jūs nesusižinosite. Upė priklauso pati sau.

Nei gėlės žydėjimas, nei vargonų gaudesys jums nepriklauso.

Ir eilėraščių rašymas jums nepriklauso. Jums priklauso eilėraščiai, tie, kuriuos jūs priimate. Ar jūs norite visų?

Tam, kuris turi bičių avilį, nepriklauso bičių dūzgenimas.

Dainavimas – laikas, sudegimas – irgi laikas. Bet laikas niekam nepriklauso..

„Bet tai mūsų laikas, šis laikas priklauso mums“, - galite pasakyti jūs.

Ne, tik šio laiko erdvė. Tiksliau – tiktai dalis erdvės, ta, kurią jūs suvokiate. Jūs turite teisę performuoti erdvę šiame laike. Galite perstumdyti baldus, nusipirkti naujus, pakeisti dekoracijas. Kurti vertybes, užtvėnkinti upę, selekcionuoti naujas gėles. Jums priklauso kelios valandos svetimame mieste. Jūs galite per tą laiką nusipirkti suvenyrų. Jie bus jūsų. Nusipirkti daiktų, net bilietą į koncertą.

Kai išvažiuosite, su jumis bus jūsų daiktai, jūsų suvenyrai ir bilietai, panaudoti popierėliai.

Bet dainos skambėjimas ir jos ilgesys jums nepriklauso ir nepriklausys. Miesto gausmas ir ūžesys jums nepriklauso ir nepriklausys. Ūžesys ir gausmas, viltys ir ilgesys – visa tai laikas, ir jo nepasisavinsi. Jis niekam nepriklauso. Jūs galėsite tai girdėti, jame dalyvauti. O jeigu jūs turite jėgų, galite pagreitinti laiką. Tai ir viskas.

Iš latvių kalbos vertė Arvydas VALIONIS

ANTANAS VENCLOVA

AUTO NR. 246

Apsakymas

Antano Venclovos (1906-1971) memorialiniame kabinete Vilniuje saugomas jo ankstyvųjų apsakymų rinkinys "Beržai vėtroje" (1930) su autoriaus pataisomis, darytomis gyvenimo gale. Perspausdiname apsakymą "Auto Nr. 246", kuris savotiškai atliepia ne tik pirmosios Nepriklausomybės, bet ir dabartinę lietuviškąją būitį. Po A. Venclovos mirties jis buvo skelbtas be pataisų, taigi tik ši publikacija atitinka rašytojo valią.

Šią publikaciją padėjo parengti Tomas Venclova.

Smulkus drėgnas sniegas snigo jau nuo pietų.

Pavakare atodrėgis tirpino snaiges, ir jos, dar nepasiekusios grindinio, virto smulkiais vandens lašais.

Centrinėje gatvėje jau blankiai degė retos elektros lempos ties parduotuvėmis

ir prie kinematografų.

Jurgis Gėgžna, apsilvilkęs odiniu švarku, lūkuriavo gatvėje. Paskui išsiėmė laikrodį ir pažvelgė į ciferblatą. Apsigrėžė į kitą pusę ir buvo beeinąs tolyn. Tuo tarpu parduotuvės durys atsidarė, ir baltoji šviesoj pasirodė Natalija.

Kas ji buvo pirmiau? Mažai kas ją tepažinojo. Tai buvo nežymios manufaktūros parduotuvės pardavėja, kukliai apsirengusi, bet mėgstanti linksminis, mėgstanti laisvą ir linksmą gyvenimą. Ir visi stebėjos, kaip Jurgis Gėgžna, jaunas, gabus, savarankiškas, pradėjęs iš nieko, o dabar turįs jau savo namuką ir auto, kurį pats valdo, vedė ją, šitą neaiškios praeities ir abejotinos reputacijos mergiotę.

Bet jis tai padarė savo nuožiūra, kaip darydavo viską, nereikalaudamas niekieno patarimų.

... Tolimi pasivažinėjimai už miesto prieš vestuves. Vieną drėgną rudens vakarą. Dribo sniegas kaip šiandien. Už jų snaižėse liko padūmavęs miestas. Liko lempos, apsiaustos balkšvos šviesos rutuliais, kabančios prie stulpų.

Auto Nr. 246 lėkė plentais. Per miškus, per kalnus ir baltuojančias pakalnes. Natalija sėdėjo šalia. Už auto langų siautė pūga ir šlapias vėjas. Jis grįžtelėjęs matė jos šaltas spindinčias akis, kaip spindi stiklas arba juoda emalė.

Už auto langų baltuojančios eglės. Liūdna vielų muzika. O auto juodu, apsilvilkę šiltais kailiniais.

Auto sustojo kažkur nežinomuos laukuos. Ji neragino jo važiuoti.

Ir tą naktį ... Jis visa tai atsiminė taip aiškiai, jog pajuto, kaip kūnu nubėgo vėl aštrus ir kankinamas geismas, kaip tada. Be abejo, ir ji tos nakties niekad neužmirš - -

Paskui - vestuvės.

Jie susituokė lygiai prieš pusę metų. Tas laikas taip greitai praėjo.

Natalija nusprendė, kad sutuoktuvės turi būti tinkamai paminėtos. Ji šiandien turėjo daug darbo.

- Nors aš gavau ne viską, ko norėjau, bet vis dėlto, manau, tu būsi patenkintas, - tarė ji, duodama vyrui palaikyti kelis ryšulius. - ir viskas taip brangu! Tiesiog beprotiškos kainos! Įsivaizduok, už kelis rožių žiedus, kurie vasarą kainavo kelis litus, dabar reikia mokėti kelias dešimtis!

Vyras paėmė iš rankų prekių ryšulius ir, nieko nepasakęs, nunešė į auto. Auto Nr. 246 stovėjo čia pat, naujas, elegantiškas, mėlynos spalvos. Jo šonai, ratai ir stiklai blizgėjo. Visą dieną vežiojęs keleivius, Jurgis Gėgžna sustojo čia neseniai parvežti namo žmonos su pirkiniais.

Žmona išnyko kitos parduotuvės duryse. Jai būtinai reikėjo gauti užsieninio vyno. Pagaliau ji rado jo, bet kokia kaina! Už vieną butelį reikėjo mokėti šimts žino kiek!

Vakare susirinko svečiai. Aplink stalą valgomajame susėdo kelios panelės, šoferio žmonos draugės. Jos visą laiką jautėsi labai linksmos, kažką kalbėjo viena kitai į ausį, juokėsi. Sėdėjo pora Gėgžnos draugų - abu jauni, bet vienas labai su-

simąstęs žiūrėjo į vieną tašką sienoje, o antras stengėsi patarnauti drūtai, dar nesenai moteriškai, Gėgžnienės motinai, kuri su atsidėjimu ragavo sudėtus ant stalo valgius, matyt, naudodamasi reta proga daug ir skaniai pavalgyti.

Svečiai buvo nustebinti. Vynas, rožės, kilimai, nauji brangūs indai. Ir jaunoji Gėgžnienė, juodaplaukė juodomis žibančiomis akimis, nuostabiai vaišinga ir kalbi, tą vakarą atrodė puikiai.

Iš pradžių svečiai varžėsi.

Bet nuotaika už stalo netrukus ėmė taisytis, kai vienas Gėgžnos draugas atkimšo kelis butelius vyno, ir kiekvienas ištuštino po kelis stiklus. Ėmė dainuoti „Ilgiausių metų!“, bet dainavimas išėjo nedarnus.

Pats Gėgžna sėdėjo šiandien už stalo kažkodėl nekalbus ir tartum piktas. Jis buvo taupus, jis viską pasiekė savo darbu. O vienas toks balius kiek reikalavo pinigų!

Tačiau vakarienės nuotaika vis kilo, kai kampe ėmė suktis naujas patefonas. Nedideliame salone, užkrautame minkštais baldais ir dešimtimis priegalvėlių, ėmė suktis poros.

Kai kas dar kėlė stiklus, daužėsi jais ir gėrė, kai kas sėdėjo, vyrai koridoriuje rūkė. Žalsvi dūmų ratai sunkėsi pro duris į kambarius ir vertė moteris kosėti. Ilgai linksminos. Daug buvo suvalgyta ir išgerta. Daug buvo pakelta tostų su laimės linkėjimais jaunajai ir jaunajam. Ir tik tada, kai išblyškusi diena pro uždarytas langines ėmė slinkti į kambarius, pilnus dūmų ir dulkių, pudros ir kvėpalų, sumišusių su prakaito kvapu, svečiai išsiskirstė.

Gėgžnai liko vienu du. Koridoriuj apsiblaususi degė elektros lempa. Namuose buvo tylu ir tuščia.

Išlydėję svečius, šeimininkai grįžo į saloną.

- Gal paimsi papirosą? – tarė Jurgis.

- Ačiū, - Natalija iš dėžutės paėmė papirosą ir užsirūkė. Juodu susėdo greta sofoje.

- Natalija, tu nenori miego? – paklausė Jurgis.

- Ne, nenoriu. Bet tu... pasakyk man, meldžiamasis, ko visą laiką rodei man ir svečiams tokią miną, lyg kas būtų tau per žandą uždavęs? Ką tas reiškia?

- Natalija, aš norėjau su tavim bent kartą pakalbėti rimtai. Susituokėme prieš pusę metų. Tu į šiuos namus neatnešei nieko... - ryškiai, išskirdamas kiekvieną žodį, tarė Jurgis.

- Prašau man neprikaišioti, aš tau nesisiūliau, tu pats savo noru mane vedei! – sušuko Natalija piktai.

- Klausyk, Natalija, būk protinga. Argi aš netiesą pasakiau? – kalbėjo vyras.

- Na, toliau... Aš laikiu, ką pasakysi toliau...

- Natalija, pirmiausia prašau nepykti ir ramiai mane išklaudyti. Tu gerai žinotai, kad mes neturėsime gyvenimo su prabanga. Štai, praėjo vos šeši mėnesiai po mūsų vestuvių, ir žinai, kiek mes išleidome?

- Na?

- Savo pinigų nebeturime. Mes jau gyvename į skolą.

- Tai ne mano reikalas, brangusis. Jei žinotai, kad savo žmonos negalėsi išlaikyti, nereikėjo vesti.

- Natalija! – sušuko vyras. – Kam tu taip kalbi? Argi nežinotai, ką aš turiu? Argi aš tau nesakiau? O dabar pas mus nepabaigiami svečiai, vaišės – mes tuoj turėsime parduoti paskutinius daiktus.

- Žinoma! – sušuko įnirtusi žmona. – Tau būtų geriau, jeigu aš eičiau pas siuvėją arba plaučiau svetimus skalbinius. – Jos juodos šaltos akys sublizgėjo. – Bet tu to nesulauksi!

- Natalija, ko tu taip pyksti? Ir kam taip nervintis? Niekas tavęs neverčia plauti skalbinių. Aš uždirbsiu ir toliau, bet mes turime sumažinti išlaidas, nes kitaip visai nusigyvensime.

- Nemanau! – tvirtai tarė Natalija. – Tu turbūt įsivaizduoji, kad aš pradėsiu vaikščioti apiplyšusi ir kad niekas negalės užėti į mūsų namus.

- Žinai ką, Natalija, be reikalo mudu čia baramės. Iš žemės pinigų aš negaliu iškasti. Turėsime parduoti namus ir eiti kur nors kampininkauti. Juk tu žinai, kad mano darbas duoda tiek nedaug, jog jeigu mes taip leisim pinigus, kaip iki šiol...

- Viešpatie, kam tu mane pradėjai kankinti? Ir visą vakarą buvai surūgęs! Tai nepakenčiama! – šaukė žmona. Ji numetė nebaigtą rūkyti popirosą į peleninę ir pakilo. – Niekas jam nepatinka, niekas jam negerai! Dėl kiekvieno cento amžinos priekabės! Tai Dievas žino kas!

Nė nežvilgterėjusi į vyrą Natalija išėjo į miegamąjį. Ten apsikniaubė ant lovos ir pravirko. Visai prašvito. Gatve pro namus jauėjo praeiviai, už langų teškojo šaltas lietus, ir diena buvo apniukusi, murzina.

Jurgis išėjo į valgomąjį. Ant stalo dar stovėjo pusė grafino degtinės. Jis įsipylė ir paeiliui išgėrė kelis stiklelius. Paskui išėjo į kiemą, nuėjo į pastogę, kur stovėjo auto, ir pradėjo ruošti į darbą.

*

Vidurdienį debesys išsiskirstė. Pūtė stiprus vakarų vėjas. Ir saulė sušvito pro plytų namus ir plikus medžių stagarus. Ji žaidė murzinose vitrinose, automobilių stikluose, vaikų akyse.

Gėgžnos auto stovėjo be darbo. Taip mažai dabar kas važiavo. Šoferiai rūkė, keikėsi irėjo į restoraną sušilti, nes laiko buvo daug.

Vis didesnė konkurencija. Šoferiai ir auto savininkai vis mažiau galėdavo uždirbti.

Gėgžna buvo susirūpinęs. Kasdien su žmona kildavo vis daugiau nesusipratimų. Ji nesistengė suprasti, iš kur vyras gali paimti pinigų – jai tai buvo vis tiek.

Pinigų turėjo būti.

Tik vėlai vakare sustodavo mėlynas auto prie namų. Gėgžna išlipdavo atidaryti vartų, paskui pastatydavo auto pastogėje ir ilgai jį ten valydavo, nešdavo iš šulinio vandenį, plaudavo ratus ir auto šonus ir šlapiu skuduru šluostydavo, kad būtų švarus ir gražus.

Šiandien irgi grįžo vėlai vakare. Ak, jis visai užmiršo. Visai užmiršo, kad šiandien šeštadienis ir kad žmona prašė jį parvažiuoti anksčiau ir palydėti ją į balių, į kurį ji pradėjo ruoštis jau prieš kelias dienas. Į šį balių ji rengėsi ypatingai atsidėjusi: nauja tamsiai žalio pliušo suknelė, nuogos rankos, aukso spalvos batukai, nauja skrybėlė, brangūs karoliai ir nauja apyrankė. Be to, balti kailiniai. Tai kvepia tūkstančiais.

Jurgis įėjo į kambarį. Žmonos nebebuvo. Jo nesulaukusi, ji, matyt, išėjo kieno nors lydima. Aiškus dalykas, rytoj vėl prasidės priekaištai, ašaros, ji padarys sceną ir visa kuo apkaltins jį.

Įėjęs uždegė elektrą ir sunkiai sugriuvo kėdėje. Šiandien nuo ryto dar nebuvo valgęs. Pažvelgė į veidrodį – veidas buvo išblyškęs ir iškankintas. Išsitraukė iš kišenės laikraštį. Skaityti buvo neįdomu. Neramios mintys sukosi galvoje.

Taip neseniai jis vedė – ir taip greitai prasidėjo nesutikimai. Jis ją mylėjo, žinoma, jis ją mylėjo labai, be galo. Ir tada, po jungtinių sukaktuvių baliaus, kada juodu susipyko, jis ją atsiprašė, vėl stengės užtušuoti savo nemalonų elgesį, prižadėjo nebedaryti jai priekaištų, pasirūpinti daugiau pinigų.

Bet iš kur jis jų galėjo gauti? Pats savo reikalams išleisdavo labai mažai. Tenkinosi tuo, kas atlieka nuo žmonos išlaidų. Tikėjo, kad gal ilginiui reikalai pagerės.

Įėjo tarnaitė.

- Ponas dar nevalgėte vakarienės?

- Ne, Kristina, dar nevalgiau.

- Prašau į valgomąjį, aš ką nors pagaminsiu.

Įėjo į valgomąjį. Atsiminė, kad bufete dar yra degtinės. Priėjo, išėmė grafiną ir ėmė gerti vieną stiklėlį po kito, godžiai, užspringdamas. Paskui butelį pastatė atgal į bufetą.

Valgomajame pastebėjo cigaro nuorūką. Kas čia rūkė? Tikriausiai čia kieno nors būta.

Kai tarnaitė atnešė vakarienę, jis nepakėlė nuo stalo akių.

- Ponia seniai išėjo? – paklausė jis.

- Jau prieš kokias dvi valandas.

- Kas čia buvo atėjęs?

- Kažkoks kapitonas. Išėjo kartu su ponia.

Jurgiui jau seniai ėmė nebepatikti, kad jo namuose lankosi įvairiausi žmonės, žmonos pažįstami, ir juose laisvai šeimininkauja. Kas tai per kapitonas? Tikriausiai, koks nors jos naujas pažįstamas, nes ligi šiol Jurgis niekad jo nebuvo matęs.

O, jeigu jis jos nemylėtų! Jei jis nejaustų to idiotiško pavydo, jeigu jis nejaustų tos aistros!

Už langų tamsi naktis. Užė sodas, šlamėjo medžiai.

Jeigu jis nejaustų, kad be jos negali gyventi! Žinoma, tai kvailas, tai be galo banalus posakis, banali mintis, bet žmogui nelengva nuo jos išsivaduoti.

Netikėtai iš rankos iškrito šakutė ir suskambėjo į lėkštę. Jis krūptelėjo. Koks pastaruoju laiku jis pasidarė nervingas!

Žinoma. Argi jis nematė jos ydų tada? Tai buvo taip aišku. Ji nesislėpė nė tada.

O vis dėlto reikės užėti pasitarti pas gydytoją. Jo nervingumas didėja. Jis bijosi pažvelgti į veidrodį. Paakiai pažaliavę. Smilkiniuose išsišovusios mėlynos gyslos – storos kaip kirmėlės. Jos plaka įtemptai, dažnai iš miego netikėtai jis pašoka išsigandęs. Miegas neramus. Ir paausiuose žili plaukai. O jis juk nesenas – trisdešimt dveji metai.

Kaip jis ją gali kaltinti? Suprantama, jam teko ilgai įtemptai dirbti, kol kai ką pasiekė. Visa jo jaunystė – tai darbas, darbas. Tai nemiegotos alkanos naktys prie knygų ir alkanos dienos prie juodo darbo. Dar jaunas jis įgijo savo įpročius, griežtus, kartais nemalonus. Pasidarė despotiškas.

Jo grubios rankos neturėjo progos glamonėti seniau. Nuo vėjo sutrūkusios lūpos, šiurkšti veido oda niekad nebuvo jautusi švelnios moters rankos. Tam pagaliau jis niekad nė laiko neturėjo.

Ir štai ši moteris jį paėmė visą iš karto. Paėmė su kūnu ir krauju. Ir kaip jam visada sunku iš ryto ją palikti ir važiuoti į darbą! Kartais sutinka ją mieste. Važiuoja auto ir mato žmoną einant šaligatviu. Ji žino jo numerį – 246. Kai jo auto laisvas, jis šaukia ją, sodina šalia savęs ir lekia gatvėmis, alėjomis, skersgatviais, bulvarais. Kartais ji klausia: “Kodėl tu toks liūdnas, Jurgi?” – “Nieko, Natalija, aš neliūdnas”. Ji nežino, kad auto jau seniai nebe jo, kad jis skolų turi jau daugiau nekaip vertas jo auto.

*

Praėjo kiek laiko.

Jurgis matė, kad tarp jo ir žmonos kasdien gilėja bedugnė. Dėl to jis kentėjo vis labiau.

- O, jeigu aš būčiau žinojusi! Jei būčiau žinojusi, kad toks bus mano gyvenimas! Kad man reikės iš svetimų žmonių tikėtis malonės! Niekad nebūčiau už tavęs tekęjusi!

Jo rankos drebėjo. Dar šiandien Natalija pareiškė nieko prieš neturinti su juo skirtis. Jis sėdėjo kėdėje, laikydamas ant kelių dukrelę raudona burnyte ir šviesiais plaukais, tokią panašią į ją, į jos motiną.

Paskui paguldė dukrelę į lopšį.

Išėjo į kitą kambarį, atsistojo ties langu ir rūkė vieną papirosą po kito.

Pro žalsvą stiklą, pro lango užuolaidą matė, kaip gatvėje žaidė vaikai, kaip jie statė juokingus nuolat griūvančius namukus.

Ir jo gyvenimas griuvo taip pat, kaip tie juokingi maži namukai, o jis stengėsi neleisti jam sugriūti.

Jis jau seniai galvoja, ar nesiimti kito darbo. Visur teiraujasi, klausinėja pažįstamus, draugus, ar nežino kas kokio darbo laisvu nuo tiesioginio verslo laiku, tačiau darbą dabar gauti taip sunku.

Jis norėjo išnuomoti porą kambarių, nes jie stovi tušti, bet ji nesutiko.

Saulėlydis blyško ir tirpo viršum miesto stogų. Jo atošvaitos žaidė ir liepsnojo langų stikluose.

Kai sutemo, Jurgis išėjo. Ir negrižo visą naktį. Pastaruoju laiku jis nebūdavo namie dažnai.

Kitą naktį vėl grįžo tik iš ryto. Buvo pavargęs, purvinas. Smakras keliose vietose buvo įbrėžtas – iš jo tekėjo kraujas. Veidas buvo mėlynai geltonas, lyg numirėlio. Ir akys blankios, prigesusios.

Jis įėjo į miegamąjį, kur gulėjo žmona. Šiurkščia ranka palietė jos kaktą. Žmona išsigandusi pašoko. Įsmeigė į jį išgąsdintas akis.

- Štai, - Jurgis ištraukė iš kišenės pluoštą pinigų. - Imk!

- Iš kur gavai? - sušuko ji.

- Neklausk! Imk!

Natalija išsigandusi žiūrėjo į jį juodomis šaltomis akimis. Jos ranka apgniauzė gniūžtę popierinių pinigų, o kiti krito jam iš rankų ant grindų.

- Viešpatie! Ką tu padarei? Tavo rankos kruvinos! Kur gavai šituos pinigus?

Jurgis neatsakė. Jis bejėgiškai atsišliejo prie durų, uždusęs, pavargęs. Kaktą išmušė šaltas prakaitas.

- Tu patenkinta? - paklausė jis švokščiančiu balsu. - Suskaičiuok. Čia daug. Labai daug.

Natalija pašoko iš lovos vienmarškinė, drebedama, pribėgo prie jo, pagriebė už krūtinės ir ėmė kratyti. Jos plaukai išsisklaidė, pinigai kaip medžių lapai rudenį – žali, rudi, geltoni – šlamėdami pabiro grindyse.

Jurgis stovėjo prie durų, plačiai atvėręs akis. Per kairįjį jo skruostą bėgo kraujas. Jis sutepė šilkinius žmonos marškinius.

- Paleisk mane, man reikia eiti! - tarė jis. - Aš turiu išeiti.

- Ne, niekur neišeisi, turi man pasakyti, kas atsitiko, kur tu gavai pinigų. Ką padarei?

Ji pradėjo klykti. Rankų pirštai, nuogų rankų raumenys ėmė virpėti, nesąmoningai kabinosi į jo rankas, krūtinę. Jos pirštai skaudžiai draskė jį, jisai svyravo.

- Palauk, - sušnibždėjo jis. - Palauk! Paklausyk.

Praėjo kelios klaidios sekundės.

Gatvėje ties namais sustojo auto.

- Girdi? Jie tuojau bus čia. Aš turiu pasislėpti.

- Viešpatie! Viešpatie! Kas atsitiko? Nevesk manęs iš proto!

- Man šiąnakt nepavyko! Man labai nepavyko! Aš užmušiau žmogų, – paprastai ir tyliai tarė jis. – Tai jie, jie mane seka. Leisk mane.

Natalija suspigo ir atsišliejo.

Jurgis išbėgo į gretimą kambarį ir užsirakino. Sėdėjo ten apsikniaubęs ant stalo. Nė viena gysla nedrebėjo. Klausės. Taip. Štai, jie ima belstis į duris. Eina koridorium. Eina tyliai, be garso. Atidaro duris į valgomąjį.

Jurgis ranka perbraukė veidą. Ranka buvo kruvina. Kraujas tekėjo be skausmo. Visas buvo šlapias nuo prakaito.

Jie eina į kitus kambarius. Jurgis pakilo nuo stalo. Atbulas ėmė trauktis pro kitas duris. Išsitraukė iš kišenės brauningą.

Brauningo vamzdis ėmė kilti aukštyn. Štai, jau jis ties krūtine, jau aukščiau, jau ties smilkiniu. Ranka jau sučiuopia gaiduką, šaltą ir baisų, už sekundės jis bus paspaustas, ir viskam bus galas.

Tuo tarpu vaikų kambarį pravirko. Pravirko gailiai, tyliau ir ilgu verksmu. Jurgis sustojo, nusišluostė nuo kaktos prakaitą, valandėlę pastovėjo kažką įtemptai galvodamas, paskui brauningas nusviro žemyn, pagaliau nukrito ant žemės.

Priėjo prie durų, kurios vedė į koridorių, drebančia ranka jas atrakino, išėjo ir tarė žmonėms, kurie veržėsi į kambarius:

- Ponai, jūs, rodos, ieškote manęs...

*

Pro raudoną ložės užuolaidą matyti scenos kraštas.

Ant stalelio alus. Papirosai.

Prie stalelio sėdi du jauni vyrai. Nors scenoj dainuoja moteris, jie kalbasi.

- Ir tu sakai...

- Taip, duodu garbės žodį.

- Bet ji dar labai nieko sau.

- Žinoma. Aš jos vyrą gerai pažinojau. Jis ją mylėjo kaip beprotis.

Moteris dainuoja blogu balsu balagano dainušką:

Jo veidžiukai

Kaip raudoni obuoliukai,

Jos lūpytės

Kaip raudonos žemuogytės.

Savo dainavimui ji stengiasi suteikti daugiau ekspresijos. Bet banalūs žodžiai ir

dar banalesnė gaida skamba monotoniškai, neryškiai ir nuobodžiai. Salėje mažai kas į ją kreipia dėmesį.

Du jauni vyrai kalbasi toliau:

- Taip. Ji grimzta vis žemyn. Iš pradžių dar mėgino ką nors padaryti savo darbu. Bet, pripratusiai prie didelių išlaidų, vis buvo mažai. Kadaise buvo mokiusis dainuoti. Bet jos balsas, kaip matai, blogas. Ir kiek ji čia gali uždirbti?

- Žinoma...

- Ir ji ėmė slysti vis žemyn. Seniau draugavo su aukštais valdininkais, kurie jai mokėjo didelius pinigus, šiandien ji jų jau nebeturi. Dabar prie jos gali prieiti kas tik tai nori. Ir ji važiuoja tuo keliu, kuriuo jau nuvažiuo ne viena...

Baigė dainuoti. Dainininkė šypsojosi, linksėjo publikai ir laukė aplodismentų. Bet restorano publika liko jai abejinga. Tik keli jauni vyrai su įnirtimu plojo šaukdami:

- Bravo, Nataša! Bis!

Čia su ja visi elgėsi familiariai ir net ciniškai, kaip paprastai kad elgiasi publika, kuri, mokėdama pinigus, jaučiasi restorane pilnateisė šeimininkė.

- Žinai ką, - tyliai tarė jaunas vyras savo bičiuliui. - Ir su ja tu, rodos, pažįstamas?

- Taip. Man teko ją palydėti porą kartų į viešbutį.

- Ar negalėtum pakviesti prie mūsų stalo?

- Žinai, aš nenorėčiau kompromituotis. Juk čia daug mano pažįstamų.

- Na, bet vis dėlto supažindink mane su ja.

Jo draugas linkterėjo sutikdamas. Juodu pasitaisė kaklaraiščius, pažiūrėjo į veidrodį, suglostė plaukus ir nuėjo į kambarį greta salės susipažinti.

*

Tą patį vakarą. Jaunas vyras ir jauna graži moteris, kurios akys šaltai žibėjo kaip stiklas arba juoda emalė, susikabinę už rankų, išėjo iš restorano.

Prie restorano durų degė trys žalios lempos, nušviesdamos nelygų šaligatvį, sprogstančius medžius ir virtines gatvėj sustojusių auto.

Po šilto lietaus dangus pragiedrėjo. Šilima alsavo oras, namai ir medžiai, o per dangų driekėsi, nueidamas į beribes tolimas, baltas paukščių kelias.

- Labai gražus vakaras, - tarė jaunas vyras, pažvelgęs į dangų ir į melsvas pavasario nakties ūkanas.

- Taip, tokiomis naktimis norisi mylėti ir būti mylimai, - atsakė moteris.

- Tiesa, - tarė jaunas vyras. - Juk labai romantiška, kad mes susipažinome kaip tik tokį pavasario vakarą.

Moteris nieko neatsakė. Gal ji atsiminė tuos vakarus, kada per mėlynų skaidrių ūkanų pilnas gatves tyliai riedėdavo mėlynas auto, ir ji jame klausydavo žodžių

apie meilę.

- Gal pašaukti auto? Jūs pavargusi, - tarė jaunas vyras.

- Prašau, - atsakė moteris.

Mėlynas dengtas auo privažiavo artyn. Ji pastebėjo vieną mažą smulkmeną – auto numeris buvo 246.

Bet niekas daugiau į tai neatkreipė akių.

Bulvaro liepos ir kaštonai, kurių spurgai tuoj praplėš žalias lūpas ir ims kliedėti apie pavasarį, kvėpėjo baltoj mėnulio šviesoje. O drėgnų akmenų ir meksfalto paviršiuje spindėjo pavasario žvaigždės ir lempos neryškiu atspindžiu, kai auto Nr. 246 pro perregimas skaidriai mėlynas pavasario nakties ūkanas nėrė tolyn.

Antanas VENCLOVA

**RIMGAUDAS
VALENTINAS GRAIBUS**

KITOKIA

Vasara
prarado savigarbą,
stovi prie durų
ir prašo
įleisti į vidų pasišildyti.

DILEMA

Žiburio šviesa
išsikėtojo po kambarį.
Nežinau,
kaip dabar praeit
neužkliuvus.

*

Džiaugsmas,
atskiestas liūdesiu,
panašus į debilą.
Jam ir dieną gerai,
taip pat ir naktį.

*

Vakar nuplovei langus.
Šiandieną juos lietus perplauna.
Ką nori įrodyt, susierzini.

NEŽINAU

Lietus
jau trečia diena
trinasi prie mano namų.
Lyg STT darbuotojas
užrašo visus pokalbius
su kita moterimi.
Nežinau
ar juos
paskelbs tau.

SUŽEISTIEJI

Tarp daugybės žodžių
buvo ir sužeistų.
Jų kraujas
lašėjo ant sveikųjų.
Išsitepė visi.

*

Dangaus pakrašty
debesų sąvartynas.
Kai bus užpildytas, reikės kito,

nes vietos liko nedaug.
Dievas
skaičiuoja išlaidas
naujam.

NERADO

Mirtis,
išėjus į pensiją,
ėmė spęsti kryžiažodžius.
Sudarytojas
vertikaliai
įrašė ir mano pavardę.
Mirtis susinervino,
enciklopedijoj
manęs nerado.

*

Sakai,
kliedėjau per naktį,
šnabždėjau
vienos moters vardą.
Nesuprantu,
kodėl tu šypsaisi
ir glostai
mano pavargusį šnabždesį.

SAULĖLYDIS

Saulėlydis dar gyvas.
Pavakarys šluosto
sukrešėjusį kraują
nuo dangaus veido.
Dar labiau ištepa.

DALIA TAMOŠAUSKAITĖ

Taip nešauk!.. O susprogs net bijūnų būgneliai –
 Praeivius aptaškys beprotybę pažinti.
 Ir turėti likimą, kaip priteistą dalį.
 Bet nenoru – lyg opijum – viltį raminti.

Nežiūrėk taip – nėra kito plyšio į lauką.
 Kumštis gniaužias lėtai... Dar suspėsi suprasti,
 Kad seniai jokios progos tavęs nebelaukia.
 Tad nebuvo dėl ko nei galvoti, nei spręsti.

Atvirkščiai. Bet vis tiek asimetriškai byra
 Stiklo dulkės į mus – lyg tarpusienius – vėlei.
 Ir sustingsta, įklimpsta į neviltį tyrą.
 Ak, kokie iki skausmo šalti paveikslėliai!..

Mes abu atkurti iš viduramžių mitų:
 Taip kartu, kad nelieka menkiausios intrigos.

Nors prasmē jau nesyk keleriopai pakito,
Turinys sumažējo ligi begalybēs.

Tu teigi, kad, esā, vis dar moki atskirti.
Ir elgies tartum niekad nebūtum suklydēs.
Nors lyg nosine grimā nusitrini mirtī,
Tarsi būtu svarbu tik spalva, o ne dydis.

Aš neskambinsiu tau pakalnučių varpeliais –
Te pavasario šermenys bus lyg ekstazē.
Gal pajusi, kad pienu strēlikēs jau gelia,
Bet išsiurbt tuos geluonis jēgū neberasi.

Egzorcizmas

Išsirinkau šią naktī. Be šikšnosparnių. Ir tyliā.
Šešēliai vis dar plazda. Bet nuvyt juos – vienas juokas.
Ir viskas tiktai tam, kad dar nutiestū vienā myliā –
Kad dar nušliaužčiau vienā pēdā... Bet ne ten. Ir nebe tokiā.

Briaunota jaunatis stebēs, kad liktū bent jau lašas
Manēs susiraukšlējusiam delne puikybēs.
Dvigalvis rūkas vertins, kaip akysna man užrašo
Vēsa ideogramom kodā begalybēs.

Jei nenurimsiu, tos tiesos spengimo dažnis
Užkimš visas arterijas, venas prisiminimais.
Ir multiveidas lango skaidrēj bus tikresnis
Nei būtu buvēs negaliojēs atleidimas.

Jei šauksiu... Ne – konvulsiškai tik prasižiosiu,
Suurgs prie stalo kojos pririšta tuštybē.
Ir aš lyg dangūs ugnimi radosiu,
Aplinkui trēšdama ne piktžoles – rūstybē.

Nėra Praamžio ir kitų vardų bei skaičių.
Ir niekas iš savęs. O iš savęs – tik niekas.
Nors niekad net neįsijau, nesuprasiu, kad tai keičia
Tik vektorių į skruzdžių išvarpytą duonos riekę.

Tegu jie sau ten ploja, šaukia arba klykia.
Tegu sau šoka, kol galop įlūš plonytės lentos.
Bet teisvaro visa tai, kas vakar buvo likę.
Dėl ko pasirašyt krauju ant lango buvo lemta.

Ankstyvosios sutemos

“Pagailėkit”, - gūžiuos. O jos šnibždas:
“Per švelnu, kad jina nesikeikia”.
Ir į šnerves įlašina ribą,
Už kurios dar yra... Bet nereikia.

“Nekankinkit!..” – meldžiu. O jos šaukia:
“Kas ji mano sau esanti, kvaiša?!”
Ir iš atviro skliauto ištraukia
Nuo bulviakasio neskaltą maišą.

“Iš-pro-tė-siu...” – blaškaus. Bet jos vikrios –
Ant galvos šitą draiskaną mauna.
Tarsi filmas. Tik velniškai tikra.
Tad prasmės jo nebesugaunu.

“Neišverrrrsiu”, - švokščiu. O jos veržia
Po kaklu tą maišėką jau pančiais.
Ir į dešinę ranką įspraudžia
Paukščių guotą – puikybės rožančių.

“Nežudykit!” – klykiu. Ir ... jos leidžia.
Jau, atrodo, galiausiai aprimo.
Kol arterijon iltis suleidžia
Jų įerzinti prisiminimai.

Atrodo, jau plunksnos dygsta –
Tik sprindis dangun!.. Ar laukia,
Kur bruožai bemat išnyksta,
Liūtis atmaina vienplaukė?

Bet vėlei nubunda iltys:
Lyg grąžtas – į pačią veną.
O gal tik išbąla viltys –
Vaizduoja be saiko seną

Mylėtą ir nemylėtą...
Ir teigti, ir neigti žema.
Kai suka dar valsą lėtą
Be sniego paklaikus žemė.

Ar būti – lig skausmo aišku?
Ar duoti už nieką – prasta?
Jei sau adresuotą laišką –
Kaip veidą – baugu prarasti.

Ar mirti – pilnatvės šuoras,
Pribėręs kreidos į plaukus?
Tad ko tuomet vertas noras,
Nurudęs kaip žirnių laukas?!

Gal nelaikysiu... Nėra ko gaišti!..
Toji drėgmė juk viską atims.
Ir, pasičiupus kelio pagaikštį,
Skausmą užrems. Bet vis tiek nenurims.

Prarastas laikas griūna ir kelias.
Kiek peleninėje džiaugsmo perniek!..
Sutrupa toly pilkos rainelės –
Skliautas įdumba... Bet, patikėk,

Tai – ne miražas. Ne kino juosta.
Net beprotybė niekuo dėta.
Medis kaip girtas sminga į skruostą.
Tik jo projekcija šiandien kita.

Šiandien jau kitas netgi jo vardas:
Jau nebe aš. Ir netgi ne tu.
Delno neskauda: jis neišartas –
Tik išakėtas pienių retų.

Kumštis pamėlsta ir atsigniaučia –
Vėjy pažyra lengvi sąnariai.
Bet vakaruos ne saulėlydžio laužas –
Tai, ko dar niekad nepadarei.

To ir nereikia – gali nebūti.
Taip, kaip viduržiemį pilko lietaus.
Taip, kaip ir visko, ko po truputį –
Ne iki galo... Ne konkrečiau.

Tad nelaikysiu: šiandien tik verta
Dar pasilikti... Arba palikt
Erdvę ir laiką. Veidą ir vardą.
Tai, kas tetruko akimirką tik.

Baikšti tobulybė. Ar tik diagnozė?
Užkimus griežlė prieš išdžiūvusį lietų?
Dvikinkis delsimas lyg gelda apvožė
Jau gimstančią reikšmę... Kad jai neskaudėtų.

Kad saulės žeberklas neperdurtų vyzdžio,
Kad inkile tilptų apnuogintas balsas.
Kai laikui gerklė ryto dulkių pavydi,
O langas – tiktai įelektrintas valsas.

Dar suka... Dar sukas... Ir kviečia po liepa
Kaskart iškerojančią būtį išrauti.
Bet būti pačiam net prieš rytą neliepia.

Arba tos gličios tuštumos paragauti.

Tiktai palytėti ląstelių galūnėm
Veide atsivėrusią veidrodžio klaidą...
Simptomai išnyksta. Ekstazės nebūna.
Tik pusaklis aidas alksnynuose braidu.

Pusė eilėraščio... Prišnerkštas laikas... Ir nieko.
Skausmo per daug, kad jo liktų... Tad baisiai mažai.
Kas iš nebūtojo būtojo laiko belieka,
Kai mėnesieną – kaip randą – ugnim nudažai?

Būta kaltės. Kaip prieš gimstant jėgų atsispirti.
Šitoks pasaulis aštrus!.. O strėlė – kaip gėlė.
Keiktis iš džiaugsmo... Ir juoktis iš baimės... Net mirti
Sau – tarsi melstis iš keršto – nemoki galėt.

Vėjas. Bet karšta nežmoniškai. Duryš
Verias į ten, kur nuo vakar taip ankšta užėit.
Staugia pasiutęs laukimas... Ir mėlyną burę
Perrėžia saulė rytuos – tarsi plaukta per greit.

Šauktum: už ką šitaip žalia – nei ritmo, nei kelio?!.
Spengia minčių milijonai. Ir skyla – o gal?..
Lingas jau šimtąjį kartą takažolėm želia.
Ko įsitvėrus išdrįst atsigręžti atgal?

VALDAS DAŠKEVIČIUS

PALĖPĖ

Sudūlėjęs maišas pabarsto
neapčiuopiamų kruopelyčių.

Nutūpęs ant mano stalo,
jas alkanas kovarnis lesa:

žiupsnis nemirtingumo —
palėpėj, skęstančioj dulkėse...

NAGĒS

Vētra nutraukē laidā –
ir tēvas jau sega nages.
Apsikabinēs elektros
gelžbetoninī stulpā,
kyla aukštyn, apžvelgia
savo pažliugusias lygumas.

Užvertēs galvā regiu,
kaip auliniai jo batai
nugrimzta ī dangiškā pelķē.
Einu aplink stulpā,
laukdamas ženklo.
Tuščia, žvarbu, darganota...

Šūkteliu – neatsiliepia.
Īspindus lempūtē,
plēšia rūškanā maršķā.
Gandras kyšteli snapā
īš lizdo stulpo viršuj.
Po kojomis žnekteli nagēs.

SANITARAS

Ī vizijā īšķelīaujančio
īsiveržiau apsirengēs
sanitaro drabužiais. Vilkā
atsivedžiau už pavadēlio.

Rūstybēs īšķreipta burna,
balsu pakylētu teisuolio
siundžiau nerimstantį žvėrį.

Kai keliauninkas pakėlē
akmenėjančius vokus, vilkas

romiai klūpėjo prie lovos.

Tysojau perkasta gerkle,
be sanitaro drabužių...

VISŲ IR NIEKIENO

Šiąnakt regėjau užuolaidas –
bangavo, plaikstės pastelinės spalvos,
glostomos tekančios vasaros saulės
prie vos pradaryto balkono.

Tyliai skambėjo fortepijonas
taikiuos bei ramiuos namuos, jie yra
visų ir niekieno, durys atvertos –
tiems, kurie juos sapnuoja.

NUOSAVYBĖS TEISĖ

Ši žemė yra žolės,
sraigų, pelių, drugelių.
Ši žemė — putpelių, kurmių,
krūmokšnių, pievagrybių, kiškių.

Šią žemę jie mums išnuomojo
iki terminas baigsis... Vėliau
ja galėsime naudotis
be apribojimų.

UŽDARAS POKYLIS

Apšviestas rūmas
ežero pakrantėj
tviskėjo tamsoje. Kviestinės poros –
žavingos damos, džentelmenai orūs
su muzika ir fejerverkais šventė.

Jų prabangos ir grožio užvaldytas,
panorau į tą pokylį įžengti.
Apuokas kaip arklys pradėjo žvengti,
ir vaizdas atsivėrė man jau kitas.

Išslystant laiptams iš po kojų mano,
įsikibau į atspindį berželio.
Iškilo ferma vietoj rūmo salių –
amsėjo kiaulės,
avinai gageno.

ČIOBRELIŲ SLĖNIS

Galiausiai tave suranda
šaltiniuoto ežero atvirukas,
užliedamas atsivėrusią erčią;
pasisveikina šienpjovys,
prie kryžiaus pjaunantis žolę;
pribėga draugiškos ožkos.

Atpažįsta kalvos ir atveria
miškingas, banguotas tolumas
su pilimi, bažnyčia, sodybom,
pasitinka nesukapotos malkos,
senas neišgalastas dalgis,
skruzdėlynų kupstai sode.

Pakviečia čiobrelių slėnis –

tenai vieną vakarą surandi
žmogų, sėdintį ant pakriaušės,
jis atrodo kiek panašus į tave,
o greičiausiai – tai tu ir esi:
bruožus pakeičia peizažas.

ESU, BET NESU

Šiltas esu, bet šaltas;
lygus esu, bet suveltas;
krantas esu, bet keltas;
laisvas esu, bet prikaltas;
smėlis esu, bet asfaltas;
sveikas esu, bet įgeltas;
visas esu, bet skeltas;
kaltas esu, bet nekaltas.

RAKTAS

Poetas ant Bekešo kalno,
atkimšęs butelį vyno,
parodė žiemos įkalintą miestą.

Klevo lapą kaip surūdijusį raktą
pakėlė nuo gruodo, paleido
sparnuotą frazę. Šiaurys
ją užvertė pusnimis
tarytum knygos viršeliais.

Mieste, kuris jau seniai atitirpo,
tas pats klevo lapas
dar kalba.

ŽODŽIO VERGAS

Rink aukso grūdelius, o žodžio verge,
tarytum vilna upėj... Užsimerkęs
ravėki ūkanas: ten vešliai lenda
skurdi žolė — šakotoji balanda...
Išsaugok daiktus, tvaresnius nei vėjas —
kiekviename esi atspindėjęs.

Palik ramybėj Tėvą ir jo Sūnų —
tegul šioj žemėj savimi jie būna...
Nuvyk sparnuotus sargus, jei sekioja,
ištiesę saujas, susilaužę kojas.
Ir nesikviesk vėlės kiekvieną kartą,
kai nori miego... Pagalvok, ar verta?

Tik tuos, kurie tavęs iš tolo lenkias,
viliok į vidų, burną prisidengęs.
Jei rūbus nusimes skaistus žodynas,
nukris savaime užrakintos spynos.
Galbūt pavyks? Pradėsi tu giedoti
virš storo kiauto...Nepamiršk sustoti!

RIBA

Perėjo mano esybę
riba lyg banga nematoma.

Maniau, kažkas atsitiks
ir liks bent mažytis randas,
o neįvyko nieko –

pašiaušė pojūčius ir nutolo
mane padalinus riba.

RĖMAI

Kita bus pieva,
skliautas bus jau kitas,
bet vieną dieną
mūsų žvilgsniai susitiks.

Netgi tada, kai šičia
nieko nebeliks,
plevens paveikslas
dar nenutapytas.

VIKTORAS ALEKNA

LEIDĖJAS IŠ DIEVO MALONĖS

Pažintis su Antanu Kniūkšta prasidėjo 1934 metų pradžioje, kada aš, dar fuksas, kažkuriame laikraštyje perskaičiau, jog „Sakalo“ leidykla studentams savo leidinius parduoda 25 procentais pigiau, jei jie tų leidinių pirkti užaina į leidyklos būstinę, įsikūrusią Kaune, Putvinskio g. 14. Tai buvo visai netoli didžiųjų Vytauto Didžiojo universiteto rūmų, kuriuose klausiau paskaitų. Ir vieną kovo dieną ryžausi, nors ir labai tuščia kišene, užėti pirkti Antano Vaičiulaičio naujo novelių rinkinio „Vidudienis kaimo smuklėj“.

„Sakalo“ leidyklą radau name, stovinčiame atokiau nuo gatvės, antrojo aukšto mažame kambarėlyje. Jame – ir A.Kniūkštą, sėdintį prie rašomojo stalo. (Ar tik ne prie to paties stalo dabar aš rašau „Varpams“ šį straipsnį?) A.Kniūkšta pasirodė gražus, nors gal kiek aptukęs gana aukštas vyras rausvu veidu ir gerokai nuplikusia galva. Nuplikimas buvo gal kiek per ankstyvas, nes tuomet buvo vos keturiasdešimt vienerių. Jis mane sutiko gana maloniai, tuojau surado knygą ir pakvietė užėti dažniau. Jaučiausi labai nedrąsiai dėl dviejų priežasčių: visų pirma jis labai priminė ne vieną universiteto profesorių, be to, mano kišenė buvo tuščia.

1934 metų spalįje A.Kniūkšta Laisvės alėjoje atidarė knygų parduotuvę, kurioje visos knygos buvo parduodamos tik už 50 centų. Įsidrąsinau užėti ir aš ir nusipirkti dar vieną kitą knygą. Didelėje parduotuvėje už stalų, apkrautų knygomis, vaikščiojo pats A.Kniūkšta ir dar pora padėjėjų. Jis mane prisimi-

nė ir tuoj pasiūlė keletą knygų. Buvo nedrąsu, nes kišenė vis tebebuvo tuščia, bet išsirinkau porą knygų.

Ši knygų mugė tęsėsi porą mėnesių. Čia buvo pardavinėjamos ir kitų leidyklų knygos. Mugė turėjo didžiulį pasisekimą: knygų buvo parduota ar ne už šimtą tūkstančių litų, leidyklos papildė savo kasas, o kauniečiai, net mažai raštingi darbininkai, knygų lentynėles.

Netrukus po to, o gal dar prieš tai "Sakalas" iš Putvinskio gatvės persikėlė į Kęstučio gatvę ir įsikūrė mažame namelyje kieme. Ten 1935-1936 metais lankiausi jau dažniau: užeidavau "Naujosios Romuvos" žurnalo reikalais. Kartais ir A.Kniūkšta užeidavo į "Naujosios Romuvos" redakciją ir dažnai rasdavo mane vieną administracijos kambaryje. Dabar jau su manimi kalbėdavosi dalykiškai. Buvo visada labai malonus pašnekovas, ir jo akivaizdoje aš taip pat lyg ir augau, brendau.

Nuo 1937 metų vasaros nutolau nuo Kauno ir nebepamenu, ar dar teko kada nors jį sutikti iki Vorkutos.

O Vorkutoje 1946 metų vasario pradžioje kartu su keliasdešimčia lietuvių buvau nuvežtas į būsimos 30-osios kasyklos kalinių gyvenvietę – keturis visai naujus barakus, pastatytus sniegu apklotoje tundroje. Rodos, kitą dieną į mūsų būrį buvo atvesta ir gal dvidešimt ar daugiau lietuvių iš 29-osios kasyklos gyvenvietės. Sutikau ir keletą pažįstamų. Vienas iš jų buvo Ateitininkų spaudos 1925-1940 metų administratorius Jonas Adamonis. Tai jis man vos pasisveikinus papasakojo, kad 29-ojoje kasykloje yra ir "Sakalo" direktorius A.Kniūkšta. Iš Kauno į Vorkutą juos išvežė 1945 m. birželio 29 d. O vėliau sužinojau, kad A.Kniūkšta buvo suimtas Kaune 1944 m. lapkričio 30 d. Į Vorkutą išvežtas be teismo. Jau ten 1946 m. liepos 25 d. Ypatingojo Karo tribunolo teismo buvo nuteistas aštuoneriems metams lagerio ir penkeriems tremties... Lageriuose nesusitikome: jis visą laiką buvo kalinamas 29-ojoje kasykloje.

1955 m. sausio 8 d. buvau išleistas iš lagerio be teisės išvažiuoti iš Vorkutos. Netrukus sužinojau, kad ir A.Kniūkštą ištiko tokia pat dalia. Dirbęs kažkurioje įstaigoje kūriku ar tvarkiniu pačiame Vorkutos centre. Po kiek laiko susitikome, prisiminėme senus, dar prieškarinius laikus, "Sakalą", "Naująją Romuvą", knygas... Iš tikrųjų jis vis kalbėjo apie knygas, rašytojus, o aš tik klausiausi, klausiausi.

Išleistų iš lagerių lietuvių vis gausėjo. Jie pradėjo rinktis į sekmadienio pamaldas, vestuves, į laidotuves. Beveik tuo pačiu metu kaip ir A.Kniūkšta iš lagerio buvo išleistas ir man seniai pažįstamas kunigas Viktoras Vunderlinskas, kuris taip pat gyveno pačiame Vorkutos centre ir buvo pažįstamas

*Antanas Kniūkšta
1930 metais*

su A.Kniūkšta. Tai jis mane ir suvedė su A.Kniūkšta, kuris, pasak mano bendravardžio, esąs labai religingas, ir jie dažnai susitinką per įvairiose vietose rengiamas pamaldas.

Buvau gavęs darbą dešimt kilometrų į šiaurę nuo Vorkutos centro, II-ajame rajone, o sekmadieniais važiuodavau į miesto centrą ir ten susitikdavau su įvairiais jau iš lagerių išleistas lietuviais. Ir vyrais, ir merginomis. 1955 metų vasarą dvi tokios pažįstamos kėlė vestuves. Jų draugė Leoncija Bielinytė į tas vestuves pakvietė ir mane. Jose svarbiausias asmuo buvo kunigas V.Vunderlinskas. Ar buvo vestuvėse ir A.Kniūkšta? Rodos, ne. Tąkart ne tas rūpėjo – kaip tik ten pasipiršau Leoncijai, su kuria rugpjūčio 28-ąją nuėjome

į metrikacijos įstaigą. Vestuvių kelti negalėjome, nes ir aš gyvenau mažame kambarėlyje su dviem vyrais, ir ji – su keturiomis merginomis. Laimei, po poros mėnesių iš mūsų namo, kuriame buvo šešiolika kambarių, vieno kambario gyventojai išvyko į Rusiją, ir namo vadovybė šį kambarį sutiko užleisti mums. Tada ir sugalvojome kelti tikras vestuves. Jos įvyko 1956 m. sausio 8 d. Bažnytinį apeigų atlikti buvo pakviestas kunigas Viktoras. Tarp svečių buvo ir A.Kniūkšta.

Sausio aštuntoji, žinoma, buvo sekmadienis, o jau penktadienį Vorkutoje prasidėjo pūga. Šeštadienį siautėjo jau visa galybė. Sustojo iš miesto centro pro mus į Šiaurės rajoną važinėjantis autobusas. Sekmadienį pūga įsisiautėjo dar smarkiau. Vestuvės neįvyks? Ir staiga – beldimas į duris. Pėsčias atėjo kunigas. Beveik dešimt kilometrų per tokią pūgą! Ir su specialiu krepšiu rankoje. Mat dar prieš porą metų iš Lietuvos buvo gavęs visus apeigoms reikalingus drabužius ir kitus šv. Mišių reikmenis. Pravažiavus traukiniui pasirodo ir pirmieji svečiai. Ateina kaimynai – rusai, ukrainiečiai, kurie nėra matę katalikų kunigo bažnytiniais rūbais. Daugeliui priešus išpažinties, parengus altorių ir prasidėjus svarbiausiai akimirkai pūgą įveikia dar vienas, jau paskutinis svečias, - A.Kniūkšta. Pėsčiomis įveikęs tokį pat kelią kaip ir kunigas Viktoras. Daugelis svečių A.Kniūkštą jau pažinojo. Visi stebėjosi jo ryžtingumu: vis tik nebe jaunystė, ir sveikata ne iš stipriųjų, o jis – pėstute per tokią pūgą. Kai, pasibaigus apeigoms, prasidėjo vaišės, kalbos, dainos, maloniausia buvo klausytis Antano sveikinimo.

1957-ųjų vasarą – mes jau Lietuvoje. Rodos, tą pačią vasarą į tėvynę sugrįžo ir A.Kniūkšta. Apsigyveno Kaune, Maironio namų pusrūsyje, kuriame gyveno ir brolio Juozo gausi šeima (šeši vaikai), ir Antano augintinis Vytautas, jau suaugęs ir atitarnavęs sovietinę karo prievolę vyras, ir seserėčia nebylė Barbora Domarkaitė. Atsirado kampelis ir Antanui. Iš Vorkutos jis grįžo jau kaip pensininkas. Dabar aš, kai tik nuvažiuodavau į Kauną, stengdavausi aplankyti ir A.Kniūkštą. O jis tai kokią knygą man įduos, tai ką nors naujo papasakos, tai garbingus lietuvius primins. Iš jo sužinojau ir Lietuvos Respublikos prezidento Aleksandro Stulginskio, ir Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro Petro Klimo gyvenimo negandas. Iš jo gavau ir ne vieną knygą. Kartkartėmis gaudavau ir laiškų, iš viso asmeniniame archyve jų susikaupė per trisdešimt.

A.Kniūkštos pensija buvo nedidelė – 450 rublių. Po pinigų reformos iš jos liko tik 45 rubliai. O A.Stulginskiui 1959 metais sovietinė valdžia buvo paskyrusi tik 78 rublius, taigi dešimt kartų sumažinus liko tik po rublį savaitei. A.Kniūkšta ne kartą apie tai pasakojo, pergyveno dėl šito. Sunku buvo verstis

Antano Kniūkštos amžinojo poilsio vieta

ir jam, todėl 1965 ar 1966 metais pradėjo dirbti tvarkiniu ar kūriku Lietuvių literatūros muziejuje, kuris buvo įsikūręs tuose pačiuose Maironio namuose.

Muziejus plėtėsi ir visa Kniūkštų šeima buvo iškeldinta. Antanas gavo dviejų kambarių butą Dainavos rajone. Barbora išsikėlė kartu su juo ir liko jo šeimininke. Kad ir maža buvo pensija, vertėsi patenkinamai. Aš, kaip kaimo mokytojas, be atlyginimo dar gaudavau 20 arų sklypą, taip pat ganyklą karvei, todėl, važiuodamas į Kauną, bulvių, uogų, obuolių nuveždavau ir Antanui su Barbora. Nuo 1968 metų, apsigyvenus netoli didžiulio Pelkių raisto, atsirado galimybė ne tik savo šeimą, bet ir Antaną aprūpinti spanguolėmis. Kartą, o paskui ir kitą spanguoliauti ir patys buvo atvažiuavę. Nors devintą dešimtį pradėjęs, A.Kniūkšta dar buvo ganėtinai stiprus. Iš Juodiškių persikėlus į Kantrimiškes, arčiau Širvintų, jau tik aš jį aplankydavau. Su daržovėmis, vaisiais.

Deja, A.Kniūkštos sveikata silpo. Jis dar eidavo pasivaikščioti į Dainavos parką. Ir vienąkart tiek pavargo, kad suklupo ant tako. Bet... pasimeldė į vyskupą Jurgį Matulaitį (1987 metais, jau po A.Kniūkštos mirties jo karstas buvo perkeltas į Marijampolės bažnyčią kaip palaimintojo) ir atsistojo. Kai po kiek laiko jį aplankiau, jis man tai papasakojo. Ir sakė rašysias ar jau buvo parašęs apie tą įvykį Popiežiui.

Paskutinį kartą A.Kniūkštą aplankiau 1983 m. gegužės 12 ar 13 dieną. Radau gulintį, nusilpusį. Nufotografavau, pasikalbėjome. Jis vos kalbėjo. Atsisveikinome, o po savaitės gavau pranešimą, kad mirė naktį į gegužės 18-ąją. Palydėjome amžino poilsio į Senavos kapines.

Kur ir kaip dabar gyvens Barbora? Ji jau senokai lankė Birutę Dvilinskaitę, gyvenančią netoliese, bet vos paeinančią su ramentais. Gal jos sueis gyventi kartu? Praėjus gal porai savaitių po laidotuvių, gavau Birutės laišką, kuriame ji prašė, kad atvažiuočiau į Kauną pas Barborą. Atvažiavus B.Dvilinskaitė papasakojo, kad likęs šioks toks A.Kniūkštos turtas, jos laukia mano patarimo, ką su tuo turtu daryti. To palikimo svarbiausioji dalis – rašomojo stalo stalčiai, pilni įvairiausių aplankų ir kitokių popierių. Nueinu pas Barborą, bevartydamas aplankus įsitikinu, jog tai – “Sakalo” palikimas: įvairūs leidyklos raštai, sutartys, rašytojų laiškai... Tų popierių tiek daug, kad jų neperžiūrėtum ir per visą dieną. Klausiu, ar galiu juos išsivežti.

“O tą stalą tai mes nešime į šiukšlyną arba sudeginsime...” – išgirdęs “taip”, išgirstu ir nei šį, nei tą.

Žiūriu į stalą ir man lyg rodosi, kad aš tą patį stalą mačiau dar 1934 metais “Sakalo” patalpose Putvinskio, o vėliau – Kęstučio gatvėje. Juk tai taip pat kultūros turtas.

“Gal nedeginkite”, - sakau.

“Neturim kur dėti... Jis mums kliudo”.

“Parduokite man”.

“Jei jums reikia, jei turite kur dėti, vežkitės, imkite. Pinigų nereikia”.

Ir parsivežiau į Kantrimiškį stalą ir visus aplankus, palaidus popierius. Kruopščiai peržiūrėjęs vėl važiuoju į Kauną ir jau einu į Literatūros muziejų. Papasakoju, ką paliko a. a. A.Kniūkšta ir klausiu, ar paimtų tuos popierius muziejus.

“Paimsime. Tik atvežk”, - atsako.

Nuvežu. Archyvo tvarkytoja Dalia Laurinavičienė surašo ilgiausią priėmimo aktą ir pažada už viską sumokėti. Paskaičiuoja beveik šešis tūkstančius rublių. Klausiu augintinį Vytautą, kur dėti gausimus pinigus. “Reiktų pastatyti paminklą”, - atsako ir klausia, ar nesurasčiau tinkamo skulptoriaus.

Nuvažiavęs į Vilnių sutinku grafiką Petrą Rauduvę, kuris taip pat talkininkavo “Sakalui” ir pažinojo A.Kniūkštą. Klausiu jį, koks skulptorius galėtų padaryti paminklą. Pagalvojęs jis pataria kreiptis į Julijų Griežę – dar jauną, bet gabų ir darbštų. Duoda adresą. Susitinkame, sutariam.

Dirbo skulptorius ilgokai, o pati pabaiga – tragiška. Darbo pabaigoje skulptūrą buvo pakėlęs ant pakylos. Ją nukeliant lūžo pakylos parama, skulptūra virto ir mirtinai prislėgė jaunąjį skulptorių. Paminklą Senavos kapinėse pastatė žuvusiojo brolis.

Po kelerių metų laišką atsiuntė A.Kniūkštos augintinis Vytautas, kviedamas paminėti Antano penkerių metų mirties sukaktį ir teiraudamasis, ką būtų galima pakviesti. Peržiūrėjau “Sakalo” leidinių autorių sąrašą ir suradau dar keliolika gyvų rašytojų, gyvenančių Lietuvoje. Visiems išsiuntėme kvietimus, kad 1988 m. rugpjūčio 20 d. atvyktų į Kauną prie Maironio namų. Sutartą valandą pasirodė tik du rašytojai: Vytautas Sirijos Gira ir Kazys Jančauskas. Į kapines drauge vyko dar keli artimiausi žmonės.

Tiksliai nežinau, kada mirė Birutė Dvilinskaitė, o Barbora Domarkaitė, gimusi 1904 m. balandžio 25 d., šį pasaulį paliko 2002 m. rugpjūčio 7 d.

A.Kniūkšta rūpinosi ne tik knygų leidimu, bet ir kitais žmonėmis. “Sakalą” jis kūrė kartu su Antanu Vireliūnu, kuris mirė dar 1925 metais. Vienas artimiausių jo padėjėjų buvo Simas Zareckas (1899 11 08 – 1949 02 28). Jis tikrino “Sakalo” leidinių kalbą – skaitė korektūrą, iki 1940 metų tvarkė finansinius reikalus. Būdamas lageryje A.Kniūkšta susirašinėjo su S.Zarecku ir la-

bai liūdėjo, sužinojęs apie jo ankstyvą mirtį. Sielvartą didino dar ir žinojimas, kad liko našlaičiais keturi ar penki vaikai. Kaip jie gyvens be tėvo?

Kalėdamas Vorkutos 29-osios anglių kasyklos lageryje, A.Kniūkšta susipažino su gydytoju Vytautu Stoniu (1913-1995), suimtu savaite vėliau. Susibičiuliavo. Baigęs bausmę V.Stonis iš Vorkutos buvo išleistas tik po dešimties metų – 1964-aisiais. Lietuvoje jo neregistravo, todėl grįžo atgal į Vorkutą, kur išbuvo iki 1974 metų. Čia iš Kazachijos lagerio atvažiavo ir žmona Viktorija, suimta 1945 m. gruodžio 24 d. su tais pat metais gimusiu sūneliu. Vorkutoje susilaukė dar vieno sūnaus ir dukters. A.Kniūkšta artimai bendravo su šia šeima, jų rūpesčius išgyveno dar jautriau negu patys Stoniai. O grįžęs į Lietuvą nuolat susirašinėjo su jais, rūpinosi, kaip jie galėtų įsikurti, kai grįš į Lietuvą. Kulautuvoje surado nedidelį namelį ir jį nupirko Stonių dukters Rūtos vardu. Ji pirmoji ir sugrįžo. Vėliau į tuos namus parvažiavo motina ir brolis Algis. Kai A.Kniūkštos rūpesčiu buvo praplėstas tas namelis, grįžo į tėvynę ir tėvas. A.Kniūkšta buvo artimiausias Stonių draugas iki pat mirties.

Su V.Stoniu drauge mokėmės vienoje Raseinių gimnazijos klasėje, vėliau vėl susitikome Karo mokykloje. 1940 m. rugpjūčio 5 d. jis buvo pašalintas iš kariuomenės ir rudenį įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto medicinos fakultetą. 1941 m. birželio 22-24 dienomis buvo vienas veikliausių sukilimo dalyvių – vadovavo būriui, užėmusiam Kauno radijo stotį Vytauto kalne. Dėl to po kelerių metų ir atsidūrė šalia A.Kniūkštos – Vorkutoje.

Viktoras ALEKNA

ANTANAS KLIMAS

MŪSŲ PAREIGA TURIMAI VERTENYBEI

Kalbininkas profesorius Antanas Salys

Nėra lengva žmogaus gyvenimą žodžiais pasverti. Ypač žmogaus, kuris savo aštriu protu, logišku galvojuimu, giliu įžvelgimu paliko neišdildomus pėdsakus lietuvių kalbotyroje bei lietuvių kalbos istorijoje. Todėl ir kalbėsiu apie profesorių Antaną Salį kaip kalbininką–mokslininką, tik vienu kitu brūkšneliu paliesdamas jo taip pat labai svarius darbus lietuvių kalbos kultūros bei praktikos klausimais. Kalbėsiu apie jo darbus lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje, baltistikoje, lituanistikoje. Kam kitam – gal kita proga – teks plačiau prisiminti jo nuopelnus taikomosios kalbotyros, kalbos pedagogikos bei kalbos publicistikos srityse.

Kai būsimasis prof. dr. A.Salys 1930 metų pradžioje pradėjo darbą Vytauto Didžiojo universitete, jis jau buvo gerai pasiruošęs visą savo gyveni-

Prof. dr. Antanas Klimas, gyvenantis JAV, - Antano Salio, Alfredo Senno, Vinco Krėvės mokinys. Kalbotyros studijas pradėjo VDU, baigė Pensilvanijos universitete. Čia apgynė daktaro disertaciją (1956). Daugiausia metų profesoriavo Rochesterio universitete (1957-1989). Plačiau žr. *Varpai* 2005(19).

mą pašvęsti kalbotyrai. Tais laikais lietuvių kalbotyros padėtis buvo nepavydėtina: prof. Kazimieras Būga buvo miręs jau prieš šešerius metus. 1930 metų pačioje pradžioje (1930.02.23) mirė ir prof. Jonas Jablonskis, VDU kai kuriuos kalbotyros kursus dėstė šveicaras prof. Alfredas Sennas (Alfred Senn) ir dar vienas kitas užsienietis kalbininkas. Abu tik ką sugrįžusius iš Vokietijos jaunuosius kalbininkus – dr. Praną Skardžių ir dr. A.Salį griūte užgriuvo dėstymo, mokslinių tyrimų, praktinio lietuvių kalbos vartojimo darbai. Jie abu turėjo atlikti keliolikos, o gal net keliasdešimties žmonių darbus: ir mokslininkų, ir dėstytojų, ir pedagogų, ir redaktorių, ir valdininkų, ir kalbos patarėjų, ir net kalbotyros bei kalbos klausimų populiarintojų.

Padėtis, aišku, buvo suprantama istorine prasme: juk tik prieš keliolika metų, tiksliau, 1918 metų vasario 16-ąją, lietuvių kalba pirmą kartą savo ilgoje istorijoje buvo tapusi valstybine kalba, taip pat aukštojo mokslo, teatro, radijo, tarptautinio susižinavimo kalba. O pati lietuvių kalba nebuvo tam nei “pasiruošusi”, nei “paruošta”, nes tam ji nebuvo turėjusi nei pakankamai laiko, nei sąlygų, nei pakankamo skaičiaus “paruošėjų”. Beveik visos kitos Europos tautos turėjo šimtmetines tokio pasiruošimo bei paruošimo tradicijas.

Iš tikrųjų tik du akademiškai pasiruošę kalbininkai Didžiojoje Lietuvoje buvo kurį laiką vertę lietuvių kalbos ir kalbotyros dirvonus: tai – K.Būga ir J.Jablonskis, kurių tuo metu, kai pradėjo dirbti P.Skardžius ir A.Salys, jau nebebuvo gyvųjų tarpe. Anksčiau dirbę genialieji kunigas Kazimieras Jaunius ir vyskupas Antanas Baranauskas kalbotyroje buvo savamoksliai, mėgėjai.

Nuo pat moderniosios kalbotyros pradžios XIX a. beveik visiems užsienio kalbininkams lietuvių kalba pirmoje eilėje buvo tik mokslinių tyrimų objektas. Žinoma, ko kito ir laukti beveik nebuvo galima. Sakysime, 1908 metais išleistame viename vokiečių populiarinimo enciklopediniame žodyne buvo parašyta:

Lietuvių kalba yra kalbama Prūsijos Gumbinės provincijos dalyje, taip pat Rusijos Kauno ir Vilniaus provincijose, tačiau ši kalba yra jau beišmiršanti¹.

¹Meyers, *Kleine Konversationslexicon*, 7-oji laida, IV t. Leipzig ir Vienna, 448 p.

Taigi suprantama, kodėl tik ką iš užsienio sugrįžęs A.Salys pasinėrė įvairių kalbotyros darbų mariose: ir dėstyti reikėjo, ir redaguoti, ir mokslinius darbus rašyti, ir populiarius; reikėjo patarinėti, taisyti, sudarinėti reikalingus naujadarus. Ir taip tęsėsi visus keturiolika metų, ligi siaubo dienos užgriuvo Lietuvą.

Apie 1930-uosius kalbotyra – bent Europoje – buvo suprantama kaip istorinė lyginamoji indoeuropiečių kalbų kalbotyra. Nors tuo metu jau kai kur buvo žinomi Trubeckojaus ir kitų vadinamųjų Prahos mokyklos kalbininkų darbai, padėję pagrindą vėliau išsivysčiusiam struktūralizmui, tačiau tik vienas kitas indoeuropiečių kalbotyros specialistas tuo kiek giliau domėjosi.

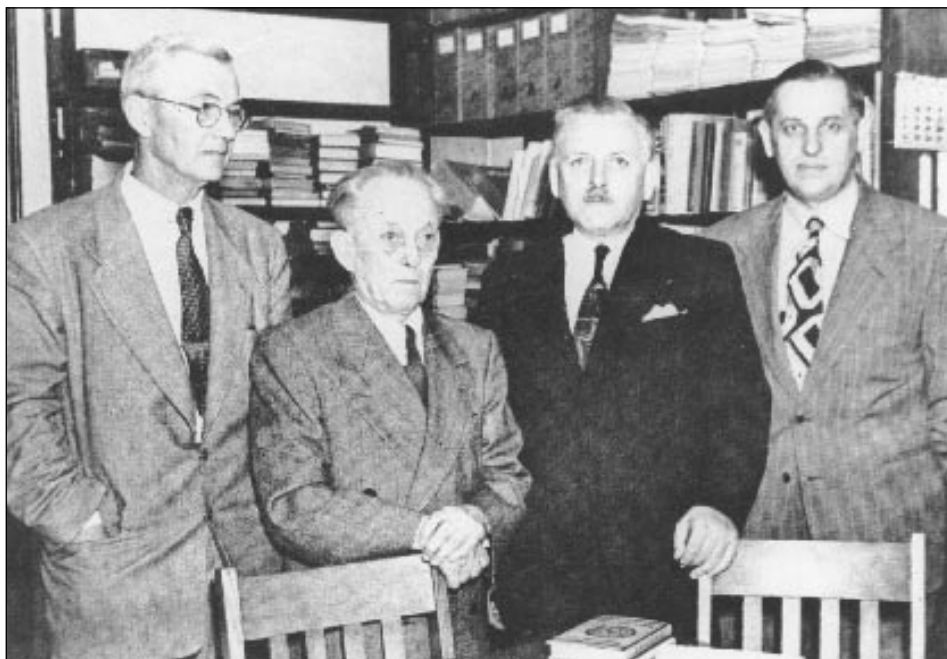
Tuo tarpu ir pati indoeuropiečių kalbotyra pergyveno lyg ir savo nužydėjimo laikus, t.y. tuos laikus, kai nebuvo padaryta – bent indoeuropiečių kalbų tyrinėjimuose – kokių stambių ar svarbių naujų atradimų, o buvo daugiau dirbama XIX a. pabaigoje vadinamais jaungramatikų išdirbtais metodais, tik juos pritaikant platesnėms ir įvairesnėms kalbotyros problemoms.

Lemiamą įtaką 1920-1930 metų laikotarpiui indoeuropiečių kalbotyrai turėjo jau ne vokiečių kalbininkai, kurių darbai aiškiai dominavo visame XIX a. (Bopp, Pott, Jacob Grimm, Schleicher, Leskien, Johannes Schmidt, Osthoff, Delbrück, Brugmann ir kt.), bet šį kartą svarbiausia figūra šioje srityje tapo žymusis prancūzų kalbininkas Antoine Meillet.

A.Meillet svarbiausia pažiūra – ir labai aiškiai jo paties suformuluota – buvo tai, kad kalbotyros dėmesio centre turėtų būti tarmės, kaip natūralios kalbės išsivystymo liudininkės. Tik tarmės duoda kalbininkui tiesioginius duomenis kalbos išsivystymo bei keitimosi tyrinėjimams. Anot A.Meillet, bet kokia bendrinė, ypač rašto kalba esanti jau sunorminta, dirbtinė kalba, nes jos susidarymas, formavimasis, ugdymas esti įtaigojimas ne paties natūralaus ir normalaus kalbos išsivystymo dėsnių, bet išviršinių jėgų: politinių, istorinių, geografinių, socialinių, ekonominių ir kt.

Antras labai svarbus Meillet teiginys buvo tai, kad jis nuolat pabrėžė, jog kalba gyvena, keičiasi tik žmonių bendruomenėje, visuomenėje, t.y. kalba yra socialinių sąveikų išdava.

Kaip jau daugeliui mūsų gerai žinoma, pirmieji A.Salio mokslo darbai kaip tik buvo atlikti tarmių tyrimo srityje. Šia proga reikia paminėti, kad A.Salys čia ir naują gražų terminą pasiūlė: vietoje graikiško *dialektologija* jis siūlė *tarmėtyrą*. Abu šie terminai kartais pagrečiui ir dabar dar vartojami.

Slavų ir baltų studijų skyriaus profesoriai Pensilvanijos universitete (iš kairės): Makarov, Vincas Krėvė, Alfred Senn, Antanas Salys. 1948 metai

Pirmas didelis, svarbus ir naujoviškas A.Salio darbas lietuvių kalbos tarmėtyros srityje buvo jo 1930 metais vokiškai išspausdinta disertacija „Žemaičių tarmės I: žemaičių tarmės srities istorija“. Panaudodamas daug lig šiol netyrinėtų istorinių šaltinių, jis smulkiai aprašė žemaičių tarmės išsivystymą bei išsiplėtimą, jos ribas ir ploto keitimąsi. Šis jo darbas buvo ir yra pagrindas vėlesniems tyrinėjimams ir ligi šiol – dėl metodų preciziškumo, panaudotų duomenų gilaus analizavimo – jis ne tik nenustojė vertės, bet visiems laikams pasiliks žemaičių tarmių tyrinėjimo kertiniu akmeniu.

Vėliau A.Salys pats pėsčiomis, dviračiu bei motociklu apkeliavo kelių tarmių pakraščius, aiškiau ir griežčiau nusakydamas tarmių ribas. Šio darbo rezultatai: a) 1933 metais išspausdintas labai svarbus A.Salio straipsnis, pavadintas tipiškai kukliu vardu *Kelios pastabos tarmių istorijai*, žr. *Archivum Philologicum* IV, 1933. Ypač svarbus buvo jo čia pridėtas tarmių žemėlapis, kuris nuo to laiko ir yra pagrindinis lietuvių kalbos tarmių žemėlapis; b) 1935 metais išleista, o 1946 metais Tiubingene pakartota A.Salio knyga *Lietuvių kalbos tarmės*.

Kai po maždaug dvidešimties metų, 1966-aisiais, pasirodė Zigmo Zin-

kevičiaus didelė monografija *Lietuvių dialektologija*, visi šie A.Salio inovatoriški, originalūs, beveik pirmapradžiai darbai užėmė labai svarbią vietą, nors, suprantama, ne visur tai yra pačiame Z.Zinkevičiaus darbe minima. Sakysime, nors Z.Zinkevičius naudoja kitokius pagrindus tarmių skirstymui, tačiau jo paskelbtieji tarmių žemėlapiai nedaug skiriasi nuo A.Salio 1933 metais paskelbto ir 1946 metais pakartoto lietuvių kalbos tarmių žemėlapio. Z.Zinkevičiaus knygai pasirodžius, A.Salys švelniai kritikavo šį metodą, ypač naujuosius tarmių pavadinimus, kurie remiasi apylinkės miestų bei miestelių vardais².

Savaime aišku, pasitraukęs iš Lietuvos, A.Salys prie betarpinio tarmių tyrinėjimo sugrįžti negalėjo.

Savo įžvalgų metodą, kurį naudojo tirdamas lietuvių kalbos tarmes, vėliau panaudojo rašydamas labai įdomų straipsnį apie baltų kalbas³. Čia jis duoda vėl bent du naujus dalykus:

- 1) Labai reikšmingą baltų kalbų savitarpio santykių aprašymo schemą kartu su smulkiu tų santykių moksliniu aprašymu. Tarp kitko, gaila, kad ta schema taip sumažinta spausdinant, jog beveik reikia padidinamojo stiklo ją aiškiai įskaityti.
- 2) Tiksliau nei bet kas ligi šiol aprašė genetinius (kilminius) baltų kalbų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbų grupėmis bei atskiromis kalbomis.

Šiame, iš tikrųjų gal net per “moksliškame” enciklopediniame straipsnyje A.Salys taip pat aiškiai pasisakė ir tuo nepaprastai kontroversiniu, ginčijamu klausimu - apie genetinius arba kilminius baltų ir slavų kalbų santykius. Vienas iš jo čia ypač iškeltų argumentų niekuomet nenustos reikšmės lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje: jeigu suponuojama, prileidžiama bet kokio pobūdžio vadinamoji “baltų-slavų prokalbė”, tai tada reikėtų laukti tarp baltų ir slavų kalbų kokių nors tarpinių, pereiginių tarmių, bet tokių tarpinių, pereiginių tarmių, atseit, “maišytų baltų-slavų tarmių” nėra ir niekados nėra buvusių. Tai - argumentas, paremtas gerai žinomais faktais, kurio ligi šiol net ir patys energingiausi “baltų-slavų prokalbės” arba “baltų-slavų vienybės” hipotezės šalininkai negalėjo paneigti.

Vėliau, 1969 metais Chicagoje įvykusiame I-jame Mokslo ir kūrybos simpoziume A.Salys jau visiškai atmetė kokią nors galimybę, kad kada nors būtų galėjusi egzistuoti vadinamoji “baltų-slavų prokalbė”. Jis toje paskai-

²Lietuvių kalbos tarmės, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XV t., Bostonas, 1968, 571-589 p.

³Baltų kalbos, žr. *Lietuvių enciklopedija*, II t., Bostonas, 1954, 132-138 p.

toje išdalino padalą, kuriame smulkiai išdėstė viso šio ginčo istorijos svarbiausius punktus ir nurodė konkrečius, nenuginčijamus senuosius baltų ir slavų atskirų prokalbių skirtumus. A.Salys taip pat nurodė konkrečius kalbinius duomenis, kurie rodo, kad senosios baltų ir slavų prokalbės turėjo tokių skirtumų, kurie jokių būdu neleidžia rekonstruoti vadinamos „baltų-slavų“ prokalbės. Vadinasi, baltų prokalbė ir slavų prokalbės išsivystė atskirai ir savarankiškai tiesiog iš indoeuropiečių prokalbės. Tik vėliau šios dvi atskiros indoeuropiečių kalbų grupės arba šakos buvo kiek suartėjusios ir viena kitai padarė kiek įtakos – ir tai daugiausia tik žodyno srityje. A.Salys nurodė vienuolika baltų prokalbės bruožų, kurių nė pėdsako nėra slavų prokalbėje, taip pat aštuonis svarbius kalbinius bruožus, kurie yra slavų prokalbėje, bet jų nė žymės nematyti baltų prokalbėje⁴.

1956 metais A.Salys paskelbė nepaprastai reikšmingą indoeuropiečių kalbų šeimos grupių arba šakų pasklidimo ir savitarpio santykių schemą⁵. Deja, ši schema, kaip ir anksčiau minėta schema, liečianti baltų kalbas, spausdinant taip sumažinta, kad sunku ir įskaityti. Griežtai nepasisakydamas dėl visiškai konkrečios indoeuropiečių protėvynės bei prokalbės lokalizacijos, savo modeliu arba schema A.Salys labai moderniai apima ir susintetina tris pagrindines indoeuropiečių kalbų pasklidimo schemas (modelius): kilmės medžio teoriją (August Schleicher ir jo pasekėjai), bangų teoriją (Johannes Schmidt, jo pasekėjai, ypač jaungramatikiai ir jų pasekėjai – ligi šių dienų imtinai) ir vadinamą lingvistinės arba arealinės geografijos, kitų vadinamos dialektologinės krypties teoriją (Meillet, Bonfante, Pisani ir jų pasekėjai).

Būtent – pagal A.Salio modelį-schemą – centrinėje srityje liekančios, nors gal kiek ir pasistūmėdamos iš pirmgimio išeities taško, šios grupės arba šakos: baltai, slavai, indai-iranėnai, trakai-frigai, armėnai, ilyrai ir albanai; jau kiek anksčiau šiek tiek pajudėję į periferijas: tocharai – į rytus, italikai-keltai – į vakarus, hetitai – į pietus ir germanai – į šiaurę. Tai buvęs pats pirmasis indoeuropiečių grupių arba šakų pajudėjimas, įvykęs dar priešistoriniais laikais, vėliau daug kartų šių judėjimų kryptis keituisi ir t. t.

Labai pravartu prisiminti dar vieną dalyką: šia A.Salio sudaryta ir pasiūlyta schema (modeliu) labai metodiškai galima išspręsti vieną gana opų indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros ir apskritai istorinės kalbotyros klausimą. Mat ilgai buvo ir tebėra ginčijamasi, kurios kalbos ir tarmės dau-

⁴ Plačiau apie tai galima pasiskaityti: ANTANAS KLIMAS, *Baltic and Slavic Revisited*, žr. *Lituanus*, 1973, 1 nr., 7-26 psl.

⁵ Indoeuropiečių kalbos, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VIII t., 487-490 psl.

giau bei ilgiau išlaiko tam tikrus senesnius, archaiškesnius bruožus – ar vadinamosios centrinės, t. y., kurios lyg ir pasilieka prokalbės bei protėvynės vietoje, ar vadinamosios periferinės, t. y. tos, kurios anksčiau išsikelia į naujas, kraštines, periferines vietas. Sakysime, baltų kalbos yra daugiau centrinės, o baltų kalbose pati centrinė kalba yra lietuvių kalba, kuri iš tikrųjų yra ir labai archaiška, ir labai konservatyvi. Hetitų ir tocharų kalbos yra periferinės kalbos, bet ir jos turi išlaikiusios kai kuriuos tokius archaiškus bruožus, kurių nerasi centrinėse kalbose. Pagal A.Salio pasiūlytąjį modelį (schemą), pritaikant jį jo pasiūlytąją prasme, ir šis klausimas išsprendžiamas tokiu būdu:

a) ir centrinės kalbos, pasilikusios arčiau protėvynės srities, išlaiko tam tikrus archaiškus bruožus (baltų kalbos yra išlaikiusios labai archaišką var-
dažodžių morfologinę sistemą ir t. t.);

b) ir periferinės kalbos, anksti apleidusios savo protėvynę, kali, kaip tam tikros rūšies kolonialinės kalbos, užkonservuoti ir išlaikyti labai archaiškus bruožus, kas dažnai pastebima apskritai izoliuotose kalbose ir tarmėse (toks senųjų bruožų išlaikymas labai aiškiai matyti hetitų kalboje: vienas iš tų bruožų yra tai, kad hetitų kalba visiškai neturi moteriškosios giminės. Tai reiškia, kad, kai hetitų prokalbė išsiskyrė – apie 2000-1800 metus prieš Kristų – iš indoeuropiečių prokalbės, pačioje indoeuropiečių prokalbėje moteriškoji giminė dar nebuvo išvystyta kaip atskira gramatinė kategorija).

Kita didelė ir labai svarbi vaga A.Salio buvo išvartyta lietuvių kalbos onomastikos, vardotytros srityje. Giliai susipažinęs su garsų mokslu – fonetika, jis pirmasis iš lietuvių tyrinėjo garsų susidarymą, jų artikuliaciją bei keitimąsi moderniais laboratoriniais metodais, artikuliacinėje bei istorinėje plotmėje išstudijavo mūsų tarmes bei jų išsivystymą, buvo kaip niekas kitas ligi šiol pasiruošęs tarti mokslinius sprendimus ir taip labai istorinių įvykių suraizgytoje mūsų vardų sistemoje.

Istoriniuose šaltiniuose mūsų vietovardžiai buvo per ištisus šimtmečius nelietuvių kronikininkų, istorikų, rašytojų įvairiausiai rašomi, iškraipomi, o vėliau dažnai pripuolamai aiškinami. Tokie aiškinimai kartais nuvedavo tuos “aiškintojus”, net ir rimtus kalbininkus, į tokias nesąmones, kad vienas lenkas kalbininkas ėmėsi aiškinti, jog lietuvių vietovardis *Sūduva* yra kilęs iš lietuvių kalbos žodžio “excrementum”, o lenkas profesorius Jan Otrębski, kuris ir lietuviškai labai gerai mokėjo, pradėjo aiškinti, kad *Ukmergės* miesto vardas metatezės keliu kilęs iš mergukė, tuo tarpu, kai jau seniai yra

žinoma, kad *Ukmergė* – tai niekas kitas kaip dėsningas tos tarmės išsivystymas iš senesnio žodžio *Vilkmergė*.

A.Salys ėmėsi šio darbo metodiškai. Tik labai gaila, kad du dideli jo šios srities darbai nebuvo išspausdinti. Tai jo su kitais nuo 1938 metų ruoštas, A.Salio galutinai redaguotas *Pavardžių žodynas*, likęs rankraštyje. Žinoma, juo naudojasi Lietuvoje dirbą kalbininkai. Dalis šio darbo yra išspausdinta – kad ir kitokioje formoje – didžiajame lietuvių vokiečių kalbos žodyne⁶.

Lietuvių kalbos vietovardžius, kurie anksčiau, o kartais dar ir dabar užtinkami ir labai toli nuo dabartinių Lietuvos etnografinių ribų, irgi visi, kaip kas išmanė, vokiečio, lenkino, gudino, rusino. Čia irgi reikėjo daug patirties ir daug darbo.

1939 metais, atgavus Vilniaus kraštą, buvo parengtas atlietuvintų sulenkintųjų ir sugudintųjų vietovardžių, t. y. senųjų, originalių lietuviškų formų sąrašas. A.Salys redagavo ir šį leidinį, kuris 1943-1944 metais jau buvo pradėtas spausdinti. Šio leidinio korektūriniai lankai yra Vilniuje. Dalis šio darbo rezultatų buvo išspausdinta prie *Lietuvos žemėlapių*⁷.

Savo prakalboje bei įvadinėse pastabose A.Salys rašė:

Prieš keletą metų, sumanius leisti Lietuvos žemėlapi, buvau paprašytas peržiūrėti ir pataisyti jo vardus. Vėliau, jo leidimą perėmus Lietuvių Enciklopedijos Leidyklai, nusistatyta žemėlapi žymiai papildyti. Papildinėjant pagrausėjo vietovardžių, o vandenų tinklas prof. S.Kolupailos rūpesčiu buvo veik dvigubai sutankintas. Teko vėl naujai visą jo vardyną tikrinti. Tam nebepakako spausdintųjų kalbiškai patikimų šaltinių. Reikėjo ieškoti gyvojo žodžio talkininkų. Kreipiausi spaudoje, ir jų atsiliepė net per tris dešimtis, kilusių iš įvairių Lietuvos vietų. Su jų talkininkų pagalba pavyko nustatyti visur trūkstamųjų vardų lytis bei kirtį ir daugeliu atžvilgių dar patikslinti šaltininius duomenis⁸.

Lietuvos vietų vardai – nelaimingiausias
viso pasaulio “sutvėrimas”.

K.Būga.

⁶ Alfred SENN und Anton SALYS, *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, V t., 490-560 psl. (Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija jį perspausdino A.Salio Raštų II tome, Roma 1983, 186-266 psl.).

⁷ A.SALYS, *Lietuvos žemėlapių vardynas*, žr. *Lietuvos Žemėlapis*, Lietuvių Enciklopedijos leidykla, Bostonas 1956, 11-46 psl. (Ištisai šis sąrašas išleido Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija: Prof. A.Salys, *Raštai*, II t., Roma 1983, 489-569 psl.: Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų vardai).

⁸ Ten pat, 12 psl.

Šie mūsų žymiausiojo kalbininko žodžiai tebegalioja ir šiandien. Lietuviškųjų žemių vardai amžiais kaimynų savaip perdirbinėta – lenkinta, vokieติน-ta, rusinta. O mūsų laikais M. Lietuvos lietuviškasis vardynas nacių ir sovietų bandyta šluote nušluoti. Pagaliau įkandin seka ir sovietinimas. Marijampolei – prieš visus lietuvių kalbos dėsnius – jau prikergtas “tarybinis” Kapsukas.

Bet nemaža vietovardžių, iš nežinios ir neapdairumo, prigadina ir mūsų pačių spauda, net mokykliniai vadovėliai. Blogiausia, kad vardynas iki šiol nebuvo tvarkingas nė Lietuvos žemėlapiuose. Paskutiniaisiais prieškario metais čia buvo imtasi planingo darbo, bet jį nutraukė okupacija. Pvz., Lietuvių Kalbos Instituto paruoštas kirčiuotas Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų sąrašas (lietuviškai-lenkiškas) 1943-44 m. buvo spaudoje. Po karo kartkartėmis skelbta jį išleisiant. Bet, matyti, bus užkliuvęs už “gamtos pertvarkymo plano” ar ko kito ⁹.

Kartu su žemėlapiu leidžiamas kirčiuotas vardynas yra pirmas tos rūšies mūsų leidinys. Jis galės eiti patarėju laikraštininkams, vadovėlių autoriams ir visiems kitiems rašto žmonėms. Į jį pravartu bus žvilgterėti ir šiaip inteli-gentui, prireikus patikrinti kurios vietovės, upės ar ežero vardą, jo kirtį. Juk paprastai tos rūšies varduose daugiausia daroma ir kirčio klaidų ¹⁰.

Ar mūsų “laikraštininkai, vadovėlių autoriai ir visi kiti rašto žmonės” šiuo dideliu darbu – nors ir nedidelės apimties: 30 labai smulkiu šriftu spausdintų puslapių – naudojami, tai jau kitas klausimas.

Daug ištisų studijinių straipsnių, paremtų šaltiniais, dažnai pavartotais pirmą kartą, A.Salys išspausdino *Lietuvių Enciklopedijoje*, ypač apie svarbių Lietuvos upių, vietovių vardus, pavardes, krikštavardžius ir t. t. Daugelis jų liečia ir kitas baltų kalbas, ypač prūsų atskirų kilčių vardus, gyvenamąsias vietas, tarmes ir panašiai.

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija ėmėsi didžiulio darbo – išleisti prof. A.Salio rinkinius raštus¹¹. Redaguoti dr. Petro Joniko, jie yra labai reikalingi ir naudingi mūsų kalbos mokslui ir praktinei lietuvių kalbos var-tosenai.

Neužmirštas ir didžiulis A.Salio darbas yra atliktas ir leksikografijos bare. Čia jo labai plačios žinios, paremtos dar ir jo nepaprastai gera atmin-

⁹ Ten pat, 12 psl.

¹⁰ Ten pat, 13 psl

¹¹ I tomą *Bendrinė kalba*, XXIV-570 psl. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija išleido Romoje 1979 metais, II tomą *Tikriniai vardai* – 1983 metais. Paskutinis, ketvirtasis tomas, išleistas 1992 metais.

timi, ir jo studijomis, labai daug prisidėjo prie paskutinių pusketvirto tomo jau minėto bendrinės arba rašytinės lietuvių kalbos žodyno: *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*. Jo paruošime nuo pat pirmųjų puslapių dalyvavo prof. Alfredas Sennas, kuris ir buvo vėliau viso žodyno vyriausiasis redaktorius. Kaip pats žodyno pradininkas ir autorius bei redaktorius prof. A.Sennas¹² rašo baigiamajame žodyje, A.Salys dažnai duodavo apie 30 proc. papildymų. A.Salys taip pat peržiūrėdavo visą rankraštį, papildydavo, pataisydavo. Tada abu autoriai, A.Sennas ir A.Salys, dar kartą viską nuodugniai išdiskutėdavo. Todėl šis žodynas kalbininkų tarpe ir yra žinomas kaip Senno ir Salio žodynas.

Šis didžiulis penkiatomis žodynas, turįs apie 3000 puslapių, apie 120 000 žodžių, yra tikras aruodas mūsų studentams, mokytojams, rašytojams, redaktoriams, tik, deja, reikia nors kiek mokėti vokiečių kalbą. Yra jame ne tik atskiri žodžiai, bet labai daug idiomatinių išsireiškimų, posakių ir t. t.

Tik labai trumpai suminėsime vieną kitą A.Salio darbą praktiniais lietuvių kalbos vartojimo klausimais. Tai yra jo įvairūs straipsniai laikraščiuose, žurnaluose, pradedant nuo *Židinio* ir *Lietuvos Aido* ligi *Švietimo Gairių*, *Aidų* ir *Draugo* imtinai. Labai svarbūs yra A.Salio straipsniai *Encyclopedia Britannica* 13-je laidoje ir taip pat *Catholic Encyclopedia*. Minėtini ir plačiau būtų dar daugelis jo darbų: Žemaitės raštų redagavimas, LKM Akademijos *Suvažiavimo Darbų* II-jo tomo koredagavimas, jo darbas Švietimo Ministerijos komisijose kalbos klausimais, Lituaniistikos Institute Lietuvoje ir vėliau jau JAV. JAV jis keliolika metų redagavo didžiulės metinės MLA bibliografijos Rytų Europos kalbų ir literatūrų skyrių.

O kiek gražių naujų žodžių A.Salys yra sukūręs ir paleidęs į sėkmingą gyvenimą lietuvių kalbos vartosenoje: *tarmėtyra*, *staigmena*, *javieniai*, *padalas* ir daugelį kitų.

Prof. A.Salys buvo labai rūpestingas ir geras universiteto dėstytojas: visuomet giliai pasiruošęs, remdamasis neklaidinga savo atmintimi, jis savo paskaitose bei seminaruose itin giliai nagrinėdavo einamuosius dalykus. Apie jį, kaip dėstytoją dar Lietuvoje rašė jo kiek jaunesnis kolega dr. Vincas Maciūnas:

Man pačiam nebeteko klausyti A.Salio skaitomų kursų, bet daug kartų teko girdėti palankius atsiliepimus apie juos. To didžiai talentingo kalbininko

¹² Alfred SENN und Anton SALYS, *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, V t., 561-565 psl.

ir puikaus dėstytojo paskaitos buvo jo gausių klausytojų labai mėgstamos.

*Per keturiolika metų jo klausė šimtai mūsų studijuojančių lituanistų*¹³.

Čia suminėjome tik dalį A.Salio darbų. Kiek plačiau – tik pačius svarbiausius, nors ir ne taip plačiai žinomus. Ypač tuos, kuriais mūsų jaunai kalbotyrai buvo statomi tvirti pamatai, kuriais dabar Lietuvoje remiasi prof. A.Salio mokiniai ir jo mokinių mokiniai.

Pabaigai leiskime prabilti pačiam prof. A.Saliui. Savo jau tik juostelėn įrašytame žodyje, skirtame II Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresui, jis be kita ko sakė:

*O dabar mūsų pareiga tai turimai vertenybei. Ji savaime suprantama, nes esame lietuvių tautos vaikai. Mums visų pirma svarbu tos pareigos praktiškai vykdomoji pusė (...). Praktiškai lietuviybės išlaikymas susiveda į kalbos išlaikymą. Jei nueisime tuo keliu, kad lietuviškai tik šoksime ir dar vieną kitą dainą, kad ir prisvilusiu liežuvio pajėgsime sudainuoti, tai bus tik lietuviškos dekoracijos, o ne lietuviybės išlaikymas*¹⁴.

Antanas KLIMAS

¹³ Draugas, 1972.X.28.

¹⁴ Antanas SALYS, *Lietuvių kalba – vertenybė ir pareiga*, žr. *Laiškai Lietuviams*, XXIII, 1972 m. 9 nr., 306 psl.

Rūta BROKERT

Atsiliepdama į el. paštą gautą Jūsų laišką, siunčiu pluoštelį savo darbų, kurie yra publikuoti tik interneto literatūrinėje svetainėje www.rasyk.lt. Būtent dalyvavimas šios svetainės, o kartu bendruomenės gyvenime paskatino mane prisiminti tai, ką buvau bandžiusi paauglystės metais, - poeziją.*

Apie savo eilėraščių vertę man pačiai ištis sunku spręsti, todėl atrinkau tuos, kurie buvo įvertinti Prano Lemberto konkurse, svetainės publikos ir žmonių, kuriuos (kaip kritikus) aš gerbiu ir kuriais (kaip kūrėjais) žaviuosi.

Kaip ir pirmąjį savo eilėraščių, išspausdintą knygoje "rašyk!", taip ir šiuos norėčiau pasirašyti Rūtos Brokert vardu. Tai – vienos mano senelių šakos pavardė. Tos šakos, iš kurios, manau, ir turiu šį gebėjimą.

R. M.

* Iš laiško "Varpų" redakcijai. Rūta – vilnietė (g. 1970), VU baigė bibliotekininkystės-bibliografijos studijas, knygotyros specializaciją. 2005 m. įstojo į Ryšių su visuomene magistrantūrą. Dirba AB "Lietuvos energija" bibliotekoje.

APIE TITNAGŲ BRIAUNAS

žaižaruojantis
vakaro mėlis
kibirkštį žiebia –

tampa skaistu
it dieną,
skaistu
ir nekalta,

kai briauna aštri,
nenugludinta
ir nenuaikščiota –

kada eini,
bet neslysti
ir smėliu barstyti
nereikia.

APIE JAPONIŠKŲ SEIFŲ ATIDARYMO MENĄ

šešėliniai gyvenimo stalčiukai,
su užraktais nuo svetimų akių –
užuolaidom, japonišką spynelėm,
dėžutėse sandalmedžio mozaikos –

tik mago rankos
nesuklysdamos atspėja ir suranda,
nelaukdamos kol paprašys –

kampai minkštėja, nyksta, glunda,
į švelnų rutulį pavirsdama,
sutirpsta kietmedžio ašis –

saulėtekis ant mano vėliavos,
rausvumo šleifas tavo odoje –
rytų kvapu koduota patirtis

tas baltas mano naivumas

baltas mano naivumas,
tas albinosas
raudonom akim,
švytintis pūkas
ant promenado turėklų

mėnesio tiltas į jūrą –
trisdešimt sieksnių,
dvylika pėdų
į gylį

kylantis vakaro irklas –
virpteli pūkas
baltojo mano naivumo
plačiais albatroso sparnais
- kur tavo inkilas?
-vėjų pagairė – mano namai

mano rankose paukščiai
nebekrauna lizdų,
nors šešėliai dienos
nenutįsta lig klevo –

mano uokse – tamsu

netylėk, strazdabalsi,
miško dumplėm įkvėpk
ir - - -
pagiedoki man tylą
kaip lopšinę vilties pagiedok
- - - kad taptų ramu

tavo uokse – ištirpusi jūra,
aksovinė tyla samanų

ATSISVEIKINIMAS (triptikas)

Vokai sutrūkčioja
baltom dėmėm
po antakių lanku
atsiveria - - -

- - - - -

Mano švelnus žvėris
neloja ir nekanda
jis tiktai žiūri
nematančiom akim
jis tik alsuoja
beveik negirdimai
jo kaklas
kruvinai nutrintas

- - - - -

Alyvų kalnas
potvynio apsemtas
o meldų luotas
per raibuliuojančias bangas
jau plukdo
mano aklą luošą žvėrį
tolyn nuo kranto
- - - nuo manęs

MAINAI

Tarp lango kontūrų – pavargęs lapkričio šešėlis
plieninio šilko sruogomis nuo ryto piešia
grafiką lietaus

Ant savo stiklo pusės pedantiškai ir kaligrafiškai
įbrėžiu tavo ženklą ir langą apsuku –
tegu nuplaus

kapuciniškai (The Crypt of the Capuchins)

išdrošiu kamėją
iš tavo krūtinkaulio
iš stuburo – diržą
iš pirštų – karolius
kaukolę-taurę
ant juostos kabinsiu
ir eisiu išeisiu
tavim pasipuošusi ten
kur mirtis neišskirs

apie rytus ir vakarus

Tokie vakarai, mielasis,
nužievina atmintį
it stalą nuo dulkių,
langą nuo šerkšno,
nutrina gniūžtantį kiaukuto luobą,
apsiuvai kūną be šarvų palieka

Tokie vakarai,
kada pamaldumas
nepriekaištingai skaidrus,
kaip septintas vanduo nuo kisieliaus,
toks takus, kad pro medvilnės skiautę
it pro kiaurasamtį liejas,

Tokie vakarai,
kai gilūs polaidžio vandenys
mažais upeliūkščiais ištvinsta
į jūrą putojančio vyno, kai drebedami
kišam pirštus, kad neišbėgtų, kad neišlįstų
džinu iš butelio lūpų aitrumas,
gervuogės rūgštė burnoj –

Tik rytai, mylimasis,
akim eketės į uždarą erdvę
gnyba tvirtai skalbinių segtuku,

Nuvarvėk

TRUMPAMIEGIS

skaistu net pro debesį –
taip jau nutinka, kad užsimerkęs
matai daugiau negu regintis –

žingsniai

vibruoja virgulės šaka
baltu vingiuotu koridorium –
sniegunų takas per smuiko linkį –

dūris

drugelio sparnais
plasnoja ties riešo riba,
rankos atvėsta ir pameta smičių

- ar girdit?

pavasario išas. Dugne –
paskendę balsai sapnuoja
kaip skamba vasario klavišai

TRYLIKOTOS VASAROS BLYKSTĖ

Niurkteli plūde diena,
motiejuko šiurpulė
nugara skruzdėm nubėga –

Per greitai mažėja daiktai

Chitininio lukšto sėmėgą
dėvintis žiogas
čirpina grumbančią stygą –

Suaugantis poreikis tapti

Trylikta įranta staktos žievėj

VELYKINIS (arba darsyk apie ratą)

skleidžiasi žiedu
žėrintis rytas –
regint nuvysta,

krenta ir barsto
dieną į vakarą –
sėmenis savo,

žuvys tarp meldų
ikrus it debesis
manos išlyja,

mėto po pašalius
dosnia ranka,
nepavydžiai,

- ir meldžias -

kad neišnyktų
pliauškėjimas ryto
ir vakaro, siūlas
kad nenutrūktų,

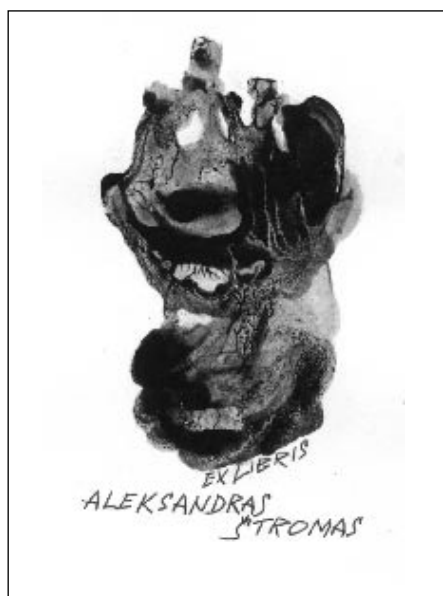
plisčių gentis
nuo meldų iki lelijų,

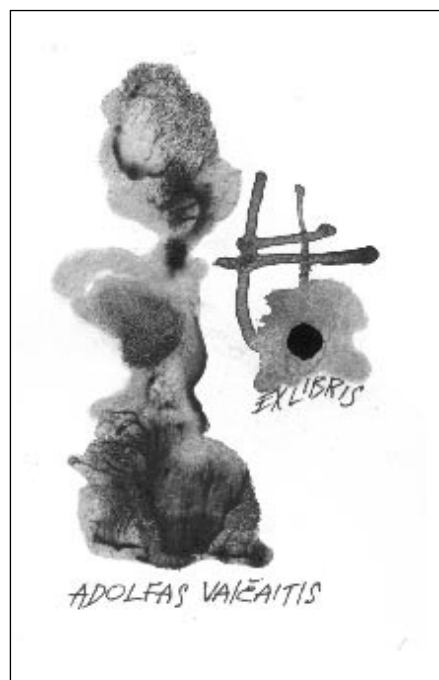
vestų naktį į rytą
ritmingai siūbuojanti vygė,

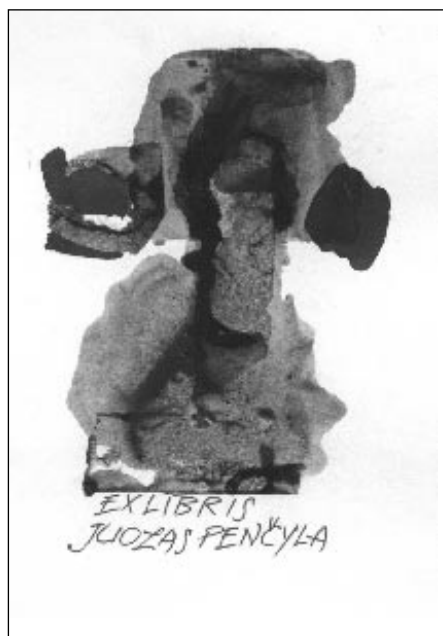
ir atsivertų
skambesiu varpo

- velykinio -

ADOLFO VAIČAIČIO EKSLIBRISAI

KALTAS, NES TAPD MENININKU

I

Adolfo Vaičiaičio motina norėjo matyti sūnų kunigu, tėvas – advokatu arba daktaru. Nors tėvai turėjo trisdešimt tris hektarus žemės, buto Joniškėje, kur mokėsi progimnazijoje, nesamdė, aštuonių su puse kilometrų atstumą kasdien tekdamo įveikti dviračiu. Buvo trečioje klasėje, kai tėvas užsuko pas direktorių pasiteirauti, kaip sekasi mokslai. Lyg tyčia, buvo visai apleidęs matematiką. Direktorius pagyrė, kad Adolfas mandagus, paklusnus, bet iš uždavinių – dvejetainis.

Parvažiuoja iš progimnazijos tėvas, o sūnus vėl, kaip dažniausiai būna, apsiveręs stalą dažais, kažką paišo. Su botkočiu trinkt per stalą, nubraukė visus piešinius ir dažus ant žemės ir pasakė:

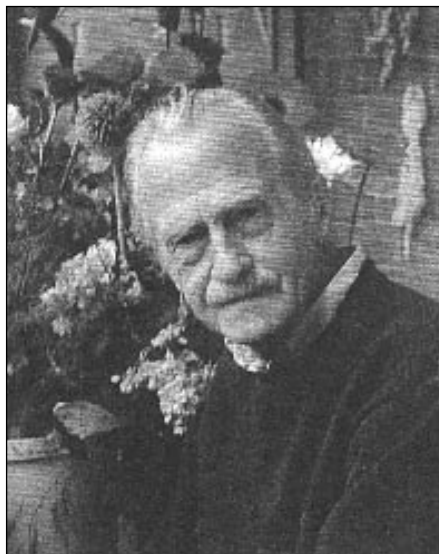
- Iš tos peckelynės duonos nevalgysi.

- Vis tiek valgysiu, - po stalu rinkdamas savo brangenys ir springdamas ašaromis nelabai garsiai atsako sūnus.

Tada jam buvo vos vienuolika.

Iš algebros gavo pataisą, tačiau, per vasarą pasimokęs, išlaikė. Pradėjo mokytis Šiaulių berniukų gimnazijoje. Tačiau namuose buvo blogai. Buvo labai negerai. Visi susiraukę, visiems atrodo, kad Adolfas veltui duoną valgo.

Kai buvo trylikos, mirė mama. Adolfui sakė, kad jis dėl šito kaltas. Nors iš tikrųjų mama sirgo mažakraujyste, o daktarai gydė širdį. Dar po metų neliko tėvo. Lyg šiandien pamena: sesuo parašė laišką, kad tėvas labai serga, paprašė parvažiuoti. Tėvas guli lovoje ir sako: "Vaikeli, kam parvažiavai, už savaitės vėl turėsi

Adolfas Vaičaitis

važiuot". Taip ir atsitiko.

Palaidojus tėvus vyresnieji broliai, sesuo lyg ir turėjo rūpintis juo, gerokai jaunesniu už juos. Bet...

Tą vasarą į rankas pateko poeto Antano Miškinio redaguojamas žurnalas "Mokslo dienos". Jame moksleiviai buvo prašomi per atostogas rinkti tautosaką. Adolfas dviračiu apvažiavo Joniškio apylinkes, Žagarę, Akmenę. Už nusiųstą medžiagą iš redakcijos gavo dovanų – Kauno meno mokyklos direktoriaus Igno Šlapelio parašytą knygą "Meno istorijos metmens". Iki tol dailei gabus vaikas net nežinojo, kad yra tokia mokykla. Apsisprendė nedelsdamas – išvažiavo į Kauną, išlaikė egzaminus, buvo priimtas.

Prasidėjo pačios sunkiausios dienos. Pačiam reikėjo kapstyti, nes artimieji, kaip ir tėvai, prieštaravę dėl jo troškimo tapti menininku, beveik nepadėjo.

Lyg šiandien pamena: jam, pirmakursiui, dėstytojas Antanas Žmuidzinavičius sako per paskaitą:

- Valgyk daugiau košės, tu labai išblyškęs.

O A.Vaičaitis tyli ir galvoja: "Eik tu, durniau. Kažin kaip pats atrodytum, neturėdamas ką valgyti?"

Baigėsi tuo, kad Adolfas visai nusilpo, net nebegalėjo paeiti. Tada kurso draugas Juozas Kėdainis ant pečių nunešė jį į stotį ir nupirko bilietą į Joniškį. Sesuo ožkos pienu ir grietine šiaip taip vėl pastatė ant kojų.

Antrajame kurse pradėjo paišyti laikraščiams, žurnalams. Vis dažniau į kišenę įsidėdavo penklitį. Su Pupų Dėde susipažino. Gyvenimas pasidarė kur kas gražesnis.

Kuo čia dėtas Pupų Dėdė (Petras Biržys), tais metais dainuodavęs "Metropol-

je” su Rozaliute? Kai kartą į populiariausią Kauno restoraną užsuko su dailininku Viktoru Petravičium ir rašytoja Liūne Janušyte, kažkuris jų pristatė Adolfą Pupų Dėdei kaip gabų karikatūristą. O P.Biržys, pasirodo, ir pats leido kažkokį žurnaluką ar laikraštį, todėl pakvietė studentą į namus.

Toji viešnagė įsiminė dėl dviejų dalykų: buvo ypatingi namai, nes stovėjo saloje, o vaisės tokios, kokių ir norėdamas nepamirši. Pūdyta silkė (mados klyksmas) ir stiklinė degtinės! Bandė atsikalbinėti, sakė, kad tokių dalykų nepraktikuojas, bet Pupų Dėdei kažkodėl atrodė, jog jaunas menininkas branginasi.

- Ai, ai, ai, Vaičaiti, - kitą dieną šiaip taip atsiradus paskaitose, lingavo galvą kursioke Birutė Vilkutaitytė, kurią – dabar Adolfas neslepia – slapta buvo įsimylėjęs. – O atrodei toks padorus žmogus. Ar bent atsimeni, ką vakar Laisvės alėjoje išdarinėjai?

Iš tikrųjų nieko baisaus ji ir nepamatė: tik tai, kad Adolfas, prieš Centrinį paštą iš Kanto gatvės kirsdamas Laisvės alėją, labai aukštai kilnojo kojas.

Iš Paryžiaus ir Londono grįžusiai Lietuvon aktorei Unei Babickaitei nelabai sekėsi. “Kuntaplio” redaktorius Teofilis Tilvytis paprašė padaryti situaciją atitinkantį šaržą.

A.Vaičiaiui norėjosi, kad piešinys būtų įsimintinesnis ir turinio požiūriu. Buvo geri bičiuliai su baletu šokėju Vedegiu, kuris turėjo gabumą ir dailei ir vis ateidavo jų kompanijon su bloknotu ir pieštuku. Įsiminė jo pasakojimas, kaip režisierius aiškino U.Babickaitei, kaip ji turi vaidinti. Jos bandymai vis buvę kažkokie moteriški, juokas, nerimtas reikalas. Ausyse vis skambėjo Vedegio kalba, nes ji buvo nepaprasta, koloristinė. Siužetas gimė ekspromtu: Valstybės teatro fone ant balerūno Vedegio rankų užkėlė U.Babickaię ir užrašė: *Unė by, good by*. Pasisekimas buvęs didžiulis.

O čia dar netikėtai loterijos plakato konkursą laimėjo. Tris šimtus litų!

Šitą įsimintiną įvykį lydėjo dar įsimintinesnis: atšvęsti draugus pakvietė į Čepurnos restoraną, buvusį Ožėškienės gatvėje. A.Vaičaitis fundijo trylikai artimiausių bičiulių. Buvo ir karbonado, ir šnapso, ir tokių šposų, kokių, rodės, nė sapne nesusapnuosi. Kurso draugui Jonui Ferinauskui (o tuomet, be abejo, - *Feroni*) už bausmę paguldytam ant stalo net žvakes uždegė.

- Tokių studentiškų išdaigų, kokios buvo mano laikais, kažin ar bebūna, - 2005-ųjų rudenį, prieš pat grįžimą Australijon prie prancūziško vyno taurės kalbėjo A.Vaičaitis. – Jos buvo populiarios visoje Europoje. Iš Vokietijos tas paprotys atėjo.

Būna, būna, mielas Adolfai, tyliai kartoju. O A.Vaičaitis papasakoja dar vieną, jau su Meno mokyklos dėstytojais susijusią istoriją.

Apie Vlodo Didžioko ir Petro Kalpoko “žygdarbį” užė visas Kaunas. Gerokai išgėrę maestro išsikvietė kučerį, paprašė priišti juos prie vežimo ir smagiu žingsniu nuo Saulės gimnazijos praskraidinti Savanorių prospektu žemyn, per Laisvės alėją iki Soboro.

Žinoma, buvo padaryta taip, kaip tie du smagūs vyrai prašė. Toji žinia ypač patiko studentams.

Dėstytojai Juozas Mikėnas, Vytautas Kazimieras Jonynas buvo Paryžiaus mokyklos, tai yra to laiko, o V.Didžiokas, P.Kalpokas, Adomas Varnas – realistinio stiliaus, rusų mokyklos meno atstovai, todėl ginčai tarp tų dviejų grupių buvę pastovūs.

- Ginčydavomės ir mes tarp savęs, jaunieji, - pasakojo A.Vaičaitis, kuris visam gyvenimui į savo svarbiausių patronų sąrašą įrašė J.Mikėną, įdiegusį jam kondensuotą mąstymą. O su Vakarų Europos dailininkais artimiau supažindino vienas geriausių jaunystės laikų bičiulių – Danijos pasiuntinio Lietuvos Respublikoje sūnus Eugenijus Dalcas. Jų nedidelei kompanijai dar priklausė J.Kėdainis. Južinas (taip vadindavo Eugenijų), gerai mokėjęs vokiškai, prancūziškai, atnešdavo jiems įvairiausių dailės albumų, knygų, kurios buvo tikras lobis, nes Meno mokykloje nieko daugiau, išskyrus rusų akademinę mokyklą ir klasikinę tapybą, negalėjai tikėtis.

Daugiausia iš mokyklos draugų pasiekė J.Kėdainis, Algirdas Petrulis ir, žinoma, Vytautas Kašuba. Anot A.Vaičičiaus, dideli Vytauto gabumai jau tada matėsi.

O patį A.Vaičičių iš kitų jo kartos (ir ne tik) dailininkų labiausiai išskiria pilkos spalvos pamėgimas. Kas bebūtų – knygos iliustracija, litografija, grafika, mišri technika, - tas pilkumas ne bet koks – turtingas, įvairus. Jį, ko gero, tik jis vienas taip stipriai jaučia ir moka su juo susitvarkyti. Ir potėpis, ir brūkšnelis, ir linija A.Vaičičiaus kūrinuose lyg gyvi. Turtingas pilkumas, kitoks žodis čia vargu ar tikėtų.

Kodėl vis tik A.Vaičičiaus darbuose dominuoja tokios nepopuliarios spalvos?

Dailininkas papasakojo, kad, mažas būdamas, labai mėgo žaisti su purvu. Paprasčiausiu purvu. Kadangi šeimoje augo jauniausias, o šalia panašaus amžiaus vaikų nebuvo, teko vienišiaus dalia. Buvo tik du draugai – šuo ir purvas. Ypač mėgdavo žemę po gero lietaus. Kuo tik nevirsdavo tas dumblas, juodžemis. Net nepajusdavo, kad ir rankovės, ir keliai šlaputėliai. Kiek kartų už tokius žaidimus nuo mamos yra gavęs į kailį...

Kodėl išvažiavo iš Lietuvos?

Jei ne Šančiuose pirmųjų tremčių dienomis pamatytas vaizdas, A. Vaičaitis niekada nebūtų išvažiavęs. Šitokio siaubo priešui nelinkėtų.

Kai kitą rytą prie Soboro susitiko Telesforą Kulakauską, šalia pasimaišė ir Stepas Žukas. Telesforas neištvrė:

- Kodėl Smetonos neišgelbėjai?

Paklausė neatsitikinai: visi žinojo, kad karikatūristas S.Žukas – iš tų, kuriuos vadina komunistuojančiais, o su tapytoju Adomu Smetona jie buvo artimi draugai, bent jau šnapsą kartu gerdavo.

Klausimą teko dar bent porą kartų pakartoti. S.Žukas atsakyti neskubėjo. O kai atsakė, bičiuliai pasijuto taip, lyg stovėtų ant judančios žemės.

- Gerai, kad šitą mėšlą išveža, - S.Žuko balsas buvo ledinis.

Gabaus dailininko, Lietuvos Respublikos prezidento Antano Smetonos brolio sūnaus likimas tragiškas: ištremtas į koncentracijos stovyklą Uralo kalnuose, mirė kankinio mirtimi. O S.Žukas, su raudonarmiečiais 1941 metais pabėgęs į Sovietų Sąjungą, grįžo 1944-aisiais, kurį laiką vadovavo Dailininkų sąjungai bei dėstė Kauno dailės institute.

Besibaigiančio karo ir pokario dienas svetur labiausiai primena kelios smulkmenos, kurias iki šiol atsimena su visomis detalėmis.

Austrija, slėptuvė. Priešais – jauna pora su vaiku. Tos trijulės didžiausia brangenybė – obuolys. Vienintelis. Kas kelios minutės, kol tęsėsi ilgas antskrydis, jie pasikeisdami tą obuolį ... uostė. Šito niekaip nepamirši, sako A.Vaičaitis.

Kaip ir silkės, kurių miestelio Rotušėj galėjai gauti už vieną markę. Kažkokia pašalpos organizacija dalindavo. Daugiau tokios vietos nebuvo. Taip atsitiko, kad vieną dieną šalia Adolfo atsidūrė iš matymo pažįstamas lietuvis biznierių. Kelneriai, dažniausiai čekai, čia sukdavosi kaip vijurkai – ant rankų susidėję po 5-6 lėkštutes, beveik nepastebimai paimdavo markę ir paduodavo silkę. Tądien aptaravo padavėjas austras. Pirmasis savo porciją gavo A.Vaičaitis. Kai priešais sėdėjęs tautietis kelneriui padavė penkias markes, austras numetė jas atgal ir nuėjo.

Kai kaimynas jau buvo išėjęs, A.Vaičaitis paklausė: “Kodėl?” “O, tie spekuliantai, jie – niekšai. Aš nenoriu iš spekuliantų imti pinigų”, - atsakė.

- Įsivaizduokit, kokia austrų buvo moralė, - reziuumuoja dailininkas. – Spekuliacija ar vagystė jiems atrodė tas pats.

Vokietijoje, Ravensburge pateko į prancūzų zoną. Čia buvo ir ne vienas iš Kauno laikų pažįstamas menininkas – dailininkai Juozas Olinardas Penčyla, V.K.Jonynas, poetas Bernardas Brazdžionis ir kiti. Geriausiai sekėsi J.O.Penčylai, Lietuvoje pagarsėjusiam šaržų meistriui. Jis pats nuėjo pas prancūzų karininkus, parodė, ką moka, pasakė: “Noriu jūsų šaržus daryt”. Jam davė butą, valgi.

Kai į Freiburgą atvežė pirmąją impresionistų originalų parodą, A.Vaičaičiui tarsi akys atsivėrė. Sujaudintas, gerai nusiteikęs grįžo į Ravensburgą. Kitą dieną susitikęs J.O.Penčylą rodo Picasso reprodukcijų katalogą ir sako: “Žiūrėk, kokie darbai”. Kolega vartė vartė katalogą ir, dideliu Adolfo nustebimui, pasakė: “O jis visai nemoka piešti”.

Australijoje daug metų artimiausiais draugais buvo grafikas Viktoras Simankevičius ir istorikas Vladas Jakutis. Trys lietuviai Melburne susitikdavo kartą per mėnesį. Šnekėdavosi apie viską, tačiau daugiausia apie meną, politiką. Jau ketveri metai, kai susitikimų prie gero vyno taurės ir lietuviškų pietų nebėra: Vladas mirė, Viktoras sunkiai serga.

O dar anksčiau, prieš “trijų muškietininkų” bičiulystę didžiausiu A.Vaičaičio draugu buvo Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. Nors architektas buvo gerokai vyresnis, su juo Adolfas turėjo kalbos ir dieną, ir naktį.

- Kalbėdavome apie viską, - pasakojo A.Vaičaitis. – jis ateidavo pas mane, aš

– pas jį. Išvirdavo kopūstų. Gyveno pajūryje, išeidavom pasivaikščioti.

Kai Adolfas jau dirbo Miškų departamente, Žemkalnis atėjo pas jį ir pasakė: „Vaičaiti, išvažiuoju į Lietuvą“. Nepatikėjo, todėl pusiau juokais atsakė: „Ir aš, kai sulauksiu šešiasdešimt penkerių, išeisiu į pensiją ir važiuosiu į Lietuvą numirti“.

Tačiau žinia buvo tikra. Bičiulį lydėjo kartu su Teisučiu Zikaru, žinomo dailininko sūnumi. Tuomet Žemkalnis jau buvo persikraustęs pas savo dukrą Eleną. „Kodėl išvažiuoji?“ – klausė A.Vaičaitis. Jam paaiškino, kad sena pažįstama Michalina Meškauskienė pažadėjusi darbą.

Susirašinėjo. Kaip pastebėjo A.Vaičaitis, gudriai susirašinėjo, – nė žodžio apie politiką. O kartą Žemkalnis laiške pasiteiravo: ar nepažįstas žmogaus pavarde Pilėnas. Atsakė: ne. Tada bičiulis paaiškino: buvo toks pas jį atėjęs (tada Vilniuje, Lazdynuose gyveno), klausinėjo apie A.Vaičaitį, gyvenantį Australijoje.

Netrukus apie paslaptingojo Pilėno vizitus parašė ir Adolfo giminaičiai. Pasirodo, visus artimuosius aplankė – Plikiškiuose, Jankūnuose, Šiauliuose, prašė papasakoti ne tik apie Adolfą, bet ir apie jo dukterį, gyvenančią Paryžiuje. Dabar jau nėra abejonės, jog tai būta kagėbisto. Matyt, aiškinosi ar verta verbuoti A.Vaičaitį sugrįžti Lietuvon. Įdomiausia, kad po to susirašinėjimas su V.Landsbergiu-Žemkalniu nutrūko. Matyt, architektui uždraudė jam rašyti.

A.Vaičaitis jau daugiau kaip pusę amžiaus gyvena Australijoje. Atkūrus Nepriklausomybę visas vasaras praleidžia Lietuvoje. Čia jau surengtos dvi didelės parodos – Šiauliuose ir Druskininkuose, pernai išleista ekslibrisų knyga. Dailininkas tvirtina, kad tolimalis kraštas nepakeitė jo charakterio, būdo bruožų. Tik jo kūrybai buvo lemta pasikeisti iš esmės.

– Anglas, jei kartą pasakys, kad taip, nors jis bus neteisingiausias, nekeis savo žodžio. Toks charakteris. Australiečiai panašūs, – sako Adolfas, kuriam tai buvo ir liko svetima.

II

Nors ekslibrisai A. Vaičičiaus gyvenime atsirado labai seniai, dar Lietuvoje, apie juos nedaug esame girdėję. Tik artimiausiems bičiuliams tai nebuvo paslaptimi, nes jiems daugiausia knygos ženklų ir paskirta. Tačiau nė vienos parodos per ilgus dešimtmečius taip ir nesurengta, nors daug kas ragino, prašė, įtikinėjo. Ir nenuostabu: juk ir savo originalius grafikos, tapybos, akvarelės darbus A.Vaičaitis rodė labai retai, kai jau niekaip nebepavykdavo išsisukti.

Turime neeilinę progą įsitikinti, kad A.Vaičaitis labai įdomus ir savo netradiciniais ekslibrisais. Jų ir norėdamas su niekuo nesumaišysi. Joks kitas ekslibrisų kūrėjas nieko panašaus nėra daręs.

Tiesa, pati pradžia ir A.Vaičičiaui susijusi su realistiniu stilium. Pirmąjį ekslib-

risą 1942, o gal 1943 metais padarė gero bičiulio B. Brazdžionio prašymu. Įdomu, kad šis knygos ženklas literatūros klasiką lydėjo visą gyvenimą, jis ne sykį spausdintas įvairiuose leidiniuose, poetas jį yra dovanojęs savo kolegoms bei ištikimiausiems gerbėjams.

O atsidūrus Vakaruose A.Vaičiūčio gyvenime daug kas pasikeitė, taip pat ir kūrybinis braižas. Užvaldė dailininką abstraktusis menas, suteikdamas galimybę tobulinti savo talentą, atskleisti savyje daug naujo, netikėto, subtilaus. Žinoma, tai, kas buvo sukaupta studijuojant Kauno meno mokykloje, dirbant Valstybinėje knygų leidykloje (1941-1944), iliustruojant knygas, kuriant plačiai pagarsėjusias litografijas, nenuėjo veltui. Tačiau dar sykį atradus save pasaulis išsiliejo nauja tikrove, originalia forma ir vaizdais, jausmų stiprumu.

Ne išimtis ir ekslibrisai, prie kurių dailininkas kartas nuo karto vis sugrįžta.

“Kurdamas knygos ženklą, - atkreipia dėmesį A.Vaičiūtis, - galvoju apie žmogaus, kuriam jis skiriamas, charakterį”.

Štai kas, pavyzdžiui, suintrigavo, kuriant ekslibrisą buvusiam Šiaulių berniukų gimnazijos vokiečių kalbos mokytojui Antanui Krausui. Šis žmogus buvo ir Lietuvos gyvulių draugijos pirmininkas. O atsidūrus Australijoje atsitiko likimo ironijos verta istorija. Jo namuose laikyta katė atsivedė keletą kačiukų. Nenorėdamas jų nuskandinti, vežė į gyvūnų ligoninę. Kačiukams pradėjus lįsti iš kartoninės dėžutės, išlipo iš tramvajaus. Padėjus krepšį ant šaligatvio, nenuoramos pabėgo ir sulipo į medį. Lyg tyčia, visa tai vyko prieš policijos pastatą. Priėjus policininkui, A.Krausas, dar nelabai mokantis angliskai, aiškino vežęs kačiukus į ligoninę. “Žinom mes tokius paukščius”, - išgirdo, o paskui visai rimtai buvo ištardytas ir po poros savačių nuteistas vieną parą kalėti. Buvo žiema ir kalėjime susirgo plaučių uždegimu. Graži intencija buvusiam Lietuvos gyvulių globos draugijos pirmininkui baigėsi tragedija.

Tačiau tiesmukiškai žodžių apie charakterį suprasti nereikėtų. Nedideliame kūrinyje pavaizduoti vidų, o kartais ir išorę ne taip paprasta. Tuo labiau, kad ekslibrisai skiriami asmenybėms. Dailininkas daro taip, kaip jam atrodo, kad reikia daryti ir visai neprieštarauja, jei ekslibriso vertintojas jį interpretuos savaip.

Svarbiausia kuriant ekslibrisą A.Vaičiūčiui yra jo vidinis, gilus mąstymas apie tą žmogų. Sėdant prie būsimo kūrinio niekada nežino, koks bus rezultatas. Jaučiasi tarsi pianistas, išgaunantis vis naujų, netikėtų spalvų ir atspalvių. Ar lyg atsidūręs prieš besiskleidžiančią gėlę. Ne, dailininkas nemano, jog tai galima būtų vadinti ekspromtu. Yra tiesiog augimas. Intuicijos daug.

Dauguma knygos ženklų atlikti viena technika – tušu. Nors neretai pasitelkiamas ir dažas. Tačiau mišri technika nelepina spalvomis: tarp dominuojančios juodos ir pilkos tik kartkartėmis sublyksi raudonis, dar rečiau – geltona ar žalia spalva. O ir nepasigendi. Tačiau kur jos atsiranda, tinka. Lyg gėlei kvapas.

Tik vienas kitas ekslibrisas buvo padaugintas ir išsiųstas ar įteiktas adresatui. Didžioji dauguma ramiai gulėjo dailininko archyve, žinomiems meno, kultūros ar

kitose srityse užsiangažavusiems žmonėms nė neįtariant apie jiems skirtų knygos ženklų egzistavimą. Kol 2005-ųjų rudenį Šiauliuose nepasirodė A.Vaičičio knyga „Ekslibrisai“, pirmoji, beje, tokia Lietuvoje. Tarp šešių dešimčių šiame leidinyje spausdinamų ekslibrisų net 25 skirti rašytojams, poetams, apie 20 – dailininkams ir kitiems menininkams. Dauguma šių žmonių – buvę jaunystės laikų bičiuliai ar geri pažįstami, jau iškeliavę Anapilin. .

Štai ekslibrisas, skirtas Henrikui Radauskui. Anot A.Vaičičio, solidžiam, labai pedantiškam žmogui, vienam iškiliausių Lietuvos poetų. Jį gerai pažinojo, artimai su juo bendravo. Paskutinį kartą matėsi 1944-ųjų liepą vieškelyje, vedančiame į Eitkūnus, pilname paliekančių tėvynę. Jo eilėraščius yra ir viešai skaitęs Melburno Lietuvių namuose. Knygos ženkle nemažai radauskiško, nors imk ir kartok, žiūrėdamas į ekslibrisą, kad ir jo „Prarasto rojaus“ eilutes.

Kolega Vytautas Kasiulis atmintyje liko rūstus, sudėtingas, paslaptingas, toks ir ekslibryje. Kodėl Bronys Raila toks? Todėl, kad buvo kaip adata – kietai griebė visus, niekam nepataikavo. Be to, buvo labai įvairus. A.Vaičičio įsivaizduota šio žymaus publicisto vidinė būseną tikrai taikli. Kaip ir keturvėjininko Juozo Petrėno – smagaus, bet nelaimingo žmogaus. Arba – visada netikėto ir šmaikštaus rašytojo Pulgio Andriušio, su kuriuo daug ir artimai bendrauta ir Lietuvoje, ir Australijoje, Prano Gudyno, sovietinėje Lietuvoje iškilusio lyg koks sviedinys, ir kitų.

Nemažiau minčių sukelia ir tie knygos ženklai, kurie skirti gyvenimo kelyje nesutiktiems, tačiau gerai pažįstamiems iš kūrybos, nuveiktų darbų. Neabejotinai pavykę Sigitos Gedos, Czeslawo Miloszo, M.K.Čiurlionio (sukurtas 10 darbų ciklas), Romo Kalantos ekslibrisai.

O dabar, kadangi dailininkas neprieštarauja, žvilgterkime į jo ekslibrisų eskizų sąsiuvinį. Kai kurios pastabos pieštuku tikrai vertos dėmesio. Ir kad ne viena toji taikli charakteristika, pastebėjimas, įdomi smulkmena perkeltos ant knygos ženklo, akivaizdu. Taigi: *Jeronimas Cicėnas*. Žmogus angelas; *Kun. Kazimieras Žitkus*. „Katinėlis tinginys būtų blogas mokinyš“. Nepaprastas kunigas; *Juozas Kėdainis*. Geriausias, vienintelis draugas; *Pulgis Andriušis*. Daug valandų prašnekėdavom, užsigėrdami gerais gėrimais; *Petras Babickas*. Gyvenome Ravensburge. Mirė skurde Brazilijoje; *Jonas Šileika*. Mokytojas. „Mano tikslas – tiksliai nupiešti ausį“; *Antanas Škėma*. Dramatiškas rašytojas. Kartu bėgom iš Lietuvos; *A. Nyka-Niliūnas*. Gilus poetas; *Algirdas Petrulis*. Mokslo draugas, tapytojas impresionistas, Cezano idėjų pasekėjas; *Stasys Pilka*. Skundėsi Vienoje, kad jam pavogė pašto ženklų rinkinį. Sakė: „Vaičaiti, dabar tikrai teks badauti“.

Meistriškos rankos dėka net labai nepanašios asmenybės netikėtai tapo giminingom sielom.

Svarbi pastaba: „Varpuose“ spausdinamų ekslibrisų A.Vaičičio knygoje nėra. Tačiau jie tikrai neprastesni už kitus.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

PETRAS BRAŽĖNAS

ATVERSTI ATVERSTINĘ

Tokį devizą įsirašiau sau, perskaitęs naujausią Juozo Apučio novelių rinkinį „Vieškelyje džipai“ ir aptikęs jame mūsų novelistikoje gal ir pasitaikiusių, bet giliau į atmintį neįstrigusį prozininko sugrįžimą prie kažkada jo paties sukurtų herojų charakterių ir likimų. Prisiminiau gražų rašytojo novelių rinkinio pavadinimą – „Sugrįžimas vakarėjančiais laukais“ – ir pagalvojau, kad jis kaip niekada būtų tikęs šiuo atveju: brandos amžiaus sulaukęs prozininkas grįžta vakarėjančiais laukais... Bet gražus ir prasmingas pavadinimas seniai panaudotas ir išnaudotas, ir kritiko galvoje kilusios asociacijos šiuo atveju niekam nereikalingos. Savo kūrybinį eksperimentą rašytojas pavadina taip pat prasmingu ir originaliu vardu: pirmasis knygos skyrius vadinasi „Atverstinės novelės“. Vos pažvelgęs į knygos turinį, Apučio kūrybą pažįstantis skaitytojas iš karto atkreips dėmesį į ne tik girdėtus, bet tiesiog chrestomatinius novelių pavadinimus: „Horizonte bėga šernai“, „Skraidančios obelys“, „Lapsinis geras yra“, „Dobilė. 1954 metų naktį“, „Įveikti save“, „Ak, Teofili“. Išrikiuotos tos novelės ne paeiliui, o pagal tam tikrą principą: naujas kūrinys, sena novelė, naujas kūrinys, sena novelė.

Net skaitytojui, prisimenančiam senąsias rašytojo noveles, neskaitytų naujųjų pavadinimai jokių tarpusavio ryšio asociacijų nekelia. Nebent paskutinė pora: „Ak, Benai“ ir „Ak, Teofili“. Kitu atveju arba tiesiog prieš knygos skaitymą gal net būtume kepsstelėję rašytojui už savotišką kartojimąsi. Dabar gi tegalima įspėti: nekepšnokite, viskas padaryta sąmoningai ir prasmingai. Naujų novelių įkandin sekančios senosios yra savotiškas šiandieninių personažų ištakų, prieš kelis dešimtmečius prasidėjusių jų biografijų

Prozininkas, Nacionalinės premijos laureatas Juozas Aputis (kairėje) ir literatūros kritikas profesorius Petras Bražėnas

priminimas. Paprasčiausia logika remdamasis tūlas skaitytojas gal net galėtų paklausti, ar nereikėjo tas genetiškai artimas noveles rikiuoti atvirkščiai: štai jums koks Gvildys, Milašius ar Benas prieš kelis dešimtmečius ir štai šiandieninis. Bet rašytojo, atrodo, vadovautasi ne paprasčiausia logika, o menine intuicija, kuždančia, kad skaitytojas pirmiausia laukia naujų kūrinių, kurie, beje, prasideda savotiška intriga ar provokacija – trumpesne ar ilgesne citata iš tų girdėtų ir skaitytų kūrinių. Intriga tai vadinu todėl, kad kūrinio moto dažniausiai būna raktas skaitytojui, o provokacija todėl, kad skaitytojui iš pradžių leidžiama pasijusti vos ne gudresniam ar kiek iš aukšto žiūrinčiam į autorių (“Žiūrėk, Aputis jau ėmė cituoti pats save”), o paskui tyliai susigėsti (“Matai, kaip čia išeina...”) ir intensyviau ieškoti visa ko prasmės.

Apie visų šešių atverstinių novelių meninę prasmę esu rašęs kita proga ir čia nesiruošiu nieko kartoti – noriu, kaip ir užsibrėžiau iš pradžių, įdėmiau įsižiūrėti į vieną atverstinių porą, tą, kuri savo artimą giminytę išduota pačiais pavadinimais, – “Ak, Benai” ir “Ak, Teofili”. Tik “skaitysiu” tuos kūrinius jau ne autoriaus pasiūlyta eilės tvarka (perskaičiau ir taip), o pagal tą minėtą paprasčiausią logiką, pagal kurią paauglystė ar jaunystė būna anksčiau už brandos metus ir senatvę. Beje, įvykių chronologija šiuo atveju tėra antros ar trečios eilės dalykas, kuriam nusakyti užtenka vieno sakinio: šešiolikmetis Benas, su kuriuo kažkada taip nenorom atsisveikinome, gal net neturėdami

vilties jį dar kada nors susitikti, šiandien pristatomas kaip žinomas rašytojas, kuriam ankstyvosios jaunystės įspūdžiai ir patirtis sugrįžta labai netikėta atminties banga.

J. Apučio kūryba niekada nestokojo kritikų dėmesio ir palankių vertinimų. Įsimintinų interpretacijų, semantinių įžvalgų ir stilios analizės pavyzdžių yra palikęs A. Zalatorius, ne kartą į rašytojo kūrybą yra atsigręžusios E. Bukelienė ir J. Sprindytė, retą įdėmaus įsiskaitymo į vieną novelę („Horizonte bėga šernai“) pavyzdį yra pateikęs M. Martinaitis savo „Laiškuose Sabos karalienei“... Visų neišvardinsi. Puokštę vertingų pastebėjimų iš paminėtų ir nepaminėtų kritikų darbų galima būtų „pamerkti“ ir prie triptiko „Ak, Teofil“, bet ne akademiškas kūrinių apkašymas patogiomis citatomis rūpėjo šių eilučių autoriui – rūpėjo, kaip sakydavo A. Zalatorius, pabūti „su novele dviese“. Ši kartą – ne su viena, o su keturiomis, tiksliau su chrestomatinio rangą jau įgijusiu triptiku ir nauja, labai netikėta „atverstine“ „Ak, Benai“. Rūpėjo pačiam įsigilinti, o jeigu pavyktų, ir skaitytojui parodyti, kaip formuojasi ir gimsta žodžio meno kūrinys, kas būdingiausia Apučiai, kaip žodžio menininkui, kokie meninio įtaigumo dėmenys dominuoja jo novelėje.

Triptikas „Ak, Teofil“ – vienas gražiausių Apučio novelistikos pavyzdžių. Lyg neišsitekdamas vienos novelės erdvėje, lyg repetuodamas didesnės apimties kūrinio žanrines galimybes, rašytojas yra sukūręs bent trejetą triptikų, bet kiti du – „Žalias laiko vingis“ ir „Trys novelės su šunimi“ – neturi tokios stiprios vidinės jungiamosios grandies. Atskiros tų triptikų novelės – įdomios, prasmingos, meniškos, bet didesnės papildomos prasmės iš paties žanrinio junginio jos negauna. Nesakau, kad visai negauna: „Trys novelės su šunimi“ iškelia į ryškiau matomą vietą dažną ir atskiros žodžio vertę Apučio novelių „personažą“ – šunį, o „Žalias laiko vingis“ savotiškai fokusuoja mūsų žvilgsnį į labai dažnai autoriaus kūryboje sutinkamus atminties, sugrįžimo į praeitį motyvus. Bet išbarstytum šitas noveles po rinkinį, ir skaitytojui gal nė nešautų į galvą surinkti jas į vieną vietą.

Triptiko „Ak, Teofil“ taip neišbarstysi. Ir ne todėl, kad visose novelėse veikia tas pats šešiolikmetis kaimo paauglys Benas (Benas apskritai bene dažniausiai Apučio prozoje sutinkamas vardas), o todėl, kad per tą kelių savičių triptiko veiksmo laiką jis, kaip žmogus, tiesiog pastebimai auga, bręsta, vyriškėja, o kaip literatūrinis personažas įgauna vis daugiau vidinės gelmės ir išorinio plastiškumo. Antra svarbi novelių vidinė jungtis yra gyvenimo pilnatvės jausmas, kurį kelia ir besikryžiuojančios laiko koordinatės (dabartis, artimesnė ir tolimesnė praeitis, ateities nuojauta), ir gana plati veiksmo erdvė (kaimo panorama, kelių kaimų laukai, rajono centras, užuominos apie didmiestį), ir labai įvairus personažų ansamblis (nuo minėto šešiolikmečio Beno ir ne ką už jį vyresnės matininkės Vilijos iki daugiau ar mažiau gyvenimo smūgių jau patyrusios Mildos ar Teofilio, nuo subtilia

nuojauta ir rūpestingumu apdovanotos Beno motinos iki spalvingo charakterio Amerikono ir kitų kaimynų), ir stilistinė pasakojimo, dialogų bei refleksijų dermė, ir pačiu tinkamiausiu laiku, tiesiog nepastebimai perjunginėjami tembro registrai, ir spalvingos buities detalės, ir gilios psichologinės įžvalgos, ir prasmingos aliuzijos į socialinę patirtį, ir jautriai užgaunamos lyrinių išgyvenimų stygos.

Įdėmesnis įsiskaitymas į šį triptiką, pasiaiškinimas jo nevienareikšmės semantikos, įsigilinimas į atskirų novelių ir viso triptiko struktūrą, meninių raiškos priemonių arsenalą neapreps, suprantama, visko, ką galima pasakyti apie Apučio novelistiką, bet kai kuriuos esminius jos bruožus leis įvardinti ir charakterizuoti.

Pirmosios novelės „Lietus“ siužetą galima nusakyti vienu sakiniu: šešiolikmetis Benas, kaip ir kiti kaimo paaugliai vasarą padedantis tėvams, brigadininko pasiunčiamas į rajono centrą parvežti matininkų, o vėliau paskiriamas joms talkininkauti – nešioti teodolitą. Jokių išoriškai reikšmingų įvykių, kurie dažnai tampa net kūrinio pagrindu, per tas savaites neįvyksta: pats reikšmingiausias, net pavadinimą novelei davęs, yra lietus, kurio išskirtiniu reiškiniu po lietingu Lietuvos dangumi tikrai nepavadinsi. Bet novelė nuo pirmųjų eilučių įtraukia skaitytoją į lengvai svaiginantį išgyvenimų verpetą ir nebepaleidžia jo iki pabaigos. Kokia jėga sukelia šitą verpetą? Prisimindami, kad dažno meno kūrinio sugestyvumo priežastimi negalima laikyti tik vienos kokios jėgos, vieno faktoriaus ar vieno kriterijaus, ir šiuo atveju neieškosim vieno viską paaiškinančio žodžio. O dėl tų, kuriuos rengiuosi ištarti, eiliškumo reikia padaryti vieną išlygą: eiliškumą kiekvienu atveju skaitytojui tenka nusistatyti individualiai. Tiesa, didžiąjai skaitytojų daliai tai nėra nei labai įdomu, nei itin reikalinga, bet tam, kas pokalbiui apie literatūrą turi pasiruošęs net tik klausimą „apie ką?“, bet ir klausimus „kaip?“, „kodėl?“, tai yra kad ir ne lemiamas, tai bent jau tikrai neišvengiamas sprendimas. Kad jis nėra lengvas, paprastas ar mažareikšmis, galėtų patvirtinti ir tai, kad šių eilučių autorius, mintyse jau turėdamas tris reikšminius žodžius, tvirtos jų eilės iki šiol neturi. MEILĖ, AMŽIUS, ŽODIS ar ŽODIS, AMŽIUS, MEILĖ ar ŽODIS, MEILĖ, AMŽIUS?

Tiek to. Jeigu pasiseks, gal pabaigoje sudarysim galutinę rikiuotę. O kol kas praskleiskim užuolaidą nuo šiam atvejui teikiamos išskirtųjų žodžių semantikos.

Meilė – vienas subtiliausių ir universaliausių žmogiškų jausmų, neaplenkiančių nė vieno ir todėl iš esmės suprantamų visiems. Ir todėl atsakymas „apie meilę“ į klausimą „apie ką?“, kad ir tūkstantąjį kartą pakartotas, išsaugo savo ir anotacinę, ir reklaminę paskirtį. Taigi, „Lietus“ – apie meilę, lyrišką, poetišką, lyg pavasarinis pumpuras dar neišsiskleidusią, bet jau stipriai virpinančią ne tik personažų, bet ir skaitytojų širdis.

Amžius. Vienas žodis, sąmonėje tampantis tam tikra sąvoka, gali sukskambėti įvairiomis reikšmėmis. Šiuo atveju atmeskime visas kitas, palikdami tik pagrindinio personažo metus. Šešiolikmetis. Metrikus jau pasiėmęs, devynias klases pabaigęs, tikru vyru atrodyti norintis, bet pašaliniais dar tik „vyručiu“ atrodantis, savo bundančių jausmų sutrikdytas, bet širdies vartų prieš juos užtrenkti nenorintis Benas, Benediktas, Benutis. Triptiko skaitytojas greičiausiai jau daugiau ar mažiau nutolęs nuo savųjų šešiolikos, bet kuris gi pasakys, kad, mintyse sugrįžęs į juos, neranda ten vieno gražiausių savo gyvenimo tarpsnių? Užmegzti kontaktą su panašią patirtį turinčiu skaitytoju, suprantama, lengviau negu tais atvejais, kai literatūros kūrinys pasiūlo jam autentišką patirtį mažiau liečiantį siužetą.

Žodis. Literatui, literatūrologui, iki kaulų čiulpų persiėmusiam įsitikinimu, kad ne tik bibliinių laikų, bet ir kiekvieno literatūros kūrinio „pradžioje buvo žodis“, jį kaip visada, taip ir šį kartą magėtų iškelti į pirmąją vietą, ir jeigu kol kas jis paliktas paskutinis, tai tik todėl, kad būtent per žodį, o ne kuriais nors kitais keliais bandysime aiškintis kiekvieną kartą skaitant šią novelę patiriamos meninės sugestijos paslaptis. Kad galimi ir kiti keliai, patvirtintų, tarkim, kokio psichoanalitinio ar biografinio literatūros analizės metodų (jų šalininkams čia taip pat būtų ką veikti) priminimas, bet be žodžio sunku būtų išsiversti ir tais atvejais. ŽODĮ, šiuo atveju suprantamą ne „kaip svarbiausią reikšminį kalbos vienetą“, o kaip talpią metaforą, vis dėlto reikėtų grafiškai išskirti ir apibrėžti kaip visą įmanomą rašytojo priemonių arsenalą – nuo leksikos, sakinio sintaksės, stilistinių raiškos priemonių iki tų nuolat „išsprūstančių prasmų“ (K. Nastopka), kurias kartais pavyksta aptikti potekstėje, „tarp eilučių“ – jau net ne penkiomis joslėmis, o kažkokiu „šeštuuju“, tikslaus vardo dar negavusiu pojūčiu.

Pagrindinės „Lietaus“ prasmės iš paslėptų poteksčių nereikės atkasinėti: pasakotojas ją įvardija gana aiškiai: „pirmasis brendimo žaibas“; „Žodžiai, žodžiai, dviejų žmonių, dar juk vaikų, pasakyti, tas saldus magnetinis laukas, kuris plevena tarp vyro ir moters, jau suko galvą, liepė ne taip statyti koją, kelti ranką, žengti žingsnį...“

Bet tai jau pasakyta po vieno kito retrospektyviai pateikto reikšmingo epizodo, kuriuos šešiolikmetis Benas prisimena.

Čia pats laikas pasakyti apie mažiausiai du balsus (neskaitant tų, kuriuos išgirdome ar išgirsime dialoguose), labai įdomiai, subtiliai persipinančius novelės tekste, – pasakotojo ir personažo balsus. Kad aukščiau cituotieji žodžiai ir mintys priklauso ne šešiolikmečiui, o suaugusiam pasakotojui, ir ne kokiam nors kaimo pasakoriui, o inteligentui, gal net intelektualui, tikriausiai, rašytojui (kas leistų įvertinti labai artimą autoriaus ir pasakotojo ryšį), įrodinėti neteks: koks jau čia šešiolikmetis, netgi iš šiandieninių vunderkinčių, švaistysis tokiom metaforom kaip „pirmasis brendimo žaibas“ ar „saldus

magnetinis laukas" (apie magnetinį lauką, tarkim, jis jau girdėjęs, bet apie jo plevėnimą tarp vyro ir moters, o juo labiau apie jo saldumą prisigalvoti gali tik metaforiškai pasaulį suvokti įpratęs žodžio menininkas.

Kita vertus, užtenka pasakotoją įsivaizduoti kaip žmogų iš vaizduojamų įvykių ir žmonių aplinkos, ir šitie "žaibai" smarkiai priblės, o "saldus magnetinis laukas" gal net nepataisomai pakirs mūsų pasitikėjimą ir pačiu pasakotoju, ir jo pasakojama istorija. Kiek kartų gyvenime profesionaliau pasirenkęs ar tiesiog savo skonį išlavinęs skaitytojas turėjo nutraukti su pasakotoju pasitikėjimo sutartį! Vien todėl, kad iš vieno žmogaus išgirdo skirtingus balsus, viename asmenyje pajuto negailestingai jį griauančią susidvejinimą. Ne, ne susidvejinimą, o sudvejinimą. Susidvejinimas – dažną iš mūsų iš-tinkanti psichologinė, dvasinė kolizija, kurią atskleisti dažniausiai ir imasi žodžio menininkas. O sudvejinimas – bent šiuo atveju – reiškia tam tikrą kūrybinę nesėkmę, kai pats personažas neįgauna tos vidinės integruojančios jėgos, kuri ir lemia ryškiausių meninių charakterių gyvybingumą.

Skaitant Apučio prozą tokios kolizijos nekyla, nors toli gražu ne kiekvienoje novelėje už pasakotojo pečių jauti stovint būtent konkretų autorių ar bent jau savo profesiniais sugebėjimais išsiduodantį rašytoją. Taigi, pasakojimo strategijos pasirinkimas, gilus "pažinimas" to, kuriam autorius deleguoja pasakotojo teisę, yra ne viso gyvenimo, ne atskiro kūrybos etapo, ne kokio nors žanro, o tiesiog konkretaus kūrinio, įskaitant trumpiausią novelę, reikalavimas. Rimtas menininkas paprastai be jokių deklaracijų įrodo savo "patikėtinio" reikalingumą, natūralumą ar būtinumą, o skaitytojas ar kritikas dažnai nejaučia reikalo ar tiesiog neturi laiko prie to klausimo ilgiau sustoti. Šiuo atveju toks sustojimas būtinas. Užtenka vietoj mūsų įsivaizduojamo lyrinių polinkių ir psichologinio pastabumo nestokojančio rašytojo įsivaizduoti kitą pasakotoją – kokį nors visažinį ir viskuo besidomintį kaimo pasakorių, Beną pažįstantį, gal net jo širdies reikalus žinantį bendraamžį, ar vėliau triptike sutiksimą Teofilį, pagaliau patį Beną – ir pasakojimas akimirkiniu neteks tokio semantinio ir stilistinio savo klodo, be kurio epiteta "viena gražiausių" tikriausiai jau tektų nubraukti.

Kad skaitytojui nepasirodytų beprasmiškos tokios hipotetinės prielaidos, siūlau minutėlę pavarginti savo vaizduotę ir išgirsti numanomus galimų pasakotojų balsus. Kaimo pasakorius, gal ir palankus "geram vaikui", sakykim, kaimyno sūnui, pastebėjęs, kaip ir ta Beno motina, kad su vaiku kažkas darosi, aišku, "pasakos" kažką su vyresnio žmogaus atlaidumu, gal su nuogąstavimu, kad vaikas į "seną paną" rimtai neįsisiūrėtų, gal pašmaikštaus pamatęs juos, grįžtančius perlytus ligi paskutinio siūlo galo, bet iki jokių "žaibų" ir "magnetinių laikų", aišku, neprisigalvos. Ir ačiū Dievui, nes tokiu atveju, kaip sakėm, iš pat pradžių prarastų mūsų pasitikėjimą.

Bendraamžio pasakojime galėtume išgirsti ir draugiško solidarumo, ir

slepiano pavydo, ir paaugliško pasižodžiavimo intonacijas, o Teofilio versija tikriausiai neapsieitų be ironijos, be skepticizmo, kai kada – net cinizmo gaidų.

Sunkiai su autoriaus pasirinktu ir įgyvendintu variantu galėtų varžytis ir “pats autentiškiausias” – personažo pasakojimas pirmuoju asmeniu. Kas liktų iš novelės, jeigu prie tikrai labai autentiškai, psichologiškai įtikinamai perteikiamų Beno minčių ir išgyvenimų (tas vyro “vaizdavimas” ir pikta reakcija į vyro dar nepripažįstančiųjų replikas, tas erotinis paauglio smalsumas, kai nelieta nepastebėtas nė vienas bendrakeleivių merginų suknelės kilstelėjimas, joms kratantis vežime, nė vienas tikrai nesąmoningas vadeliotų alkūnės prisilietimas prie bendrakeleivės krūtinės ir t.t.) neliktų žmogiškai jautraus, šilto, viską suprantančio, daug ką atsimerinančio, sudėtingiausiam jausmo virpesiui nusakyti žodį surandančio pasakotojo-rašytojo. Tiesą sakant, ir dabartinis Beno autentiškumas tokiu atveju labai nukentėtų, nes daugelio detalių, jausmo virpesių, į kuriuos atkreipiame dėmesį skaitydami tekstą, tikrai neliktų: drovus, prieštaringų jausmų varžomas Benas daug ką tiesiog nutylėtų.

Viena iš didžiųjų meninių paslapčių ir prozininko meistriškumo rodiklių yra sėkmingas tų dviejų balsų – pasakotojo ir personažo – suderinimas, sustygavimas, ne tik viena kitą keičiančių solo partijų, bet ir gerai susidainavusio dueto aranžuotė.

Štai antroji novelės pastraipa, kurioje prisimenama jau prieš keletą dienų vykusio kelionė iš miestelio:

“Jau ir pati kelionė iš miestelio buvo ne šiaip sau. Pasikinkė arklį į dailų brikelį, užklojo žalia gūnia (“kaip į veselį” – pasakė motina), nuvažiavęs sustojo, kur buvo liepta, įėjo į vidų, nusiėmė kepurę. Matyt, jo veidas ten vienai nebuvo kasdieniškas ir įprastas, kad ji nedelsdama paklausė:

– Ko norėjai, vyruti?

Po velnių! Pasipainiotų jinai kaime, jis įdėtų tą vyrutį!”

Pabandykime tą šešių eilučių tekstą išdalinti tiems, kam jis, mūsų supratimu, galėtų priklausyti. Beną įžeidusį klausimą, aišku, atiduosime “ten vie-nai”. Bet geraširdišku humoru ar ironija nuspalvinti motinos žodžiai nėra tik jos: šiuo metu jie yra jau Beno atminties virptelėjimas: matyt, bus paauglius greitai žeidžiančią motinos ironiją pajutęs. Pirmąjį sakinį galėtume skaityti kaip beveik neutralią pasakotojo informaciją, jeigu ne jo pabaiga (“buvo ne šiaip sau”), šnekamąja intonacija išduodanti veikėjo požiūrį. Tad antrą sakinį jau skaitai kaip Beno prisiminimus. Ir pavartoti epitetai tam netrukdo: ruošdamasis tokiai atsakingai misijai, Benas, aišku, turėjo įvertinti, gal tyliai pasidžiaugti ir savo *dailiu* brikeliu, ir *žalia* gūnia, sprendžiant iš motinos replikos, ne kiekvieną kartą užklojama. “...nuvažiavęs sustojo...” – tiesiog elementariai aiškūs ir... beveik nieko nereiškiantys žodžiai. Stop Ši

tą reiškiantys, nes "...sustojo, kur buvo liepta, įėjo į vidų, nusiėmė kepurę". Tai –ne šešiolikmečio, kuris nori būti vyriškas, savarankiškas ir nepriklausomas, "raportas". Net jeigu ir sustojo, kur buvo liepta (o kokie pasirinkimo variantai dar galėjo būti?), tai jau niekada to neakcentuos kaip paklusnus vaikas. Normalu, kad atvažiuavęs į vietą, įėjo į vidų, normalu, kad nusiėmė kepurę, bet akcentuojančio tai paties Beno "negirdžiu": jeigu jau esi geras, išauklėtas dešimtokas, tai nusiimti kepurę įėjus į kambarį yra automatiškas, atminty neturintis pasilikti gestas. Atidavus šią sakinio atkarpą pasakotojui, tą kepurės nusiėmimą galima būtų laikyti buitine detale, beje, tokia pat nereikšminga kaip ir sustojimas atvažiuavus. Bet negi gali iš kiekvieno sakinio fragmento reikalauti atskiros prasmės? O jeigu jis pats, tas fragmentas, kažką siūlo? Ką? Prisimenu iš vaikystės motinos daug kartų kartotą pamokymą, kad įėjus į kambarį, būtina nusiimti kepurę (neįsivaizduoju, kaip tada su kepure būtume galėję ištarti pasveikinimą "Garbė Jėzui Kristui", kurį vaikystėje dar vartojo tol, kol mokytojai tvirtai įkalė "labą dieną")), ir kaip kreivai ji žiūrėdavo į pirmuosius kaimo traktorininkus, jei kuris nors iš jų pietų – tegu ir kieme, ne kambary – atsisėdavo ir su butelaičiu, ir su kepure. Su butelaičio buvimu ji norom nenorom susitaikė, juoba kad savųjų tai lyg ir nelietė, bet su kepure kambary arba prie stalo – niekada. Prisimenu, kaip vienam prikabinėtoji iš gretimo kaimo, gal ne ką vyresniam už Beną, ji, svetimų vaikų niekada "nemokiusi", vis dėlto neiškentė nepasakiusi: "Ar tu jau, Vytuk, žydas, ar ką?.."

Kai dabar mintimis grįžti keletą dešimtmečių atgal, tai pagalvoji, kad aukštai ant pakaušio atsmaukta kepurė tais laikais galėjo būti ir tam tikras pusbernių "šaunumo", ir amžino protesto prieš vyresnius ženklas, ir tiesiog individo kultūros lygio rodiklis. Tada tas nieko nereiškiantis kepurės nusiėmimas galėjo būti ir paauglio savikontrolės, ir pasakotojo vertinimo išraiška. O jeigu net nieko tokio nebuvo, jeigu tai tik atsitiktinė smulkmena, skaitytojas autoriaus pamaloninamas leidimu sugrįžti į savo paauglystę, atgaivinti kai kuriuos prisiminimus, kurie be įtaigaus prozininko žodžio vargu ar būtų tokiu pavidalu atgiję.

Suvokdami, kad dažnai taip mėgautis gal net daug kartų turiningesnėmis pastraipomis tikrai neturėsime galimybės, padarykime vieną gal kiek paankstintą, bet būtiną išvadą: pasakotojo ir personažo balsų (pastarasis gali būti ir pagrindinis, kai pasakojama pirmuoju asmeniu, kūrinio veikėjo vardu, bet dažniausiai girdimas arba dialoguose, arba vidiniuose monologuose) aranžuotė, kurioje abu balsai tai pakaitomis pastiprinami, tai pritildomi, tai neatskiriamai sulydomi, yra vienas iš labai reikšmingų meninės įtaigos šaltinių, vienas iš svarbių meninės vertės dėmenų. Šioje novelėje – svarbiausias, nes ne ypatingi įvykiai ar situacijos, ne išskirtiniais bruožais pasižymintys personažai, o būtent pats pasakojimas yra lemianti kūrinio meninės suges-

tijos prielaida.

Pasakotojo ir veikėjo balsų dermė, kurios meninę prasmę jau spėjome pajusti iš vienos pastraipos, girdima ar jaučiama per visus keturiolika novelės puslapių. Yra pastraipų ar tiesiog teksto gabalų (prisiminimų, apmąstymų, asociacijų), kurie be jokios dvejonės priskirtini būtent novelės veikėjui Benui. Pastraipa, kurią jau buvome pradėję cituoti („Po velniū!..“), tęsiama kaip Beno vidinis monologas: „Ko negali pakęsti, tai negali: tokio kvailo įžeidinėjimo. Pati, ko gero, dar pernai lakstė su nuogu užpakaliu, o dabar – vyruti!.. Ir taip tų nemalonių nutikimų daug, ir visi panašūs“. Kiek čia vienaip ar kitaip skaitytojo ir meninės įtaigos paslaptis aiškintis bandančiojo sąmonę dirginančių dalykų! Pirmiausia – žaibiška emocinė ir minties reakcija („Po velniū!“), tik paaugliui būdinga gąsdinimo forma („įdėtų tų vyrutį!“), kai paties gąsdinimo realizavimo planų nėra ir, suprantama, niekada nebus. Labai netikslus (bet meniškai, žinoma, motyvuotas) pirmojo emocinio impulso padiktuotas situacijos apibūdinimas („tokio kvailo įžeidinėjimo“): skaitytojas vienu metu ir patiki veikėjo emocijų nuoširdumu, ir suvokia jų nepagrįstumą, ir bene pirmą kartą šioje novelėje pastebi atlaidų autoriaus šypsni, nors autorius nei pats, nei pasakotojo pavidalu čia ir nedalyvauja. Smagus, meniškai sodrus sakiny: „Pati, ko gero, pernai lakstė pliku užpakaliu, o dabar – vyruti!“ Jame aiškiai išgirsti ir iš vyresniųjų nugirstą šmaikštų frazeologizmą, ir vaikystės įpročių galutinai dar neatsisakiusio paauglio ginklą – pamėgdžiojimą. Jausmas dėl „tų nemalonių nutikimų“ gausos, objektyviai vertinant, yra aiškiai hiperbolizuotas, bet psichologinio autentiškumo, vadinasi, ir meninio sugestyvumo atžvilgiu yra nepriekaištingas.

Ir taip – iš pastraipos į pastraipą, iš puslapio į puslapį. Žodžiui ypač jautrus ir reiklus autorius šiame epizode parodo, kokią reakciją tam tikrame kontekste gali sukelti vienas vienintelis, nieko blogo savo semantikoje neturintis žodis „vyruti“. Pasirodo, jau antrą kartą šiuo žodžiu yra skaudžiai žeidžiamas šešiolikmetis, kuris nori būti nebe vyrutis, o vyras. Į epizodą laukiamajame prie dar nepažįstamų matininkių viršininko kabineto įsiterpia kitas – iš kelionės sunkvežimiu atsiimti metrikų. Įsiterpia kaip atminties, prisiminimų šuoras, kuriame iš daugelio įdomių ir prasmingų detalių, reikėtų išskirti bent tą, kaip Benas, atsidūręs viename kėbule su keturiomis gal ir nedaug vyresnėmis panelėmis, „taikėsi nususukti į kertę ir apsimesti nieko nematęs“ ir kaip toks bandymas nepadėjo išsisukti nuo ne itin malonaus ir pavykusio pokalbio, kurį pradėjo viena iš keturių, beje, ilgam Benui į atmintį įkritusi.

Kokių meninių prasmų ar jų formavimosi ženklų galėtume išvelgti šitame į pagrindinę istoriją įterptame epizode? Pirmiausia, jis padeda adekvačiau suprasti per staigią, gal net karštakošišką Beno reakciją į klausimą. Antra, jis jau praskleidžia Beno charakterį, jo psichologinę būseną, susijusią su lemtingu gyvenimo lūžiu, – perėjimą iš paauglystės į jaunystę. Trečia, jis

pradeda savotišką meilės jausmo anatomiją, nors pats žodis „anatomija“ čia skamba ir labai ne vietoje. Ketvirta, epizodas įdomus novelės kompozicijos atžvilgiu – kaip savotiškas retrospekcijos, prisiminimų realizavimo būdas. Pagaliau dar vienas momentas – mūsų jau pradėta kalba apie dviejų balsų dermę ar tiesiog „derinimo“ procesą. Ten, kur autoriui atrodo, kad novelės veikėjo ir pasakotojo balsai gali „susipjauti“, jis juos iš anksto apdairiai išskiria. Tuoj pateiksima citata parodo, ne tik kaip pasakojimo (ar jausmų demonstravimo) iniciatyva iš veikėjo perleidžiama pasakotojui, bet ir kokia forma tai padaroma: „(Teisybės dėlei reikia priminti, kad vien tiktai ją, jos kiek atsikišusį užpakaliuką po žydra suknele, vien jos kibirkščiuojančias akis, storas lūpas ir kaip smala juodus plaukus jis atsimins visą laiką, kitų – nors jos buvo dar trys – neįsiminė nė vienos. Prisimename tuos, kurie pasireiškia – nesvarbu kuo: gėriu, blogiu ar niekšybe).“ Dėmesio verti čia taip pat keli dalykai: šešiolikmečio psichologijos atžvilgiu – savotiškas visos situacijos ir išpūdžių erotizavimas, jų sustiprinimas ryškiais epitetais (žydra suknelė, kibirkščiuojančios akys, storos lūpos) ar iš šnekamosios kalbos gelmių ištrauktu palyginimu („kaip smala juodus plaukus“). Kompozicijos atžvilgiu – skliaustų „poetika“. Ne tik šioje novelėje Aputis mėgsta kai kurias mintis palikti skliaustuose. Tai, matyt, diktuoja absoliuti prozininko klausa, kad užuot eilinį kartą bandęs suldyti ar išskirti du pagrindinius balsus, jis šį uždavinį lyg ir atideda neapibrėžtai ateičiai. Skliausteliai šiuo atveju atrodo kaip atsarginių instrumentų dėžutė, ypač reikalinga dar vienam rašytojo mėgstamam ir ne taip retai išnaudojamam dalykui – sentencijos pavidalą įgyjančiam apibendrinimui. „Prisimename tuos, kurie pasireiškia – nesvarbu kuo: gėriu, blogiu ar niekšybe“. Jokio ypatingo gėrio šitame epizode lyg ir nebūta, bet blogio ar niekšybės – tuo labiau. Tačiau šovė autoriui į galvą graži, įdomi mintis. Sprausti ją į veikėjo prisiminimus, ar į pasakotojo lūpas lyg ir neišeina. Taip ir lieka ji atsarginių aksesuarų dėžutėje – skliaustuose, lieka, psichologiniam situacijos autentiškumui nepakenkdama, o apskritai novelės refleksijos lygį pastebimai kilstelėdama.

Ilgiau užsibuvus su viena Apučio novele, prisimena L. Tolstojaus pasiteisinimas, kodėl jis negalįs trumpai papasakoti savo romano turinio: atseit tam reikėtų parašyti romaną iš naujo. Su „Lietumi“ net kebliau, negu su kokia „Ana Karenina“: ten bent visas šakotas siužetas, įvykių gausa kiek užimtų, o čia? Pasakyti, kad be to „pirmojo žaibo“ epizodo būta dar vieno, kai Benas kartu su savo draugu rašė laiškus vienai abiem patikusiai mergaitei, kad klasėje, pasirodo, būta dar vienos, su kuria keistasi laiškeliais ir knygomis, o dabar štai viską primiršęs, nebenuleidžia akių nuo jaunosios matininkės Vilijos, pagaliau susilaukdamas ir jos atsako. Bijau, kad šitaip perpasakota novelė taptų novele apie kažkokį šešiolikmetį „lovelasą“, o kitaip ją perpasakoti kaip ir neišeina: už kiekvieno žodžio, įvaizdžio, detalės, epizodo, situa-

cijos, siužeto vingio – subtilus prisilietimas prie žmogaus sielos, atsargus jo slapčiausių jausmų apnuoginimas, stebėtinų psichologinės įžvalgos ir nuojautos, pačios jaunystės grožio, jauno žmogaus siekių, vilčių poetizavimas, tai nutolusios jaunystės nostalgijos, tai neišvengiamų išsiskyrimų liūdesio debesėlių kiek pridengiama. „Lietus“ – novelė, ne nuo interpretacijų, o nuo kiekvieno naujo jos perskaitymo pilnėjanti.

Užuomina čia labai paprasta: novelę reikia skaityti; jeigu skaityta, – sugrįžti iš naujo; iš kritiko patirties liudiju: visokių įspūdžių yra sukėlę įvairūs sugrįžimai, bet sugrįžimu prie Apučio triptiko dar niekada nebuvau nusi-vylęs.

Antroji triptiko novelė – „Diena prie vieškelio“ – yra visiškas kontrastas pirmajai. Ten buvo jaunystė, lyriška nuotaika, grožis, pirmosios meilės žaibas, šviesios ateities viltys, čia – rupi gyvenimo realybė, liūdnei baigiami gyvenimai, žmogaus nuopuolis, rezignacija, skepticizmas, gal net cinizmas, ir jokios šviesesnės perspektyvos.

Tiesa, ir čia veikia tas pats Benas, ir tą patį pagalbininko darbą jis dirba, ir savus idealus nusiteikęs saugoti ir ginti. Bet situacija pasikeitusi radikaliai: jaunosios matininkės savaitei išvažiavo į miestą, ir „jų vietoje kelias dienas pabus iš kito rajono iššauktas matininkas, nes matavimo darbų negalima atidėti, šį mėnesį reikia užbaigti ir patvirtinti.“ Apie besikeičiančią situaciją (ne siužeto, o nuotaikos, pasakojimo intonacijos atžvilgiu signalizuoja jau pati novelės pradžia – sausa, valdiška, tiesiog biurokratiška informacija: „iššauktas“, „matavimo darbai“, „negalima atidėti“, „reikia užbaigti ir patvirtinti“. Tiesa, tai – jau iš antrosios novelės pastraipos, bet pirmąją irgi reikėtų pacituoti: „Kai sužinojo, išsyk per kūną nuėjo koks negerumas. Tiksliai, kas gali būti, nenujautė, tačiau tokia yra žmogaus prigimtis, kad jis visada į ateitį žiūri su nepasitikėjimu“.

Nesileisdami į platesnį pokalbį apie Apučio novelių kompoziciją, kurioje novelių pradžioms ir pabaigoms visada tenka dėmesio nusipelnanti vieta, atkreipkime dėmesį į vieną rašytojui būdingą novelių pradžios tipą, kai pradedama tarsi po kablelio ar daugtaškio. Ką sužinojo veikėjas, mes dar nežinome, o apie negerumą, nuėjusį per kūną, jau išgirdome ir esame suintriguoti. Kitas dalykas – tos aputiškos sentencijos, kurias galbūt dar teks ir į vieną vietą surinkti. Trečias dalykas – jau ne sentencijos forma, o jos turinys, su oficialiuoju anų dienų gyvenimo traktavimu besikertantis nepasitikėjimas ateitimi.

Novelės ekspozicijai priklausytų ir trumputis motinos ir sūnaus dialogas, palydimas labai taiklių pasakotojo replikų:

– Sako, atvažiavęs matininkas, tų panelių nebebus... – ne vietoj sušneka motina, eidama per kiemą.

– Nebus. Ir kas?..

– Nieko...

Kur jau tenai nieko! Pavydi tėvai vaikams to, ką turėjo patys, ne kitaip”.

☒

☒

Beno – motinos – panelių matininkių (nes motina tik kartu jas abi ir įsivaizduoja) trikampiu triptike skirti vos keli mažyčiai epizodai, tiesiog kelios eilutės, bet nežodingų dialogų iškalbingumas, aštriu skalpeliu atliktas psichologinis pjūvis tiesiog įstringa į atmintį.

Be šios ekspozicijos, visą novelę kompozicijos atžvilgiu galima padalinti į dvi beveik apylyges dalis: aštuoni puslapiai – Beno kelionei į matuojamus laukus, devyni – susitikimui su naujuoju matininku ir pirmajai bendro darbo dienai.

Dėl pirmosios novelės dalies būtinumo galima būtų ir suabejoti: kelios istorijos, ateinančios Benui į galvą žingsniuojant pro savojo ir gretimo kaimo sodybas, lyg ir neturi tiesioginio ryšio nei su pačiu Benu, nei su naujuoju triptiko veikėju. Nėra ir jų tarpusavio ryšio. Pirmojoje pasakojama apie Amerikoną, reemigrantą, kuris, grįžęs į Lietuvą, nesugebėjo susikurti gyvenimo, o pasikeitus laikams ir prasidėjus kalboms apie kolūkius (beje, Aputis, atrodo, niekur šio žodžio nėra pavartojęs, kaip kažkokio svetimo nepriimtino reiškinio vardo, o šioje novelėje jį pakeitęs neverstu “kolchoze”), bijodamas netekti vienintelio savo maitintojo veislinio buliaus, pasikaria kaimyno Rimydzio alksnyne. Amerikonas, ilgai gyvenęs iš to, ką parsivežė grįždamas gimtinėn, jo “mirtinas patikėjimas ateitim”, jo mirties vietoj našlės pastatytas įsmaluotas kryžius yra savotiškas autoriaus vaikščiojimas ašmenimis, draudžiamųjų, nepageidaujamųjų temų ar motyvų paribiais, kuris, ko gero, ir galėjo likti budrios akies nepastebėtas štai tokiaime – paauglio prisiminimų – kontekste. Juoba kad kitos dvi istorijos taip pat sumažina nepageidaujamų asociacijų lyginamąją svorį.

Antroji – apie susitikimą su nusenusia Rimydyne, kuri “bjauriausiai šaudydama”, “tratėdama” renka į savo sulopytą maišinį sijoną (“pasiūtą – tikra teisybė – iš suplyšusių maišų, ir pasiūtą, ko gero, prieš Benui ateinat į šį pasaulį”) obuolius, kuriuos iš mandagumo Benas paims, bet jau tikrai nevalgys. Atmintin iš šio epizodo įstringa šiurpoka pokario skurdą iliustruojanti detalė, pusprotėlio Rimyduko išdaigos, bet labiausiai – šešiolikmečio moralinės nuostatos, sąžinės priekaištu primenančios vaikystėje vagiliautus Rimydzio obuolius, o dabar pakuždančios, “jog negražu niekinti kad ir šaudančio žmogaus gerumą”...

Trečioji istorija apie Milašių, taip pat pasimaišiusios galvos žmogelį, kuris ant kelio renka ir skaičiuoja pravažiuojančių arklių paliktus “padžiūvusius pyragiukus”, o kiekvienam praeinančiajam gali begalę kartų pasakoti apie

savo laišką „pačiam Stalinui“ ir „atsakymą iš Stalino kanceliarijos“ apie sūnaus mirtį. „...ir jis (Stalinas –P.B.) nustatė, kur žuvo sūnus, jis net nežuvo, o mirė ligoninėje nuo plaučių uždegimo. Vis tiek savo mirtim geriau, Benai, ar ne?“ – baigia savo istoriją Milašius, kuriuo prisidengdamas, įžvalgesnio, užuominas, aliuzijas, asociacijas mokančio iššifruoti skaitytojo sąmonėje rašytojas tarsi nuplėšia raiščius nuo dar kraujuojančių netolimos praeities paliktų žaizdų.

Kiekvieno skaitytojo valia – savaip perskaityti ir interpretuoti šiuos epizodus, bet man jie pirmiausia liudija rašytojo pastangas nuolat – išnaudojant palankesnes aplinkybes – priminti apie nepagražintą gyvenimą, ką anaip tol ne visada pavykdavo ir poteksčių, aliuzijų, ezopinės kalbos meistrams. Kita vertus, neteisinga būtų tokius dalykus skaityti tik kaip sovietmečio kitakalbę: visa tai galima traktuoti ir kaip universalią meninę gyvenimo prieštaravimo koncepciją, pagal kurią šalia gėrio egzistuoja blogis, šalia grožio – bjaurastis, šalia vilties – beviltiškumas.

Vidinės meninės kūrinio logikos atžvilgiu šitų beveik autonomiškų istorijų grandinė gali liudyti Beno gal ir nesąmoningas pastangas užmiršti, kad šiandien nuėjęs į darbą Vilijos ir Mildos jau neberas, o galvoti apie susitikimą su naujuoju matininku, kuris, merginų žodžiais, „prie darbo ne iš smarkiųjų“, lyg ir nėra ką.

Kitu kampu pažiūrėjus, galima būtų akcentuoti Apučiai visada labai svarbų dalyką – atmintį, tą saugyklą, iš kurios paskui per visą gyvenimą sunkią akimirką bus galima kažko pasisemti. Prisimenančiam, įsimenančiam žmogui rašytojo išpažįtamų vertybių sistemoje tenka tikrai garbinga vieta. Pri-durtinas prie to žmogaus ir dar vienas epitetas – mąstantis. Jau Amerikono istoriją prisimindamas Benas bandė nutraukti save: „Kokio perkūno? Kodėl šiandien taip viskas antraip ir antraip rodosi Beno galvoj, vis kažkokie negražūs apvirtę dalykai?“ Skaitytojui, tiesą sakant, priežastis aiški, net jeigu Benas ir nenori to sau prisipažinti. Gilesni dalykai užgriebiami akimirką, kai nieko neradęs sutartoje vietoje, jis „padeda prietaisą ir atsigula aukštiešninkas“.

Čia jau reikės kiek ilgesnės citatos:

„Maži balti debesėliai lėtai lėtai juda aukštai danguje ir per Beno akis – keliauja iš vakarų į rytus, toldami vienas nuo kito, o kartais ir pasivydami... Net keista: juk juos varo vėjas, ne jie patys plaukia, tai kaip gali vieni bėgti greičiau, kiti lėčiau? Galbūt jie yra ne viename aukštyje, tik iš tolo, iš žemės atrodo, kad viename, ir todėl ir lekia nevienodai? Viskas taip labai nurimę, nurimusi ir Beno siela, ramūs jausmai, rodos, viską kažkas sutvarkys už tave, nereikės pajudinti net rankos, čia pat yra tokia protinga ir galinga jėga, išmetanti vyturį į dangų ir liepianti jam nutūpti, išvaranti Rimydienę į sodą ir verčianti... Milašių ji privertė rinkti tas bulves, Amerikoną išgarsinti Rimy-

džio krūmus, o Rimyduką šitaip nutraukti vokietės sapnus...”

Pradėkime nuo to, kad prieš mūsų akis gražus pavyzdys, kaip Aputis tęsia mūsų prozos tradiciją, kurioje visada itin stiprus buvo žmogaus ir gamtos ryšys. Tinka šita citata ir priminimui apie pasakotojo ir personažo duetą, kuriame nelengva būtų išskirti ir visiškai nereikalinga atskirti abiejų balsus. O kad dviejų balsų esama, vis dėlto verta pastebėti. Pasvarstymus apie debesis, atrodo, nesiginčydami atiduosime šešiolikmečiui Benui, tuo tarpu beveik nepastebimą perėjimą iš vieno sąmonės lygmens į kitą galima numanyti nuo akimirkos, kai “nurimusi ir Beno siela, ramūs jausmai, kai mintis kryпта į kažkokią “protingą ir galingą jėgą”. Negali atimti ir iš Beno teisės apie kažką panašaus pamąstyti, bet kryptis į metafizinius klausimus vis dėlto atrodo kaip taktiškai parodyta iš šalies. Dabar jau galima atsiimti pradžioje išsakytą lyg ir priekaištą, lyg ir abejonę dėl visų šitų istorijų reikalingumo būtent šiai novelei: pabaigoje jos gražiai, kad ir kiek netikėtai sujungtos. Kiek vėliau jau Teofilui Benas prisipažins, kad jį traukianti literatūra, prisimins jau skaitytą Čechovą, ir jeigu skaitytojo sąmonėje ims formotis nuojauta, kad iš to jautraus, pastabų žvilgsnį ir talpią atmintį turinčio jaunuolio ateity išeis rašytojas, tai greičiausiai ir nebus apgavusi.

Bet jeigu net neieškotume visame tame kokios papildomos prasmės, prasmingas būtų pats pasakojimas, prisodrintas neeilinių įvykių, įsimintinų personažų, iškalingų vaizdų, išradingų detalių, prasmingų užuominų, dramatišką gaidą nutraukiančių humoristinių intonacijų. Pats pasakojimas – kaip estetinė vertybė.

Antra novelės pusė, kaip sakytą, – susitikimas su matininku Teofilu, viėnodai ir apdovanotu, ir gyvenimo aplamdytu žmogum.

Į Teofilio, kaip meninio charakterio, kūrimo, formavimo būdą čia daugiausia ir norėtume įsižiūrėti, juoba kad tai vienas iš spalvingiausių charakterių visoje Apučio novelistikoje.

Pirmasis štrichas Teofilio portretui brūkštelėtas iš anksto, kai eidamas į darbą Benas prisimena, ką sakiusios vakar Milda ir Vilija: “galima neskubėti”, “matininkas prie darbo ne iš smarkiųjų”, “jei atsiras priešpiečiais, tai bus gerai”. Numatymas buvęs teisingas: kol pasirodys naujasis matininkas, Benas su kitu pagalbininku Vaciu dar spės gerokai pašnekėti apie išvažiavusiąsias.

Idomus pirmasis vizualinis iš tolo pastebėto Teofilio keliamas įspūdis: “per kalvą eina koks žmogus, iš žingsnių lyg ir nematytas, svetimas”. *Svetimas* šioje situacijoje, atrodo, yra daugiau negu “nematyto” sinonimas. Kiek – daugiau, galėsime spręsti iš prasidedančio susipažinimo epizodo. Čia Teofilis kelia gana prieštarinę įspūdį: sveikinas lyg ir paprastai, familiariai (“Sveiki, vyrų”), tačiau rankos nepaduoda, kreipiasi į Beną ir Vaciu ką kiek iš aukšto (“Bene būsit mano pagalbininkai?”), o greitai juos ir surūšiuoti ban-

do (“–Tai katras būsit mano pirmasis pagalbininkas?). Kad tai žeidžiantis klausimas, rodo vyrėlesnio ir drąsesnio Beno atsakymas (“–Abu.”). Sužinojęs pagalbininkų vardus, Teofilis ir pats prisistato (“O aš Teofilis, ir prašome, kavalieriai, mane tik šitaip vadinti...”). Toks “demokratiškas” prašymas kalbėtų lyg ir Teofilio naudai, bet kreipinys į “kavalierius” aiškiai žeidžia Beno ambicijas, kurios atvirai sukibirkščiuos po gal ir nepikto, tik šiaip sau neatsargiai, “nepedagogiškai” ištarto klausimo (“Tai kaž, kaip tas daiktelis, nesudaužei, nesutrankei kur į akmenis?”):

– Gal ir sudaužiau... – piktai atsako Benas.

– Na, na, nėra čia ko, Benai. Už daiktus atsakau aš.

– Žinoma.

– Ką gi, – sako Teofilis, žiūrėdamas į subraižytą laikrodį, – darbas nepabėgs, galim dar valandėlę pailsėti.”

Dialogas šioje novelės dalyje yra ir pagrindinis siužeto variklis, ir labai svarbi personažų charakterizavimo priemonė. Krinta į akis jo lakoniškumas, beveik dramaturginė forma, kurioje pasakotojo (autorius) remarkų arba iš viso nėra, arba jos yra labai retos. Bet jų nėra nepasigendame. Štai cituotame dialogo fragmente tik vienas vienintelis žodis (“piktai”) pridurtas nuo pasakotojo, bet net jeigu ir jo nebūtų, kylančią įtampą pajustume patys. Pajunta ją ir Teofilis (vis dėlto, kaip sužinosime vėliau, buvęs aktorius), pasirinkdamas gal ir ne patį geriausią kelią išeiti iš situacijos. Bet tai, kas nėra itin vykęs Teofilio “ėjimas”, laikytina meistrišku autoriaus “ėjimu”: vos kelių frazių dialoge sukibirkščiuoja du charakteriai, preciziškai tiksliai užfiksuojami vos juntami psichologiniai niuansai. O svarbiausia, kad tarp šios ir būsimos replikos atsiranda tarpelis laiko, kai galima susikurti vizualinį Teofilio portretą – su išterliotom kelnėm, rudais plaukais apaugusiom blauzdom, sudulkėjusiom tamsiom kojine, atvėpusia švarko kišene. Ne itin malonų vizualinį įspūdį vėl sustiprina “kimbančiojo” tonas:

– Su mergom, Benai, pačiam turbūt smagiau buvo? Ech, tokios panos! Išsiganiusios, įdegusios, svajingos!.. Smagiau ar ne?”

Reikia atiduoti duoklę psichologinei Teofilio nuojautai: tiksliai pataikoma į maudžiančią vietą šerį prieš “viršininką” pašiaušusiam pagalbininkui. Bet ir į Apučio, kaip subtilaus žmogaus, psichologijos žinovo, sąskaitą galima įrašyti iškaltą pavyzdį.

Aputis pasitiki skaitytoju, atsisakydamas bet kokių situacijos aiškinimų, komentarų, kartais lyg ir pateikdamas jam tam tikrų virpesių sugavimo testą. Benui, į provokuojantį klausimą bandančiam atsakyti lyg ir susitaikymui kviečiančia abejone (“Gal ir ne...”), vis dėlto išsprūsta “Jūs toks įdomus žmogus”, ir pašnekovo, vis aiškiau tampančio oponentu, balse “Teofilis dabar aiškiai pagauna gaidą, kuri jam labai gerai suprantama”. Autorius tos gaidos neįvardija, galėtume to nedaryti ir mes, bet norisi pabrėžti vieną Apučio

prozos savybę: jo novelėse neretai pabarstomi ironijos pipirėliai yra dviejų rūšių: ironija pasakotojo lūpose ir ironija veikėjo kalboje. Daug daugiau nei Beno, jaučiame jos Teofilio replikose.

Bet šiuo atveju ironija turi dar ir papildomą – situacijos “kaitinimo” – funkciją: mūsų akyse intelektualines jėgas bando ne tik dvi skirtingo amžiaus ir patirties asmenybės, bet ir dvi žmogaus gyvenimo, jo prasmės, jo pašaukimo ir pareigos sampratos, dvi etinės pozicijos.

Lyg ir prisimindamas auksinę taisyklę apie pakartojimo prasmę, autorius į dialogą, kaip dominuojančią diskurso formą, leidžia įsiterpti ir pasakotojui, kad šis pamatytų, kaip “Teofilis rėkia išsižiojęs, spjaudamas iš burnos cigaretę ir rodydamas pageltusius dantis”, kaip jo veide susimaišo “kažkoks keistas pasiutimas, smagumas ar dar kas”, kaip jis įsiunta kalbėdamas apie moteris, pasakodamas savo gyvenimo ir nuopuolio istoriją.

Dar vienas įdomus meninis sprendimas – literatūrinių reminiscencijų įvedimas į diskursą. Šioje novelėje ypatinga vieta tenka A. Čechovui, kurį kaip sąjungininką į disputą pasikviečia Benas. Skirtingus dalykus klasiko kūryboje bus išskaitę polemizuojantys oponentai, bet kiekvienas joje atradęs argumentų savajai pozicijai ginti. Bet gal net dar svarbiau, kad Čechovo ir “Dėdės Vanios” prisiminimas tampa lyg atsiveriančia tarpusavio supratimo erdve: išgirdęs, kad Benas kelis kartus skaitęs pjesę, o dabar svajojās pamatyti spektaklį, Teofilis pajunta jame ne žalią, nieko apie gyvenimą neišmanantį, tik aukštas frazes skanduojantį paauglį, o vertą pašnekovą; Benui, išklausiuiam Teofilio pasakojimo apie jo išgyvenimus vaidinant spektaklyje, darosi įeigu ir ne priimtinesnis matininko charakteris, tai bent daug suprantamesnė jo drama.

Svarbūs akcentai Teofilio ir Beno charakterių pilnatvei suvokti dar bus uždėti paskutinėje triptiko novelėje, bet apie šių charakterių meninę sklaidą dar reikia pasakyti ir čia. Sąvokos *Beno charakteris* ar *Teofilio charakteris* turi mažų mažiausiai dvi reikšmes: psichologiškai traktuojamas charakteris žmogaus, kuris susiformuoja mūsų sąmonėje pasinėrus į tam tikrą autoriaus sukurtą meninę tikrovę, ir meninis charakteris, kaip vienas iš esmingiausių prozos meno fenomenų, kurio formavimas, “gimdymas” priklauso prie sunkiausių išbandymų kūrėjui, o jo interpretavimas – prie pagrindinių literatūros tyrinėtojo uždavinių.

Įvardinti žmogiškuosius literatūros personažo bruožus nėra itin sunku: dažnas skaitytojas, įdėmiau perskaitęs kūrinį, gali parašyti gana tiksliai jo personažų charakteristikas. Bet kas iš to, jei pasakysime, kad Teofilis yra prasižėręs, ne vieno darbo netekęs ir jo nemylintis žmogus, grubokas, tiesmukas, kritiškas tik kitų, bet ne savo atžvilgiu, pagiežingas, kerštingas ir t.t. ? Kas iš to, kad surasime jame ir šviesesnių bruožų, kad kartais solidarizuosimės su jo mintimis, užjausime jį? Šitai mes dešimtis, šimtus kartų išbandome

tikrame gyvenime. Kalbant apie literatūrą nėra reikalo vaidinti realų gyvenimą. Personažą, kaip, beje, ir visa kita, čia svarbu pamatyti ne etinių gerumo – blogumo, gėrio – blogio, o estetinių grožio – bjaurumo koordinacių sistemoje. Prisimenant, kad galima gražiai nupiešti bjaurų senį ir prastai... na, kokį angelą. Meno tyrinėtojai ir jo kūrėjai veikia vieningai pripažįsta, kad pirmąjį uždavinį atlikti daug lengviau, o antrasis lieka toks, kai nieko geresnio neišeina. Galutinis atsakymas, kodėl taip, iki šiol, berods, taip ir nėra surastas.

Apučiui, kaip matėme, sekasi geriau: ir Benas, ir Teofilis jam išėjo „gražūs“, t.y. gyvi, tikri, pilnakraujai. Kokiomis priemonėmis tai buvo padaryta, ir bandėme atskleisti. Turėdami prieš akis jau dvi triptiko noveles, galėtume reziumuoti, kad jos mums ir pakankamai plačią (dviem novelėms) panoramą atskleidė, ir pakankamai aukštą vertikalią etinių vertinimų matuoklę iškėlė.

Trečiąją novelę – „Brikelis išvažiuoja“ – skaityti, suprasti ir interpretuoti be dviejų pirmųjų gal būtų ir nelengva, viena pati ji gal nė didesnio išpūdzio nedarytų, o priekabesnė literatūrinė analizė gal net leistų pareikšti pastabų ir abejonių dėl jos fragmentiškumo, savotiškos greitakalbės, net stilistinių registrų eklektikos.

Fragmentiškumą įtikinamai paliudytų įvykiai, net ne įvykiai, o epizodai, dažnai ne tik į puslapį, bet net į vieną pastraipą sutelpantys. Jie veja vienas kitą: paskutinė darbo diena su Benu, paskutinis tik jaunatviškų sentimentų ir atsargių užuominų prisodrintas pokalbis su Milda ir Vilija, trumpas aiškių nutylėjimų kupinas dialogas su brigadininku, kaimyno Jono „gydymas“ nuo tos pačios meilės ligos, kurią mūsų akyse bando įveikti ir Benas, kasdieniškas buitinis akėjimo epizodas, keli daugtaškiais baigiami fragmentai iš kaimo panoramos ir paskutiniai retoriniai kreipiniai į tuos, kurie eilinę Beno vasarą pavertė gal net visam gyvenimui įsiminusia.

Tie patys fragmentai galėtų paremti ir priekaištą dėl greitakalbės, ypač pailiustravus ją minėta daugtaškių poetika:

Tai duoda nuo ankstaų ryto kūju kalvis Loveikis, net skamba visi laukai, o iš kalvės kamino urduliū verčiasi dūmai...

Tai eina per lauką Kvietkus, nešinas kibiru, jau rinks, begėdis, skruzdėles, temps namo, mes į verdantį vandenį, o paskui dės sumirkytus skurlius bobai ant sėnarių...

Tai lekia takučiu moterėlė, į kurią visi atkreipė dėmesį ne taip seniai, kai pasklido gandas, kad ligoninėje jai išėmė „namus“...

Ir intonacijos, stilistinių registrų kaitos ribotoje vienos novelės erdvėje „teoriškai“ taip pat negalėtume laikyti meniniu novelės privalumu.

Bet, kaip jau tūkstančius kartų literatūros istorijoje yra atsitikę, sausa teorijos šaka ir ši kartą turi nusilenkti prieš žalią gyvybės medį. Į pagalbą

pasitelkęs dar vieną – rakto – metaforą, turėčiau prisipažinti nuodėmę, kurios pėdsakai likę užrašuose gana kategoriškos išvados pavidalu: „Trečioji triptiko novelė meninės formos ir emocinės sugestijos atžvilgiu aiškiai neprilygsta dviem pirmosioms“. Šiandien nebegalėčiau autentiškai atkurti savo psichologinės ir emocinės būsenos, padiktavusios tokią išvadą. Galiu tik tyliai pasidžiaugti, kad niekada nepaskelbiau jos viešai, išduodamas jeigu ir ne visišką estetinį kurtumą, tai bent jau smarkiai „užgulusias“ ausis, tada neišgirdusias visų emocinių novelių triptiko sąskambių. Pasitikėta, atrodo, buvo tik akimis, pastebėjusiomis ne itin tobulą (tobula aš jos ir šiandien nepavadinčiau) trečiosios novelės struktūrą. Greitosiomis buvo pasigriebtas raktas iš viso triptiko konteksto ištrauktai novelei atrakinti. Dabar gi galvoju, kad galbūt šita niekam nežinoma nuodėmė savotišku sąžinės balsu ir išplaukė iš sąmonės gelmių, paskatindama perskaityti tris noveles taip, kaip pasiūlė autorius – kaip nedalomą, ypatingais vidiniais saitais susietą *novelių triptiką*. Todėl primygtinai ir siūlau novelę „Brikelis išvažiuoja“ skaityti kaip baigiajamą didesnės meninės struktūros dalį.

Pagrindiniai triptiko personažai – Benas, Teofilis, Milda, Vilija, jų charakteriai iš esmės jau suformuoti (ar susiformavę) pirmose dviejose triptiko novelėse. Bet kiek siužetinių, psichologinių, emocinių linijų, pagaliau ir charakterių liktų nebaigtų būtent be trečiosios triptiko dalies.

Pradėkime nuo Teofilio, kurio vardas šiaip ar taip yra iškeltas į viso kūrinio pavadinimą. „Brikelis išvažiuoja“ pradedamas Teofilio pasirodymu po dviejų dienų, per kurias jis „visai nesirodė“. Autorius subtiliai perteikia ne tiek fizinių, kiek dvasinių pagirių nuotaiką, kai savo dominuojančios padėties atsisakyti nenorintis Teofilis iš esmės išgyvena dar vieno savo moralinio nuopuolio fazę. Laikydamasis nuostatų dėl neeilinių savo vidinių galių („aš kalnus galėčiau nuversti“) ir asmenybei priešingų aplinkybių bei supančių žmonių („Tiktai būkime stiprūs, tiktai spirkim į užpakalį kiekvienam, kuris susvyravo, užsidarykim duris ir langus, pamatę pavargėlių“, – košia jis sarkastiškai pro dantis), Teofilis vis dėlto nori bent kiek sumažinti susidariusią įtampą, prasklaidyti slogią atmosferą.

Kaip įžvalgas žmogaus psichologijos žinovas, autorius subtiliai narplioja Teofilio dvasinių kolizijų mazgus, kurių pats veikėjas gal jau nė nepajėgs niekada išnarplioti. Teisindamasis, kaip įprasta tokios patirties ir likimo žmonėms, alkoholio poveikiu („prišnekėjau visokių niekų, kai išgeri, tai pats velnias traukia už liežuvio...“), Teofilis vis dėlto bando savotišku būdu atsiprašyti („Nesiusk, nesiusk, Benai...Nesiusk ir tu, Vaciau“) savo pagalbininkų, nors ištaisyti tai, kas jau nebepataisomai sugadinta, tuo ir nepavyksta. Tai suvokiame iš trumpo, bet labai talpaus pasakotojo žodžio:

Dirba dabar mažai, viskas ne taip, Teofilis, nors šneka nedaug, nors *nebesiplūsta ir nebesikeikia* (išryškinta cituojant – P.B.), rodos, viską nublukino,

nušlavė – ir tą laukų gražumą, ir pasitikėjimą, ir viltis.

Tęsdamas sarkastišką monologą apie pavargėlį (“Kam jis reikalingas, mums reikia sveiko kūno ir kryptingo proto, užpjudykime šunimis visus, kurie neturi sveikatos...”), Teofilis gal ir galėtų susilaukti bent tylaus pašnekovų (ir skaitytojų) pritarimo, gal bent supratimo, bet įniršusio nuskriaustojų emociniai proveržiai žlugdo paskutines tokio supratimo ir susikalbėjimo viltis. – Gal jau užteks, Teofili, tau mane ėsti? Pradedu nusibosti ...”, – sako jam Benas, reaguodamas į pastarojo ironiją (“–Tai bent vyras. Tiesiog pamatų pamatas...”). Teofilio bandymas į laikraštį suvyniota dešros rinke ir dar vienu ironišku antifeministiniu monologu pasukti pokalbį “linksmesne” kryptimi taip pat baigiasi nesėkme, paskutine visoje istorijoje. Tai, kas Teofilui tėra eilinis pikantiškas nuotykis, Benui tampa dar vieno skaudaus apmąstymo objektu. Į aukščiau išvardintą stipriau tarpusavyje lyg ir nesusietų fragmentiškų epizodų grandinę Beno refleksijų pavidalu įsiterpia dramatiška, graudi ir skaudi nė puslapio neužėmusi lyrinė novelė “Ak, Jūrate, Jūrate!”

Ne žodžių, o etinių pozicijų dvikovoje Teofilis paskutinį kartą pralaimi ir Benui, ir gyvenimui, ir ...sau, tokiam, kokių kažkada gal ir nenorėjo, ir nesitikėjo tapti.

“Teofilis susirietęs brikelio gale”, kokį paskutinį kartą pamatome jį novelės pabaigoje, galėtų skambėti kaip moralinis ir meninis nuosprendis žmogui, aptemdžiusiam ir apkartinusiam šviesiuosius Benui nepamiršamos vasaros įspūdžius. Ir vis tik skaitytojui, linkstančiam prie tokios išvados, dar kartą norėtųsi priminti jau minėtą šių apmąstymų autoriaus klaidą. Aputis – daug gilesnis rašytojas už tą, koks gali pasirodyti bent kiek paskubinus žingsnį jo kūrinio eilutėmis. Ne nuvainikuoti, pasmerkti pasirinktą kad ir ne itin simpatišką veikėją siekta autoriaus, o prasibrauti iki labiausiai užtamsintų jo sielos užkaborių, atskleisti ne statišką, galutinį rezultatą, o ilgokai vykusią ir dar tebevykstančią dramą, kurioje grumiasi du stiprūs žmogiškieji pradai. Ir labiausiai pabrėžtina humanistinė autoriaus nuostata, pagal kurią teigiamajam pradui visada paliekama galimybė laimėti. Ne lengvabūdiška, niekuo neįsipareigojanti viltis, o būtent galimybė, šiuo atveju atsargiai išreikšta žodžiais “o Teofilui galbūt dar pamėginti suramstyti namų gyvenimą...”

Beno charakterio pilnatvei paskutinė triptiko novelė duoda daugiausia. Pareigai namams, šeimai aukodamas kad ir trumpos, gal net skaudžios laimės akimirkas (užuot priėmęs brigadininko pasiūlymą pavėžėti matininkus iki geležinkelio stoties, Benas pasirenka lauko akėjimą), jis pasirodo jau ne kaip netikėtų jausmų užkluptas “vyrutis”, o kaip tuos jausmus sutramdyti sugebantis vyras, kurio dialogas su atsako nesulaukusios meilės pakirstu Jonu skamba kaip daug vyresnio draugo patirties ir išminties žodžiai. Skaitytojas galbūt ir šyptelės, klausydamasis jo argumentų (“dar kiek mes gyvensime,

dar kiek visko sutiksime – marių marios laiko prieš akis, ir mergaičių galybė, ei Jonai, dėl šitokių niekų eini iš proto!”), bet ilgai šypsotis negalės, nes pats Benas greitai susigriebia, kad jam vietomis išeina kažkas labai panašu, ką šnekėjo Teofilis, tik ne taip tikrai”.

Šioje vietoje, atrodo, išvystame ir paslėptą paties pasakotojo ar tiesiog autoriaus šypseną, nors jos prasmės gal ir nereikėtų traktuoti vienareikšmiškai. Bent jau dvi traktuotės čia turi savo teisę: didesnės patirties širdies reikaluose neturinčiam Benui iš tiesų šioje situacijoje gali praversti tokios patirties su kaupu turinčio Teofilio pamokymai; kita vertus, garbingai atlaikęs moralinę dvikovą su Teofilio skepticizmu ir cinizmu, Benas čia pasirodo kaip “kilnus nugalėtojas”, duodamas suprasti, kad su oponentais reikia ne tik polemizuoti, bet ir juos išgirsti. Tokia alternatyva gal nė nebūtų atsiradusi, jei ne novelės pabaiga, kurioje į lyriškų, romantiškų, net kiek sentimentalokų retorinių kreipinių ir atsidūsėjimų grandinę šalia kitų tą vasarą į herojaus atmintį įsirežusių vardų net stipriau už kitus nebūtų ištartas Teofilio vardas:

Ak Teofili, kursai susirietęs sėdi ant žolių vežimuko gale, visos tavo mintys, visos tavo šnekos būtų beprasmiškos ir tuščios, jeigu nebūtų čia manęs, jeigu nebūtų to siūlo, kuris nusidriekė nuo mano akėčių iki vežimuko, iki geltono Vilijos kaspino!

Kaip vieną iš galimų tokio retorinio kreipinio poteksčių galima numanyti Beno išvadą ar bent žodžiais dar neišreiškiamą nuojautą, kad jausmų ugdymui (prisimenant klasikinės literatūros formuluotę), etinių pozicijų formavimui, asmenybės brandai vienodai svarbu ne tik tai, kas pažadina gražiausius jausmus, bet ir tai, kas juos padeda išbandyti, patikrinti.

Paskutinė išvada novelėje ir visame triptike jau suformuluota atvirais Beno vidinio monologo žodžiais:

Ak Vilija, Milda, Jonai, Vladai, Amerikone, Milašiau, Vaciuk, Jūrate, Teofili, kaip būtų tuščia gyventi, jeigu taip viskas ir pasibaigtų, jeigu Benas vakare, paėmęs dviratį, nelėktų kaip pamišęs tais takais, prie tų vietų, kur buvo įsmeigtas teodolito trikojis, kur lijo lietūs, ir jeigu kartu su tuo, ką vadinaime laime, neužsimegztų ir kitas vaisius – praradimo! Kokie nelaimingi mes būtume savo laimėje!

Daugiau tokių Apučiu būdingų minties pasažų, išreiškiančių atradimų ir praradimų, laimės ir nelaimės dialektiką, gal ir nebecituosime, nors kitais žodžiais išreikštų jų aptiksime dar ne kartą. Todėl ir verta juos įsiminti.

Tuo kažin kelintą triptiko perskaitymą ir galima būtų baigti, tvirtai įsisąmoninus, kad nei galutinio, nei tobulo perskaitymo nenusimato. Ir ne tik ar ne tiek dėl ribotų tavo ar kito skaitytojo galių, kiek dėl paties kūrinio vidinių savybių, leidžiančių jam pasakyti tiek, kiek nepajėgi aprėpti jokia interpretacija.

Šiandien tokia pabaiga jau darosi negalima: novelė “Ak, Benai” iš naujojo

rinkinio ne tik suteikia progą susitikti su keletą dešimtmečių nesutiktu ir dar daugiau dešimtmečių už mūsų akių pragyvenusiu Benu, bet ir pasiūlo keletą itin įdomių ir aktualių motyvų pokalbio pabaigai.

Pirmiausia, reikia pateisinti pradžioje išsikeltą devizą – *atversti atvers-tinę*. Antra, atsiranda proga pasižiūrėti, kas pakito Apučio meniniame pasaulyje per tą vos ne dviejų dešimtmečių pertrauką, kai prozininkas nuo jam vardą pelniusios novelės buvo nusisukęs į kitus žanrus. Trečia, novelėje yra epizodas, kuriame sukoncentruota tiek Apučio prozai būdingų semantinių ir stilistinių bruožų, kad juos gali tiesiog išvardinti ar susirašyti kaip savotišką konspektą, lakonišką tyrinėjimų planą ar būsimų išvadų metmenis: atmintis, sugrįžimas į praeitį, žmogaus gyvenimo kelio apmąstymas, asmenybės brendimas, ištikimybės tiesai, moralinė atsakomybė, sąžinės balsas, paslaptis, nežinia, miglota ateities nuojauta, autoironijos gaida, stilistinių paieškų pėdsakai ir vaisiai ir t. t., ir t. t. Vėl supranti, kad visko čia neaprępsi, bet neaprėpiamumo suvokimas irgi šį tą reiškia...

Analizuojant ir interpretuojant novelę kaip eilinį ir platesnio konteksto neturintį kūrinį, akcentai, be abejo, išsidėliotų kitaip – ir jų eilės, ir tvirtumo atžvilgiu. Tai, prie ko čia ruošiamės sustoti plačiausiai, ko gero atsidurtų teksto gale kaip epizodas kitų epizodų grandinėje. Kalbėtume apie dviejų rašytojų kelionę, pokalbį apie tėviškę ir namus, apie pokalbio žmoniškumą, kuriam svetimas parodomasis intelektualinis balastas, apie įprastus kultūrinius reikinius, kuriuose gali sutikti seniai nematytų pažįstamų ir visai nematytų, bet įdomių žmonių, geriau pažinti tik iš vardo ar iš kūrybos pažįstamus plunksnos brolius, bet ir skvarbesniu žvilgsniu ar jautresne klausa užgriebti ir pozos, ir falšo gaidelių, o stilistikos lygmenyje įkūnyti tai reikiamu metu paspaudžiant ir ramaus epinio pasakojimo, ir nostalgiško lyrizmo, ir santūrios refleksijos, ir atlaidžios ironijos, ir atlaidumo nepripažįstančios autoironijos, ir tiesiog didesnių įsipareigojimų neprisiimančio kitų rūšių komizmo registrus. Išvada, kad Aputis moka naudotis daugeliu stilistinių registrų, nėra šio straipsnio autoriaus atradimas, o triptiko „Ak, Teofili“ analizėje jis buvo ir prisimintas, ir išnaudotas. Todėl palikdamas kitai progai daugelio semantinių ir stilistinių novelės bruožų aptarimą, čia apsiribojau tik „atverstinumo“ dimensija, tuo, kas novelę „Ak, Benai“ sieja su triptiku „Ak, Teofili“.

Žinoma, galima pasakyti ir taip, kad sieja viskas: jeigu jau rašytoją Beną identifikavome kaip tą patį triptiko Benuką, tai tiesiog ir galime kalbėti apie savotišką meninės personažo biografijos – su iškritusiais iš jos kokiais keturiais ar penkiais dešimtmečiais – modelį. Kaip eksperimentas novelistikoje toks modelis yra ir galimas, ir įdomus, ypač kai suvoki jį ne kaip vienetinį bandymą ar atsitiktinį nuotykį, o kaip sąmoningą kūrybinį aktą, apimantį, kaip sakytą, net šešias noveles. Bet vieną kartą jau susiaurinęs savo užmojus ir iš šešių *atverstinių* porų pasirinkęs tie vieną, apsiribojimo procedūrą pa-

kartoju dar kartą, iš visos novelės išskirdamas tik tą epizodą, kai po literatūros vakaro bibliotekininkė perduoda rašytojui “didelį voką”, ant kurio “dailia rašysena užrašyta: *Benui*, o dešiniau – *V-ja*.”

Nuo šitų žodžių iki novelės galo – pusšesto puslapio teksto. Kaip ir visą novelę, šį teksto gabalą galima apibūdinti daugeliu gal net vienas kitam prieštaraujančių epitetų: *psichologiškas* (kai perteikiama dvasinė Beno sumaištis gavus tą voką ir nujaučiant, kas jį perdavė), *autobiografiškas* (kai pasakotojas ir veikėjas viename asmenyje identifikuoja kaip triptiko “Ak, Teofili” autorius), *publicistiškas* (kai mąstoma apie savo kūrybinio kelio vingius ar raginimus šiandieniniams raštų kūrėjams “kuo greičiau patraukti plastmasinių žodžių ir dirbtinių išgyvenimų keliais”), net *literatūrologiškas* (kai svarstoma apie gyvenimo tiesos ir meno tiesos santykį literatūroje), *memuariškas* (kai pasakojama apie susitikimą Palangoje su nesunkiai atpažįstamu literatūros vertintoju), *autoironiškas ir savikritiškas* (kai vertinamas pasipūteliškas savo charakteris, paauglio naivumas ir suaugusiojo ambicingumas), *filosofiškas* (kai atsigręžiama į “nelaisvą” laiką, formavusį dvidešimtojo amžiaus vidurio žmogų ir išrovusį iš jo “išsipažinimo laisvę”), *buitiškas* (paskutinis epizodas vagone).

Tiek pasakius jau turėtų sukilti ne tik literatūros kritiko, bet ir normalaus skaitytojo ambicija, verčianti išdrožti dar vieną, gal visus ankstesniusius apibendrinantį epitetą – *eklektiškas*. Paneigti jo neįmanoma ne tik remiantis, kaip mėgsta tvirtinti bet kokia gynyba, iš konteksto ištrauktais pavyzdžiais, bet ir turint prieš akis visą autentišką tekstą. Eklektiškumas – paprastai neigiamai konotuojamas bruožas, bet anaip tol ne kritinio įkarščio pagautas kritikas teigia jį esant. Jis tiesiog patekęs į koliziją, kai teoriškai žino, kad bet kokia eklektika nėra geras dalykas, o intuicija ir šiokia tokia estetinė klausia pasiremdamas jaučia, kad šis eklektiškas teksto gabalas yra geras, prasmingas, būtinas ne tik novelei “Ak, Benai”, bet nuo šiol – ir visam jau keturių novelių ciklui.

Ilgokai teko pasukti galvą, ir pačiam vaduojantis iš nusakytos kolizijos, ir supainiotam skaitytojui gražinant pasitikėjimą tuo, ką jis tikriausiai yra pajutęs klausydamasis ne teorinių išvedžiojimų, o savo širdies ir sąžinės balso, tos, autoriaus žodžiais tariant, vis dėlto iki galo neišrautos “išsipažinimo laisvės”. *Sąžinės balsas ir išsipažinimo laisvė (gal pareiga?)* – ar tik tai ir nebus ta aukščiausia nevyriausybinė, net ne visuomeninė, o asmeninė institucija, kuri paskelbia galutinius ir neapskundžiamus nuosprendžius, šiuo atveju – išteisina ir pateisina visą stilistinę eklektiką, suteikdama jai visai kitą svorį ir prasmę.

Suprantu, kad daugelį skaitytojų, ypač jaunesnių, jau kitoje epochoje augusių, kitoms vertybėms prioritetus teikiančių, gali nustebinti kritiko pareiškimas, kad visą stilistinę eklektiką išteisinimo bylą jis pradeda nuo dviejų

Apučio novelės tekste kursyvu išskirtų inkliuzų: tarp Benui grąžinamų senų laiškų rasto užrašo *“Bijau, numirsiu, prapuls, neturiu kam palikti”* ir paties Beno anais laikais, prieš pusšimtį metų rašyto laiško-rekomendacijos, ką Vilijai reikėtų skaityti “laisvalaikiais”. “Rekomenduojamosios literatūros” sąrašas – didelis, vos ne puslapis, daugeliui jaunesnių skaitytojų jis bus negirdėtas ir todėl nieko nesakantis, tad ir cituoti jį visą čia nėra būtino reikalo. O penktąjį ar šeštąjį praėjusio amžiaus dešimtmetį menantiesiems tas sąrašas bus ne tik girdėtas, bet daugelio ir privalomai perskaitytas.

Čia ne vieta guostis dėl prievarta skaitytų “tarybinių”, “socialistinio realizmo klasikų” knygų, dėl tikros klasikos stygiaus, dėl geležinės uždangos, pro kurią negalėjo prasiveržti amžininkų kūriniai iš laisvojo pasaulio, – tiesiog ne ta tema. Ne ji net ir Apučiui rūpi – jam rūpi atsakyti į klausimą, kaip ši lektūra iš ideologiškai privalomosios galėjo tapti nuoširdžiausiai – įsimylėjusio paauglio savo išrinktajai – rekomenduojamąja. Apie šį kad taip tiesmukai ir nesuformuluotą klausimą iš esmės sukasi aukščiau minėti autobiografiniai, memuariniai, filosofiniai ir publicistiniai motyvai bei refleksijos. O kritikui rūpi dar kitkas: kas pastūmėjo autorių iš pluošto savo paauglystės laiškų ištraukti patį naiviausią, labiausiai “kompromituojantį”.

Parašiau *autorių* ir instinktyviai norėjau ištaisyti į *pasakotoją* ar *veikėją*: skirtingai nuo normalaus skaitytojo, dažnai literatūriniame personaže net savo ar savo pažįstamų bruožų išvelgiančio, o jau tarp autoriaus ir pasakotojo dažnai jokio skirtumo nematančio, mes, literatūrologai, čia brėžiame gana aiškias linijas. Autorius – tai tas, kurio pavardė parašyta ant knygos viršelio, žinoma, jeigu tai tikra pavardė, o ne slapyvardis. Pasakotojas – tai savotiška kaukė, kurią autorius užsimaukšlina dažnai tik vienam konkrečiam kūriniiui. Herojus, personažas, veikėjas, meninis charakteris – fikcija, fenomenas, kurį iš žodžių sukuria tą pasakotojo kaukę užsimaukšlinęs autorius. Taigi rašyti *autorių* vietoj *pasakotojo* kitu atveju gali ne tik reikšti neprofesionalumą, bet ir užtraukti to autoriaus nemalonę. Įsivaizduokime pasipiktinusi Aputį (ar kitą prozininką): tu ką, Beno nuo Juozo neatskiri? Todėl niekada nesu tapatinęs Juozo Daukinčio su Bronium Radzevičium, Šimų Tado su Leonardu Gutausku ir daugelio kitų, aiškų autobiografinį pagrindą turinčių kūrinių autorių ir herojų. Ir Apučio atžvilgiu tai darau pirmą kartą. Ne todėl, kad novelėje ryškiau nei kituose kūrinuose eksploatuojama autobiografinė rašytojo patirtis, kad beveik visi čia sutinkami personažai arčiau prie literatūros besisukinėjančiam žmogui yra matyti ir pažįstami, net ne todėl, kad beveik atviru tekstu rašytojas Benas (sakykime, literatūrinis personažas) prisipažįsta esąs literatūroje jau žinomo ir mūsų kiek plačiau aptarto Juozo Apučio triptiko, kuriame veikia Benas ir Vilija, autorius, o todėl, kad taip suvokiant šiai novelei (šioms novelėms) tinkantį autoriaus-pasakotojo-personažo ryšį, kompromituojančio laiško paskelbimas yra retas sąžiningo “išsipažinimo”

aktas.

Žinoma, prisipažinti, kad kažkada surašei “tokį klaikiai naivų knygų sąrašą”, kuriame slypi ir “tavo peizeliojimų pradžia”, “tie upeliukai, kuriais atplaukei į literatūrą, prie klasikų užstalės”, sugėdinti save už paauglystę (“Štai kokie buvo pradiniai tavo nusistatymai”), kurios, atrodo, nėra atpirkę net visai priešingai, “metų metus” kentėti vertę subrendusio žmogaus nusistatymai, yra tikriausiai lengviau, negu prisipažinti, kad buvai stribas ar slaptas saugumo bendradarbis, kad begėdiškiausiai apvogei ir ant kojų vos besistojančią Lietuvą, ir jos žmones, kai iš kolūkio pirmininko ar gamyklos direktoriaus tapai savininku, kontrolinio akcijų paketo turėtoju ir valdytoju. Tikriausiai lengviau, bet labai svarbu, kokiomis akimis žiūrėsi, kokiomis svarstyklėmis sversi, kokiomis nuostatomis gyvensi. Gyvena gi žmonės, ir dar kaip gyvena, ir taip galvodami: kraujas nudžiuvęs, pinigai nedvokia, prokurorai nekimba, tai ko čia budinti miegančią sąžinę. Bet štai šalia jų atsiranda žmogus, kažkoks trenktas keistuolis, kurį taip sukrečia gal jau net ir užmirštas literatūros sąrašas.

Tarkim, kad literatūra, ypač ta, apie kurią čia kalbama, vis dėlto susijusi su politika ir ideologija, ir tai gali jei ne slėgti, tai bent trikdyti jau daugelį dešimtmečių visai kitais įsitikinimais ir idealais gyvenantį rašytoją. (Kaip matote, vis dar laikomės nuostatos, kad interpretuojamoje novelėje autobiografiškumas yra daugiau negu atsitiktinis elementas). Bet rinkinyje “Vieškelyje džipai” yra novelė (intrigos sumetimais net jos pavadinimo nepasakysiu), kurioje mirštantis profesorius per paskutinę išpažintį seniai pažįstamam bendraamžiui kunigui kaip didžiausią nuodėmę išpažįsta nelaimę, kurią, galima sakyti, mokytojos panosėje iškrėtė... dažnai pavojingai urzgiantis pokario vaiko pilvas. Ir šiuo atveju tenka palikti laisvę kokiam skeptikui savaip interpretuoti novelę. Aš, prisipažįstu, tokios laisvės nejaučiu – jaučiu būtinybę pasakyti, kad viena iš didžiausių žmogiškųjų vertybių, kurios teigiamos visoje Apučio prozoje, bet ypač išryškėja paskutinėje knygoje, yra *sąžinė*. Šiek tiek senstelėjusi vertybė, kai kam jau nepažįstama, kai kam sunkiai pakeliama, kai kam literatūroje tiesiog sunkiai įmatoma, kai kam paprasčiausiai juokinga, bet Apučio prozoje nuolat budinti, maudžianti, žadinanti.

Tik jautriai išgyvenant savąją patirtį galima prisiliesti prie kitos, svetimos, adekvačiai ją suvokti ir priimti. Šešių jau cituotų Vilijos žodžių (“Bijau, numirsiu, prapuls, neturiu kam palikti”) užtenka sukelti Beno širdy prieštaringų jausmų audrą: “Siaube, galvojo jis, baimindamasis skaityti savo laiškus, kokie gražūs šeši žodžiai, juk tai kokios novelės žodžiai... Taip pagalvojęs triskart sudavė sau per galvą – padare tu padare, tau vis novelė! Verslininke!”

Trys eilutės, įskaitant ir tuos šešis Vilijos žodžius, – eilinis Apučio prozos

pavyzdys, kuriuo galima pailustruoti ir etinį jautrumą, ir psichologinį autentiškumą, ir stiliaus dinamiškumą. Akimirksniu supratęs, iš ko tas vokas, nesėkmingai pabandęs surasti tą, kuri jį paliko, Benas nepuola jo atplėšti (“Reikia laikytis...”), kol sulaukia pustuščio vagono kupė ramybės. Ir ne į savo laiškus pirmiausia puola, o į tuos šešis Vilijos žodžius. Žinant, kokie daugiaprasmiai Apučio prozoje yra epitetai *geras* ir *gražus*, suvoki, kad ne apie gražumą įprastine mums reikšme ir šį kartą išsirta – išsirta apie gražų žmogų, moterį, pusę amžiaus kaip brangią relikviją išsaugojusią naivius ir pretenzingus paauglio laiškus. O neparašyti, neištarti, nutylėti autoriaus ar pasakotojo žodžiai yra dar iškaltingesni. Kas gi čia neištarta, nepasakyta? Pirmiausia tai, kas ir pačiam autoriui lieka paslaptis, mįslė: kur ir kokia dabar ta prieš penkiasdešimt metų sutikta matininkė Vilija? Nenustebčiau, jei pirmą kartą novelę atsivertęs skaitytojas gali nė nepastebėjęs prabėgti akimis pro sausą, lakonišką pasakotojo informaciją, kad “voke buvo sudėti jo paauglystės laikų laiškėliai Vilijai, matininkei, prieš penkiasdešimt metų su kita matininke atsiųstai praktikos į jų kaimą matuoti žemių”. (Tai, beje, vienintelė siužetinė triptiko ir naujosios novelės jungtis). O jeigu į šiuos žodžius ir buvo atkreiptas dėmesys, jeigu skaitytojas ir iš tiesų buvo suintriguotas, tai greitas jo nusivylimas beveik garantuotas: kas jau čia nenusivils, jeigu vietoj lyg ir žadėtų paauglišių meilės laiškų, tau pateikiamas sąrašas knygų, kurių nesi nei skaitęs, nei girdėjęs. Atrodo, kad Aputis tyčia taip daro: žinodamas, kad jokio romantiškos meilės linijos tęsinio nebus, kad svarbiausias dalykas toje voko istorijoje yra čia aptartas jo laiškas, autorius nebegundo naujų skaitytojų, sąžiningai atsiskaitydamas su senaisiais, kurie po “Ak, Teofili” vis geidavo istorijos tęsinio. Tegu tas tęsinys ir labai nelauktas, bet dvasiškai jis gana produktyvus. Romantiškoji, simpatiškoji Vilija, taip diskretiškai perdavusi Benui tuos laiškus, žadina ją prisimenančių skaitytojų vaizduotę, galinčią sukurti dešimtis skirtingų jos likimo variantų. O ko jau reikia daugiau, kai rašytojas lyg ir pasikviečia tave į bendraautorius?

Dar kartą sugrįžkime prie pasirinktos citatos. Įdomi detalė – “kokios novelės žodžiai” – išduoda ir paliudija nuolatinį profesinį suinteresuotumą sušiurbti iš aplinkos viską, ką galima. Bet tokį interesą sugėdina sąžinės balsas: “padare tu padare, tau vis novelė! Verslininke!

Stilistiniu atžvilgiu tos eilutės, kaip sakyta, yra labai dinamiškos, kaleidoskopiškai kintančios. Net jeigu tie šeši Vilijos žodžiai iš tiesų yra autentiški, neredaguoti, tai parinkti jie labai sėkmingai ir pavartoti ten, kur reikia. Kad nepasirodytų naivus kaip tas šešiolikmetis Benas, kritikas vis dėlto apsidraudžia šiočia tokia abejone, pasiremdamas iškaltingu autoriaus pasažu apie kūrybos ir gyvenimo santykį (“Arčiau teisybės tai, kas parašyta! Tai, kas kūryboje išdidinta, perspausta, dažyta ir perdažyta, tai, kas be gailėsčio sumažinta! Tikrovė yra tikrai kūrybos šešėlis...”) arba užuomina, kad “Vilija

tavo laiškeliuose ir Vilija tame Rygos pajūryje sukurtame triptike” nėra vienas ir tas pats, kad “tau susimaišė tikri ir netikri dalykai”.

Jeigu šis rašinys išprovokuotų rašytoją kada nors pareikšti savąją įvykių, žmonių, autoriaus išgyvenimų versiją, praverti kūrybinės laboratorijos duris ir parodyti, kaip visa tai atsitinka, tai būtų pasiektas ir dar vienas, pradžioje nedeklaruotas jo tikslas ar siekis. O rašytojo sąmoningai ar nesąmoningai turėti tikslai ar siekiai šia atverstinių pora – kaip, beje, ir visomis šešiomis – realizuoti tikrai įspūdingai ir prasmingai.

Baigti viso keturių novelių ciklo – dabar jau taip turbūt turėtume traktuoti – semantinę ir stilistinę interpretaciją vis dėlto norėčiau pamąstymu apie rašytojo pašaukimą, atsakomybę, pagrindinę meninių ieškojimų kryptį, jau ilgą kūrybinį gyvenimą ištikimai lydinčias idėjas ir nuolatinės pastangas rasti jų išraiškai kuo adekvatesnę formą. Yra viena anų laikų Apučio novelė – “Šūvis po Marazyno ąžuolu”, – kurią autorius be jokios paviršutiniškam žvilgsniui įžvelgiamos priežasties pavadino “trumpa paskaita apie kūrybos prasmę”. Įdėmesnis žvilgsnis ten, žinoma, galėjo tą prasmę įžvelgti, bet negalėjo – neįskūsdamas autoriaus cenzoriui – jos viešai iššifruoti. Šiandien tokių dalykų nei šifruoti, nei dešifruoti nereikia: viešuose rašytojo pasisakymuose kūrybos prasmės klausimai kelti ir į juos atsakyti pabandyta jau ne vieną kartą. Ir gal net keista būtų, jeigu novelėje, kurios pagrindinis herojus yra rašytojas, iš jo būtų atimta teisė pasakyti tai, kas jaudina, skaudina, kelia nerimą būtent rašytojui. Tokiu netikėtu kampu pažvelgęs į nueitą kūrybinį kelią (nesakau: savo kelią, nes novelėje iš tiesų perteikta labai apibendrinta amžininkų ir bendraamžių patirtis), metaforiškai akcentavęs, kad nuo moralinio nuosmukio ir kūrybinio kracho yra apsaugojęs “kaži koks naivus, niekada neužgesintas spindulių pluoštas, tegu giliai ir neįsisąmonintos, o vis dėlto tiesos ilgesys”, autorius rėkte išrėkia įspėjimą apie naujus pavojus, kurie literatūrai gali būti ne mažiau pragaištingi už tai, kas sukurta “išsiprievartavusių raštininkų”:

Juk ir dabar, šiandien, peršamos rašytinės beprasmybės, bedvasio kūno glostymo menai, raštų kūrėjai raginami kuo greičiau patraukti plastmasinių žodžių ir dirbtinių išgyvenimų keliais, o pakelėj atsigerti mineralizuotų papilvės vandenų!

Neprisimenu sarkastiškesnio Apučio šūktelėjimo nei prozoje, nei publicistikoje ir manau, kad vos ne viso kūrybinio gyvenimo ieškojimus – nuo “Ak, Teofili” iki “Ak, Benai” – punktyriškai sujungęs novelių ciklas įtikinamai rodo, kad pačiam rašytojui tokie šiandienos pavojai jau tikrai nėra baisūs. Bet įspėjimas yra ir teisingas, ir prasmingas.

Petras BRAŽĖNAS

BRONIUS PRĖSKIENIS

VERTINGA IR REIKALINGA KNYGA ¹

Kažin ar yra kita tokia Europos tauta, kurios spaudos keliai būtų tokie sunkūs, erškėčiais kloti ir akmenimis grįsti. Pirmieji lietuviški laikraščiai atsirado tik XIX a. trečiajame dešimtmetyje Mažojoje Lietuvoje.

¹*Lietuviškos spaudos keliai Šiaurės Lietuvoje: 1864–1904–2004*: Teminis straipsnių rinkinys, sudarė ir parengė B. Maskuliūnas, D. Maskuliūnienė. Šiauliai: Saulės delta, 2005. Šios knygos citatos nurodomos tekste, kitų šaltinių išnašose.

Iki tol lietuviška spauda Lietuvoje ėjo lenkų kalba. Didžiojoje Lietuvoje ji (kalbama apie „Aušrą“, „Varpą“) pasirodė labai sunkiomis sąlygomis po pusšimčio metų. Lietuviška spauda tuomet buvo rusų valdžios draudžiama, todėl daugiausia buvo spausdinama Mažojoje Lietuvoje ir slapta gabenama per sieną. Tiksliau kalbant, buvo draudžiama lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis, turint tikslą ją pakeisti rusiškuoju raidynu (kirilika arba kirilica). Toks raštas dar buvo vadinamas civiliniu rusų raštu (graždanka), o spaudos draudimo laikotarpiu – graždankiniu, kuris Lietuvoje tęsėsi keturiasdešimt metų (1864–1904).

Kartais teigiama, kad lietuviška spauda uždrausta baudžiant lietuvius už dalyvavimą 1863 m. sukilime. Tai tik dalis tiesos. Iš tikrųjų sukilimas rusų valdžiai buvo tik pretekstas įvesti kiriliką Lietuvoje. Ji jau anksčiau buvo iškėlusį tikslą surusinti bei supravoslavinti ir kitas Rusijos imperijoje esančias tautas – latvius, lenkus, suomių, ukrainiečius, baltarusius (dauguma kitų Rusijos pavergtų tautų savo rašto nebuvo neturėję). „Rusijos valdžios priemonės prieš lietuvių tautą nebuvo koks nors išskirtinis reiškiny. [...] buvo represuojama visų nerusų tautų spauda, kuri buvo laikoma rimta kliūtimi ru-

sifikacijai“². Tačiau, regis, nė viena Rusijos pavergta tauta nesulaukė tokių represijų kaip Lietuva. „Lietuva – vienintelis Europos kraštas, kur už knygą gimtąja kalba buvo tremiama į Sibirą [...]“³. Visuotinis ir ryžtingas lietuvių tautos pasipriešinimas spaudos draudimui privertė caro valdžią jį panaikinti.

2004 metais sukako 140 metų, kai uždrausta spauda lotyniškais rašmenimis ir 100 metų, kai tas draudimas panaikintas. Ta proga buvo organizuotos konferencijos, išleista literatūros, skirtos lietuviškosios spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-mečiui.

Šiaulių universiteto docentai humanitarinių mokslų daktarai B. ir D. Maskuliūnai parengė ir sudarė teminę straipsnių rinkinį. „Tai vienintelė mokslinė knyga Šiauliuose, įprasminanti tokią svarbią lietuviško žodžio istorijos datą“⁴.

D. Maskuliūnienė šių eilučių autoriui teigė, jog idėja apie leidinį jiems kilo artėjant šiai datai. Juolab kad mokslininkė aktyviai dalyvavo šiai datai skirtuose renginiuose: tarptautinėje konferencijoje Vilniaus universitete bei bendroje ŠU ir Mokslų akademijos Istorijos instituto mokslininkų konferencijoje Šiauliuose. Tačiau, jos nuomone, ten buvo kalbama apie visos šalies

²V. Merkys. *Knygnešių laikai 1864–1904*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 65).

³V. Kubilius. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Alma littera, 1995, p. 11.

⁴*Knyga apie lietuviškos spaudos kelius Šiaurės Lietuvoje* // Šiaulių universitetas, 2005, birželio 7.

problemas, neaptarti regioniško klausimai. Dabar, įsivyravus globalizmo idėjoms, kita vertus, žvilgsniai vis labiau krypta į regioniskumą, pabrėžiama atskirų regionų, jų kultūrų svarba.

B. Maskuliūnas pabrėžė, „jog rengiant knygą remtasi į du pamatinius akmenis. Į spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo fenomeną – išskirtinį Lietuvos istorijos laikotarpį – pažiūrėta per regioniško prizmę: koks jis buvo Šiaurės Lietuvoje, kokie buvo lietuviško žodžio, spaudos keliai, kokios slaptos kuopelės, draugijos veikė Šiauliuose ir visame regione, kas padaryta saugant bei ginant lietuvišką žodį ir raštą nuo pradžios.“

Antrasis knygos atspirties taškas – orientacija ne į siaurą akademinę publiką, bet į platų būsimų šios knygos skaitytojų ratą⁵.

Kita vertus, manytume, kad joje yra vienas kitas straipsnis, ryškiai orientuotas būtent į akademinius sluoksnius.

Straipsnių rinkinyje neapsiribota spaudos draudimo laikotarpiu, jo pasekmėmis mūsų šalies kultūrai, rašytinės kalbos istorijai. Leidinio sudarytojų teigimu, „Vertas dėmesio ir po spaudos draudimo panaikinimo šiame krašte nueitas lietuviško žodžio kelias“ (p. 7). Aptariama situacija ir po spaudos draudimo esant Rusijos imperijos sudėtyje, ir tarp-

kario metais, okupacijų laikotarpiu, taip pat po 1990 metų.

Reiktų paminėti organizacinius leidinio sudarytojų sugebėjimus. Jie subūrė skirtingų profesijų žmones, įvairių sričių specialistus. Tarp septyniolikos autorių yra literatūrologų, kalbininkų, teisininkų, menotyrininkų, bibliotekininkų, muziejininkų, mokytojų. Tarpdisciplininio pobūdžio leidinyje publikuojami straipsniai kalbos, literatūros, istorijos, menotyros, kraštotyros, vizualinio meno ir kitomis temomis. Dauguma jų autorių (9) yra iš ŠU (iš jų 7 profesoriai, docentai), dar 5 iš Šiaulių įstaigų, organizacijų, mokyklų. Pasielkta autorių iš Vilniaus, Pasvalio.

Blieka tik žavėtis rinkinio sudarytojų vadybiniais sugebėjimais. Šiuo nelengvu knygų leidybai laikotarpiu jiems pavyko surasti finansinių rėmėjų ne tik iš Šiaulių krašto (ŠU, Šiaulių apskrities viršininko administracija, Šiaulių miesto, Šiaulių, Pakruojo rajonų savivaldybės), bet gauti Kultūros ministerijos, Lietuvos kultūros fondo paramą. Pastarosios įstaigos parama ypač ženkli. D. Maskuliūnienės teigimu, jos negavus, būtų net neįmanoma šio rinkinio išleisti. Ji nuoširdžiai dėkinga Šiaulių „Aušros“ muziejaus vadovybei, leidusiai be jokio mokesčio panaudoti reikiamą archyvinę medžiagą (respublikinėms įstaigoms už knygoje publikuotas faksimiles teko mokėti

⁵ V. Morkūnienė. *Lietuviškos spaudos keliai* // Šiaulių kraštas, 2005, birželio 11.

tam tikrą mokestį).

Knygos pratarinėje teigiama, jog joje „publikuojami straipsniai įvairūs – analizuojantys personalijas ir jų kūrybą ar atskirus leidinius bei apžvalginiai“ (p. 8).

Kai kuriomis leidinio straipsnių temomis (apie „Varpus“, Šiaulių krašto ekslibrisus, Šiaulių berniukų gimnazijos auklėtinių ir mokytojų vaidmenį kovojant dėl lietuviško žodžio spaudos draudimo laikotarpiu, jų dalyvavimą spaudos darbe vėlesniais metais, Šiaurės Lietuvos partizanų spaudą) jau buvo rašyta (daugiausia medžiagos paskelbė būtent šio rinkinio autoriai). Tačiau daugelyje straipsnių analizuojami netyrinėti arba mažai tyrinėti, platesniam skaitytojų sluoksniui nežinomi arba beveik nežinomi klausimai.

Leidinio pavadinimas liudija, jog jame nagrinėjami lietuviškos spaudos keliai Šiaurės Lietuvoje, bet „daugiausia tekstų šioje knygoje, – teigia jos sudarytojai, – yra vienaip ar kitaip susiję su Šiaulių žeme“ (p. 9). Tai, pasak jų, natūralu, kadangi Šiauliai yra regiono centras, Šiaurės Lietuvos sostinė. Knygoje taip pat pažvelgta ir į kai kurias kitas Šiaurės Lietuvos vietas. Pažymėtina, kad kai kurie Šiaulių krašte pasirodę leidiniai funkcionavo arba ir dabar funkcionuoja visoje Lietuvoje. Sakyskim, žurnalas „Kultūra“, almanachas „Varpai“. O J. Bielinio 1897 m. netoli Joniškėlio išleistame pirmajame laikraščio „Baltasis erelis“ nume-

ryje rašoma, kad jis buvo numatytas leisti latvių, lenkų, rusų ir kitomis kalbomis. Taigi, kaip teigia D. Maskuliūnienė straipsnyje „*Baltasis erelis* – „Lietuvos griuvėsių“ leidinys“, „šio leidinėlio numatomu adresu galima laikyti ir tarptautinę bendruomenę“ (p. 69). Autorė, aptarusi „Baltojo erelio“ pasirodymo aplinkybes, jo tikslus, tematiką, struktūrą, kalbos raišką, padaro teisingą išvadą: „Jurgio Bielinio redaguotas ir slapta leistas neperiodinis laikraštis *Baltasis erelis* – reikšmingas knygnešio biografijos faktas, išpareigotos šviečiamosios misijos išraiška. 1897 m. numeris angažuojasi kalbėti „politiškai“, taigi yra svarbus pasipriešinimo carinės Rusijos imperijos užmačioms sunaikinti lietuvišką raštą dokumentas. Tai dokumentas, atskleidžiantis XIX a. pabaigos – XX a. pradžios apsišvietusio lietuvių valstiečio lūkesčius ir jo mentalitetą“ (p. 76).

B. Maskuliūnas straipsnyje „*Mokslas skaityma rašta lietuviška* (1867) – graždankinės epochos liudytojas“ aptaria šį rusiškais rašmenimis perrašytą ir išleistą lietuvišką vadovėlį. Toks vadovėlis (tiesa, kiek kitaip pavadintas ir jo tekstai pateikti pagrečiui lenkiškai ir lietuviškai) pasirodė Vilniuje dar XVIII a. antrojoje pusėje. Pedagogikos istorikai jį laiko pirmuoju lietuvišku elementoriumi Didžiosios Lietuvos katalikų vaikams. Elementoriaus populiarumą liudija tai, kad jis išleistas daugiau kaip 70 kartų ir buvo pagrindinė

specialiai parengta pradinio skaitymo knyga ne tik XVIII a. antrojoje pusėje, bet greta kitų elementorių ir XIX a. (p. 47–48). Autorius supažindina su graždankinio leidinio abėcėle (joje yra 36 raidės), aptaria dabartiniame rusų raidyne nebevartojamus rašmenis, taip pat rašmenis, kurie žymi ne vieną o kelis lietuvių kalbos garsus. B. Maskuliūnas, remdamasis kalbininku P. Subačiumi, nurodo dvi lietuviškos graždankinės rašybos sistemas: lietuvišką (pirmoji ortografinė grupė) ir rusišką lietuviškų raštų kiriliką. Mokslininkas teigia, kad šis vadovėlis priklauso rusiškai lietuviškų raštų kirilikai, t. y. „jo rengėjui rūpėjo ne tiek modifikuoti rusų abėcėlę, pritaikyti ją lietuvių kalbos garsams perteikti, kiek orientuotis į rusišką ortografiją“ (p. 54). Šis straipsnis skirtas ne plačiajai visuomenei, o specialistams.

Ypač vertingos „Baltojo erelio“ ir šio graždankinio elementoriaus dar iki šiol ištiesai niekur neskelbtos faksimilės, gautos iš „Aušros“ muziejaus fondų (pirmosios tekstas yra 8-ių, o antrosios – 34-ių puslapių). Rinkinio sudarytojai teisingai nurodo, kad įvairiuose leidiniuose tėra spausdinami kirilika parašytų leidinių viršeliai ar antraštiniai puslapiai. Labiau besidomintys asmenys neturi galimybės pažiūrėti, pavartyti graždanka parašytus lietuviškus poterių, elementorius. Toks fotografuotinis tekstas padės studentams giliau susipažinti su graždanka, pasitarnaus apskritai

šviečiamiesiems tikslams.

Norėtusi išskirti knygos sudarytojų įdomų straipsnį „Gimtojo krašto topika žurnale *Šiaurietiški atsiminimai* – ryškus regioninės savimonės ženklas“, kuriame apžvelgiamas šis Pasvalio krašto kultūros, istorijos žurnalas. Autoriai nurodo skirtingus, kartais keistus požiūrius į regioninės politikos ir regioninės kultūros santykius, teigia, „jog būtent regioninės kultūros erdvės maitina lietuvių nacionalinę kultūrą [...], todėl aktualu, kad regionai galėtų visapusiškai skleisti, būtų girdimi ir matomi“ (p. 327). Trumpai apibūdinę kai kuriuos Šiaurės Lietuvos leidinius, autoriai detaliau aptaria minėtą žurnalą. Jie pažymi, kad jame „matyti du ryškūs teminiai branduoliai: istorija bei kultūra [...]“ (p. 330), jog neretai abi temos tarpusavy susipina, papildo viena kitą. „Vienos ir kitos tematikos rašinius jungia gimtinės bei šviesių vaikystės prisiminimų topika“, – teigiama straipsnyje (p. 331).

Jame detaliau apsistojama ties gimtinės topika, nurodoma, „jog būtent tėviškės topika yra regioninį leidinį iš kitų leidinių išskiriantis elementas“ (p. 335). Tėviškė, gimtoji sodyba, supantis aplinkinis pasaulis, jo žmonės daugeliui žmonių tampa ne tik svarbia gyvenimo atrama, bet ir neatsiejama sėklis susieta su jų būtimi, pačia žmogiškąja esme („[...] manęs ir tėra tiek, kiek many yra mano krašto, mano Pasvalio, mano mylimiausių žmonių“ (V. Braziūnas,

p. 332), o „poetai, rašytojai gimtąsias vietas vaizduoja kaip neišsenkančią kūrybos versmę“ (ten pat).

Straipsnyje kalbama, kaip šiltai, poetiškai, su tam tikra nostalgija vaikystės išpūdžius prisimena M. Katiškis. Gimtinė meno žmogui iškyla kaip įstabaus grožio paveikslas, poetinio įkvėpimo šaltinis ir poezijos turtas, ji vadinama šviesiu gimtuoju rojumi (p. 333–334). Straipsnio autoriai nurodo, kad H. A. Čigriejus, V. Braziūnas, B. Brazdžionis, M. Karčiauskas ir kiti šio regiono rašytojai pabrėždavo gimtųjų vietų reikšmę kūrybai. Straipsnio pabaigoje teigiama, „jog pagrindinis *Šiaurietiško atsivėrimo* ir panašių leidinių uždavinys – regioninio identiteto, lokalinių kultūrinių apraiškų refleksija. Žurnalas *Šiaurietiški atsivėrimai* padeda kurti savitą kultūrinį regioną, puoselėti bei plėtoti tradicines ir specifines kolektyvinio bendrumo formas“ (p. 336).

Žinomas literatūros tyrinėtojas vilnietis J. Šlekys, pažymėdamas, kad U. Tamošiūnaitė – „beveik legendinė kupiškėnų poetė, nors ir minima literatūros istorijose, tačiau jos kūryba mažai tyrinėta“ (p. 105) – nemažos apimties straipsnyje „Uršulė Tamošiūnaitė ir jos kultūrinė aplinka“ pirmą kartą mūsų literatūroje taip išsamiai aptaria jos gyvenimą, veiklą, kūrybą. Ji palaikė ryšius su lietuvių tautinio judėjimo veikėjais, skaitė ir platino draudžiamą lietuvišką spaudą, istoriko V. Merkio žodžiais, „tapo

tikra knygnešė“ (p. 119).

U. Tamošiūnaitė anksti tapo eiliuotoja, kurią jos globėjai rekomendavo A. Baranauskui „kaip jau rašyme įgudusią ir pagarsėjusią poetę. O ši noriai ėmėsi rašyti būsimam vyskupui eiliuotas „gromatas“ (p. 118). A. Baranauskas nurašinėjo jos tekstus, nuorašus siuntė vokiečių kalbininkui H. Weberiui, kūrė melodijas, populiarino poetės eilėraščius kungų seminarijoje.

U. Tamošiūnaitės eilėraščių buvo paskelbta spaudoje, jie gausiai plito nuorašais XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Eilėraščiai buvo populiari. Žmonės norėjo gauti kuo daugiau jų nuorašų. „O tai liudija, kad spaudos draudimo sąlygomis nuorašais plintanti šios poetės kūryba tenkino kaimo žmonių estetinius poreikius, buvo jiems labai artima, sava ir suprantama“ (p. 130).

Pritardamas tyrinėtojų teiginiams, kad A. Baranausko kūrybos įtaka U. Tamošiūnaitėi yra akivaizdi, kita vertus, J. Šlekys pabrėžia, „jog poetė nėra nekūrybiška Baranausko epigonė. Jos stiprybė – liaudiška, kupiškėniška šnekta. Viena dviem eilutėm ji sugeba sukurti ryškų, įsimenanti meninį vaizdą [...]“ (p. 131).

Teigdamas, jog klausimas, kiek U. Tamošiūnaitė sukūrė eilėraščių, lieka atviras, straipsnio autorius yra įsitikinęs, kad „poetės kūrybinis palikimas yra nepalyginti gausesnis negu iki šiol istoriografijoje teigta“ ir primena tyrinėtojų teiginius: „Daugiau

kaip 20 jos eiliuotų kūrinių yra užrašę vėlesni tautosakos rinkėjai“ (p. 122). J. Šlekys aptaria poetės kūrinių atribucijos klausimus, pabrėžia, kad jie „yra gana sudėtingi“ (p. 126).

Kalbėdamas apie poetės kūrybos specifiką, tyrinėtojas iškelia jos novatoriškumą: „[...] poetės tekstuose galima išvelgti pirmuosius dar nedrąsius judesius meditacinės lyrikos linkme. O tai jau savaime šį tą sako apie U. Tamošiūnaitės talentą (p. 127). [...] U. Tamošiūnaitė yra viena iš nedaugelio ano meto lietuvių poetų, vaizdavusių miestą“ (128).

Autorius straipsnį baigia retoriiniu klausimu: „Taigi ar pavyks Uršulę Tamošiūnaitę iškelti iki nacionalinės poetės lygio, ar ji taip ir liks lokalinė kupiškėnų autorė, galbūt ir geriausia, turėtų parodyti ateitis“ (p. 132).

Skaitytojus patraukia Pasvalio krašto atstovų bibliotekininkės V. Kazilionytės ir mokyklos direktoriaus A. Krinčiaus straipsniai visų pirma tuo, kad jų autoriai supažindina su mažai tyrinėta ir daugeliui skaitytojų beveik ar iš viso nežinoma medžiaga apie Pasvalio krašto žmones, kovojusius už draudžiamą lietuvišką žodį.

V. Kazilionytės straipsnyje „Įkliuvusieji: Kazys Astrauskas ir Antanas Gaidelionis – slaptų bibliotekėlių savininkai Pasvalio krašte“⁶, remiantis archyvine medžiaga, bandoma nu-

statyti, kokią įtaką tos bibliotekėlės darė gyventojų kultūrinei sąmonei, koks buvo jų laikymo tikslas ir vaidmuo vėlesnei krašto kultūros raidai ir t. t. Pateikusi bibliotekėlių knygų sąrašus, apibūdinusi leidinių pobūdį, papasakojusi tolesnį suimtųjų likimą, autorė teigia: „Nėra išlikę užfiksuotų liudijimų apie šių dviejų bibliotekėlių poveikį Pasvalio krašto kultūrai, tautiniam susipratimui, tačiau tokia reikšmė aiškėja brėžiant XIX a. pabaigos – XX a. pradžios kultūrinio lauko kontūrus. [...] Svarus dviejų bibliotekėlių palikimas: lietuviškas žodis, išskaitytas kalendoriuose skelbtuose lietuviybės darban telktis raginančiuose straipsniuose, poeto Antano Vienažindžio, kunigavusio Krinčine ir čia mokiusio žmones pamilti gimtąjį žodį, eilėse, išaugo į daugiašakį kultūros medį dabartiniame Pasvalio krašte“ (p. 100, 101–102).

A. Krinčiaus straipsnis „Pranciškus Žitkevičius – dailininkas, publicistas, lietuvis“ stebina panaudotos literatūros ir šaltinių gausa. Jų sąraše nurodyta archyvinė medžiaga, bibliotekų rankraščiai, apie 40 mažesnės ar didesnės apimties straipsnių, kelios reprodukcijos ir iliustracijos, keletas laiškų. J. Žitkevičius (1869–1917) susijęs ir su Šiauliais: čia jis baigė keturias gimnazijos klases. Jaunystėje kartu su kitais savo

⁶Taip straipsnis vadinasi rinkinio tekste, o jo turinyje jis skamba taip: „Kazys Astrauskas ir Antanas Gaidelionis – įkliuvusieji slaptų bibliotekėlių savininkai Pasvalio krašte“.

tėviškėje įkuria patriotinę draugiją, užsibrėžusią platinti spaudą, knygas. Apsigyvenęs Šveicarijoje, dalyvavo lietuvių jaunimo draugijos (autoriui derėjo suvienodinti jos pavadinimą: vienur ji yra „Lietuviškos jaunuomenės draugija, kitur – „Draugystė lietuviškos jaunuomenės“ (p. 144–145), priklausė jos komitetui. Jis kurį laiką buvo Paryžiuje susikūrusios lietuvių draugijos „Želmuo“ sekretorius. Paryžiuje jo bute vykdavo susirinkimai, slapti susitikimai su iš Lietuvos atvykusiais žmonėmis. J. Žitkevičiui buvo pavesta organizuoti Lietuvių etnografinę ekspoziciją 1900 m. Pasaulyje parodoje Paryžiuje. Joje buvo eksponuoti jo tapyti (buvo studijavęs Krokuvoje ir Miunchene dailę) J. Basanavičiaus, M. Valančiaus, V. Kudirkos, S. Daukanto ir kitų tautinio judėjimo veikėjų portretai. Dailininkas ne tik apipavidalino parodą, bet ir dalyvavo pristatymuose, diskusijose. „Ir gal nebus per drąsu teigti, – įsitikinęs straipsnio autorius, – jog jei ne šis žmogus, kažin ar būtų pavykę surengti lietuvišką skyrių pasaulyje⁷ 1900 metų Paryžiaus parodoje, turėjusioje didžiulį rezonansą Europoje ir Amerikoje“ (p. 146).

J. Žitkevičius bendradarbiavo draudžiamąjoje lietuviškoje spaudoje, rašė straipsnius, kūrė vaizdelius, rankraštyje paliko darbų kalbos klausimais, iliustravo knygas, vadovėlius, „pateko į lietuviškų elemen-

torių istoriją kaip naujo požiūrio į iliustracijas pradininkas“ (p. 147).

Susipažinę su J. Žitkevičiaus darbais, galime drąsiai pritarti autoriui, kad jo veiklos diapazonas išties įspūdingas. Todėl nenuostabu, kad tarpukario metais kūrėsi komitetas jo paminklui Krinčine statyti.

G. Čepaitienė yra paskelbusi darbų apie laiškų rašymo vadovėlius, darbų, skirtų laiškų rašymo taisyklėms. Šioje knygoje jos straipsnis „Laiškų rašymo vadovėlis *Lietuvių raštvedys*: genezė ir autorystė“ visų pirma įdomus tuo, kad jame, kaip pažymi knygos sudarytojai, pirmą kartą dabartinei visuomenei pristatomas šis 1925 metais Šiauliuose išleistas vadovėlis (jo autorius nenurodytas). Straipsnio autorė vėliau išsiaiškino, kad Šiaulių „Aušros“ muziejus turi dar tris to paties pavadinimo leidinius: 1913 metais žinomo kultūros darbuotojo L. Jakavičiaus lietuviškų knygų krautuvės ir spaustuvės išleistą knygą Rygoje ir 1922 metų bei 1926 metų Šiaulių knygyno „Lietuva“ leidinius (beje, minėtą 1925 m. vadovėlį taip pat išleido šis knygynas, kurio savininkas buvo L. Jakavičius).

Autorė, analizei ir citavimui pasirinkusi 1925 metų vadovėlį, įvairiais aspektais jį lygina su kitais jo leidiniais. Nurodžiusi kai kurias skirtības, prieina prie išvadų, jog šie visi „leidiniai identiški: vienoda jų struk-

⁷p. 145 šis žodis rašomas didžiąja raide.

tūra, pateikiami tie patys aiškinimai ir tokie pat laišakai, vienoda visų kalba bei rašyba. Tai rodo, kad visų šių knygų autorius ar sudarytojas turėtų būti tas pats asmuo“ (165). Prieš pradėdama aiškinti šių knygų autoriaus ar sudarytojo asmenybę, autorė palygina jas su pirmąja 1896 m. Čikagoje išleista to paties pobūdžio knyga A. Olšausko „Rankwedis gromatų raszymui“. Palyginusi šių knygų struktūrą, vieno kito jų laiško tekstus, autorė teigia, kad „*Lietuvių raštvedyje* tik kai kas truputėlį paredaguota, bet visų sakinių mintys yra tos pačios“, kad ši knyga parengta pagal minėtą A. Olšausko knygą (p. 170), todėl ji „nėra autorinis darbas, jo parengėją galima laikyti tik knygos sudarytoju, bet ne autoriumi. Matyt, jis ir pats tai jautė, nes nė vienoje iš minėtų knygų savęs neįvardijo“ (p. 175). Straipsnio autorei liko atsakyti į klausimą – kas galėjo būti knygos „*Lietuvių raštvedys*“ sudarytojas. Jos nuomone, „visi keturi žinomi knygos leidimai, jų išleidimo datos ir vietos sutampa su Liudo Jakavičiaus gyvenimo ir darbo faktais. Taigi jis laikytinas vienu iš pirmųjų lietuviškų laiškų rašymo vadovėlių sudarytoju ir leidėju“ (p. 180). Manytume, kad toks teiginys yra įtikinamas ir pagrįstas.

J. Barauskaitės straipsnio „Patriotizmo ir pilietinės visuomenės ilgesio kalbinė raiška Gabrielės Petkevičaitės-Bitės publicistikoje“ tikslas, kaip nurodo pati autorė, „priminti, kuo gyveno Lietuva 1864–1904 me-

tais, t. y. kokia buvo tų idėjų sistema, kaip laikotarpį apibūdino ir vertino G. Petkevičaitė-Bitė (1861–1943); svarbiausia – pateikti laikotarpio idėjų kalbinės raiškos charakteristiką didžiosios veikėjos publicistikos straipsniuose, atsiminimuose“ (p. 152). Autorė pabrėžia rašytojos publicistikoje, atsiminimuose skelbtų idėjų apie spaudos draudimo laikus aktualumą dabarčiai.

„G. Petkevičaitės-Bitės kartai buvo pavesta versti naujos istorijos lapą (autorės paryškinta – B. P.). Šių dienų Lietuvos visuomenė vėl pradėjusi kitokį, taip pat naują, istorijos tarpsnį. Tik, rodos, nors ir praėjus šimtmečiui, naujausiasis ne vienu atžvilgiu primena anuos atgimimo metus“ (p. 159). Straipsnio autorės teigimu, dabarties politologai, kultūrologai, filosofai nuolat kalba apie patriotizmo stoką šių dienų gyvenime, apie pilietinės visuomenės ugdymo būtinybę. Jie tarsi primena ir atkartoja G. Petkevičaitės-Bitės, kitų to meto visuomenininkų idėjų sistemą.

Straipsnio pradžioje autorės nurodyto tikslo pirmoji dalis („[...] priminti, kuo gyveno Lietuva 1864–1904 metais [...]“) daugeliui vyresniosios kartos skaitytojų nėra nežinomybė: tais klausimais jau nemažai parašyta. Bet kitas šio tikslo akcentas („[...] pateikti laikotarpio idėjų kalbinės raiškos charakteristiką [...]“), galima sakyti, yra beveik netyrinėtas. Mokslininkė jo analizei skiria pagrindinį dėmesį. Po šios analizės

pabaigoje daro išvadą: „[...] šių dienų skaitytojas suvokia, kad autorės patriotizmo, pilietinio ilgesio kalbinė raiška mena XIX a. galo ir XX a. pradžios kalbėjimo stilių, o pačios idėjos, idealai išlieka, tarsi būtų amžini [...]“ (ten pat).

Šiaulių apskrities P. Višinskio viešosios bibliotekos darbuotojos D. Darbutienė ir N. Kasparavičienė parengė straipsnius, remdamosios bibliotekoje esančiais leidiniais.

Nors D. Darbutienė straipsnio „Šiaulių kraštas spaudos draudimo metų lietuviškoje periodikoje“ pradžioje teigia, jog jame „apžvelgiama spaudos draudimo metais leistų periodinių leidinių *Aušros*, *Varpo*, *Ūkininko* – publikacijos, nušviečiančios įvairias tuometines Šiaulių krašto aktualijas“ (p. 78), bet iš tikrųjų aptariami tik tie leidinių komplektai, kuriuos turi biblioteka. Joje yra visi „Varpo“, vienerių metų „Aušros“ ir trijų metų „Ūkininko“ komplektai. Publikacijų autoriai pasirašinėjo kriptonimais arba slapyvardžiais. Straipsnyje pažymima, kad kai kuriuose minėtuose leidiniuose bendradarbiavo ir su Šiauliais susiję žymūs žmonės: J. Jablonskis, P. Višinskis, A. Janulaitis, Šatrijos Ragana, Žemaitė, J. ir P. Vileišiai⁸.

Įvardijama įvairi straipsnelių tematika (kova už lietuviybę, istorija, etnografija, švietimas, religija, medi-

cina ir t. t.), nurodoma, kiek minėtuose periodiniuose leidiniuose yra šios tematikos straipsnelių. Pažymima, kad „Varpe“ nemažai rašoma apie Šiaulių berniukų ir mergaičių gimnazijų gyvenimą, minima sodininkų draugijos Šiaulių skyriaus veikla, išvardijami miesteliai, kuriuose nėra gydytojų. Dėmesį patraukia informacija apie „Aušros“ platinimą Rusijoje tarp kareivių, šiauliečių ir kitų regionų plaukų spalvų lyginimai.

Sakyta, kad straipsnyje analizuojama tik dalis „Aušros“ ir „Ūkininko“ komplektų (norint su visais susipažinti, būtų reikėję vykti į respublikines bibliotekas, skaityti ir kopijuoti ir t. t. Tai susiję su finansiniais ir kitais sunkumais). Neaptarus visų komplektų, negalima susidaryti pilno Šiaulių krašto vaizdo tuose leidiniuose. Straipsnyje teigiama, kad 1884 metų „Aušroje“ rasta 30 korespondencijų iš dabartinės Šiaulių apskrities vietovių (p. 78). Neturime galimybių palyginti su ankstesnių ir vėlesnių metų „Aušra“. Ar tų korespondencijų tada būta daugiau ar mažiau? Gal buvo galima apsiriboti vien „Varpu“ (biblioteka, kaip minėta, turi pilną šio leidinio komplektą), jį plačiai ir išsamiai aptarti, kad susidarytų pilnas vaizdas, koks atrodo Šiaulių kraštas šiame žurnale.

N. Kasparavičienės straipsnyje „Okupacijos metų (1940–1945) lei-

⁸ Pažymima, kad „Žemaičių tarpe parašytų straipsnelių į Aušrą siuntinėjo šiaulietis Juozas Miliauskas-Miglovara [...]“ (p. 78), bet iš tikrųjų „Aušros“ leidimo metais jis buvo rygielis: gyveno ir dirbo Rygoje.

diniai Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje⁹ teigiama, kad joje yra 182 pavadinimų knygos ir 21 pavadinimo žurnalai, taip pat renginių programos, katalogai, leisti nurodytais metais Lietuvoje ir išeivijoje (p. 200). Autorė nurodo dalį bibliotekoje esančių grožinės literatūros kūrinių, istorinės, pedagoginės, gamtos, medicinos, religijos, žemės ūkio tematikos knygų, kalbos mokslo darbų, aptaria vieną kitą katalogą, kalendorių, išvardija tada jau nustojusius eiti leidinius, mini, kad kai kurie leidiniai dar kurį laiką tęsė savo veiklą, trumpai apibūdina pradėtus leisti naujus žurnalus.

Manytume, kad straipsnio autorei derėjo tiksliau apibūdinti tų metų leidinių metriką, atkreipti dėmesį ne tik į jų išleidimo metus, bet ir mėnesius. Straipsnyje minimi bibliotekoje esantys 1940 metais išleisti grožinės literatūros kūriniai. Tačiau kai kurie jų buvo išleisti iki tų metų birželio 15 d., t. y. dar neokupuotoje Lietuvoje. Cituojama iš 1940 m. išleistų „Pradžios mokyklos programų“ (p. 201), tačiau jos pasirodė dar laisvojoje Lietuvoje. Rašoma, kad 1940–1941 m. ėjo žurnalas „LTSR medicina“, o nuo 1941 m. – „Lietuviškoji medicina“ (p. 206). Atrodytų, kad „LTSR medicina“ ėjo ir 1940 m. I pusmetį, t. y. iki rusų okupacijos, ir 1941 m. II pusmetį, t. y. vokiečių okupacijos metais, o „Lietuviškoji medicina“

buvo leidžiama ir 1941 m. I pusmetį, t. y. pirmaisiais rusų okupacijos metais. Nesinorėtų daryti kokių nors priekaištų straipsnio autorei. Ji, nurodydama tokias šių žurnalų leidimo datas, rėmėsi 1997 m. išleista „Žurnalistikos enciklopedija“, kurioje pažymėti tik jų ėjimo metai (beje, toje enciklopedijoje kai kurių pavadinimų leidinių metrika labai tiksli: nurodyti jų leidimo metai, mėnuo, diena).

Straipsnio „Šiaulių gimnazija ir lietuviškos spaudos darbininkai“ autorius, šios gimnazijos muziejaus vadovas J. Krivickas jau ne kartą įvairiomis progomis rašė šia tema. Čia pateikiama žymiai išsamesnė ir sistemingesnė medžiaga. Nurodoma, kad jau 1897 m. vyresnieji mokiniai gimnazijoje įkūrė kuopelę, kurios nariai skaitė ir platino tuo metu populiarius leidinius „Aušrą“ ir „Varpą“. Tačiau draudžiamos spaudos tyrinėtojai nemini, kad XIX a. pabaigoje būtų platinama jau daugiau kaip prieš dešimtmetį nustojusi eiti „Aušra“. Matyt, tos kuopelės nariai platino tuomet leidžiamą lietuvišką spaudą. Autorius kalba apie vieną kitą gimnazijos mokinį, mokytoją, kurie spaudos draudimo metais arba vėliau bendradarbiavo spaudoje, rūpinosi lietuviybės reikalais. Tai broliai J. P. Vileišiai, M. V. V. Biržiškos, J. L. Beržanskiai, A. Janulaitis, A. Jakštas, M. Čepas ir kt.

⁹Rinkinio turinyje ir pratarmėje įsivėlusi klaida: rašoma 1940–1975.

Reikėtų kai ką papildyti bei patikslinti straipsnyje pateiktoje J. Miliausko-Miglovaros ir P. Višinskio charakteristikoje. J. Miliausko-Miglovaros eilėraščių rinkinys vadinosi ne „Riedmenys“, kaip teigia autorius, o „Giedmenys“. Jis Šiauliuose praleido ne paskutinius gyvenimo metus, bet be kelių mėnesių pusšimtį amžiaus (o įskaitant ir mokymosi metus gimnazijoje – dar daugiau), t. y. didžiąją savo gyvenimo dalį. Autorius nurodo, jog P. Višinskis atvedė į literatūrą Lazdynų Pelėdą, P. Vaičaitį, Šatrijos Raganą, Žemaitę. G. Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė paminėjo dar vieną jo „atvestąjį“ – Šiaulių pašonėje gyvenusį Jovarą, kuriam, kaip savamokslui, jis bene daugiausia padėjo ir juo rūpinosi.

Apie vokiečių okupacijos metaisėjusius „Varpus“ ir 1989 m. vėl atnaujintą almanachą parašyta nemažai. Išsamiausias tyrinėjimas – 2002 metais Šiaulių universitete apgintas magistro darbas: „Literatūros almanachas „Varpai“: istorija ir dabartis“, kurio autorė G. Pilipavičienė (vadovė doc. dr. I. Klimašauskienė). Darbas nebuvo publikuotas. Šiame rinkinyje pateikiamas bendras buvusios magistrantės ir vadovės bemaž tokio paties pavadinimo straipsnis „Almanachas *Varpai*: istorija ir dabartis“¹⁰. Autorės vadovaujasi nuostata: „Įvertinti *Varpų* literatūrinį gyvenimą įmanoma siejant jį su platesniu

sociokultūriniu, istoriniu kontekstu, kuris padeda išryškinti šio leidinio ištakas“ (p. 212). Remiamasi H. G. Gadamerio teiginiais apie glaudų praeities ir dabarties ryšį, kuris jį įsivaizduoja kaip nuolatinę klausimo ir atsakymo dialektiką, t. y. nenutrūkstamą dialogą (ten pat). Straipsnyje tokiais kultūrinio dialogo dalyviais laikomi XIX a. pradėtas leisti V. Kudirkos „Varpas“ ir 1923 m. Šiauliuose pradėjęs eiti mokslo, visuomenės, kultūros ir literatūros mėnesinis žurnalas „Kultūra“. Jų nuomone, abu šiuos leidinius „vienija leidimo vieta, kultūrinės aktualijos, kai kurie autoriai [...]“ (p. 214).

Kalbėdamos apie „Varpų“ ištakas ir sąsajas su kitais kultūros reiškiniiais, autorės, be minėtų leidinių, pirmą kartą šiame kontekste mini 1908–1914 m. Šiauliuose veikusią literatūros, dramos ir muzikos draugiją „Varpas“ ir tarpukario laikotarpiu Kauno universitete gyvavusią studentų meno draugiją „Šatrija“, kurios nariai karo metais bendradarbiavo „Varpuose“ ir jų kūryba „leidiniui suteikė vieno ryškiausių lietuvių literatūros istorijoje išleistų almanachų statusą“ (p. 218). Straipsnyje „Varpų“ pavadinimas traktuojamas kaip kultūrinės tradicijos reprezentantas.

Straipsnyje panaudota nemaža teorinės literatūros, atskirai aptariama regioniško problema, medžiagos analizė sisteminga, nuosekli,

¹⁰Rinkinio turinyje straipsnio pavadinimas „*Varpų almanachas: istorija ir dabartis*“.

teiginiai pagrįsti, dauguma jų nekelia jokių abejonių. Straipsnį praturtina ir „sušildo“ G. Pilipavičienės pokalbių su „Varpu“ vyr. redaktoriumi L. Peleckiu-Kaktavičiumi ištraukos. Jos svarbios, įdomios taip pat ir pažintiniu aspektu.

Straipsnyje analizuojami vokiečių metais ėję „Varpai“ (įdomu, ar straipsnio autorės bandė aiškintis, kodėl taip pasikeitė antrojo numerio redakcinė kolegija – almanache ji vadinama redakcinė komisija), atnaujintas „Varpu“ almanachas. Akcentuojama, kad atnaujinti „Varpai“ tęsia ankstesnių „Varpu“ tradiciją. Manytume, kad autorių teiginys, jog „Išėiviai“ – viena ryškiausių grandžių, jungiančių karo metų ir atnaujintus *Varpus*“ (p. 221), nėra tikslus. Juk ankstesniuose „Varpuose“ publikuoti vien Lietuvoje gyvenusių rašytojų kūriniai. Kita vertus, pritartume straipsnių autorių pastebėjimui, kad karo metų almanache ryški orientacija į Vakarų kultūrą, o atnaujintuose „Varpuose“, be Vakarų rašytojų, spausdinami čekų, lenkų, rusų, estų, latvių ir kitų užsienio šalių rašytojų kūryba.

Autorės sąlygiškai skiria tris „Varpu“ „leidimo tarpsnius, atspindinčius regioninę, o kartais – ir centro įtaką“ (p. 225). Abejonių keltų pirmojo leidimo tarpsnio apibūdinimas: vokiečių okupacijos metų almanachas „reprezentuoja regioninę kūrybą ir kartu atlieka centro kultūros funkcijas“ (ten pat). Ar ne per daug jame

įžiūrima regioniškumo, ar to meto almanachą galima laikyti regioninės kūrybos reprezentantu. Pagaliau ir straipsnio autorių teiginys, jog karo metų „Varpuose“, „nebuvo angažuojamasi spausdinti vien regioninę kūrybą“ (ten pat), prieštarautų ką tik jų išsakytoms mintims (1943–1944 m. „*Varpai*“ reprezentuoja regioninę kūrybą [...])“ (ten pat). Juk „Varpuose“ bendradarbiavę tuomet bei anksčiau mieste gyvenę rašytojai K. Jankauskas, F. Kirša, P. Orintaitė, V. Katilius, O. Lukauskaitė visų pirma buvo ne regiono atstovai, o visoje Lietuvoje žinomi rašytojai. Tiesa, regioniniai klausimai to laikotarpio almanache neapeiti. Pirmajame jo numeryje yra straipsnių apie „Aušros“ muziejų, miesto bibliotekas, teatrą, dailininkus. Antrojo numerio skyrelyje „Kronika“ taip pat yra medžiagos apie miesto kultūrinį gyvenimą.

Rinkinyje publikuojamas Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojos A. Malinauskaitės straipsnis „Šiaurės Lietuvos partizanų spauda“. Autorė šia tema jau yra paskelbusi medžiagos. Jos teigimu, partizaninio karo metais leidyklos ir spaustuvės persikėlė į žymiai sudėtingesnes sąlygas: miškus ir bunkerius. Tais metais partizanai parengė apie 80 pavadinimų leidinių.

Šiame straipsnyje, kaip teigia autorė, „apžvelgiami Šiaurės Vidurio partizanų organizacinių struktūrų leidiniai, aptariama jų tematika, minimi ir kitur leisti čia platinti lais-

vės kovotojų spaudiniai“ (p. 229). Rašoma apie šios spaudos leidimo sunkumus, išvardijami spaudos platinimoj, cituojami ne tik partizaninės spaudos puslapiai, bet ir archyviniai dokumentai, nurodoma, kad kai kurie šios spaudos leidiniai buvo parengti 1956–1957 m., kai partizaninis judėjimas jau buvo pasibaigęs. Straipsnio pabaigoje daroma išvada: „Laisvoji partizanų spauda plito tarp laisvės kovotojų ir gyventojų, skelbė tiesos žodį ir kėlė kovotojų dvasią. Spauda buvo partizanų kovų ir gyvenimo metraštis, atspindėjęs kovotojų pasaulėžiūrą, siekius, santykius su visuomene“ (p. 240).

Straipsnyje kartais neišvengta kartojimų (du kartus minima (p. 228, 230), jog 1948 m. buvo įkurta Prisiėkimo apygarda), pasitaiko raėybos nevienodumo („[...] Šiaurės Vidurio Lietuvos“ (p. 229), „[...] šiaurės vidurio Lietuvoje“ (p. 230).

Nepateikus visų santrumpų pilno pavadinimo, skaitytojui susidaro keblumų. Sakykim, tekste ar išnaėose vartojami sutrumpinimai LLKS, LYA yra aiėkūs, nes pirmą kartą raėšant šiuos žodėžius duotas jų pilnas pavadinimas: Lietuvos laisvės kovos sąjūdis, Lietuvos ypatingasis archyvas. O ką reiėkia LLA (p. 229), apygardos P ir OSN biuletenis (p. 232)? Skaitytojui telieka tik spėlioti.

J. Nekraėiaus straipsnyje „Šiaulių miesto spaustuvės, knygynai ir bibliotekos (XIX a. pab. – XX a. penktasis deėimtmetis)“ pateikiama paly-

ginti plati ir išėami šių įstaigų veiklos istorija. Šiame rinkinyje yra ir kitas šio autoriaus straipsnis. Visų kitų rinkinio autorių (dėstytojų, mokytojų, bibliotekininkų, muziejų darbuotojų) straipsniai susiję su jų specialybe, tiesioginiu darbu arba jiems labai artimi. O žinomo mieste teisininko J. Nekraėiaus straipsniai su specialybe nieko bendra neturi. Jie, galima sakyti, savotiėkas jo hobi.

Minėtame straipsnyje autorius remiasi tyrinėtojų (V. Merkio, V. Užtupo, A. Povyliaus, N. Monstvilaitės, J. Naudužo, M. ir V. Birėžiėskų, V. Veteikio, V. Žuko, L. Vladimirovo, M. Lukėienės ir kt.) darbais, atsiminimais, įvairių archyvinių dokumentų medėžiaga. Nurodoma, kad Šiauliai po Kauno buvo Kauno gubernijoje antrasis miestas, kuriame veikė spaustuvė. Joje daugiausia rusų kalba buvo spausdinami nedidelės apimties darbai – blankai, etiketės, kvitai, kita smulki produkcija (p. 254). Pirmosios lietuviėškos knygos Šiauliuose buvo išleistos 1908 m.

Pirmojo pasaulinio karo pradėžioje Šiauliuose veikė 6 spaustuvės. Įdomu, kad 1940 m. – paskutiniaisiais nepriklausomos Lietuvos metais – jų sumažėjo: buvo penkios. Jos per metus išleisdavo vidutiniėškai po 10–30 knygų, įvairių broėiūrų ir vadovėlių (p. 259). Iš šių spaustuvių plaėiau aptariama J. Šliūpo įkurta „Titnago“ spaustuvė. Ji nesiekusi pelno. Spaustuvė už gerą atliekamų darbų kokybę respublikinėje parodoje buvo apdo-

vanota diplomu ir aukso medaliu.

Apžvelgdamas knygynus ir knygų prekybą Šiauliuose, autorius nurodo, kad mieste, kaip ir kitose Lietuvos vietose, knygų prekybą pradžioje plėtojo knygynai ir knygynėliai, spaustuvės, knygrišiai, religinės ir pasaulietinės institucijos bei pavieniai asmenys. Be knygų, neretai čia buvo prekiaujama gaidomis, gipsiniais įžymių žmonių biustais, pasauliečių ir šventųjų paveikslais, reprodukcijomis, atvirukais, įvairia religine atributika.

Remdamasis archyviniais dokumentais, straipsnio autorius teigia, kad pirmasis knygynas Šiauliuose atidarytas 1860 m. Panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, mieste atsirado pirmieji privatūs lietuviški knygynai. Tarpukario metais „Šiaulių knygynai tęsė ankstesnių laikų tradiciją derinti komercinę ir švietimo, kultūrinę veiklą“ (p. 261). Ketvirtą dešimtmečio pradžioje Šiauliuose veikė 11 knygynų (p. 262).

Aptardamas miesto bibliotekas ir skaityklas, autorius pažymi, jog „Šiauliai nuo seno garsėjo bibliotekomis, jų kiekybe bei kokybe“ (p. 264), nurodo, kad jos veikė ir spaudos draudimo metais. Plačiau apžvelgiama berniukų gimnazijos biblioteka, kuri po 1863 m. sukilimo numalšinimo buvo vienintelė biblioteka mieste, nurodoma, jog 1900 m. įkurta visuomeninė biblioteka buvo viena pirmųjų ir geriausių tokio tipo bibliotekų Lietuvoje (p. 270), mi-

nima, kad prieš Pirmąją pasaulinę karą mieste įsisteigė kelios privačios ir kai kurių draugijų bibliotekos. Jų žymiai padaugėjo tarpukariu (mokytojų, pašto-telegrafo tarnautojų, pavasarininkų sąjungos, kalinių, šv. Zitos tarnaičių draugijos, „Spaudos“ skyriaus, „Aušros“ muziejaus, vaikų, kultūros-švietimo draugijos, K. Petrausko, esperantininkų draugijos, Šaulių sąjungos, geležinkelininkų, aukštesniosios muzikos mokyklos, įvairių parapijų ir kt. (p. 272–274).

Autorius siekia kuo didesnio tikslumo, konkretumo. Neretai pažymi aptariamų įstaigų, organizacijų ne tik įsteigimo metus, bet ir mėnesį, dieną, jų leidimo įsteigti numerį, gatvį, kuriose jos veikė, namo numerį. Neretai nurodoma, kiek biblioteka buvo užėmusi kambarių, turėjo knygų tomų, skaitytojų, kiek per metus išduota knygų, kokios tematikos knygos turėjo didžiausią paklausą. Kartais minima, kiek konkrečioje spaustuvėje dirbo žmonių, buvo spausdinimo mašinų, jų rūšis (mažo formato, plokščioji pusės formato, rankinė spaustuvė (p. 254, 256). Skaitytojas, susipažinęs su tokiais detaliais duomenimis, turi galimybę palyginti panašaus pobūdžio įstaigas, įvertinti jų atliktą darbą, tam tikra prasme ir įnašą į miesto kultūrą.

Su J. Nekrašiaus straipsnio dalimi tam tikra prasme susijęs ir šios recenzijos autoriaus straipsnis „Leidyba Šiaulių apskrityje 1990–2004

metais“. Recenzijos autoriui apie jį kalbėti būtų neetiška. Galiu tik apgailestauti, kad dėl mano kaltės straipsnyje įsivėlė klaida: rašoma apie devintajame dešimtmetyje pradėjusias veikti Šiauliuose leidyklas (p. 305). Iš tikrųjų jos buvo įsteigtos dešimtajame dešimtmetyje.

Norėtusi atkreipti dėmesį, kad pagrindiniuose Šiaulių regiono informaciniuose leidiniuose pateiktos žinios apie veikiančias regione leidyklas nėra visapusiškos. Sakykim, informaciniame leidinyje „Kas yra kas Šiaulių apskrityje“ (2001) nurodoma septynios leidyklos. Leidinyje „Šiaulių apskritis“ (2004) trys jų neminimos. Dėl tikslios informacijos stokos nereikėtų kaltinti vien šių leidinių, katalogų leidėjų. Ne visi leidyklų savininkai, kaip ir kiti verslininkai, pateikia jiems informaciją, nenorėdami už ją mokėti. Manytume, kad leidinį „Kas yra kas Šiaulių apskrityje“ galima laikyti oficialiu (jo pratarinę parašė apskrities viršininkas), todėl jame turėtų būti išsamiai ir tiksliai informacija apie apskrities įstaigas, įmones ir organizacijas.

Dar vieno nemalonumo gali susilaukti leidinių autoriai. Turima galvoje leidyklėlės, tiksliau, spaustuvės, primenančios savilaidos tradicijas. Jas galėtume pavadinti nelegaliomis. Dar vis pasirodo leidinėlių, nežinia kur, kada, kieno išleistų, be metrikos, be kitų būtinų leidybos indeksų, nuorodų. Be jų leidinys tampa savotišku „pamestinuku“, jis nepaten-

ka į Nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką ir nebūna įtrauktas į jokių leidinių sąrašus. Tokiu atveju knyga netenka bibliografinės, istorinės vertės.

Reikėtų atskirai paminėti publikacijas, aptariančias leidinių vizualiąją pusę. Tai V. Rimkaus, K. Briedienės ir J. Nekrašiaus darbai.

V. Rimkus straipsnyje „Draudžiamos lietuviškos knygos meninis vaizdas“ pabrėžia, kad Mažajoje Lietuvoje spausdinamų leidinių pobūdis priklausė nuo to, ar jos buvo skiriamos vietiniams, ar Didžiosios Lietuvos skaitytojams. Pirmiesiems skirti leidiniai „buvo didelės apimties, dauguma gražiai įrišti, pasižymėjo monumentalumu. Tai buvo brangios knygos [...]“ (p. 136).

Gerokai skyrėsi Didžiajai Lietuvai leidžiamos knygos. Jos nedidelės, taupiai komponuojamos tekstais. Tai suprantama. Nešant per sieną, jas reikėjo slėpti kuprinėse, maišuose, gabenti per pūgas ir lietu, nelegaliai platinti. Tokios knygų gabenimo sąlygos įtakojo ir kuklių, plonų viršelių pasirinkimą.

Šiuo aspektu straipsnyje apibūdinama viena kita knyga, yra jų viršelių iliustracijų.

K. Briedienė straipsnyje „XX a. pirmosios pusės lietuvių plakato kultūrinė komunikacija“ aptaria to laikotarpio Šiaulių „Aušros“ muziejaus kolekcijose esančius plakatus. Jos teigimu, šios „kolekcijos plakatų sklaida reprezentuoja, padeda at-

skleisti, įvertinti ir apibūdinti kultūrinę, socialinę bei politinę Šiaurės Lietuvos situaciją XX a. I pusėje, kai buvo keliamos svarbios valstybinės, tautinės nuostatos, formuojami pagrindiniai idėjiniai susikūrusios valstybės uždaviniai ir tikslai“ (p. 183). Autorei rūpi „išsiaiškinti, kokią kultūrą (miesto ar kaimo valstietiškąją), kokias idėjas reprezentuoja XX a. I pusės plakatas, koks yra jo kultūrinis svoris ir kokios kultūros adresatu yra manipuluojama, einama į komunikacijos aktą“ (p. 184). Straipsnyje kalbama apie plakatų simboliką, retoriką, pažymima, jog to laikotarpio plakatuose itin svarbią vietą užima mitai, normos. Tuometiniai plakatai orientuoti į kolektyviškumo ugdymą, priklausymą bendruomenei. Aptariami politiniai-patriotiniai, gamtiniai plakatai, akcentuojama, jog „Natūralumas, gamtiškumas plakatuose dažnai sutampa su Lietuvos, kaip katalikiškos šalies, kodavimu“ (p. 192). Juose dominuoja valstietiška-liaudiška kultūra.

Straipsniui būdingas konceptualumas, jame panaudota palyginti daug įvairios tematikos teorinės literatūros.

J. Nekrašius straipsnio „Šiaulių krašto knygos nuosavybės ženklai (XIX a. – XXI a. pr.)“ pradžioje nurodo, kad jame „trumpai apibūdinami kai kurie Šiaulių miesto ir krašto bibliotekų bei knygos savininkų seniausi ir įdomiausi knygos nuosavybės ženklai: ekslibrisai, supereklibrisai,

antspaudai, lipdės, rankraštiniai įrašai arba tiesiog skaitytojo pastabos (marginalijos), turinčios istorinę ir pažintinę reikšmę Šiaulių krašto kultūriniam gyvenimui. Apžvelgiama šių knygų nuosavybės ženklų istorija ir raida spaudos draudimo metais Šiaurės Lietuvoje“ (p. 279).

Straipsnyje pažymima, kad pirmieji ekslibrisai Šiauliuose buvo sukurti XIX a. pabaigoje, kai atsirado pirmosios spaustuvės, knygynai, intensyvėjo knygų leidimas ir jų prekyba, steigėsi bibliotekos ir knygrišyklos. Autorius apibūdina ekslibrisus, sukurtus baronų Roppų, grafų Zubovų, bajorų Gruževskių, dvarininko K. Godlevskio dvarų, Šiaulių vyrų gimnazijos bibliotekoms. Dauguma jų buvo rusų ir lenkų kalbomis, yra ekslibrisų su lotynų, prancūzų, vokiečių bei kitų kalbų tekstais. Autoriai dažniausiai buvo ne lietuviai, dažnai anonimai (p. 284).

Lietuviški tekstai Šiaulių krašte pasirodė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Pirmieji lietuviški knygų antspaudai yra M. Slančiausko, Vaižganto, Jovaro ir kt. šviesuolių bibliotekose.

Straipsnyje plačiai aptariami G. Bagdonavičiaus sukurti ekslibrisai, pabrėžiama, kad jis „daug nuveikė populiarindamas lietuvišką knygos nuosavybės ženklą ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje“ (p. 289). Dailininkas sukūrė daugiau kaip 100 ekslibrisų, kurių nemaža dalis skirta Šiaulių krašto žmonėms.

*Tokius plakatus
keturiasdešimt metų
galėjo stebėti
lietuvis įstaigose,
viešose vietose*

J. Nekrašius mini vyresniosios ir vidurinėsios kartos dailininkus A. Toleikį, J. Kmieliauską, A. Krištopaitį, V. Zigmantą, E. Juchnevičių, S. Burneckį, P. Rakštiką, V. Janulį ir kt., kuriančius taip pat ir ekslibrisus. „Šiauliečių dailininkų ekslibrisai, – teigiama straipsnyje, – pasižymi savitumu, aukšta grafikos kultūra, kompozicijos ir stiliaus vientisumu“ (p. 294). Autoriaus teigimu, Šiauliuose ir Šiaulių krašte rengiamos ekslibrisų parodos, konkursai, seminarai paskatino populiarinti lietuviškų knygų ženklus šiame regione. Vadindamas Šiaulius Šiaurės Lietuvos ekslibriso centru, autorius mini čia dažnai organizuojamus tarptautinius konkursus. Tokie ekslibrisų konkursai buvo skirti S. Daukanto, M. Valančiaus, G. Bagdonavičiaus atminimui, P. Višinskio bibliotekos, J. Janonio gimnazijos įkūrimo jubiliejams. Paprastai juose dalyvavo daugiau kaip 20 šalių dailininkai.

2002 m. mieste vyko pirmoji Lietuvoje tarptautinė mokslinė konferencija Baltijos šalių ekslibriso istorijai ir raidai aptarti.

J. Nekrašius, be Šiaulių, aptaria aktyvią Pakruojo ekslibrininkų veiklą, daug prisidėjusią prie ekslibriso renesanso Šiaulių krašte. Jie dar devintajame dešimtmetyje Pakruojyje surengė pirmąjį Šiaurės Lietuvoje tarptautinį ekslibrisų konkursą, pirmąjį respublikinį ekslibrininkų seminarą. 1988 m. Pakruojo dvare buvo atdarytas ekslibriso muziejus. „Tai pirmas toks visuomeninis knygos ženklo muziejus Lietuvoje“ (p. 296) (antras toks muziejus šalyje – tai Šiaulių ekslibriso muziejus, 2001 m. įkurtas P. Višinskio bibliotekoje). Jis rengia parodas ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje (Vokietijoje, Olandijoje, Italijoje). Muziejus 1992 m. dalyvavo tarptautiniame Ekslibriso dailininkų ir kūrėjų asociacijos kongrese Japonijoje.

Straipsnyje minimi Šiaulių, Radviliškio rajonų įstaigų organizuoti ekslibrisų konkursai. J. Nekrašius jau yra paskelbęs medžiagos apie ekslibrisus Šiaulių krašte, sudaręs kai kurių jos parodų katalogus. Rinkinyje pateikiama plačiausia ir išsamiausia jo publikacija šiuo klausimu. Tai pažintine prasme vertingas ir įdomus darbas.

Kalbant apie rinkinio privalumus, reikia paminėti jo iliustracijų gausą. Jau buvo minėtos ištisai publikuojamos graždankinio laikotarpio elementoriaus ir nelegalaus laikraščio „Baltasis erelis“ vieno numerio faksimilės. Pateikta U. Tamošiūnaitės eilėraščio rankraščio, partizanų laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ 1951 m. kalėdinio numerio, protokolų iš knygnešių K. Astrausko ir A. Gaidešionio bylų faksimilės. Nėra nė vieno straipsnio, kuriame nebūtų daugiau ar mažiau iliustracijų. Tai spaudos leidinių („Aušros“, „Varpo“) nedidelės straipsnių ištraukos, daugelio leidinių viršelių, įstaigų, ekslibrisų kopijos. Randame palyginti daug Šiauliuose išleisto laiško rašymo vadovėlio iliustracijų.

Kiekvieno knygos puslapio kampe matome dvi figūreles: kairėje pusėje jaunuolio su deglu, dešinėje – knygą skaitančios mergaitės. Rinkinio sudarytojai aiškina: „Šviesa ir knyga Švietimo epochos simboliai“ (p. 9). Gal galėtume čia skaitančios, kaip ir rinkinio viršelyje apsigaubusios skarele ir rankose laikančios

knygą (greičiausiai maldaknygę) mergaičių paveikslus labiau sieti su nacionaliniu tipažu. Nejučiomis prisimenama P. Rimšos skulptūra „Lietuvos mokykla 1864–1904 metais“, kurioje rateliu verpianti motina moko savo vaiką skaityti.

Knygos pirmajame viršelyje matome miesto centre prie spaudos kiosko stovintį skaitytoją. Tai berods 1938 metų nuotrauka. Paskutiniame viršelyje beveik toje pačioje vietoje 2005 metų nuotraukoje prie žymiai įspūdingesnio kiosko matome kelis skaitytojus. Prasmingi rinkinio sudarytojų žodžiai: „Teka laikas, keičiasi datos, miestai ir veidai, o skaitantis žmogus išlieka“ (p. 9).

Atkreiptinas dėmesys į vieną knygos viršelio plakatą, parašytą rusų kalba: „Lietuviškai kalbėti griežtai draudžiama“. Tokius plakatus keturiasdešimt metų galėjo stebėti lietuviai įstaigose, viešosiose vietose.

Šiuo metu įvairiuose darbuose straipsnių, kūrinių, leidinių pavadinimai tekste ir išnašose rašomi nevienodai. Vienur jie žymimi kabutėmis, kitur – išryškinami kitokiu šriftu. Šiame rinkinyje pasirinktas antrasis kelias. Pavadinimai žymimi kabutėmis tik tada, jei taip rašoma tekste, kuris cituojamas. Tačiau čia ne visada šio principo laikomasi. Yra leidinių, straipsnių pavadinimų, pažymėtų kabutėmis (p. 75, 88, 210, 223, 243, 289, 324 ir pan.). Pažymėtina, kad kartais (greičiausiai dėl neapsižiūrėjimo) tų pačių auto-

rių straipsniuose pastebima tokia įvairovė. Regis, vienintelis J. Šlekys visur kūrinių, leidinių pavadinimus žymi kabutėmis. Sudarytojai, matyt, netrukdyt pasirinkti ir tokią leidinių, kūrinių žymėjimo būdą.

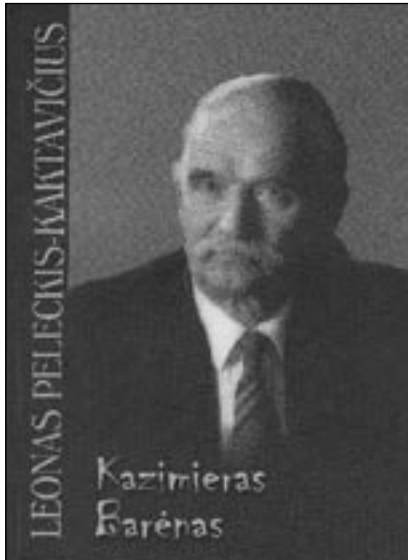
Knygų pradžioje esantys sutrumpinimai padeda skaitytojui. Jų čia pasigendama. Ne visi straipsnių autoriai pasirenka geriausią būdą juos „iššifruoti“. Vieni – tekste (p. 183), kiti – išnašose (p. 91, 101), dauguma – straipsnio pabaigoje nurodytame literatūros ir šaltinių sąraše. Tokia me sąraše paprastai nurodoma knygas išleidusių leidyklų pavadinimai. Šiame rinkinyje ne viskas sutvarkyta iki galo. Mažiau kaip pusė straipsnių autorių tiksliai išvardijo visų sąraše minimų knygų leidyklas. Kiti – nurodė daugumą, bet kai kurie, žiūrėk, vieną kitą ir užmiršo.

Mokslinių knygų bei straipsnių rinkinių pabaigoje paprastai būna „Asmenvardžių rodyklė“. Ji daug padeda skaitytojui. Rinkinio sudarytojai pritaria, kad jos reikėjo. Matyt, laiko stoka, tam tikri leidybiniai sunkumai sutrukdė tokiai rodyklei atsirasti.

Norisi pasidžiaugti dideliu ir kruopščiu rinkinio sudarytojų darbu, kurių pastangomis pasirodė ši vertinga ir reikšminga knyga apie lietuviškos spaudos kelius Šiaurės Lietuvoje. Jos pratarmės pabaigoje rašoma: „Tegu ir po šimto metų, ir dar po šimto metų būna įskaitomas, suprantamas, vartojamas ir gerbia-

mas išsaugotas lietuviškas žodis“ (p. 9). Tikėkime, kad taip ir bus.

Bronius PRĖSKIENIS

Dailininkas Ramūnas Šeikus

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

YPAČ GARBINGAI IR GERAI

Retai pasitaiko užtikti taip kruopščiai parašytą darbą*. Autorius rūpestingai surankioja visus Kazimiero Barėno gyvenimo faktus, sumini pavardėmis visus, net ir nereikšmingus žmones, su kuriais Barėnas turėjo reikalų, plačiai aprašo jo vaikystę, šeimą, aplinką. Atrodo, lyg tai būtų ne vien biografija, bet ir kelionė ranka rankon su Barėnu per visą jo gyvenimą. Įsimena, pavyzdžiui, tokios smulkmenos, kaip Barėnas, berašantis savo ankstyvesnius darbus fabrike, prie siūlų sukimo mašinų ant mažų rausvos spalvos lapelių: “Rašytojui nereikėdavo jų neštis į fabriką, tie rankraščiais tapę popieriai laukdavo darbo vietoje, tai ne kas kita, o atvežamų sukti siūlų kamuolių etiketės” (p. 85). Tai pastato Barėną šalia užsispyrusių kalinių, berašančių ant bet kokių po ranka pasitaikiusių popiergalių. Kartu tai padeda suvokti kai kurių išeivių inteli-

* Leonas Peleckis-Kaktavičius. KAZIMIERAS BARĖNAS: monografija. – Šiauliai: Varpai, 2005. – 400 p.

gentų dvigubą gyvenimą svetur – skurdūs darbai už duoną ir reikšmingi pasiekimai savo pačių izoliuotoje nuo aplinkos bendruomenėje. Svarbu ir tai, kad tų didelių ir smulkių faktų kupina ilga kelionė su Barėnu visai skaitytojo nevargina ir nenusibosta, nes Leonas Peleckis-Kaktavičius rašo aiškiai, gyvai, su dideliu susidomėjimu, sakytum tiesiog prisirišęs prie savo subjekto. Ir su pagarba – Barėnas prasiskleidžia kaip ori, iškili asmenybė, bet kartu ir paprasta, lengvai prieinama, šilta, kuri, anot autoriaus, “akmens širdyje nenešioja”.

Stebina ir Barėno šventa kantrybė tarp įvairių, dažnai niekingų konfliktų Britanijos lietuvių tarpe, kur smulkių žmonių stambios ambicijos iškyla kaip toji “audra arbatos puodelyje”. Kai kurie nesutarimai vis dėlto išeidavo už lietuviško kiemo ribų ir paliesdavo visuotinės pasaulėžiūros klausimus. Vienas iš tokių buvo vadinamųjų “federalistų” atvejis. Londono lenkų grupės skleidė idėjas apie dar Pilsudskio skelbtą lietuvių-lenkų federaciją, ir atsirado tam pritariančių lietuvių, tarp kurių buvo ir žmonės su socialistiniais palinkimais, mąstantys apie tautų internacionalą, apie visų rytinės Europos tautų ir valstybių sąjungą, žinoma, lenkams vadovaujant. Barėnas “Europos lietuvio” puslapiuose aiškiai ir nedviprasmiškai stojo už lietuviybę, pabrėždamas Vilniaus kaip sostinės lietuvišką šerdį ir net pareikšdamas, kad Adomo Mickevičiaus, koks jis didis poetas ir gal lietuvis bebūtų, propagauta lietuvių-lenkų unija yra anachronizmas, nebeturintis jokios reikšmės šiandien. Nuolat tų “federalistų” puolamas, Barėnas ir vėl išlaikė kantrybę, orumą ir kietą, aiškų lietuvišką nusistatymą.

Buvo tačiau vienas momentas, apie kurį L.Peleckis-Kaktavičius labai taktiškai ir atsargiai kalba, kada Barėnas galbūt iš tiesų įsidėjo į širdį “akmenį”. Tai – nelaimingas nesusipratimas su Vytautu Aleksandru Jonynu dėl “Meškos maurojimo metų” recenzijos. V.A.Jonynas ten pavartojo terminą “proletarinis”: “Vertinant Meškos maurojimo metus kaip išvietintųjų epopėją įprasminantį kūrinį, romanas išskirtinas tuo, kad Barėnui pavyksta pavaizduoti ją bevardžio “mažąjo žmogaus” akimis iš prasčiokėlio (vadinamojo “eilinio piliečio”) perspektyvos. Ta prasme “Meškos maurojimo metai” gali būti laikomi vienu iš retų proletarinių romanų mūsų literatūroje” (p. 227). Kaip V.A.Jonynas tą terminą “proletarinis” suprato, ne visai aišku, bet Barėnas jį nutarė suprasti kaip apkaltinimą, kad jis esąs bolševikinių propagandinių romanų autorius: “Be abejo, V.A.Jonynas žino, kas buvo ta proletarinė literatūra. Tautkaitė, Pauliukevičius, Guzevičius, poeto Vl.Šlaito dėdė Kazys ir dar keli kiti rašė propagandinius romanus, apsakymus ir eiles, stengdamiesi pasitarnauti sovietiniam komunizmui. Ar ir aš taip darau? Argi varau kokią propagandą? Nesąmonė” (p. 228). Barėnas taip ir liko įsižeidęs, ir jokie V.A.Jonyno aiški-

nimai (tiesa, ne per daug taktiškai) dalyko atitaisyti negalėjo.

Aptariant Barėno kūrybą, L.Peleckis-Kaktavičius gana nuosekliai laiko si savo metodikos, pagal kurią jis visų pirma tiesiog pristato veikalą: kada, kokiomis aplinkybėmis jis buvo parašytas, koks jo turinys. Po to seka keletas paties L.Peleckio-Kaktavičiaus pastabų apie kūrinį, bet be gilesnės ar išsamesnės analizės. Tada svarbią vietą užima įvairių skaitytojų-kritikų atsiliepimai apie šį veikalą, jų analizės ir paties L.Peleckio-Kaktavičiaus daromų analizių trumpi komentarai. Galop cituojamas ir pats Barėnas – iš ten, kur jis buvo kokia nors proga prasitaręs apie tą savo veikalą. Ypač čia įdomūs Barėno atsakymai į Arthuro Hermannio klausimus apie jo kūrybą (p. 174). Sužinome, kad Barėnas yra “iš prigimties realistas”, kad jam būtų “svetima ieškoti ypač iškilių herojų” ir kad jam “rūpi iš kasdieninio gyvenimo išsunkti tai, kas daugiau esminga”.

Tai iš tiesų elegantiška, skoninga metodologija, kur autoriaus mandagus atokumas, be jokių pretenzijų į melagingą kuklinimąsi, palieka skaitytojo dėmesiui gražiai nušviestą, objektyvų Barėno darbo paveikslą. Tuo pat metu iš kiekvienos L.Peleckio-Kaktavičiaus eilutės šviečia gilus prisirišimas prie savo studijų objekto, aiškus supratimas jo, Barėno, ir aplamai išeivių gyvenimo Anglijoje, kaip nedaug kas iš pačių išeivių jį galėjo suprasti ir aprėpti.

Tuo pat metu atpažįstame jau per visus okupacijos dešimtmečius Lietuvoje įsigalėjusį vadinamąjį “gyvenimas ir kūryba” žanrą, informatyvų, pagal talentą bei sąžinę gerai ar blogai (šiuo atveju ypač garbingai ir gerai) įkūnytą aprašomųjų studijų veikale. Lieka tik norėti, kad atsirastų daugiau autorių, įskaitant gal ir vėl patį L.Peleckį-Kaktavičių, šitaip šiltai ir objektyviai parodančių mums mūsų didžiuosius plunksnos žmones.

Rimvydas ŠILBAJORIS

Recenzija perspausdinta iš savaitraščio “Literatūra ir menas” (2006 m. sausio 6 d.). Tai – vienas paskutiniųjų žymiojo literatūrologo darbų.

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

VILIAUS PURONO GYVENIMO KNYGA: ŠIAULIŲ IŠTAKŲ IR PRAEITIES DVASINĖ ENCIKLOPEDIJA

Jaučiantys sentimentų Šiauliams, šiais metais minintiems savo 770 metų jubiliejų, neabejotinai yra girdėję Viliaus Purono pavardę. Ko gero, dar tais laikais, kai apie jį patį sklandė viena už kitą įdomesnės legendos, - juk šiam garbiam vyrui besidarbuojant Šiaulių miesto vyriausiuoju dailininku, iš esmės pasikeitė miesto veidas ir ypač jo centrinė dalis, gan pilkas miestas tapo tokiu, po kurį apsižvalgyti važiavo žmonės iš visos tuometinės Sovietų Sąjungos.

Tie pora dešimtmečių buvo reikšmingi ir kita prasme: kurdamas originalų miesto veidą V.Puronas gilinosi į Šiaulių praeitį, rinko visas įmanomas žinias, legendas, padavimus, pasakojimus, informaciją. Kolekcionavo žinias, nes miesto kūrimo neįsivaizdavo kitaip kaip ieškant ištakų, tradicijų. Į jo namus per tą laiką persikėlė tai, kas buvo sukaupta archyvuose, muziejuose, bibliotekose. Į storus tomus gulė iškarpos iš senų laikraščių, žurnalų. Bet kokia žinutė, susijusi su kokia nors Šiaulių įdomybe, buvo renkama, kerpama, klijuojama, užrašoma. Dabar toji medžiaga sveria daugiau kaip centnerį. Užtat dirbant, tobulinant rankraštį, kažką tikslinant nebereikia niekur važiuoti, gaišti kokia-

Vilius Purnas

me archyve, muziejuje ar bibliotekoje. Kaip ir privilegijuotas. Visa tai dešimtis kartų pasitarnavo, sukuriant miestui kažką konkretaus, pavyzdžiui, "Skaitančio žmogaus" skulptūrą netoli teatro, akcentus garsiajam Vilniaus gatvės pėsčiųjų bulvarui. Kiekvienas toks akcentas turėjo savo toli siekiančią istoriją, todėl ir jo prasmės krūvis dvigubas.

O paskui atėjo laikas tuos pusšimtį oda įrištų tomų paversti Šiaulių legendų ir įdomybių enciklopedija. Maždaug prieš dešimtmetį toji knyga buvo kaip ir parašyta. Kad ji taip ilgai brendo, tobulėjo, Vilius nė kiek nepergyvena. Priešingai. Sako, per tą laiką apaugęs kūrybinėmis ambicijom. Kaip įvardinti jos formą, sunku pasakyti. Ko gero, analogų nėra.

KNYGA TURĖTŲ VADINTIS "BRANGUS PAUKŠTIS FENIKSAS"

Pačiam autoriui malonu, kad, nors per tuos ilgus dešimtmečius pasikeitė net santvarka, žmonės apaugo nauja patirtim, tai, kas sukaupta rankraštyje, nepakito. Tiesa, per tą laiką buvo įvykęs vienas didelis nemalonus: nors viskas buvo suvesta į kompiuterį, bičiulis nemokša tai išvalė, teko iš naujo perrašyti. 850 puslapių rankraštis, turintis dar ir 500 iliustracijų, buvo įteiktas

“Vagos” leidyklai. Nesuradus pakankamai rėmėjų, knyga vėl grįžo pas autorių. Atrodo, ir tai į gera. Kad atpigėtų jos savikaina, knygą grafiškai tvarkyti pradėjo pats V. Puronas ir dėl šito labai džiaugiasi. Kadangi pats yra dizaineris profesionalas, atliks tai kur kas geriau nei samdytas dizaineris. Nes knygoje aprašinėjami istoriniai arba ateities faktai jam pažįstami ir artimi iki smulkmenų. Nė pats nepajunta, kaip atsiranda įvairios išraiškos formos, su kuriom bežaidžiant pajunta tikrus kūrybinius bruzgynus, kurie anksčiau ar vėliau duos kažkokį sprendimą. Kur bežengsi, prisipažįsta, dar daug jėzuitiško kruopštumo darbo.

Knyga sudaryta iš 54 paragrafų. Joje – visi Šiaulių miesto padavimai, jų istorinė gnoseologija. Čia daug statistinės, kraštotyrinės, istorinės medžiagos, gausus humanitarinių žinių rinkinys. Šiaulių požemiai, vaiduokliai, paslaptys ir įdomybės – tai tik nedidelė dalis to, kas sukaupta apie beveik 800 metų senumo miestą, jo turtingą ir gražią aurą. Kiekviena tema – kažkoks Šiaulių gyvenimo tarpsnis ar ypatybė. Nuo seniausių iki dabartinių laikų. Tačiau, atkreipia dėmesį V. Puronas, jis nekartoja to, ką dirba istorikai, lituanistai ar komunalininkai.

Kodėl knyga turėtų vadintis “Brangus paukštis Feniksas”? Taip prasideda pirmasis lietuviškas eilėraštis, sako Vilius. Petro Tarvainio pasakyti žodžiai jam labai brangūs, nes atitinka ir knygą, ir Šiaulių dvasią. Kaip ją vis dėlto derėtų įvardinti? “Gal tebus tai Šiaulių ištakų ir praeities dvasinė enciklopedija”,-sako V. Puronas.

Paties autoriaus teigimu, knygoje sukoncentruota didžioji dauguma Šiaulių sentimentų. Savo darbą jis skiria artėjančiam Lietuvos valstybės tūkstantmečiui.

“Mūsų miestas beveik bendraamžis su Lietuva, - sako Vilius. – Per tą laikotarpį esame sukaupę ištis gražių istorinių faktų, turime turtingą, nepaprastą miesto aurą. Būsime pirmieji, pabandę tai sutalpinti vienoje knygoje”.

Dizainerio profesionalo, iš reikalo tapusio kraštotyrininku, istoriku ir dar dievaižin kuo, knygoje skaitytojas ras ne tik Šiaulių padavimus ir jų istorinę gnoseologiją, bet ir daug statistinės, kraštotyrinės, istorinės medžiagos apie miesto gatves, vietovardžius, laikraštį, vadovus, urbanistinę raidą, vaiduoklius, požemius, kitas paslaptis ir įdomybės. Čia daug naujų, nepasenusių faktų, kurių neteko sutikti spaudoje. Žmonių pasakojimai, kažkada užtikti spaudoje, pertvarkyti per savitą prizmę. Žinoma, kiek etika leidžia juos savaip transformuoti, - kad žmogus karste neapsiverstų. Pats autorius neabejoja, kad ne vieną dešimtmetį toji knyga bus pagrindiniu šaltiniu įvairiems kūrybos žmonėms: literatams, dailininkams, scenaristams.

Drauge su analogų neturinčios knygos autoriumi pasklaidykime jos puslapius.

INSTRUKCIJA, KAIP NAUDOTIS KNYGA

“Paties tekste nemažai ironijos”.

“Šiurpas ir rimti, nejuokingi dalykai lydi mus kiekvieną akimirką,- labai jau iš tolo bando atsakyti Vilius ir visai netikėtai priduria: - Man teko šnekėtis su ufonautais”.

“?..”

“Tai buvo Kursko laivo žuvimo dienomis. Jie man pasiūlė pačiam išspręsti tokią problemą. Sukūrė žmonija flagmaną, idealų aparatą, jų supratimu, žudymui. Vienas mygtukas – aštuonios galvutės. Aštuoni tokie miestai kaip Šiauliai vienu paspaudimu gali būti ištaškyti. O iš viso tokių mygtukų apie dvidešimt. Kada žūsta 118 žudikų, sako, visų valstybių vadovai rašo užuojautas. Vietoj to, kad džiaugtųsi. Juk aparatas žudymui buvo skirtas... Aš nebūčiau apie tai knygoje rašęs, jei tame laive nebūtų vienas šiaulietis žuvęs”.

“Su kuo, su kuo pats šnekėjai?”

“Su ufonautais”,- aiškiai pakartoja Vilius, tačiau jo šypsena leidžia suprasti, kad daugiau jokių komentarų nebus. Tačiau po ilgesnės pauzės vis dėlto išgirstu: “Atsiranda tokių klausimų, į kuriuos negali atsakyti, nors esi žmonijos atstovas. Jei supratai tai kaip ironiją, irgi gerai. Aš leidžiu sau ir pafantazuoti”.

Taigi, regis, reikia pasiruošti tos knygos skaitymui. Tuo labiau, kad ir pats autorius įspėja, kad knygoje pateikta absoliuti teisybė, banalios ir nebanalios tiesos, tik akcentai sudėstyti savaip, gražiau. O jeigu faktai kiek skiriasi nuo chrestomatinių tiesų, reikia tik patikrinti jas, kažkur klaida įsivėlus.

Vilius bando suintriguoti, kad jo knygoje rasime įrodymų ar bent teiginių, kad šiauliečiai viduramžiais sugriovė Aukso ordą, pirmieji iš europiečių išrado artileriją, visame pasaulyje sunaikino kavaleriją, pirmieji Lietuvoje paragavo bulvių ir privertė kareivius broliautis frontuose. Be to, ne kas kitas, o šiaulietis suprojektavo JAV vieno cento monetą, kitas įkūrė Vilnių Kanadoje, trečias – Maskvos herbe smaką duria. Čia viešėjo Miunhauzenas ir Gorbačiovas, gyveno Lenino žmonos Krupskajos tarnaitė ir skrido pirmasis Lietuvos oreivis Aleksandras Griškevičius. Šiauliuose, ne kur kitur, išrastas aštuoniaratis automobilis, kanklės su klavišais, silkėms lupti mašinėlė, amžinosios taikos projektas ir apšildomas stiklas.

Anot Viliaus, visa tai – šimtaprocentinė tiesa. Visi šie naudingi dalykai kažkada buvo užregistruoti dokumentuose. Ir ne mūsų kaltė, kad žmonija iki šiol neparodė entuziazmo juos realizuojant.

Na, o skaityti šią knygą bus galima visaip. Ir neskubant, ir skanaujant, kasdien po skyrelį prieš miegą. Galima ir studijuojant, įsigilinant į kiekvieną

faktą, sakinį. Galima tiesiog paviršutiniškai perverst. Galima po metų ar kelerių vėl prie jos grįžti. Tačiau autorius leidžia ir visai jos neskaityti, netgi tokiu atveju ji bus naudinga – pastatyta sekcijoje papuoš kambarį.

KIEKVIENAS KARALIUS VERTAS TOKIOS KARALIENĖS, KOKS PATS YRA

Tai – daug pasakanti sentencija iš knygos skyrelio apie miesto aurą. Autoriaus tvirtinimu, aura matoma tik širdimi ir tik mylinčia. Ji gabi, tvirta ir tampri, sunkiai numarinama, nacionalinės sąmonės dalis. Būdama atspari madai ar atsakingai nuomonei, net politikui neleidžia ja spekuliuoti.

Mylėti miestą dera kaip ir moterį – širdimi. Tik įsimylima akimis.

Kokie gi tie Šiauliai – su savo regalijomis, piliečiais, legendomis, anekdotais, vaiduokliais ir kitokiom baisenybėm, imperatoriškom dovanom, gatvių chiromantija ir požemių paslaptim?

Pradžiai – keli skaičiai. 1825 metais mieste gyveno vos 1742 piliečiai, 1897

§ 01. APIE KNYGOS PASKIRTĮ

Kiekvienas žmogus – informacijos telkinys, kaip mokslas, kaip knyga. Žmogus ir mokslas – tai du gyvi organizmai, ir kitokie būti negali: rytoj kitokie negu šiaandien, nes kas kart sužino nauja. Tik knyga – minčių konservai. Ji negyvlė. Ji nustoja tobuleti tuomet, kai išspausdinama, kai supakuota į ryšulius išvažiojama į knygynus. Užta: knyga šneka žmogaus mintimis, kai autoriaus ir kvapo nelieka šioje ašarų pakalnėje.

Klysta t. e. kas ga voja, kad šioje knygoje surinktos visos Šiaurės miesto ir apylinkių legendos ar šiaip įdomybės. Ia neįmanoma užduotis. Miestas gyvena žmoniis: o kiekvienas miestietis žino tai, ko nežino kitai. O kiek įdomybių įvyksta kasdien? Būlika matyti, nesidrovėti ir užrašyti.

Tu ji pažįsti? Esi girdėjęs jo nekylstamą nuomonę, aptikai jo parašą kolektyviausio skunduose, matel auditori oje, pasipuošusi mokesliniu titulu – docentą, profesorių. Jis vaidina protinę, nes savo protinę negalią dangsto skepticizmu. Jis ilgai burbuliuos, radęs klaidingą datą ar skyrybos klaidą. Tai pavydas burbuliuos. Ši knyga – jam įleidimas, provokacija.

**Nebandyk to išminčiaus
apverstį aukštyn kojomis.**

Beraginti išaiškės asilba.
Tik jam to nesakyk. Mirtinai įžeisi.

EQUATION OF MOTION

Jei faktai trupuli skiriasi nuo chrestomalinio lietu – puiko!

Falibinçia me. ku rone «la da isivusi.

Šneka šnekal nelygi, kaip ir Maurykaj Maurykaj. Dėl gynyvų d'lingos mintys greičiau ir toliau drėgnai pasirodė, kuria imperijos ir šen. Tautiniai šnekalų salimais pasiskaido ir nūnindus, tikslintimais virpina gėris vėlysių amžių gyventojams. Grupė specialistų, vienas kitiems, 2 aukso brangėnė, o kitas kitiems noriu. Na, nebūtų nevokėtojų, nebūtų.

Tai – mokslinė knyga apie meilę

Maksas – zingaiduma ierkinlojas*). Pavejings 1000 Zingaidziam mēlīsē. Vēlō kāp kramtomāj gumā; maksas jās netauvinā. Niekam īš šviesāuslāj, žanūšs vroz, naps saka īš tēgnēstis īš krammēnē rēgnēnēpys sūb; pāys pēnēkāj īš cīnēks īš tūps mēlīs vānējs sūb rēgnēstis īš tēgnēstis bēgnēnēpys. Vidus nēkūnā. Tā bēgnēnē pāys – pārnēkēnē. Tā mēlīs īš tūps maksas bēgnēnēpys nēkēnē.

[illegible]

Tēvne mīlēti ieniršan, kalp laipinēs kaimynus

[illegible][illegible]

metais – jau 21000, 1939 metais – 31641, 1945 metais – 26000, 1972 metais – 100000, 2001 metais – 135700. Per Pirmąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 65 proc. pastatų, per Antrąjį – 85 proc. Įsidėmėtina miesto įkūrimo data – 1236, unikali jos skaičių simbolika: 1 – vyriškumo, nedalomumo simbolis, 2 – moteriškumo, priešpriešos ženklas, 3 – dieviškumo ir švenčiausios trejybės simbolis, 6 – simbolių suma, reiškianti vienybę Dievuje.

V. Purono teigimu, senovėje Šiaulių apylinkėse buvo apie 20 pagoniškų žinyčių, o centrinė šventvietė buvusi dabartinės Katedros šventoriuje. Kraštotyrininkai nustatė, kad paskutinis tikras pagonis mirė 1908 metais Ragaišių kaime, Kriukų apylinkėje, tai buvo Minvydas-Vincas Balčiūnas.

Šv. Petro ir Pauliaus zakristijoje kabo stebuklingas paveikslas, vaizduojantis Paskutinįjį teismą. Legenda pasakoja, kad jį dar medinei bažnyčiai dovanotojo karalienė Bona. Manoma, kad jis išgelbėjo bažnyčią, kai švedai 1655 metais bandė ją uždegti. Iš bažnyčios paveikslas neiškeliavo beveik 300 metų, kol, artėjant sovietinei armijai, drauge su kitu bažnytiniu inventoriumi buvo perkeltas į senosiose kapinaitėse stovėjusią koplyčią. Kitą dieną, 1944 m. liepos 21 –ąją, į bažnyčią pataikė bomba. Baigiant ją atstatyti, 1955 metais paveikslas perkeltas bažnyčion. Gaisras, sulyginęs koplyčią su pamatais, kilo... kitą dieną.

Lyg ir neįtikėtina statistika: 1639 metais Šiauliuose buvo 203 namai, kuriuose veikė 149 alaus, 105 degtinės, 2 midaus karčiamos. Su paaiškinimu: pasirodo, nieko ypatingo. Duomenys, paskelbti Lietuvos Mokslų akademijos leidinyje, užfiksavo miestelėnus, išsipirkusius licencijas gaminti alų, degtinę, midų tiek pardavimui, tiek savo reikmėms.

Knygoje surinkta unikali medžiaga apie požemius po Šiauliais ir tiltą per Talšos ežerą.

Čia ir legenda apie bažnyčios statytoją Luką Valavičių. Čia ir daug padavimų, apipynusių šį garbų statinį ir kalną, ant kurio ji stovi. Viena jų tikina, kad po bažnyčia tvyro gilus ežeras, grasinantis paskandinti ją.

O legendą apie gatvę, skiriančią Aukštaitiją nuo Žemaitijos, pasirodo, pirmą kartą paskleidė 19 a. vidurio vadovėliai.

“Vienam gale – Vykdomasis, kitam gale – gimdomasis (suprask – Gimdymo namai – L.P.-K.), o per vidurį – organai (milicija ir KGB – L.P.-K.)”, – taip šiauliečiai apibūdindavo Aušros alėjos gatvę praėjusio amžiaus 6-8 dešimtmečiuose.

Šiauliuose ir šiandien žinomas palaimintojo Štacho kapas, kurį keliais prieš abitūros egzaminus apėjo ne viena gimnazistų karta. Ignacas Štachas, buvęs Šiaulių klebonas, žymus blaivybės apaštalas mirė 1854 metais.

JAV vieno cento autorius – 1871 metais Šiauliuose gimęs Viktoras Barauskas. Gabus graveris, piktadarių įskūstas, kad padirbinėja pinigų, pabėgo iš areštinės ir 1890 metais išvažiavo į Ameriką. Netruko išgarsėti ir

užatlantėje. O kai pagamino Liudviko van Bethoven medalio modelį, buvo išsiųstas mokytis į Paryžių. Pradėjo dalyvauti pasaulinėse parodose, laimėti premijas. JAV prezidentas Teodoras Ruzveltas, 1908 metais pozuodamas V. Baranauskui, kuriančiam Panamos kanalo medalį, pastebėjo jo pagamintą bronzinę plaketę su buvusio prezidento Abraomo Linkolno atvaizdu. Tada ir užsakė pagaminti JAV centą su jo atvaizdu. Įdomu, kad ant pirmųjų 22 mln tokių centų matėsi inicialai “VDB”.

Daug triukšmo sovietmečiu sukėlė V.Purono sukurti ir į pasaulį paleisti naujametiniai Šiaulių banknotai, o vėliau ir žemaitiški litai. Į “Titnago” spaustuvę atvažiavo pora revizorių net iš Maskvos “Glavlito”.

KAIP ATSTUMAS TAPO ARGUMENTU

8-9 praėjusio amžiaus dešimtmečiuose, kai prie Salduvės kalno buvo patatytas monumentas sovietinei armijai išvaduotojai, LSSR istorikai vis dažniau ėmė tvirtinti, kad Salduvė – Šiaulių gimdytoja. Žinant tiesiogines sąsajas tarp ideologinių poreikių ir griežtoje priežiūroje tarpusios Lietuvos istorijos, tokie teiginiai, nepatvirtinti argumentais, buvo beveik natūralūs, nestebino. Įsibėgėjęs teiginys atkeliavo ir į Lietuvos istorijos instituto akademinių leidinių “Šiaulių miesto istorija (iki 1940 metų)”: “... Greičiausiai ilgainiui išaugusi ši gyvenvietė pasidarė to meto politinis centras ir jos vardu imta vadinti šiaurės rytinė žemaičių žemė...” O iš čia teiginys nukeliavo į mokyklinį vadovėlį ir į ekskursijų biurų ritualą. Rūpestingai peržvelkime paskutiniųjų dešimtmečių istorikų tyrinėjimus, leidžiančius taip spėti. Rasime du argumentus. Pirmasis argumentas – monumentas. Gidui buvo labai patogu pradėti ekskursiją nuo miesto įkūrimo iki didvyriškų tarybinės liaudies žygdarbių, vaduojant Šiaulius nuo hitlerinės bjaurybės. Antrasis argumentas – senųjų kapinaičių piliakalnis “tebėra nežinomas” istorikams. Pasirodo, kažkas kažkokia fataline lemtimi jo nepastebėjo, kai piliakalnius inventorizavo ir neįtraukė į Lietuvos piliakalnių sąrašą, katalogus. Atstumas tapo argumentu. Vilniečiui istorikui lengviau Šiaulių įkūrimą prie Salduvės pritempti, nes nėra kaip jį čia atsitempti.

ŠIAULIŲ POŽEMIŲ PASLAPTYS

Šiaulių požemiai... Kam iš mūsų nesuvirpėjo avantiūristinė gyslėlė, iš-

Kaip atrodys Šiauliai 1961 metais

Automobīlis kaskadējis lēkē pilsnā. Prie valro sēdējo juodais rēbais pasīrēdžlūs juodakē moteris. „Āi tau parvodysi, ka? Šauky mēstas airūdy 1951 mofatē. – tārē man juocoj! moteris, – sāk”. Horizontē pasīrēdē bažnyčy kōksty ir šabrykū tamiņy siluety. Moteris sumāžina arēli.

„Tat savasus muestas“, – tārē mueris. Helruks vāžiavoms nekstalluots Vīltaus gāve. Gāvās trūkums spārtlins. Šimti jiniņi automobiļi, mēlaciņi, begāzē diviņi juvā jvānuoms kryptlins. Trāmvali jini katevā dūncio je pns vnski kē, Bālgmizis narsē tukstānciņi pēšjū. Milēnšēks krautvā dūrs varēšē to pālvos. Gāhēje pēstēstl jvāri dūncsēj automati npspiē žmēņi... Gvēnims vīn pīlū ierms.

Automobilis sustoja. Policininkas praleidžia pėsčiasuosis / Mita puse. Dunda ženkla ir
mes vė važiuojam. „Achmedo! – šukelėjo juoduji madais. – šis! Jdžisvū dšewasšū
spausvūv“. Didžulio namo sėti pilnas aukšt kabėjo mifinėse ikatā su dšewasšū in
staustvės pavadinimu. Policininkas mėsū dšewas vėrlino namo slonas. Sunkvėzmlia,
uikauoti ikatāslas, uždardai kš kmo lšē sšewas suauji kio.

Nelurkus absidinėms prie universaliosio rimę „*Tal dūnėnų ir girvėnų Pabaltijų žemai*“, – paaiškina bendrąsias. Diežiūliai baltų perkų akstai, rimai tad džiul stebėsi dangi. Prėkaly pastato pusei simbolizuoja paminklas, iš abiejų paminklo pusų švirkštą prėkų laisvė. O vėliau toliau ansamblo medgal sudarė prėkų vėžda.

Pasukim / Risanavivim gruppe da. Jedelmas dar diceses. Nicksstahim, lepoim
apodilim gaviv shtetl'im graizit atred. Kur ne kurakeleses svivle fur band. „Cl
navigo v'lesto v'leto. – zar 6 mann hifile. Modernim d'leilim m'nei shtetl'im v'leto.
Da spileis yisidusim prekybes slajges, lestril, dringel, kumal, koi heat v'leto.
„Joan! Zusto prie spote stahim. – praneš man b'chil. – su d'leilim Nicksstah
v'leto. Suetim. Droglikstahim m'lele spileis p'ie stahim. Yisus kasuv
apodilim. Bili d'leilim v'leto n'lele b'chil. D'leilim v'leto n'lele b'chil.

[illegible]

Pradzu lerm. Mes pasukom atgal. Miesto rožėtės laikrodis išmūtė aplymias. Visas miestas paskendo ugnies jūroje. Krautinių reklamos srautė įvairiapalpus ugnis. Įvairūs žmonės įlirns tal pravokdavo, tai vėl atsirastavo, atkreizdamus įrašio žvilgsni.

girdus apie juos? Kas negirdėjo apie išmūrytą ilgiausią urvą, einantį nuo Salduvės iki pat bažnyčios, kas negirdėjo apie senajame parke atsitvėrusią apgriuvusią skliautuotą požemių angą? Taigi – ar yra po Šiauliais požeminių urvų ar ne?

Beveik visų pasakotojų žvilgsniai krypsta Didždvario parko link. Išties, išsamiau pasidomėjus Didždvario požemynu, norisi tikėti, kad čia prasidėjo bene trys mūro urvai.

Miesto legendos byloja, kad čia, šalia betono laiptukų, kaip tik ir prasidėjo požeminis urvas, kurio viena šaka vedė Talšos ežero linkui į kapines, o kita užsibaigdavo šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios požemiuose. Miesto legendos, pasirodo, sakė tiesą. “Ten, iš senojo rūšio, esančio ant kalnelio po taku, link Dvaro gatvės, miesto linkui eina požeminis urvas, kuriuo anksčiau buvo galima puikiai landžioti”, – pasakoja solidūs, pagyvenę dėdės. “Urvas po Dvaro gatve šakodavosi. Viena jo atšaka, kiek siauresnė,ėjo bažnyčios link, o kitas urvas buvo gana platus, lyg koks garažas, – pasakojo Česlovas Vaidila. – Skliautas buvo sumūrytas iš raudonų plytų, šonuose – nišos. Grindys buvo gana lygios, leisdavosi gilyn. Urvu galėdavai gana toli nueiti – kol užtekdamo drąsos. Kai kuriose nišose matėsi užmūrijimų pėdsakai. Nuo dabartinio Ūkio banko pastato pusės – užversta”. Apie 1957 metus tas įėjimas į urvą buvo užmūrytas, nes čia buvo pradėję rinktis įvairūs pašlemėkai, kurie girtaudavo, užkabinėdavo žmones.

Šiauliečio Povilo Adomaičio tvirtinimu, apie 1957 metus šis požemis buvo tyrinėtas specialistų iš Leningrado. Tomis dienomis įėjimą saugojo milicininkai. Tyrinėtojai buvo su dujokaukėmis, akvalangais. Vaikigaliai praleido šalia įėjimo ištisą pusdienį, kol tyrinėtojai pasirodė. Girdėjo kalbant, kad urvas pakankamai gerai išsilaikęs. O buvo nusigauta labai toli, pagal kompasą ir brėžinius – iki pat ežero, tačiau ten jis apsemtas vandens, gal bomba pataikė.

Dailininkas Gerardas Bagdonavičius prisimindavo, kad jo vaikystėje, prieš Pirmąjį pasaulinį karą iš rūšio po parkuėjo dar vienas urvas, kuris jungėsi su grafo Zubovo rūmais. Ne vieno autoriaus užfiksuotas urvo tęsinys po dabartinio Telekomo ir buvusio politechnikumo pastatais, taip pat šventoriuje, po bažnyčios altoriumi. 1934 metais tyrinėtojai nustatė, kad požemiuose slėpėsi 1863 metų sukilėliai.

Dar viena legenda pasakoja, kad iš Vilniaus gatvėje buvusio senojo kalėjimo rūšių požeminis urvas vedė į bažnyčios požemius. Buvęs ilgametis “Elnio” fabriko vyriausiasis inžinierius Jonas Vencius pasakojo vaikystėje landžiojęs ilgu požeminiu koridorium,ėjusiu nuo Chaimo Frenkelio fabriko link Salduvės kalno.

§ 14. APIE DIDŽIUS IR SIAULIUS

Mąstykite
prctu, o ne
varžtais!

Mūro bažnyčia, slapti požemiai, tiltas per Talšą ir didybės manija – štai tie šaulietiški vicuramžių kūriniai, kurių atsiradimą surko logikai patikrinti. Kreipkimės į specialistus:

Pirmoji – požemiai. Aple juos esame girdėję, truputį skaitę, bet nežinome nieko konkretaus. Ar ejo požeminiai urvai į Salduvę, bažnyčią, Didživarį, senąsias kapines prie Talšos? Istorika atlaidžiai šypsosi, o gavę kategorišką klausimą, kategoriškai galvas purlo: „Nesąmonė! Jokiai mažam miesteliui, kaip tuometiniai Šiauliai, toks įrenginys ne pagal kišenę. Aple 150 medžio namukų, koks 1100 gyventojų... N-n-n-s-s-s!“

VARPAI EŽERE

Du varpai, du draugai, du bičiuliai buvę bažnyčios bokšte – Jonas ir Kundrotas. Žvangėdavo, gausdavo, vienas kitą vardais vadindavo. Lyg ir 1655 metais, kai Šiaulius plėšė švedai, vieną jų, Joną, švedai nusikabinę, kartu su prisiplėštu grobiu vežė Talšos ežero ledu. Ledas įlūžo ir Jonas liko ežere. Kai bažnyčios bokšte vienišas pradėdavo gausti Kundrotas: „Jonai, Jonai“, iš vandens dusliai atsiliepdavo: „Kundrot, Kundrot“.

Bandė jį iškelti, nepavyko. Sužinojo žmonės, kad, norint tai padaryti, reikia šventas Mišias ant kranto atlaikyti, tik būtina net menkiausios smulkmėnos nepamiršti, nepraleisti. Kai Mišių pabaigoje Jonas, apkibęs maurais, pasirodė vandens paviršiuje, pamaldoms užbaigti pritrūko... žvakių gesintuvo. Dusliai, bejėgiškai sušvokštė varpas ir vėl nugrimzdo po vandeniu. Amžinai.

Kai į gelmę buvo nusiūstas naras, jis pamatė ant varpo šerdies apsigijusį žaltį...

Tas pats buvo ir sovietiniais laikais. Svetimais varpais skambinome, bambinome, iš partinių sakyklų talandijoje, svetimiems dievams himnus giedojome, o kiekvieno širdyje tūnojo žaltys. Išlindo jis tik 1991 metais, išsirangė ir išsitiesė Baltijos kelyje. Sovietiją susprogdino Margirio Lietuva, kaip tas žaltys tūnojusi mūsų širdyse. Tėvynės meilė, mitusi neapykanta svetimiesiems.

MIESTO GATVIŲ CHIROMANTIJA, ARBA KAIP JOS KAILIUS KEITĖ

Nejaugi tokia visų gatvių dalia – keisti savo pavadinimus, priklausomai nuo to, kokie politiniai vėjai viešpatauja mieste? Miesto gatvėms suteikdavome tuos vardus, kurie tuo metu būdavo patys patys brangiausi mūsų širdžiai. Ir jas taip vadindavome tol, kol ant širdies tapdavo negera. Tuomet pervardindavome iki naujo pervardinimo. Kokių tik vertybių neturėjome, ko tik nemylėjome. Ir grafą Hindenburgą, ir Nikolajų I, ir Maksimą Gorkį. Net Alterį Kleinerį, kalėjusį už mūsų laimingą ateitį savo gatvės kalėjime, pirmąjį prieškarinį kompartijos Šiaulių miesto komiteto sekretorių.

Kaip besivadino viena gatvė – Tilžės ar Lenino vardu, visada ji buvo ypatinga, nes tai gatvė, skirianti Aukštaitiją nuo Žemaitijos. Na, o Dvaro gatvė mena besitraukiančią 1236 metais kalavijuočių kariauną, - šiaurinė šios gatvės dalis – priešistorinis senkelis.

KATRĖ IŠ GINKŪNŲ

Tai ne kas kita, o pati Jekaterina II, visos Rusijos imperatorė. Didinga, spalvinga, imponantiška XVIII a. asmenybė. Kas iš mūsų negirdėjo poros šimtų metų senumo anekdotų apie šios moters fatalinius polinkius? Po trečiojo Lietuvos-Lenkijos padalijimo tos pačios Jekaterinos II įsakymu Šiaulių miestas buvo konfiskuotas su visu turtu, 3699 piliečiais ir perduotas „už ypatingus darbus ir nuopelnus feldcechmeisteriui, šviesiajam kunigaikščiui Platonui Zubovui“.

Kaip teigia senas biržiečių padavimas, būsima Rusijos carienė savo pergalingą kelionę sostan pradėjo ne bet kur, o Šiaulių priemiestyje – Ginkūnuose. Iš tikrųjų tai Sofija Svirplytė, neturtingo valstiečio iš Biržų apskrities dukra, išleista tarnauti pas svetimus. Graži, inteligentiškos išvaizdos mergina. Iš pradžių tarnavo Ginkūnų dvare, o paskui Liepojoje, kur šeimininkas buvo vokietis. Su pastarojo rekomendacija Sofija gavo tarnaitės vietą Vokietijoje, Holšteine pas kunigaikštį Cerbskį. Kai Rusijos caras Petras, važiuodamas į Petrapilį, stabtelėjo pas kunigaikštį Cerbskį, ir įsimylėjo jo lietuvaite tarnaitę. Kai ją vedė, į stačiatikių tikybą perėjusi Sofija gavo Katrės (Jekaterinos) vardą. Katrė pasižymėjo dideliu ištvirtimu. Vienas jos meilužių buvęs ir Zubovas, už tai pelnęs aukštąjį titulą.

Tiesa, besilankant Latvijoje – Kuldygoje ir Alūksnėje, iš vietinių žmonių teko išgirsti, kad Jekaterina II kilusi iš jų krašto. O Estijoje, Piarnu centre stovinčios grakščios cerkvės statybos istorija irgi tapatinama su šios carienės kilmės legenda.

DIDŽIAUSIA PASPAPTIS EUROPOJE

Kiekvienas Šiaulių kampelis turi savo įdomią, kai kada ir paslaptinę istoriją. Kas galėjo prognozuoti, kad kažkada Šiaulių ekonomijai priklausiusio Kairių rakto Zoknių dvarelis išplėstinio socializmo epochoje taps milžiniška paslaptimi – didžiausiu Europos aerodromu, kuris miestui uždės savo aštrią aurą. Jo egzistavimas, skleidžiama fizinė ir moralinė radiacija Šiauliams ilgam suteikė nesveiko, sveikatai pavojingo miesto reputaciją, gąsdino jaunos specialistus ir medikus išsigimimais, jaunuolius – impotencija, neurotikus – triukšmu.

Apie pokario metų aerodromo gyvenimą už spygliuotos vielos aptvaro spauda nieko nerašė. Zoknių aerodromas buvo tapęs karine paslaptimi. Kol užslaptinti dokumentai patikslins datas ir faktologiją, jo istoriją tenka pasa-

koti, remiantis dokumentų nuotrupomis bei miesto folkloru.

“Tai buvo kokiais 1957 ar 1958 metais, kuomet tarnavau Šiaulių aerodrome, - pasakojo vilnietis A.Šarka. – Vieną naktį mus pakėlė *po trievogie*, visus kareivius išrikiavo nuo Zoknių geležinkelio stoties iki slapto sandėlio, esančio už zonos, už kelio į Radviliškį. Pro šalį slinko dengti sunkiasvoriai sunkvežimiai. Vėliau sužinojome, kad tuomet į Šiaulių aerodromą buvo atvežtos raketos su atominiu užtaisais, kad Zokniai pradėjo savo atominę biografiją”.

Geležinkeliečiai kaip savitą miesto legendą pasakojo, kad apie 1956 metus iš Zoknių aerodromo teritorijos buvo išvežti bent keli šimtai sąstatų žemių. Mat tuo metu aerodrome buvo vykdomi grandioziniai darbai sukišant reaktyvinę aviaciją po žemėmis. Kalbama, kad po aerodromu yra požemiai, didesni ir talpesni ir už patį aerodromą. O atominis ginklas buvo laikomas ne aerodromo teritorijoje, o šalia plento Radviliškis-Šiauliai esančiuose sandėliuose, pažymėtuose nekalta rodykle *Pivzavod*. Apie 1985 metus tik per stebuklą išvengta branduolinės nelaimės. Pasakojama, kad kai kurie karininkai, savo šeimas susisodinę į “Žigulius”, visu greičiu spruko Joniškio link...

Išliko pasakojimas ir apie nežinomą “rezistentę”. Apie 1975 metus į karinę ligoninę vienu metu paguldė apie 40 kareivių, užkrėstų gonorėja. Ši “bakteriologinė” smūgį sovietinei armijai smogė kažkokia perėjūnė, kuri savaitę gyveno kareivinėse.

Pasakojama, kad privačiame pokalbyje sovietinė Šiaulių miesto galva pasiskundė sovietinei aerodromo galvai, kad karinis objektas demoralizuoja šalį įsikūrusį civilinį lūšnyną. Atsakymas nebuvo dviprasmiškas: tai būtinas karinio organizmo palydovas, laisvalaikio praleidimo poligonas, kordonas tam, kad negatyvūs reiškiniai neplistų mieste.

KONFUCIJUS PASAKĖ: “APLEISI – NETEKSI”

“O ką istorikai sako apie tavo darbą?” – klausiu Viliaus jau susipažinęs su jo dešimtmečių triūsu.

“O ką istorikai gali pasakyti apie faktą, kad australietis rado Saulės mūšyje kariavusį Livonijos ordino vyrą kitoj pusėj žemės? – klausimu bando atsakyti V. Puronas. - Ogi nieko. Jie dažniausiai valgo tai, kas yra tą ar kitą akimirką patogu, kas leidžia užsidirbti docentą ar profesorius”.

Patylėjęs Vilius sako, jog panašių dialogų galėtų būti ir su kitų profesijų atstovais, pavyzdžiui, su lituanistais. Kad ir dėl jo posakio “skradžiai žemė” apibūdinimo ar dėl Rūdės upelio vardo babiloniškos kilmės.

Nors be savo tiesioginio, dizainerio, darbo (prieš porą metų vėl sugrįžo

į savivaldybę, šįkart – Miesto infrastruktūros skyriaus vedėjo pavaduotoju) V. Puronas dar ir dėstytojauja Šiaulių universitete, jis sako tikrai nesiruošiąs rašyti disertacijos, kad tik užsidirbtų mokslinį laipsnį, jam tai paprasčiausiai neįdomu, gaila brangaus laiko.

“Ne vienam šiauliečiui liūdna, kad miesto vyriausiojo dailininko asmenyje nebėra tokio entuziasto kaip pats. Juk viskas, kas įdomaus Šiauliuose atsirado, atsirado tau besidarbuojant. Nors buvo gilus sovietmetis, miestas blizgėjo atradimais”.

“Konfucijus pasakė: ”Apleisi – neteksi”...Bet... nieko negalima kaltinti. Tiesiog mes dabar iš anos formacijos, kurioj mokėjom dirbt, patekom į naują formaciją, prie kurios dar nepripratę. Antra, anuomet mes buvome mokomi būt visuomenininkais. Šita formacija moko būt individualistais. Nors šnekam visai kitaip. Anoji formacija mus slėgdavo, vertė būti gyvais tautiškai. Tas tautiškumas skiepijo idealizmą, nors tai buvo prieštaravimas...”

Atkūrus Nepriklausomybę keletą metų V. Puronas buvo miesto tarybos nariu. Vėliau atsisakė politiko karjeros. Jam regisi, kad partijų funkcija – atviroji akcinė bendrovė, siekianti eiti į valdžią. O į valdžią eina tik tie, kurie kitur netinka. Ir šita aktyvi vidutinybė užima vairuotojo funkcijas. Nebent atsitiktinumas leidžia išsirinkti gerą vadovą.

Apie dabartinę situaciją Šiauliuose Vilius sako: ”Juk su ta energija, kuri dabar atiduodama kovojant už teisybę dėl mero posto, galima penkis ar šešis miesto skverus sutvarkyt”.

Vilius ne euroskeptikas, tačiau tautiškumas jam labai svarbu. Dėl šito Europos Sąjunga jį gasdina. Štai universitete įsišnekėjo su čia besidarbuojančiu pagal apsikeitimo planą portugalų. ”Mes girdim, kaip jie suklestėjo. O tautinių savo dainų portugalas nemoka. Jis nežino ir savo legendų. Ir apie Vasko de Gamą jam teko man pačiam papasakoti. Žmogus - kažkoks hamburgeris, Makdonaldo produktas”, - kalba V. Puronas.

O šiaip jau visada Vilius buvo ir liks optimistu. Ir, žinoma, žmogumi, šalia kurio įdomu.

Leonas PELECKIS KAKTAVIČIUS

Viliaus Purono piešiniai ir koliažai

APIE UŽMOJUS, REZULTATUS IR ANTRĄ DUGNĄ

2005 m. balandžio 28 d. Lietuvos rašytojų sąjungos klube įvykusio „Varpų“ vakaro pagrindinis kalbėtojas – literatūros kritikas Petras Bražėnas buvo ir pirmuoju Leono Peleckio-Kaktavičiaus monografijos „Kazimieras Barėnas“ skaitytoju. Profesorius pažymėjo: tiesiai iš spaustuvės gavęs pirmąją knygos egzempliorių, lygiai savaitę turėjęs didelį malonumą, patyręs skaitytojo džiaugsmą, buvę apie ką pamąstyti.

Kalbėtojas pradėjo nuo to, kad ši knyga mūsų literatūrologijoje pastebimai skiriasi „ir savo objekto pasirinkimu, ir rašymo metodologija, ir išvadomis, ir stilistika, ir informacijos kiekiu, kuriuo reta monografija gali varžytis“. Knygos herojus porą metų vyresnis už Cvirką, Baltušį ir tiek pat jaunesnis už Brazdžionį, Jankų, t. y. iš tos kartos, kurios liko labai nedaug. Be to, tai – rašytojas, kuris didžiai Lietuvos skaitytojų daliai vis dėlto nėra tiek pažįstamas, kiek kiti išeivijos rašytojai. Pirmiausia todėl, kad dauguma jų išvažiavo į JAV, kurios tapo literatūrinio gyvenimo centru, o K.Barėnas pasuko į Didžiąją Britaniją, kur literatūriniai inteligentai skaičiuoti ant vienos rankos pirštų. Kiek nuošalyje K.Barėnas liko dar ir todėl, kad nė karto neapplanke Lietuvos.

„Monografija – savotiškas mūsų literatūrologijos sąžinės balsas, garbės duoklė rašytojui, kuris to tikrai nusipelnė“, – akcentavo P.Bražėnas, atkreipdamas dėmesį, kad tie, kurie skaitys knygą, pirmiausia sužinos daug ką, ko dar niekada nebuvo girdėję arba buvo nedaug ką girdėję. Tai – kultūrinis Didžiosios

Britanijos gyvenimas, kuriame K.Barėnas vis dėlto buvo pati rimčiausia figūra.

Ką daro monografijos autorius? „Pirmiausia, žinoma, naudojasi unikalia autentiška medžiaga. Su mums jau pažįstamu užsispyrimu, kantrybe, sugebėjimu kontaktuoti su žmonėmis ir išpešti iš jų tai, kas jam reikalinga. Ir kaip redaktorius jis taip daugelį mūsų yra šnekinęs, ir ne kartą, ir džiaugęsis tais, kurie pasiduoda tam šnekinimui. Man atrodo, kad Leonas iš Barėno yra gavęs tokių pluoštą laiškų, kokio niekas nėra gavęs. Ir, žinoma, jis jais remiasi, išnašos nurodo, jog tai asmeninio archyvo dalykai... Aš tik galiu paliudyti, kad Barėnas, nežiūrint savo garbingo amžiaus, turi išskirtinę šviesią atmintį, gali kalbėti kaip koks enciklopedistas ne tik apie Anglijos, bet ir apie viso egzodo literatūrinį gyvenimą, apie literatūrą apskritai, pats turėjęs proga tuo įsitikinti jo namuose“.

Profesorius taip pat pažymėjo, kad toji medžiaga labai patikima, nes K.Barėnas nepriklauso fantazuotojams, kurie pagražina ar net išgalvoja savo biografijas. Orus, principingas, jei klausimas svarstytinas, ginčytinas, bet ne savimyla, neužgaulus, kaip kartais būdinga mūsų plunksnos broliams. Jei polemizuoja, tik argumentais. Anot P.Bražėno, einant tikrai didelio žmogaus gyvenimo, kūrybos, organizacinės veiklos keliais, autoriui neabejotinai pasisėkė sukurti išpūdingą, autentišką monografijos herojaus portretą, įtikinamai parodyti K.Barėną kaip žmogų, kaip didelį kultūros veikėją.

Literatūros kritiko teigimu, knyga apie K.Barėną – grynai istoriografinė, savotiškas R.Šilbajorio ir K.Bradūno sudarytos knygos „Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990“ papildymas. „Didelis papildymas. Todėl, kad daug ką, ko ten neradome, čia pamatysime. To gyvenimo mastą ir intensyvumą, tam tikrus vingius ir prieštaravimus“.

Atkreiptas dėmesys ir į kompoziciją – „labai įdomią, naują, netradicinę, nepanašią į kitų literatūrologų panašaus pobūdžio monografijas“.

„Kas savita ir iš dalies neįprasta?“ – klausė P.Bražėnas, pastebėdamas, kad dėl vieno dalyko su Juozu Apučiu jau polemizavę. Į tai, kas jam, kaip senam kritikui, ne visai priimtina, J.Aputis atsako: kaip tik labai gerai, teisinga, gražu, modernu ir šiuolaikiška – pristatyti istoriografiškai, ką apie knygas jau rašė, kaip apie jas atsiliepė, parodyti kontroversiškus dalykus, pačias būdingiausias ir charakteringas mintis, citatas. O baigdamas mintį profesorius pažymėjo: „Žinoma, tai neįkainojamas dalykas. Skaitai ir pajunti visą tą

2005 metų literatūrinės „Varpų“ premijos laureatai (iš dešinės) Mykolas Sluckis, Jonas Liniauskas, Viktoras Rudžianskas (pirmas iš kairės) ir „Varpų“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis Kaktavičius

klimatą. Net iš „Egzodo literatūros istorijos“ didžiulio tomo nepajutau tokio šito gyvenimo prieštaringumo, įvairovės, srovių, judėjimų, charakterių susitikimo. Pirmąkart tai padarė Leonas”.

Monografijos autoriaus garbei pažymėta ir tai, kad, nežiūrint faktologinio sodrumo, informacijos gausos, knygą vis dėlto labai lengva skaityti. „Autorius kaip stilistas yra iš tiesų vertas pagyrimo ir dėmesio. Jis savo žodžiu – paprastu, neperkrautu pseudofilosofavimais ir dirbtinomis metaforomis – tą kartais sunkią informaciją, sunkią medžiagą paverčia labai lengvai skaitomu tekstu. Ir tai, be abejonės, yra dar vienas labai svarbus knygos privalumas”.

P.Bražėno išvados: „Sulaukėm vertingos, kitų keliu neinančios, informacijos atžvilgiu unikalios, savo parašymo stiliumi taip pat išsiskiriančios iš bendro literatūros fono knygos. Tai ir labai gražus moralinis faktas, galvojant apie egzodo literatūrą, jos autorius ir jų grįžimą į Lietuvą. Be to, tai įkvėpiantis žmogaus darbštumo pavyzdys”. Iš palinkėjimų: „Kad dar atsirastų koks laimingasis, kuris sulauktų panašaus dėmesio ir žvilgsnio”.

J.Aputis akcentavo kelis bendresnio po-

būdžio dalykus: „Dėl Leono užmojų. Jis yra Barėnas Šiauliuose. Nes nebe pirmi metai almanachas eina, nebe pirmi metai parašo kokią nors knygą, išleidžia kitų autorių knygų. Ir to paties K.Barėno. Tai rodo, kad Šiauliai turi žmogų, kuris labai gerai žino, ką reikia daryti. Ne taip lengva šiais laikais išleisti tokį almanachą, kurį būtų įdomu skaityti. Ir kiti leidžia, bet tame yra kažkokio atsitiktinumo. O Leono labai planingai, labai viskas apskaičiuota, apgalvota, kaip ir šitame „Varpų“ numeryje. Yra įvairiausių autorių. Ir mano ten „šnipas“ įkištas. Ir jis, kaip ir K.Barėnas, nevengia tokių, kurie kitaip apie tą patį laiką šneka. Iš to ir susidaro tikras buvusio laiko paveikslėlis”.

O monografiją „Kazimieras Barėnas“ skaitęs kaip romaną, sakė J.Aputis. Viskas buvę įdomu. Ne tik K.Barėno, kaip žmogaus ir emigranto – labai tauraus ir inteligentiško žmogaus – gyvenimas, bet ir tokie negirdėti dalykai, kaip, pavyzdžiui, federalistų byla, apie kurią perskaičius šurpas paėmė. Dėl P.Bražėno, pasigedusio platesnio autoriaus požiūrio: „Leisdamas K.Barėno „Apsakymų rinktinę“, Leonas parašė apie K.Barėno kūrybą rimtą, solidų tekstą. O tai, kad monografijoje daug tenykštės spaudos atsiliepimų, man labai pa-

tinka. Taip labiau pajunti visą tą atmosferą, kurioje K.Barėnui teko dirbti, leisti laikraštį, „Pradalges“, knygas“.

Profesorės Viktorijos Daujotytės kritišką žvilgsnį dėl knygos įvardijimo tam tikra prasme kompensavo jos pacituota ištrauka iš monografijos – Alfonso Nykos-Niliūno laiško, rašyto K.Barėnui 1957 metais, eilutės: „Gal mes ir skirtingais keliais einame, bet mylime tuos pačius daiktus ir gyvename tuo pačiu žmogišku realybės ilgesiu“.

„K.Barėnas, be abejo, vertas ne vienos knygos, – pažymėjo Vytautas Martinkus, prisipažindamas, kad ją skaitęs ne kaip mokslinę monografiją, o taip, kaip neseniai iš naujo perskaitė kai kurias primirštas A.Perruchot knygas apie Cezannę, V. van Goghą, kitus žymius žmones. – O šiuo atveju asmenybės šviesumas, išskirtinumas traukė autorių, traukia ir trauks mus, skaitytojus“.

Anot Mykolo Sluckio, knyga apie K.Barėną parašyta su didele meile, atida, kantrybe. Rašytojas prisipažino, kad, skaitant knygą, jam visiškai nieko nereikia, kas parašyta jos priekyje – monografija ar kas kita. Svarbu, kad joje daug dalykų, kurių Lietuvoje beveik niekas nežino. Todėl ačiū autoriui, pateikusiam dėkingą medžiagą. „O mūsų išleidžiamos tokios knygos dažnai labai mokslinės, jų negali suvirškinti, netgi stringa dantyse, jau kelintos kartos dantyse“. Literatūra be gyvenimo, klasiko teigimu, nieko neverta.

„Kad knyga apie K.Barėną nebus padėta tarp mokslinių, kurios mažai kieno čiupinėjamos, – labai gerai“, – džiaugėsi ir vakaro viešnia – Lietuvos žurnalistų draugijos pirmininkė Gražina Petrošienė.

Laima Paleckienė, „turėjusi garbės užpūsti 90-mečio K.Barėno jubiliejinės žvakutes“, perdavė nuoširdžiausią padėką už parašytą monografiją jos autoriui nuo europarlamentaro Justo Vinco Paleckio.

Vakaro metu įteiktos 2005 metų literatūrinės „Varpu“ premijos. Laureatų vardus pelnė Mykolas Sluckis (literatūriniai dienoraščiai), Jonas Liniauskas (poezija), Viktoras Rudžianskas (esė). Jie apdovanoti specialiais diplomais, Generalinio rėmėjo – UAB „Rūta“ saldumynų rinkiniais, UAB „Telebaltikos“ importas ir eksportas“ televizoriais, UAB „Sabal“ batais.

Kelios kalbėtojų mintys apie naujausiąjį „Varpu“ numerį.

P.Bražėnas: „Skaitau almanachą nuo pirmojo atnaujinto numerio. Jis kasmet gerėja“.

J.Aputis: „Mieliausia skaityti buvo Sluckį“.

Alfonsas Bieliauskas: „Literatūros tarsi skilo į dvi dalis: viena buvo leidžiama čia, kita

– už Atlanto ir kitur. Tai ne tik pagyvino, bet ir paaštrino literatūrinį gyvenimą, žmonių matymą, suvokimą, istorijos reiškinius, atsi-rado tam tikras konfrontacinis momentas. Atėjo laikas ir suartėjimo procesui. Jis dar nepasibaigęs. „Varpai“ puikiai jį jaučia, supran-ta, kad reikia šitą procesą greitinti, sudyti literatūrinės atsakas į kažką didesnį negu yra dabar arba buvo. Almanachas tarsi sudytas iš dviejų dalių. Dvi tos srovės čia sueina, teka, jos čia savotiškai aptariamoms. Tai – labai vertingas procesas ir reikšmingas darbas.“

Be to, „Varpai“ pasižymi labai vertinga ir nedažna mūsų laikais savybe – tolerancija. Mūsųose dažnai šis momentas apeinamas, dažniau domimasi savo ar savo grupės reika-lais. Galimybė pasisakyti įvairiems autoriams, laisvai kalbėti ir svarstyti įvairiais klausimais – didelis dalykas.

„Varpai“ – leidinys, gerokai besiskiriantis iš kitų. Tai – ne tik labai kultūringas almanachas, gražiai praturtinantis mūsų bendrą kultūros istoriją, kultūrologiją, bet ir labai įdomus reiškiny. O jo redaktorius – labai įdomus žmogus, originaliai mąstantis ir dir-bantis“.

V.Daujotytė: „Visi pokalbiai, kuriuos mes vertiname, kurie yra labai vertinga medžiaga mūsų kultūros istorijai ir dabarčiai, yra daromi vieno žmogaus. Kodėl?“

V.Martinkus: „Reikia stebėtis, kaip sakė Juozas Aputis, kad yra Šiauliuose toks Leo-nas, kuris nepailsta ir „Varpus“ tebejudina. Iš tikrųjų galėjo jau per tuos ilgus metus jam pa-čiam tas dalykas pabosti, energija išsekti. Kad taip neatsitiko, supratau iš to, kad almanachas ne tik nesuplonėjo, bet dar ir pastorėjo, o au-torių būrys prasiplėtė. Galiu tik pasidžiaugti numerio įvairovė“.

Donaldas Kajakas: „Varpai“ vis storėja, jų gausmas darosi vis galingesnis“.

M.Sluckis: „Gal reikia dažniau pasitelkti jaunuosius rašytojus? Bet ir reikia tęsti tą li-niją, kuri yra – geranoriškumo, vaizgantišką, sutariant buvusius priešus, suglaudinant vi-sus, kurie prie vieno stalo lyg ir nesėdi“.

J.Liniauskas (visus supažindinęs su „mil-žinišku „Varpai-2005“ turiniu“): „Čia buvo prasivardžiuojama. Aputis Leoną išvadino Barėnu. Aš irgi jį norėčiau kaip nors išvadin-ti... Aš bėgau – nedaviau interviu, slapščiausi, pasižadėjau prieš kokius trejus metus duoti ei-lėraščių, vengiau, nekėliau telefono, neatplėši-nėjau laišku, keičiau išvaizdą. Ir vis tiek mane nutykojo, pagavo, pririšo diktofono juostele ir iškvo-tė. Nebebuvo kur dingti... Palaužė plie-ninę valią, privertė parašyti eilėraščius, pasa-kė: viskas, terminas, per tavę stovi „Varpai“,

deginį leidybą, esi paskutinis toks ir toks... Tai ir sakau: Leonas Peleckis-Kaktavičius yra kaip magnetas. Ir kai taip atsitinka, - galvoji: už ką man čia? Kad žmogų kankinau?"

Viktoras Rudžianskas: "Profesorės Viktorijos Daujotytės pastabos iš tikrųjų labai geros. Tačiau visada yra antras dugnas... Iš tikrųjų tik taip atrodo, kad kalbintoju gali būti bet kuris pasikaustęs. Dažniausiai pamatai tik pakartojimą to, ką jau žinai. Tuo tarpu Leono tekstai gerokai skiriasi. Pavyzdžiui, skaitydamas jo pasikalbėjimą su Mykolu Sluckiu, pažinau šį rašytoją visai kitokią nei buvau apie jį skaitęs laikraščiuose ir žurnaluose. Priverčimas atsiverti – ilgo bendravimo vaisius. Ir pagal užsakymą rašantis autorius, kad ir almanachui, vargu ar gali įdėti tiek širdies, kiek jos įdeda redaktorius.

"Varpai" yra jau tam tikram lygmeny, tas lygmuo užsifiksavęs mūsų sąmonėje, ir dabar kartelė dar keliama".

M. K.

"VARPU" VAKARAI SU ALGIMANTU BALTAKIU

2005 m. spalio 6 d. Šiauliuose surengti du Algimanto Baltakio kūrybos vakarai – Juliaus Janonio gimnazijoje ir Apygardos teisme, kuriuose dalyvavo ir literatūros kritikas Valentinas Sventickas. Abu svečiai – literatūrinės "Varpu" premijos laureatai – prieš tai susitiko su UAB "Rūta" darbuotojais.

Susitikimo seniausiame Lietuvoje saldainių fabrike metu be kita ko prisiminta ir sena poeto pažintis su Algirdu Gluodu, dabartiniu "Rūtos" vadovu, o anuomet – Jurbarko rajono Smalininkų tarybinio ūkio technikumui direktoriumi: šis ūkis garsėjo literatūros ir meno meistrų vakarais, artima bičiulyste.

Gimnazijoje V.Sventickas prisiminė monografijos "Paskui pėsčią paukštį", skirtos A.Baltakio kūrybai, gimimą. Atkreipė dė-

mesį, jog, nors joje nedaug biografijos bruožų, būtina įsidėmėti, kad tai yra poetas, daug semiantis iš savo asmeniškios patirties, labai arti žmogus ir jo kūryba. Literatūros kritikas pažymėjo: A.Baltakiui lietuvių poezijos istorijoje buvo lemta padaryti eilėraščių, poezijos kalbėjimą jaukesnį, jo eilėraščiai dainuojami, taip pat ir dabartinių jaunimo grupių, poetas yra vienas skaidriausių meilės lyrikų lietuvių poezijoje, debiutavęs prieš pusę amžiaus ligi šiol rašo ir yra išsaugojęs poeto paraką.

"Labai malonu, kad šitas vakaras vyksta Janonio gimnazijoje. Nuo mažens mėgau šitą poetą. Apie jo kūrybą, baigdamas universitetą, rašiau diplominį darbą. Šiais laikais mes dažnai neteisingai pasielgiam. Aš labai dėkinas, kad jūs išsaugojot Janonio vardą", - pasidžiaugė A.Baltakis.

Vienos seniausių Lietuvoje gimnazijos salėje gausiai susirinkusiems įvairaus amžiaus poeto gerbėjams (vakaras buvo atviras visiems šiauliečiams) neprailgo akademinė valanda. A.Baltakis skaitė populiariausius eilėraščius, komentavo jų atsiradimo aplinkybes, įterpdamas ir vieną kitą literatūrinę anekdotą. Be kita ko, ir pasiguodė: naujausioji knyga "Žvirblių žiemavietė" vieno recenzento išpeikta, o kito – išgirta. Ir už tuos pačius dalykus. "Lyrika – kaip religija, tu turi būti to paties tikėjimo", - reziumavo. O į kritiko klausimą: "Vargu ar A.Baltakiui užtektų dainų ir meilės poeto titulo", atsakė: "Va, užtektų" ir išraiškingai brūkštelėjo per kaklą.

Polemišką šneką poetas užbaigė už langų netikėtai įsijungus automobilio signalizacijai, ir tai dar labiau sustiprino įspūdį. "Matot, kaip veikia mano žodžiai", - pajuokavo. O ekskursas į praeitį, prisimenant "botago ir pyrago politiką", t. y. tas dienas, kai buvo kompartijos kontrolė ir ... geri honorarai, užsibaigė liūdna gaida: "Neliko botago, bet neliko ir pyrago". Jei už prieš porą dešimtmečių išleistą meilės lyrikos knygą galėjo ir automobilį nusipirkti, ir visus draugus pavaišinti, tai už tik ką išleistąją gavo tik 600 litų.

Ypatingai nuteikė V.Sventicko vaikystės prisiminimas. Literatūros kritikas, gimęs jau po karo ir vaikystės metus praleidęs tremtyje, prisiminė vieną įvykį Džūkijoje. Jam, jau tapus Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininku ir atvykus su kolegomis į gimtinę, viena moteris, ilgai žiūrėjusi, tarė: "Taigi tu mums skaitydavai "Gyrė, gyre". Ir užbaigiant vakarą gimnazijoje V.Sventickas iš atminties paskaitė šį A.Baltakio eilėraštį, užsitarnaudamas daug plojimų ir padarydamas netikėtumą poetui.

Pradėdamas literatūros vakarą Šiaulių apygardos teismo rūmuose jų vadovas Bo-

lesovas Kalainis kalbėjo: „Ant mūsų teismo rūmų prieš metus buvo atidengta memorialinė lenta, skirta „Varpų“ almanacho redaktoriui rašytojui Kaziui Jankauskui. Su iškilmėse dalyvavusiais literatūros grandais susitarėme, kad būtinai vėl susitikime. Iš visos širdies savo kolegų vardu sakau: šiandieninio susitikimo su rašytojais labai laukėme. Esame laimingi, kad mūsų šviesulio Algimanto Baltakio autorinis vakaras, dalyvaujant Valentinui Sventickui, vyksta čia. Mums tai savotiškas poezijos pavasaris. Teismo salė, kurioje susirinkome, rūmų šeiminkams – kasdienio darbo vieta. Kiekvieną kartą, įžengdami į ją, žinome, jog čia sėdinčių žmonių veiduose išvysime nerimą, susikaupimą. Ši diena – ilgai laukta išimtis“.

„Dabar kalbės mano advokatas“, – juokavo poetas. V.Sventickas, kaip visada, buvo analitiškas ir nenuobodus. Jis trumpai, kondensuotai kalbėjo apie A.Baltakio kūrybą, pirmiausia išryškindamas jos renesansišką universalumą. Atkreiptas dėmesys į kūrėjo komunikabilumą – gyva reakcija į kiekvieną politikos ir meno naujieną, būtinybė užkalbinti pažįstamą ir nepažįstamą, nenumaldomas poreikis čiupti telefono ragelį, perskaičius pradžiuginusį ar papiktinusių straipsnį, susigrauzimas, kad yra jaunų poetų, su kuriais nėra spėjęs susipažinti

ti, ypač su poetėm.

„Kaltinamasis“ pastebėjo, kad savo gyvenime daugiausia laiko paskyrė redaktoriavimui – net 36 metus. „Mūsų karta nekonfliktavo su vyresniąja, – sakė A.Baltakis. – dėl to, kad mes atėjome į nuniokotą lietuvių literatūrą. Daug rašytojų pasitraukė, kiti atsidūrė sibiruose, kaip ir mano mokytojas Antanas Miškinis. Mes bandėm sugrąžinti tai, kas buvo ikikarinėje literatūroje. Nesigėdyju buvusio darbo, niekas nepriekaištauja, nebuvau iš bailiųjų. Ypač buvo įdomu, kai antrą kartą tapau redaktorium Gorbaciovo laikais. Didžiuojuosi, kad pirmieji išspausdinome Dalius Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“ ir Antano Miškinio „Psalmes“.

Teisėjų klausimai vis nesibaigė. Pasidžiaugęs vakaro šeiminkų erudicija, domėjimusi literatūra, A.Baltakis neliko skolingas – skaitė, komentavo, šmaikštavo. O kai vienas teisininkas užtraukė jo „Ilgesio dainą“, buvo viešai pripažinta: tai – daina, kurios klausantis ar ją dainuojant virpuliukai per kūną eina. Drauge su autoriumi buvo sudainuota ir daugiau jo dainų. O autografams pritrūko LRS leidyklos direktorės Giedrės Šorienės atsivežtų neseniai išleistų knygų.

Silvija PELECKIENĖ

Prie literatūrai skirtos memorialinės lentos ant Šiaulių apygardos teismo rūmų (iš dešinės) – Apygardos teismo pirmininkas Boleslovas Kalainis, Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiasis redaktorius, literatūros kritikas Valentinas Sventickas, „Varpų“ almanacho redaktorė, prozininkė Silvija Peleckienė, poetas Algimantas Baltakis, „Varpų“ almanacho vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius

KULTŪRA ŠIAULIETIŠKAI

“Mieste griaudėja “Šiaulių dienų” renginiai. Tuos renginius lankantys miestiečiai paprastai nesuka sau galvos apie nelabai šventiškus “Šiaulių dienų” užkulsius ir švenčių rengėjų bei dalyvių apetitus. (...) Daugelio renginio organizatorių ar projekto autorių pavardės – iš pakankamai artimo pažįstamų rato. Šventės sąmatoje mirga itin artimo Kultūros skyriui Virginijaus Kinčinaičio pavardė. (...) Keistokai atrodo ir kriterijai, kuriais vadovaujantis buvo skirstomi pinigai. Kiekvienas vidurinės mokyklos moksleivis žino, ką Lietuvos kultūrai, literatūrai reiškia J.Marcinkevičiaus, A.Baltakio, M.Martinaičio, J.Mikelinsko, D.Kajoko, J.Liniausko, V.Martinkaus pavardės. Literatūrinei popietei, kurioje dalyvaus minėti žmonės, šventės organizatoriai paskyrė 142 litus. O (...) itin Lietuvos kultūrai reikšmingam V.Kinčinaičio organizuojamam “menui” iš metalo laužo nepagailėta beveik keturių tūkstančių litų. (...) O štai “Bix”-ams bus išmokėta 10 tūkstančių litų. Gal dėl to, kad šioje grupėje taip pat yra garsių pavardžių. Tokių, kaip Ginto Gascevičiaus. Miesto Tarybos nario, valdančiosios koalicijos atstovo Kęstučio Gascevičiaus brolio. (...) Panašu, jog ir šalies žvaigždžių pasirodymai bus gerokai pigesni už vietinių. Grupė “Pelenai”, J.Leitaitė, R.Kazlas, S.Donskovas pasitenkins 2,3 tūkstančio ir mažesniais honorarais. Užtat vietinio šoumeno Remigijaus Ruokio organizuojama nuogų kūnų marginimo akcija “Hippyland” įvertinta 3000 litų. O kad R.Ruokis priklausio miestą valdančiai partijai, žinoma, tėra tik nelemtas sutapimas”.

Šiaulių naujienos, 2004 m. rugsėjo 10 d.

Šiaulių krašto (2005 m. lapkričio 10 d.) nuomonių skyrelyje apie miesto biudžetą planuojamą griežtą dietą kultūrai ŠU dėstytojas Jonas Nekrašius pastebi, kad Šiauliuose kultūra tarsi antraeilė, miestas gana prastai reprezentuojamas, lėšos kultūrai vis tokios pat menkos. Advokatui ir kultūrininkui sunku suprasti, ar politikai taip elgiasi sąmoningai, ar tiesiog nesupranta investicijų žmogaus dvasiai reikšmės.

Į *Šiaulių krašto* (2005 m. lapkričio 23 d.) klausimą apie miesto įvaizdį atsakantis Šiaulių dramos teatro aktorius Vladas Baranauskas teigia Šiaulių nekenčiąs ir mylįs, jam skauda dūšią dėl to, kas čia dedasi. Miestą norėtų matyti šviesesnį, o jo žmones – geresnius.

“Laiptų galerija” pamažu virsta restoranu, kuriame rengiami triukšmingi baliukai.

Šiaulių dailės galerijoje surengtas furšetas maloniam pribloškė net daug mačiusių “Laiptų galerijos” direktorę Janiną Ališauskienę”.

Šiaulių naujienos, 2006 m. sausio 14 d.

Kaip informuoja *Šiaulių kraštas* (2006 m. sausio 16 d.), kultūrai planuojama vos 2,4 proc. Miestas tokia nemeile kultūrai išsiskiria ir tarp didmiesčių, ir tarp apskrities savivaldybių. Dienraščio teigimu, kur kas didesnius biudžeto procentus skiria rajonai.

Kaip skaitytojus 2006 m. vasario 11 d. informuoja *Šiaulių kraštas*, mirė buvęs istorijos mokytojas, Adolfo Šapokos mokiny, kelių knygų autorius Mikalojus Kondratas. Mirė nespėjęs pamatyti išleistos savo gyvenimo knygos apie seniausią pasaulio civilizaciją, kuri buvusi beveik parengta spaudai leidykloje “Šiaurės Lietuva”. Ekspertų komisija prie miesto savivaldybės Kultūros skyriaus, kurią sudaro Šiaulių universiteto darbuotojai V.Bikulčius, J.Lukšytė, S.Valentas ir literatas S.Bulzgis, išnagrinęjusi prašymą skirti 5000 litų, nusprendė, kad knyga neverta paramos. To paties universiteto mokslininkas Stasys Tumėnas, kuris yra ir leidyklos “Šiaurės Lietuva” vadovas, abejoja ekspertų išvadų teisingumu.

Praėjus savaitei po to, kai Šiaulių universiteto Dailės galerijoje, per parodos “Jungus” atidarymą nuo pamatytų vaizdinių nualpo mergina (buvo demonstruojamas filmukas apie pusiau lupto ėriuko siūlais tampomas mėsas), *Šiaulių kraštas* (2006 m. vasario 24 d.) apie linkusį šokiruoti šiuolaikinį meną kalbina ir psichologę.

“Šiomet kultūrai iš miesto biudžeto atseikėta rekordinė – bemaž milijoninė suma. Ar tai reiškia, jog dabar kultūra Šiauliuose suklestės?”

Jeigu kas ir suklestės, tai savivaldybės Kultūros skyriaus ir jos vedėjos Patricijos Bielskienės bičiulių ratas. Didžiulės sumos skirtos komerciniams renginiams ar renginiams, kurių lankytojai – siauras, dažniausiai su renginių organizatoriais susijusių žmonių ratas. (...) Kai kuriuos prie liberalcentristų partijos prisitrynusius asmenis gražus miesto Tarybos gestas turėtų išties palmoninti. Kad ir šoumeną Remigijų Ruokį. Šis liberalcentristų partijai priklausantis veikėjas bei su juo susijusios įstaigos gaus per tris dešimtis tūkstančių litų. Pavyzdžiui, tradiciniam miesto šventės metu rengiamam “Hippylandui”, kuris paprastai virsta girtų paauglių švente. Penki tūkstančiai litų skirti ir koncertui “5 mušamieji”. 5 tūkstančiai 5 mušantiesiems. Vienas iš tų mušančiųjų – liberalcentristas, miesto Tarybos narys Kęstutis Gascevičius. Jis taip pat priklauso ir Kultūros tarybai, kuri laimina paraiškas finan-

savimui iš miesto biudžeto gauti.

Kultūros tarybos nariai negaili pinigų patys sau. Kultūros tarybos pirmininkas – „Aušros“ muziejaus direktorius Raimundas Balza. Nors muziejus yra finansuojamas iš valstybės biudžeto, už „parodėles“ mokama iš miesto biudžeto. Ir dosniai. Gal dėl to kai kurie miesto Tarybos nariai jaučiasi nusipelnę ir taip noriai lanko muziejus renginius, kurie pasižymi gausiai nukrautais furšetų stalais.

Šiomet pinigų nepagailėta ir „Saulės deltai“, kuri tiesiogiai susijusi su kitu Kultūros tarybos nariu – buvusiu savivaldybės Kultūros skyriaus vedėju Hubertu Smilgiu. Leidykla šiemet tikrai neskurs – jai pamėtėta kelios dešimtys tūkstančių litų. Neskurs ir ekspertų grupės priklausantys kultūros veikėjai. Vienas iš festivalio „Ant rubežiaus“ organizatorių yra Jonas Trijonis. Jis taip pat priklauso ir šventiniams bei pramoginiams projektams vertinančiai ekspertų grupei. O jo paties organizuojamai šventei skirta dvi dešimtys tūkstančių litų. Tai pačiai ekspertų grupei priklausanči „Laiptų“ galerijos direktorė Janina Ališauskienė taip pat nepalikta be pinigėlių.

Šiomet kaip niekada pamylėta Šiaulių dailės galerija ir organizacijos, kuriose veikia Šiaulių dailės galerijos direktorės pavaduotojas Virginijus Kinčinitis. V.Kinčinitis žmona dirba tame pačiame savivaldybės Kultūros skyriuje, o pats V.Kinčinitis priklauso ekspertų grupei, kuri vertina paraiškas. „Šiaulių naujienos“ suskaičiavo, jog Dailės galerijai ir visuomeninėms organizacijoms, kuriose veikia V.Kinčinitis, šiemet skirta daugiau kaip 65 tūkstančiai litų. Taip pat ir parodomoms, kurias už savivaldybės mokamą atlyginimą privalėtų rengti pats V.Kinčinitis. 7 tūkstančių litų nepagailėta metalo laužo parodai, 3 tūkstančiai litų – kino filmams žiūrėti. Dauguma iš šių renginių – komerciniai. Kur kas kuklesnės sumas, po kelis šimtus litų, gauna Kultūros skyriaus vedėjos bičiulių ratui, dar vadinamai „bohema“, nepriklausantys menininkai.

Šiaulių naujienos, 2006 m. vasario 25 d.

„Protestuojame. Nenuvertinkite moterų!“ – kreipimasi tokiu pavadinimu kovo 8-ąją turėtų gauti Seimo nariai. Jį politikams užsibrėžusios pačios nuvežti Šiaulių universiteto Lyčių studijų instituto moterys, besipiktinančios Šiaulių fenomenu – Šiaulių apskrities televizijos (ŠTV) rengiamu „Nuostabiasių kojų konkursu“. „Jau trylika metų konkursas formuoja moters kaip prekybos prekės vaizdinį. Dėl tokio propaguojamo požiūrio visuomenėje įsivyrėja nuomonė, kad mergina yra prekė, todėl prekyba moterimis Lietuvoje ypač spartėja“, – rašoma proteste.

(...) Lyčių studijų instituto direktorė Virginija Šidlauskienė sako jau sulaukusi nemažai žmonių, nepritarančių ŠTV rengiamam „nuostabiasių kojų“ konkursui, atsiliepiamų. (...) V.Šidlauskienė

diskutavo su „Nuostabiasių kojų“ konkurso rengėju Gediminu Beržiniu. (...) Jį sako išgirdusi, kad konkursas – tai merginų saviraiška.

„Konkurso rengėjai nė nenučiuokia, kas iš tikrųjų yra saviraiška. Saviraiška – tai kūrybinis procesas, pats aukščiausias kūrybinės raidos laipsnis. Pirmiausia saviraiškai būtina gerai kažką išmanyti: meną, mokslą, muziką, poeziją. Tada reikia turėti savo asmeninę nuomonę, požiūrį, pasaulėjautą, ką tai duoda man, visuomenei ar jos grupei, pasaulio piliečiui. Vėliau reikia analizuoti, sintezuoti ir galų gale sukurti kažką tokio, ko iki šiol nebuvo. (...) Kojų konkurse nei žinių, nei proto nereikia.“

Gintautas Mažeikis, Šiaulių universiteto Filosofijos katedros vedėjas, profesorius, sako negalintis būti objektyvus atsakydamas, ar reikalingi „Nuostabiasių kojų“ konkursai, mat konkurso rengėjas Gediminas Beržinis yra jo draugas. „Šis konkursas rengiamas daug metų, ilgai jis buvo patrauklus: jaunos mergaitės norėjo demonstruoti savo kojas, buvo verslininkų, kurie renginius noriai finansavo, įstaigos konkursą mielai įsileisdavo. Tai yra kultūros renginys, kadangi jame koncertuoja įvairūs atlikėjai. Žinoma, buvo ir vulgarių dalykų šiame konkurse: kartą jame dalyvavo vaikas, vėliau rengėjai nesugebėjo įžvelgti asmenybių, pasakydami, kad išrinktos trys gražiausios kojos. Tai ir sukėlė feminisčių pasipiktinimą“, – sako filosofas. (...)

Asta Damkuvienė, gydytoja ginekologė: „Mano kaimynas „Nuostabiasių kojų“ konkursą pakomentavo taip: „Tokie konkursai ruošia darbuotojas užsienio viešnamiams“. Žmogus gražus savo darbais, išprusimu, intelektu, meile žmonėms, dvasingumu“ (...)

Maratas, vaizdo klipų kūrėjas, „Tango TV“ virėjas: „Konkursuose dalyvauja nepilnametės? Nereikia smerkti, juk tokia sunki ekonominė padėtis... Mergaitės rodo, ką turi, ir ieško turtingo valdovo“.

ŠIAULIAI plus, 2006 m. kovo 3 d.

Virginijus Kinčinitis: „Šiauliams reikia kažko ekstremalaus. Tipiškas ir nuspėjamas miestas, pasirinkęs radikalių, ekstremalių sprendimų kelią, iš karto būtų pastebėtas. Tokiuose nykiuose Šiauliuose statomas, tarkim, Babilono bokštas? Arba vyksta koks nors Gineso rekordų konkursas? Reikia kažko kvailo, beprotiško, reikia šiek tiek psichodelikos, didelės drąsos, kad Šiauliai išsiveržtų iš pasyvaus, vien tik kitus stebindčio miesto rėmų. Mūsų šansas slypi mažose keistenybėse“.

ŠIAULIAI plus, 2006 m. kovo 10 d.

Iš Šiaulių spaudos parinko **D. B.**

Va303 Varpai-2006 (20): Literatūros almanachas / Vyr. red. L.Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943 m.

2006. - 304 p.: 33 nuotr. Bibliogr. išnašose.

ISBN 9955-667-03-06

UDK 888.2-8(059)

NUOTRAUKOS IR REPRODUKCIJOS:

ZENONO BALTRUŠIO (19, 35, 38, 40, 41, 44, 46, 89, 293),
ANTANO DILIO (50, 276),
NARCIZO FREIMANO (227),
ANTANO ZALESKIO (182),
ALGIMANTO ŽIŽIŪNO (4, 134),
iš VIKTORO ALEKNOS asmeninio archyvo (191, 193),
iš RŪTOS BROKERT asmeninio archyvo (208),
iš RIMGAUDO VALENTINO GRAIBAUS asmeninio archyvo (173),
iš EUGENIJAUŠ IGNATAVIČIAUS asmeninio archyvo (111, 124, 128),
iš LEONO PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (49, 71, 200,
215-217, 219),
iš DALIOS TAMOŠAUSKAITĖS asmeninio archyvo (176),
iš "VARPŲ" archyvo (252, 269, 272, 296),
iš VENCLOVŲ namų archyvo (163),
iš MAIRONIO lietuvių literatūros muziejaus fondų (19, 35, 38, 40, 41, 44,
46).

Pirmajame viršelyje – ADOLFAS VAIČAITIS. Nežinomybė. VII. Mišri technika.
30 x 42. 2005.

Ketvirtajame viršelyje – JONAS DANILIAUSKAS. Tarp žydinčių žibuoklių. Dro-
bė, aliejus. 81x116. 2003.

Formatas 70x100 1/16. 19 sp. l. Užsakymas Nr. 1200. Tiražas 1600. Leido Lite-
ratūros almanacho "Varpai" redakcija. Spausdino V.Nekrošiaus "Saulės spaustuvė",
Tilžės g. 198, Šiauliai LT-76203. Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu:
Literatūros almanacho "Varpai" redakcija. Dainų g. 98-45, Šiauliai LT-78270. Tel.
841 45 41 71. Autorių nuomonė nebūtinai sutampa su redakcijos nuomone. Už savo
teiginius atsako autorius.

VARPAI-2006(20). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943. Editor-
in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.

